

Шейх
Мухаммад Насыруддин әл-Әлбани

صِفَةُ صَلَاةِ النَّبِيِّ

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

مِنَ التَّكْبِيرِ إِلَى التَّسْلِيمِ كَأَنَّكَ تَرَاهَا

Пайғамбар ﷺ

НАМАЗЫНЫҢ СИПАТТАМАСЫ

тәкбірден сәлемге дейін, оны өзіңіз
көргеніңіздей

«Намазды мен сендердің көздеріңше қалай орындаған болсам, солай орындаңдар!»
(әл-Бухари жеткізген)

Бірінші басылым

Араб тілінен орыс тіліне аударған: Дамир Хайруддин

Қазақ тіліне орыс тіліндегі бесінші түзетілген және толықтырылған
Москва/УММАН, 2008 г, басылымынан
аударған және қазақ тіліндегі аударма мәтінін араб тіліндегі түпнұсқамен са-
лыстырып өңдеген: «Абу Ханифа мирасы» сайтының редакциясы.
(кітапты коммерциялық мақсатта басып шығару және тарату «Абу Хани-
фа мирасы» сайты редакциясының рұқсатымен ғана іске асуға тиіс)

аль-Альбани, Мухаммад Насируддин

- A45 Описание намаза Пророка ﷺ с самого начала до конца, как если бы вы это видели собственными глазами / Пер. с араб. Д. Хайруддин. — М.: Издатель Эжаев, 2010. — 304 с.

Қазақ тіліне орыс тілінен аударған және қазақ тіліндегі аударма мәтінін араб тіліндегі түпнұсқамен салыстырып өңдеген: «Абу Ханифа мирасы» сайтының редакциясы.

Оқырманның назарына қазіргі заманның атақты ислам ғалымы шейх әл-Әлбанидің еңбегі ұсынылады. Автор хадистерді көп жылдар бойы зерттеудің негізінде Мухаммад пайғамбар ﷺ намазды қалай орындағанының үлгісін қайта қалпына келтіреді.

Кітап мүмін мұсылмандарға, сондай-ақ Исламды оқып үйренушілерге, оның тарихы мен намаз оқу тәжірибесіне қызығушылық танытатындарға арналған.

Бесінші басылым «Пайғамбар ﷺ намазы сипаттамасының қысқаша мазмұндамасы» атты еңбегімен толықтырылған, ол да қазіргі заманның атақты ғалымы Мухаммад Насируддин әл-Әлбаниге тиесілі.

Мазмұны

Аудармашының үшінші басылымға алғысөзі.....	6
Осы кітаптың жазылу себебі және кейбір ерекшеліктері.....	19
Осы кітаптың әдіснамасы	22
Имамдардың Сүннетке ілесуге және өздерінің пікірлері оған қайшы келген жағдайда олардан бас тартуға қатысты айтқан сөздері	25
Имам Абу Ханифа (Аллаһ оны рақым етсін)	27
Имам Мәлик ибн Әнас (Аллаһ оны рақым етсін)	29
Имам әш-Шәфи'и (Аллаһ оны рақым етсін)	30
Имам Ахмад ибн Хәнбал (Аллаһ оны рақым етсін)	32
Сүннетке ілесу үшін өз имамдарының кейбір айтқан нәрселеріне ілесуден бас тарту	35
ПАЙҒАМБАР ﷺ НАМАЗЫНЫҢ СИПАТТАМАСЫ	51
Қағбаға бет бұру.....	51
Намаз кезінде тік тұру (қийам)	54
Науқас адамның намазды отырып орындауы туралы	55
Кемедегі намаз	56
Таһажжуд намазындағы тік тұру (қийам) және отыру (қу'уд) туралы.....	56
Намазды аяқ киім киген күйде орындау және осылай істеуге нұсқау туралы	57
Мінбер үстінде орындалатын намаз туралы	58
Намаз орындаушының алдында сутра болуы және оның міндеттілігі туралы	59
Намазды бұзатын нәрселер туралы.....	62
Қабірге қарап намаз оқудың тыйым салынғандығы туралы.....	62
Ниет, әрі оны тілмен айту бидғат екендігі туралы.....	63
Намазды ашатын тәкбір (такбират әл-ихрам)	63
Екі қолды көтеру.....	64
Оң қолын сол қолының үстіне қою және осылай істеу туралы бұйрық	64
Қолдарды көкірекке қою	65
Кұран оқу	76
Аяттарды жеке-жеке біртіндеп оқу	76
«Әл-Фатиха» сүресін оқудың рүкін екендігі және оның артықшылықтары туралы	77
Имам намазда Құранды дауыстап оқитын рақағаттарда Құран оқудың күші жойылғандығы (мәнсух етілгендігі) туралы	79
Имам Құранды дауыстап оқымайтын намаз рақағаттарында Құран оқудың міндеттілігі	81
«Әмин» деп айту және имамның оны дауыстап айтуы.....	82
«Әл-Фатихадан» кейін (Құранның басқа сүрелерін) оқу	84

Құранның (мағынасы бойынша) ұқсас және басқа сүрелерін қосып оқу....	86
«Әл-Фатиха» сүресін ғана оқудың рұқсат етілетіндігі туралы	87
Бес уақыт (парыз) және басқа да намазда Құранды дауыстап және іштей оқу	88
Қосымша түнгі (таһажжуд) намазда Құранды дауыстап және іштей оқу ..	89
Оның ﷻ түрлі намаздарда қандай сүрелер мен аяттарды оқығандығы туралы	90
Таң намазы («әл-фәжр»)	90
Таңғы парыз намаздан бұрын қосымша (сүннет) намазда Құран оқығаны	92
2. Бесін намазы («әз-зуһр»)	93
Бесін намазының соңғы екі ракағатында «әл-Фатихадан» кейін Құран оқу	94
3. Екінті намазы («әл-‘аср»)	96
4. Ақшам намазы («әл-мәғриб»)	96
Ақшам парыз намазынан кейін оқылатын қосымша (сүннет) намазын орындау кезінде Құран оқу	97
5. Құптан намазы («әл-‘иша»)	97
6. Қосымша түнгі намаз (саләтул-ләйл, таһажжуд)	98
7. Үтір («әл-уитр») намазы	103
8. Жұма намазы.....	104
9. Екі айт намазы.....	105
10. Жаназа намазы.....	105
Құранды барлық ережелерге сәйкес оқу («тартил») және дауыспен оны көркемдеу	106
Руқуғ	110
Руқуғтың сипаттамасы.....	111
Руқуғ жасау кезінде тыныш тұру (әр мүшенің тиісті күйіне түсуі) міндеттілігі туралы.....	112
Руқуғта айтылатын Аллаһты еске алу сөздері (зікірлер)	114
Руқуғты ұзақ уақытқа созып орындау туралы	116
Руқуғ жасау кезінде Құран оқуға тыйым салынғандығы туралы	116
Сәжде	123
Сәждеге екі қолмен бару туралы.....	124
Сәжде жасау кезінде тыныштық сақтаудың міндеттілігі туралы	128
Сәжде жасау кезінде айтылатын Аллаһты еске алу сөздері (сәжде зікірлері).....	128
Сәжде жасау кезінде Құран оқуға тыйым салынғандығы туралы.....	131
Сәждені ұзаққа созып жасау туралы.....	132
Сәжденің артықшылықтары	133
Сәждені жерге және төсеніш үстіне жасау туралы.....	134

Екі сәжденің арасында «ик'а'» үлгісімен отыру туралы.....	136
Екі сәжде арасында тыныштық сақтаудың міндеттілігі туралы	136
Екі сәжденің арасында айтылатын зікірлер	137
Екінші сәжде.....	138
Демалыс отырысы (жәлсат әл-истираха)	139
Келесі ракағатты жасау үшін екі қолға сүйеніп тұру туралы	139
«әл-Фатиха» сүресін әрбір ракағатта оқудың міндеттілігі туралы	140
Бірінші тәшаһһуд	140
Тәшаһһудты айту кезінде (оң қолдың сұқ бармағын) қимылдату туралы	141
Тәшаһһудтың түрлері.....	144
Пайғамбарға ﷺ салауат айту: оның орны және түрлері.....	149
Пайғамбар ﷺ үшін салауат айтуға қатысты пайдалы және маңызды қорытындылар	153
Бірінші тәшаһһудта Аллаһқа дұға етіп жалбарыну	163
Үшінші, ал содан кейін төртінші ракағаттарды орындау үшін орнынан турегелу	164
Үтір («әл-Уитр») намазын орындау кезіндегі құнұт дұғасы	166
Соңғы тәшаһһуд	168
Осы тәшаһһудта Пайғамбар үшін ﷺ салауат айтып Аллаһқа жалбарынудың міндеттілігі туралы.....	168
Сәлем беруге дейін айтылатын дұғалардан бұрын Аллаһтан төрт нәрседен пана тілеп жалбарынудың міндеттілігі туралы.....	169
Сәлем беру сөздерін айтудан бұрын Аллаһқа жалбарынып айтылатын дұғалардың түрлі үлгілері.....	170
Сәлем беру (сөздерін) айту (таслим)	175
Сәлем беруді (таслимді) айтудың міндеттілігі туралы.....	176
Қорытынды	177
ҚОСЫМШАЛАР	179
Қосымша № 1	179
Қосымша № 2	180
Қосымша № 3	184
Қосымша № 4	188
Қосымша № 5	192
Қосымша № 6	194
Шейх әл-Әлбанидің имам төрт сүннет мазһабының қайсысына жатса да, оған ілесудің қажеттілігі туралы айтқан сөздері.....	198
ПАЙҒАМБАР ﷺ НАМАЗЫНЫҢ ҚЫСҚАША МАЗМҰНДАМАСЫ	206
Менің мұсылман бауырым!	227
Пайдаланылған әдебиеттердің тізімі	228
Глоссарий	236

Аудармашының¹ үшінші басылымға алғысөзі

Біз Оны ғана мадақтайтын және Одан ғана көмек пен кешірім тілейтін Аллаһқа мақтаулар болсын! Біз Аллаһтан өзіміздің нәпсіміздің және амалдарымыздың жамандығынан пана іздейміз. Кімді Аллаһ тура жолмен жүргізсе, оны ешкім адастыра алмайды. Ал кімді Аллаһ тастап қойса, оны ешкім тура жолға сала алмайды. Жалғыз Аллаһтан басқа құлшылыққа лайықты ешкім жоқтығына күәлік береміз және Мухаммад – Аллаһтың құлы әрі Оның Елшісі екеніне күәлік береміз.

Содан соң:

"Описание намаза Пророка ﷺ с самого начала до конца, как если бы вы это видели собственными глазами" атты кітаптың алғашқы орыс тіліндегі басылымы жарық көргелі бері бір жарым жылдай уақыт өтіп кетті. Аллаһтың рақымымен атақты ғалым және мухаддис Насируддин әл-Әлбани (Аллаһ оны рақым етсін) жазған бұл еңбек Ресейдің ғана емес, ТМД елдері оқырмандарының арасында оң бағаланып, кең таралды.

Сонымен қоса, орыс тілді мұсылмандар тарапынан өте үлкен сұраныстың себебімен бұл кітаптын орыс тілдегі бірінші басылымы асығыстықпен әзірленгенін және оған араб тіліндегі кейбір тараулар мен ескертпелер енгізілмей қалғанын атап өту қажет. Сондықтан да жаңа басылымды дайындаудың қажеттілігі туындады да, бұл Аллаһтың қалауымен іске асырылды. Осы орайда қадірменді оқырманның назарын үшінші басылымға енгізілген келесідей толықтырулар мен өзгертулерге бұрамын:

1. Автордың алғысөзіне шейх әл-Әлбани аталған кітаптың алғашқы арабша басылымы жарық көргенінен он жыл откен соң жазған «Кейбір күмәндар және оларға жауап» атты тарау енгізілді.

2. Автордың араб грамматикасына қатысты және тек араб тілін менгерген адамдарға ғана түсінікті болған ескертпелерінен басқа барлық ескертпелері қосымша аударылды.

3. Оқырманға ыңғайлы болу үшін кітаптың соңына шейх әл-Әлбани (Аллаһ оны рақым етсін) тарапынан құрастырылған бұл еңбектің қысқартылған үлгісі орналастырылды. Бұл қосымшада кітаптың негізгі бөліміндегі әрбір мәселе жеке қаралады. Бұдан тыс онда намаздың белгілі бір құрамдас бөлігіне қатысты күшке ие

1 Орыс тіліне аударған аудармашының, яғни Д. Хайруддиннің (аудармашыдан (қаз)).

шариғи нормалар, сондай-ақ намазхан адамға пайдалы болатын кейбір авторлық ескертпелер көрсетілген.

4. «Кітаптың авторы туралы қысқаша мәліметтер» тарауына шейх әл-Әлбанидің өмірі туралы оқырманға қызықты болуы мүмкін қосымша ақпарат орналастырылған.

5. Кітаптың негізгі бөлігі мен ескертпелерінің аудармасы араб тіліндегі түпнұсқамен жаңадан салыстырылып тексерілді. Қажетті болған жағдайларда кітаптың орыс тілдегі мәтініне өзгертулер мен толықтырулар енгізілді. Осы орайда Аллаһтың Елшісінің ﷺ хадистерін барынша нақты және сайма-сай аударуға ерекше назар қойылды. Сондай-ақ кітаптың алғашқы екі басылымдарындағы кейбір қателіктер жойылды. Бұл ең алдымен орыс транскрипциясында келтірілетін араб тіліндегі Аллаһты зікір ету сөздеріне қатысты.

6. Негізінен Қасиетті Құранның аяттары бұл кітапта Эльмир Кулиевтің мағыналық аудармасымен беріледі.² Бұл - Құран мағынасының Эльмир Кулиев тарапынан жасаған аудармасы осы кезде бұл саладағы ең жақсы еңбек болып табылатындығы себепті, өйткені ол Қасиетті Кітаптың мазмұнын барынша толық және дұрыс ашып береді.

7. Кітаптың алғашқы екі басылымдарындағы глоссарий шейх әл-Әлбани тарапынан жасалмағандығына және оның кітабының бір бөлігі болып табылмайтындығына оқырманның назарын ерекше бұрамын.

Әрі соңында мен осы кітапты дайындауға, басып шығаруға және таратуға көмектескендердің барлығына ықыласты алғысымды білдіремін. Аллаһ оларға осы дүниеде де, Ақыретте де игілік сыйласын! Барлық нәрсені Естуші және барлық нәрсені Көруші Аллаһтан Оның Көркем Есімдері мен Жоғары Сипаттары арқылы шейх әл-Әлбаниді оның мұсылмандарды ағарту және дұрыс басшылыққа ілестіруге қосқан баға жетпес үлесі үшін марапаттауын сұраймын. Сондай-ақ мен осы еңбегімді Оның Игі Жүзінің алдында ықыласты етуін және Оның Өзіне ғана арналған болуын сұраймын!

Пайғамбарымыз Мухаммадқа, оның ардақты отбасына, сахабаларына және таза жүректерімен оларға ілескендердің барлығына Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын! Әлемдердің Раббысы – Аллаһқа мадақ!

19-шәуәл, хижраның 1425 жылы (02.12.2004)

Дамир Хайруддин

² Қазақша аудармада Құран аяттарының мағынасы Халифа Алтай аудармасымен берілген (аудармашыдан (қаз)).

Кітаптың авторы туралы қысқаша мәліметтер

Шейх Мухаммад Насырруддин ибн Нух ибн Адам Нәжжати әл-Әлбани (оны Аллаһ рақым етсін) Албанияның бұрынғы астанасы Шкодер қаласында 1333 һ.ж. (христиан жыл санауы бойынша 1914 ж.) дүниеге келді. Ол кедей және діндар отбасыдан шыққан болатын.

Оның әкесі әл-Хаж Нух Нәжжати әл-Әлбани, Стамбулда (Туркия) шариғи білім алып, Албанияға қайта оралады да, ханафи мазһабының (діни-құқықтық мектеп) ірі ғалымына айналады.

Албанияда билік басына Ахмет Зогу келіп, ол елдің барлық жерінде секуляристік идеялар тарала бастаған соң, болашақ шейхтың отбасы Дамаск қаласына (Сирияға) хижра (дінін сақтап қалу мақсатында қоныс аудару) жасайды. Осы жерде ол білімге ұмтылатын адамдар үшін көп ғасырлар бойы баспана қызметін атқарған мектепте бастауыш білім алады, кейін әкесі оған Қасиетті Құранды, оның оқу ережелерін (тәжуид), араб тілінің грамматикасын, ханафи мазһабының фикһын және ислам ақидасының қалған пәндерін де үйретті. Әкесінің басшылығымен ол Құранды толық жаттап алды. Бұдан тыс ол шейх Са'ид әл-Бурханиден «Маракки әл-Фәләх» кітабын (ханафи мазһабының фикһын) және тіл мен риторика бойынша кейбір еңбектерді үйренеді, әрі сонымен бір уақытта көптеген атақты ғалымдардың лекцияларына қатысты. Олардың арасынан Мухаммад Бахжат Битар мен Изуддин әт-Танухиді ерекше атап кету қажет. Ол әкесінен сондай-ақ сағат жөндеу кәсібін үйреніп алды да, онда елеулі жетістіктерге қол жеткізіп, атақты шеберге айналды, әрі осы кәсіппен өмір сүруге қажетті қаражат тауып жүрді.

Әкесінің қарсы болуына қарамастан, ол хадистерді және олармен шектес пәндерді тереңірек оқып-үйренумен айналыса бастады. Олардың негізінен ханафи мазһабының әртүрлі еңбектерінен құралған отбасылық кітапханасы жас жігіттің қажеттіліктері мен білімге деген шөлін қанағаттыңдыра алмады. Көптеген кітаптарды сатып алуға қаржысы болмаған ол кітаптарды Дамаскінің «әз-Заһирийя» кітапханасынан алатын, немесе кітап сатушыларға қарыз болатын. Ол сол кезде кедей болғаны соншалықты, дәптер алуға да ақшасы болмайтын. Сондықтан да ол хадистерді жазып алу үшін көшеде жатқан қағаздарды теріп алатын, көп жағдайда бұл откырткалар болатын.

Жиырма жасқа жеткен шағында ол шейх Мухаммад Рашид Риданың «әл-Мәнар» журналында жариялаған әл-Ғазалидің «Иман туралы ғылымдарды қайта тірілту» кітабында келтірілген хадистердің және олардың жеткізушілерінің тізбектерінің (иснадтарының) сенімділігін сынау арқылы олардың сенімділігін анық-

тап жазған мақалалардың ықпалымен шейх әл-Әлбани хадистануда және осы салаға қатысты ғылымдарда мамандана бастайды. Жас жігіттің бойында жарқын ақылдың және ерекше қабілеттердің белгілерін, керемет есте сақтауды, сондай-ақ ислам ғылымдары мен хадистерді оқып үйренуге деген құштарлықты байқаған Халебтік тарихшы және хадис білгірі шейх Мухаммад Рағиб әт-Табах оған өзінің сенімді жеткізушілер туралы деректердің «әл-Әнуар әл-Жәлиа фи Мухтасар әл-Асбат әл-Халәбийя» атты жинағын оқытуға жазба рұқсат (ижаза) береді. Бұдан тыс, белгілі уақыт өткен соң шейх әл-Әлбани хадис жеткізушілерінің тізбегі одан имам Ахмадқа дейін жалғасатын шейх Мухаммад Бахжат Битардан да ижаза алды.

Болашақ шейхтың алғашқы хадистану еңбегі ең ірі хадис білгірі (хафиз) әл-Иракидің құрамына бес мыңға хадис жиналған «әл-Муғни 'ан-Хамли-л-Асфар фи-л-Асфар фи Тахриж ма фил-лхия мин-әл-Акбар» атты бағалы еңбегін көшіріп жазу және оған ескертпелер құрастыру болды. Осы сәттен бастап өмірінің соңына дейін шейх әл-Әлбанидің басты қамы хадистер туралы ардақты ғылымға қызмет жасау болды.

Белгілі уақыт өткеннен кейін ол Дамаскінің ғылыми орталықтарында танымал болды. «Әз-Заһирийя» кітапханасының басшылығы тіпті оған зерттеулер үшін арнайы бөлме және кітап қоймаларының кілтін берді. Сол жерде шейх таңертеңнен бастап қараңғы кешке дейін жұмыс істейтін. Шейх әл-Әлбани (Аллаһ оны рақым етсін) хадис туралы ғылымға тереңдей кіріп кеткені соншалықты – кейде сағат шеберханасын жауып кетіп, кітапханада он екі сағаттап қалатын және тек намаз оқуға ғана үзіліс жасайтын. Жиі жағдайда ол кітапханадан тамақтану үшін де кетпейтін және өзімен алып келген бір-екі тілім нанмен амалдайтын. Бірде шейх әл-Әлбани хафиз Ибн Абу Дуһьяның «Замм әл-Мәләхи» қолжазбасындағы хадистерді талдау барысында онда бір маңызды бөлігінің жетіспейтінін байқап, оны табу үшін кітапханада сақталатын барлық хадис қолжазбаларының бірыңғай каталогын жасауға мұқият кіріседі. Нәтижесінде шейх әл-Әлбани он мың қолжазбаның мазмұнымен жан-жақты танысып шығады. Бұл жайт туралы бірнеше жылдар өткен соң доктор Мухаммад Мустафа Азами куәлік береді. Ол өзінің «Ертедегі хадистану әдебиетін зерттеу» атты еңбегінің алғысөзінде былай деп жазады: «Мен шейх Насируддин әл-Әлбаниге, ол маған сирек кездесетін қолжазбалар туралы өзінің кең көлемді білімдерін ұсынғаны үшін, өз алғысымды білдіргім келеді».³

3 Редактордың (рус.) ескертпесі: Осы жерде шейх әл-Әлбани Халеб қаласының (Сирия) және Марракеш қаласының (Марокко) кітіпханаларында, сондай-ақ Британ Ұлттық кітапханасында сақталатын хадистер жазылған қолжазбалардың каталогын жасағанын да атап өту қажет.

Өз өмірінің осы кезеңінде шейх әл-Әлбани (Аллаһ оны рақым етсін) бүгінгі күнге дейін көбі жарияланбаған көптеген пайдалы еңбектерді жазды⁴. Шейхтың алғашқы авторлық еңбегі "Тахзир әс-сәжид мин иттихазил-қубур мәсажид" («Ғибадат жасаушыны қабірлерді намаз оқу орындары етіп таңдап алудан сақтандыру») атты кітап болып табылады. Ол тек қана шарият дәлелдеріне және салыстырмалы фикһ қағидаларына негізделген, әрі көп рет қайта басып шығарылды. Шейх әл-Әлбани сенімділікке тексерген хадис жинақтарының алғашқыларының бірі имам әт-Табаранидің «әл-Му`жам әс-Сағир» еңбегі болды.

Кітапханада жұмыс жасаумен бір мезгілде ол сондай-ақ ай сайын Сирия мен Иорданияның әртүрлі қалаларына шығып, адамдарды Аллаһтың Кітабы мен Оның Елшісінің ﷺ Сүннетіне ілесуге шақырды. Бұдан тыс Дамаскіде ол көптеген шейхтардың алдында болып, олармен бірқұдайшылық (таухид), діни жаңалықтар (бидғат), ғалымдарға саналы түрде ілесу (иттиба`) және мазһабтарға соқыр түрде ілесу (әт-та`асуб әл-мазһабий) мәселелері туралы пікірталастар жүргізді. Осы жолда шейх әл-Әлбани көптеген қиындықтар мен сынақтарға жолыққанын атап өту қажет. Мазһабқа соқыр түрде ілесушілерден, сопылардан және бидғатты жақтаушылардан болған көптеген адамдар оған қарсы шықты. Бұдан қалса, олар шейхқа түрлі лақап аттар тағып, қарапайым халықты оған қарсы айдап салатын. Дамаскінің терең білімдерімен танылған құрметті ғалымдары шейх әл-Әлбанидің ислам шақыруын (дағуатын) толығымен қолдап, оны әрі қарай әрекет жасай беруге ынталандырып отырды. Олардың арасында Дамаскінің құрметті ғалымдарын: шейх Мухаммад Бахжат Битарды, шейх Абдул-Фаттахты және имам Тауфиқ әл-Базрахты, - Аллаһ оларды рақымына бөлесін, - ерекше атау керек.

Біраз уақыт өткен соң шейх әл-Әлбани (Аллаһ оны рақым етсін) сабақ беретін болды. Білімгерлер мен университет оқытушылары аптасына екі рет қатысатын оның сабақтарында ислам сенім жүйесінің (ақида), құқығының (фикһ), хадистердің және басқа ғылымдардың мәселелері қаралатын. Нақты айтқанда, шейх әл-Әлбани өзінің дәрістерінде Абдурахман ибн Хусайн ибн Мухаммад ибн Абд ал-Уаһһабтың "Фатх әл-Мәжид", Сыддық Хасан Ханның "Әр-Рауда ән-Нәдийа" (әш-Шәуканидің "Әд-Дурар әл-Бахиййа" еңбегіне түсіндірмелер), Хәллафтің "Усул әл-Фикһ", Ахмад Шакирдің "Әл-Ба`ис әл-Хасис" (Ибн Касирдің «Ихтисар Улюм әл-Хадис» кітабына түсіндірмелер), Мухаммад Әсадтің "Минһаж әл-Ислам фи әл-Хукм", Әсад Рустумның "Мусталәх әт-Тарих", Саид Сабиқтың "Фикһ әс-Сунна", әл-Мунзиридің "әт-Тарғиб уа әт-Тархиб", ән-Нәуауидің "Рийад әс-Салихин", Ибн Дақиқ әл-Ийдтің "Әл-Имам фи Әхадис әл-Әхкам" сынды Ислам дінінің заманауи

4 Редактордың (рус.) ескертпесі: бүгінгі күні шейх әл-Әлбанидің 70 астам қолжазбалары жарияланбай қалған.

және классикалық ғылыми еңбектері бойынша толық лекция курстарын өткізіп, олардың мазмұнын түсіндіріп берді.

Шейхтың хадистану саласындағы жетістіктері ерте мойындалды. Мысалы, ислам фиқһының энциклопедиясын дайындап жатқан Дамаск Университетінің Шариғат факультеті 1955 жылдың өзінде-ақ оған сауда-саттық саласындағы сауда келісімдеріне қатысты хадистердің алынған көздеріне нұсқауды және олардың сенімділігін (сахихтығын) тексеріп беруді ұсынды. Бірнеше уақыт өткен соң, Біріккен Араб Республикасы⁵ тұсында, шейх Суннет бойынша кітаптарды шығаруға және ондағы хадистерді тексеруге құзырлы Хадистер бойынша Комитеттің мүшесі болып сайланды.

Бірқатар еңбектері жарық көрген соң, шейх әл-Әлбани (Аллаһ оны рақым етсін) Мәдина Ислам Университетіне (Сауд Арабиясы) хадис ғылымдары бойынша лекциялар курсына оқуға шақырылады және сол оқу орнында хижраның 1381 жылынан 1383 жылына дейін жұмыс істейді, әрі Университет басшылығының мүшесі болады. Оның күш-жігерінің арқасында хадистерді және солармен байланысты ғылымдарды оқыту сапалық тұрғыдан өзгеше, анағұрлым жоғары деңгейге көтеріледі. Нәтижесінде көптеген студенттер хадистану мен сонымен шектес пәндер бойынша мамандандырыла бастайды. Шейхтың қызметін мойындау ретінде оған «Мәдина Ислам Университетінің профессоры» атағы беріледі. Кейін ол өзінің меншікті сағат шеберханасын бауырларының біріне тапсырып, «әз-Заһирийя» кітапханасындағы бұрынғы зерттеулері мен жұмыстарына қайта оралады.

Шейх әл-Әлбани (Аллаһ оны рақым етсін) лекциялар топтамасымен көптеген мемлекеттерде (Катар, Мысыр, Кувейт, Біріккен Араб Әмірліктері, Испания, Ұлыбритания т.б.) болып қайтты. Бүкіл дүние жүзіне танымал болуына қарамастан, ол атақ-даңққа ешқашан ұмтылмайтын. Шейх:

حُبُّ الظُّهُورِ يَقْصِمُ الظُّهُورَ

«Атақ-даңққа деген махаббат адамның омыртқасын сындырады», - деп жиі қайталауды ұнататын.

Шейх әл-Әлбани көптеген теле және радио бағдарламаларына қатысып, телекөрсермендер мен радиотыңдаушылардың түрлі сұрақтарына жауап беретін. Бұдан тыс кез-келген адам шейхтың үйіне телефон арқылы хабарласып, оған жеке сұрағын қоя алатын. Шейхтың көзін көрген замандастарының айтуы бойынша мұндай жағдайларда ол жұмысын бөлетін, қойылып тұрған сұрақтың барлық егжей-тегжейліктеріне үңіліп, оны зейін салып тыңдайтын, содан соң оған тыңғылықты және толық жауап беретін, әрі осы орайда өзі келтірген сілтеменің дереккөзіне, оның авторына және тіпті ол орналасқан бетке нұсқайтын. Бұл жерде шейхтың

5 Редактордың (рус) ескертпесі: 1958 жылы Мысыр мен Сирия бірігіп, Біріккен Араб Республикасын құрды. Бұл саяси одақ 1961 жылы Сирия БАР құрамынан шыққанға дейін өмір сүрді.

тек діни-құқықтық сұрақтарға ғана емес, сонымен қоса дін әдіснамасына (мин-һаж) қатысты сұрақтарға да жауап беретін, әрі ол осы сияқты сұрақтарға жауап беретін алғашқы ғалымдардың бірі болғанын атап кету маңызды. Шейх әл-Әлбани Құранға, Сүннетке және ізгі алдыңғы ұрпақтардың жолына негізделген дұрыс ақида мен дұрыс манһажды қоса ұстану қажеттігін бірнеше рет сызып айтқан болатын.

Ірі мұсылман ғалымдар мен имамдар шейх әл-Әлбаниді құрметпен тілге алатын. Олар онымен діни-құқықтық сипаттағы мәселелер бойынша кеңес жасайтын, оны зиярат ететін, көптеген хаттармен алмасып тұратын. Шейх әл-Әлбани Пәкістан мен Индияның (Бадиуддин Шах әс-Синди, Абд әс-Самад Шарафуддин, Мухаммад Мустафа Азами), Марокконың (Мухаммад Замзами), Мысырдың (Ахмад Шакир), Сауд Арабиясының (Абд әл-Азиз ибн Баз, Мухаммад әл-Әмин әл-Шанқити) және басқа елдердің жетекші мухаддистерімен кездесті әрі олармен бесенді түрде хат алмасып тұрды.

Шейх әл-Әлбанидің хадистану ғылымына қосқан қомақты үлесі мен осы салаға сіңірген еңбегі Ибн Баз, Ибн әл-Усаймин, Муқбил Ибн Хади сынды ірі ғалымдарды айтпағанның өзінде, бұрын өткен және қазір өмір сүріп жатқан көптеген мұсылман ғалымдары: доктор Амин әл-Мисри (Мәдина Ислам Университеті, ғылыми зерттеулер кафедрасының басшысы, ол өзін шейх әл-Әлбанидің шәкірті деп есептейтін), доктор Субхи әс-Саләх (Дамаск Университеті хадистану факультетінің бұрынғы басшысы), доктор Ахмад әл-Асәл (әр-Рияд Университеті ислам зерттеулері кафедрасының басшысы), шейх Мухаммад Таййиб Аукиджи (Анкара Университеті тәпсір және хадистер факультетінің бұрынғы басшысы) тарапынан мойындалды.

Шейх әл-Әлбанидің ғылыми мұрасына келер болсақ, ол айтарлықтай үлкен. Өз өмірінің барысында ол 190-ға жуық кітап жазды, ең үлкен ислам ғалымдарының қаламынан туындаған Исламның 78 еңбегіндегі хадистердің сенімділігін тексеріп шықты. Осы жерде шейх әл-Әлбанидің 60 жылдан астам уақыт бойы хадистерді оқып зерттеумен айналысып, он мыңдаған хадистердегі 30 мыңға жуық жеке иснадтардың сенімділігін тексеріп шыққанын атап кету қажет. Шейх шығарған пәтуалардың саны 30 томға жуық. Бұдан тыс шейхтың 5 мыңнан астам лекциялары аудиотаспаларға жазып алынған.

Шейхтың өзгелерде сирек кездесетін қабілеттері мен дарындылығы ғылыми зерттеулерде ғана емес, тұрмыстық салада да тамаша көрініс тапқан. Мысалы, шейх өз өмірінің соңында көшіп барған Амманның шетінде орналасқан үйінде күн энергиясымен жұмыс істейтін су жылытқышын, өзін екінші қабатқа көтеретін лифт (қартайған шағында шейх баспалдақтан мініп-түсуге қиналатын болды), үйдің шатырына орнатылған және намаздың уақытын дәл ме дәл көрсететін күн сағатын және басқа да пайдалы заттарды өз қолымен жасады.

Жоғары айтылғандай, шейх әл-Әлбани сенімді хадистерді тексеріп, оларды әлсіз немесе ойдан шығарылған хадистерден ажыратып алу үшін біраз күш жұмсады. Мысалы ол (Аллаһ оны рақым етсін) әт-Тирмизидің, Абу Дәудтың, ән-Нәса'идің, Ибн Мәжаһтың, әс-Суйутидің, әл-Мунзиридің, әл-Хайсамидің, ибн Хиббанның, Ибн Хузайманың, әл-Мақдисидің және басқа мухаддистердің атақты хадис жинақтарын тексеріп шықты. Бұдан тыс шейх әл-Әлбани бұрынғының және қазіргінің атақты ғалымдарының еңбектеріндегі, мысалы: имам әл-Бухаридің «Әл-Әдаб әл-Муфрад», әт-Тирмизидің "Әш-Шәма'ил әл-Мухаммadiyah", имам ән-Нәуауидің "Рийад әс-Салихин" және "Әл-Әзкар", шейх-ул-Ислам Ибн Таймиййяның "әл-Иман", Ибн әл-Қаййимнің "Иғасат әл-Лухфан", Саид Сабиқтың "Фикһ әс-Сунна", Мухаммад әл-Ғазалидің "Фикһ әс-Сира", Йусуф Қардауидің "Әл-Хәләл уә-л-Харам фи-л-Ислам" және басқа да танымал кітаптардағы хадистердің сенімділігін тексеріп шықты. Әлсіз және сенімді хадистерді жеке кітаптарға жинақтаған шейх әл-Әлбанидің себебімен ислам ғалымдары мен қарапайым мұсылмандар әлсіз және ойдан шығарылған хадистерді сенімді және жақсы хадистерден ажырату мүмкіндігіне ие болды.

Шейх әл-Әлбанидің өзі де Ислам туралы керемет кітаптар мен мақалалар жазды, олардың арасында "Әт-Тәуассул: әнуа'уһу уә әхкамүһу" ("Аллаһқа жақындаудың (жолдарын) іздеу (Тәуассул) және оның түрлері"), "Хижжату нәбийй, саллә-Ллаһу 'аләйһи уә салләм, кәма рауаха 'анһу Жәбир, радый Аллаһу 'анһу" ("Пайғамбардың ﷺ қажылығы: ол туралы Жәбир, оған Аллаһ разы болсын, баяндап берген сөздерінен"), "Мәнасиқ әл-Хаж уә әл-Умра фи әл-Китаб уә әс-Сунна уә Асари әс-Сәлаф" ("(Аллаһтың) Кітабына, Сүннетке және салиқалы сәлафтардың деректеріне (асарларларына) сәйкес қажылық және умра рәсімдері»), "Сифат саләт ән-Нәбийй, саллә-Ллаһу 'аләйһи уә сәлләм, мин әт-такбир илә-т-таслим кә'анна-кә тараха" ("Пайғамбар ﷺ намазының сипаттамасы, тәкбірден сәлемге дейін, оны өзіңіз көргеніңіздей"), "Әхкам әл-Жәна'из уә бидауха" ("Жаназа рәсімдері және онымен байланысты бидғаттар"), "Фитна әт-Такфир" ("Күпірлікте айыптау фитнасы") және басқалар.

Шейх әл-Әлбани бүгінгі күні дүние жүзіне аты шыққан көптеген шәкірттерді өсіріп тәрбиеледі. Олардың арасында шейх Хамди Абдул-Мәжид әс-Сәлафи әл-Курди, шейх Мухаммад 'Айд Аббаси, доктор 'Умар Сулайман әл-Әшкар және оның үлкен ағасы Мухаммад әл-Әшкар, Аллаһ оны рақым етсін, шейх Мухаммад Ибраһим Шакра, мухаддис шейх Муқбил ибн Хади әл-Уади'и, шейх Али Хашшан, шейх Мухаммад Жамил Зину, шейх Абдурахман Абдус-Самад, шейх Али Хасан Абдул-Хамид әл-Хәлаби, шейх Салим әл-Хиләли, шейх Мухаммад Салих әл-Мунажид және көптеген басқаларды ерекше атап кету қажет.

Шейхтың сіңірген еңбегін мойындау ретінде хижраның 1419 жылы оған «Пайғамбардың хадистерін зерттеу және сенімділігін тексеру әрі оқыту арқылы

оларға қамқорлық жасауға бағытталған ғылыми күш салу үшін» Фәйсал патша атындағы ислам зерттеулері бойынша дүниежүзілік сыйлық берілді.

Шейх әл-Әлбани (Аллаһ оны рақым етсін) өзінің фәнилік өмірінің соңғы күндеріне дейін, денсаулығы бірден нашарлай түскенінше, ғылыми және ұстаздық қызметін атқаруын тоқтатпады. Шейх 87 жасында, 1420 һ.ж. жумада әс-сани айының 22-де (1999 жылы, 2 қазанда), сенбі күні, күн батқанға дейін қайтыс болды. Оның жаназа намазы сол күні кешке оқылды, өйткені ол өзінің соңғы өсиетінде өзінің жерлеу рәсімін Пайғамбардың ﷺ Сүннетіне сәйкес барынша тез өткізілуін жазып кеткен болатын. Оның жаназасына қатысқан адамдардың саны бес мыңнан астам болды.

Аллаһ ол кісіні кешірсін және Өзінің рақымына бөлесін!

Автордың бірінші басылымға жазған алғысөзі

Өзінің құлдарына намазды жүктеген, адамдардың жетістіктері мен рахат-игілікте болуын оны орындаудағы мойынсұнушылықпен байланыстырып, оны бекітуді және ең жақсы үлгіде орындауды бұйырған, әрі оны күпірлік пен иманды ажырататын өлшеуіш, арсыздықтан (әл-фәхша) әрі барлық айыпты амалдар мен бүкіл жамандықтардан (әл-мункар) құтылудың құралы еткен Аллаһқа мадақ!⁶

Аллаһ Тағала оған:

وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ (النحل 44):

«Саған да, адамдар үшін түсірілгенді ашық баян етерсің деп, Құранды түсірдік. Әрине, олар түсінер» («ән-Нәхл» сүресі, 44-аят), - деп айтқан Пайғамбарымыз Мухаммадқа Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын.

Пайғамбар ﷺ бұл міндетті ең жақсы үлгіде орындады. Намаз - ол оның мән-мағынасын адамдарға сөздерімен және істерімен түсіндіріп берген, оны бірде тіпті мінбердің⁷ үстінде орындап, рұқуғқа еңкейіп, соңынан:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا صَنَعْتُ هَذَا لِتَأْتُمُوا بِي وَلِتَعْلَمُوا صَلَاتِي.

«Уа, адамдар, ақиқатында, мен мұны сендер маған ілесулерің үшін және мен өз намазымды (қалай орындайтынымды) үйренулерің үшін істедім»⁸, - деп айтқан ең ұлы рәсімдердің бірі еді.

Пайғамбар ﷺ:

«صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي»

«Намазды мен сендердің көздеріңше қалай орындаған болсам, солай орындаңдар», - деп, оны өзі орындаған үлгіде орындауды бізге бұйырды⁹.

Пайғамбар ﷺ сондай-ақ:

«خَمْسُ صَلَوَاتٍ افْتَرَضَهُنَّ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ، مَنْ أَحْسَنَ وَضُوءَهُنَّ، وَصَلَّاهُنَّ لَوَقْتِهِنَّ، وَأَتَمَّ رُكُوعَهُنَّ وَسُجُودَهُنَّ وَخُشُوعَهُنَّ؛ كَانَ لَهُ عَلَى اللَّهِ عَهْدٌ أَنْ يَغْفِرَ لَهُ، وَمَنْ لَمْ يَفْعَلْ؛ فَلَيْسَ لَهُ عَلَى اللَّهِ عَهْدٌ؛ إِنْ شَاءَ غَفَرَ لَهُ، وَإِنْ شَاءَ عَذَّبَهُ».

«Бес (уақыт) намазды Аллаһ Тағала парыз етті. Кім (алдын ала) дұрыстап дәрет алып, оларды (бекітілген) уақыттарында, руқуғтары мен сәжделерін толық орындап және (қажетті) мойынсұнушылық (хушуг) танытып, орындайтын

6 «Әл-`Анкабут» сүресінің 45 аятымен салыстырыңыз (Аудармашының ескертпесі).

7 Мешіттің ішінде орналасқан, имам үстіне шығып құтпа (уағыз-насихат) айтатын биіктеу етіп жасалған орын (Аудармашының ескертпесі).

8 Әл-Бухари және Муслим. Нақтырақ «Мінберде тұрып намаз орындау» тарауын қараңыз.

9 Әл-Бухари, Муслим, Ахмад. Бұл хадистің дереккөздері және жеткізушілерінің тізбектері (иснадтары) «әл-Ируа'» кітабында келтірілген (213).

болса, Аллаһтың оны кешіретіндігі туралы уәдесінің (орындалуын күтуге құқықты); ал (мұны) істемейтін адамға келер болсақ, Аллаһтың уәдесі оған қатысты емес), әрі Ол оны қаласа - кешіреді, қаласа - азаптайды», - деп айтып, намазды оның ﷺ өнегесімен орындайтынның әрбірін игі хабармен сүйіншіледі, өйткені мұндай адам Аллаһтың оны Жәннатқа кіргізетіндігі туралы уәдесіне ие¹⁰.

Мухаммад пайғамбардың ﷺ отбасына, оның ﷺ Аллаһқа құлшылық ету рәсімдерін, намазын, айтқан сөздері мен істерін бізге жеткізген, әрі мұның барлығын өздерінің ілескен мазһабы мен еліктейтін өнегесі еткен оның ізгі және әділетті сахабаларына Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын, сондай-ақ Қиямет күніне дейін оларға ілесіп, олардың жолымен жүргендерге де Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын!

Мен әл-Мунзиридің «әт-Тарғиб уа-т-Тархиб» кітабындағы намаз туралы тарауды оқып біткенімде және оны осыдан төрт жыл бұрын мұсылмандардың алғашқы буындарының (сәлафтардың) жолына ілесетін бауырларымызды оқытудағы құрал ретінде пайдаланғанымда, біздің барлығымызға намаздың Исламда қандай маңызды орынға ие екендігі және оны дұрыс орындайтындарды қандай сауап, нығмет және сый-құрмет күтіп тұрғандығы, әрі мұның барлығы (өз кезегінде) адамның намазы Пайғамбардың ﷺ намазына қаншалықты жақын не алыс болуына байланысты екені айқын болды. Ол ﷺ:

«إِنَّ الْعَبْدَ لَيَصِلِّي الصَّلَاةَ مَا يُكْتَبُ لَهُ مِنْهَا إِلَّا عَشْرُهَا تُسَعُّهَا ثَمَنُهَا سُبْعُهَا سُدُسُهَا خُمُسُهَا رُبْعُهَا ثُلُثُهَا نِصْفُهَا».

«Ақиқатында, Аллаһтың құлы намазды орындайды, әрі оған (сауап ретінде) оның оннан бір, тоғыздан бір, сегізден бір, жетіден бір, алтыдан бір, бесден бір, төрттен бір, үштен бір бөлігінен немесе оның жартысынан өзге ешнәрсе жазылмайды», - деп айтып, дәл осыған нұсқаған болатын¹¹.

Сондықтан да мен бауырларымыздың назарын мына жайтқа бұрдым: біз Пайғамбардың ﷺ өзі намазды, оның барлық құрамдас бөліктерін: уәжіптерін, әдептерін, үлгісін, дұғаларын, Аллаһқа айтылатын зікірлерін тағы да басқаларын - қалай орындағанын нақты білсек қана, оны дұрыс орындай аламыз. Ал содан соң бізде (осы) білімдерді бірте-бірте өмірлік тәжірибеде қолдануға деген өте күшті ынта пайда болды, өйткені тек осындай жағдайда ғана біз намаздарымыздың бізді арсыз және айыпты амалдардан аман алып қалатынына әрі хадистерде айтылатын сауап пен нығметтердің бізге жазылатынына үміттеніп аламыз.

Алайда намаздың осы аспектілерінің барлығымен мұқият танысу адамдардың көпшілігіне, солардың ішінде ғалымдардың көпшілігіне де, олардың мазһабқа со-

10 Мәлик, Абу Дәуд, ән-Нәса'и және ибн Хиббан. Бұл – саихтығын көптеген имамдар растаған сенімді (сахих) хадис. Мен оны «Сахих Әби Дәуд» (451 және 1276) кітабында келтіргенмін.

11 Сенімді (сахих) хадис. Ибн әл-Мубарактың «Әз-Зухд» (10/21/1-2) кітабында, Абу Дәудта және ән-Нәса'иде жақсы (хасан) жеткізушілер тізбегімен (осыдан кейін барлық жерде «иснад» – Аудармашының ескертпесі) келтіріледі. Мен оны «Сахих Әби Дәуд» (761) кітабында келтіргенмін.

қыр түрде ілесетіндіктері себепті ауыр болады. Саф Сүннетті жалпы және фикһ саласына қолданбалы түрде зерттеумен айналысатын әрбір адам мазһабтардың әрқайсында басқа мазһабтарда жоқ ережелердің (сунан) бар екенін біледі. Бұдан қалса, барлық мазһабтарда Пайғамбардың ﷺ сөздері мен істеріне сәйкес келмейтін көп нәрселер де бар. Осындай сәйкессіздіктердің ең көп бөлігі мұсылман ғалымдарының кейінгі өкілдерінен шыққан ғалымдардың кітаптарында келеді¹².

12 Әбул Хасанат әл-Лукнауи өзінің «Ән-Нәфи' әл-Кәбир лиман йутали' әл-жәми' әс-Сағир» (122-123 беттер) еңбегінде бұл кітаптар туралы былай деп жазады: «Пайғамбардың ﷺ хадистеріне қатысты айтар болсақ, онда олар (яғни бұл кітаптар) қолдануға келмейді, өйткені ең мықты фақиһтер сеніп жүгінетін кітаптар, ғалымдардың пәтуаларын айтпағанның өзінде, ойдан шығарылған хадистерге толы. Қозғалған тақырыптың ауқымды талдауын жасаған соң, бізге осы кітаптардың авторлары кейбір мәселелерде білікті болса да, хадистерді сенімділікке тексеруге осалдық танытатыны айқын болды».

Мен (яғни шейх әл-Әлбани – Аудармашының ескертпесі) былай деймін: кейбір ең жақсы кітаптарда келтірілетін осындай жалған, ойдан тоқылған хадистердің бірі келесідей: *«Кім рамазан айының соңғы жұмасында парыз намаздарының қазасын өтесе, сол оның өмірінің барысында тіпті жетпіс жасына дейін өтемей қалдырған әрбір намазы үшін өтеу болады!»* Әл-Лукнауи (Аллаһ оны рахым етсін) "Әл-Асар әл-Мәрфу'а фи-л-Ахбар әл-Мауду'а" (315-бет) еңбегінде осы хадисті келтіргеннен кейін былай деген: «Али әл-Қари "Әл-Маудуат әс-Суғрада" және "Әл-Маудуат ал-Кубрада": «Бұл мүлде өтірік хадис, өйткені ол ғалымдардың «Бір рет жасалған ғибадат жылдар бойы қаза етілген (ғибадаттардың) өтеуі бола алмайды» деген бір ауызды келісіміне (ижма') қайшы келеді. Сөйтіп, «Ән-Ниһайяның» авторының немесе «әл-Хидайа» еңбегіне түсіндірмелер жазған басқалардың да сөздерін дәйексөз етіп келтірудің мәні жоқ, өйткені олар мухаддис ғалымдардан емес еді әрі, бұдан тыс, олар бұл хадисті хадис жинақтарының қайсы біреуіне болса да жатқызбады», - деген».

Әш-Шаукани аталған хадисті ұқсас риуаятта өзінің "Әл-Фәу'ид әл-Мәжму'а фи-л-Ахадис әл-Мәуду'а" еңбегінде келтірген және соңынан былай деген: «Күмәнсіз, бұл ойдан тоқылған хадис. Мен оны тіпті ойдан тоқылған хадистер жинақталған бірде-бір жинақта таппадым! Алайда бұл хадис біздің кезімізде Сана қаласында фикһты үйреніп жүрген кейбір білімгерлердің арасында таралып кетті, әрі олардың көбі оған амал істей бастады. Бұл хадисті олар үшін кім ойдан шығарғанын мен білмеймін, Аллаһ өтірікшілерді масқара етсін!» (Дәйексөздің соңы, 54-бет).

Әрі қарай әл-Лукнауи былай деп жазады: «Рәсімдерді орындауға қатысты көптеген кітаптарда түрлі риуаяттармен кездесетін бұл хадистің ойдан шығарылғандығы туралы дәлелдерді растау үшін, мен ақыл мен деректердің қысқа және кеңейтілген куәліктерін қамтыған шағын еңбек жазып, оны «Бауырларды рамаданның соңғы жұмасындағы бидғаттардан сақтандыру» деп атаған болатынмын. Мен оған ақылды сергітетін әрі тыңдаушылар оған құлақ салатын пайдалы қорытындыларды енгіздім. Осы еңбекке жүгініңіз, өйткені оның тараулары құнды, ал тақырыптары маңызды».

Мұндай өтірік хадистер фикһ кітаптарында келтіретіндігі, олардың құрамындағы басқа, атақты хадис жинақтарына қатысты емес хадистерге деген сенімділікті түсіреді. Дәл осы мағынаға Али әл-Қаридің сөздері де нұсқайды. Мұсылман адам хадистерді оларда маманданған адамдардан алуға міндетті, өйткені көне араб мақалдары айтатындай: «Меккенің тау ішінен өтетін жерлерін оның тұрғындары жақсырақ біледі, - және, - Үй ішінде не барын оның иесі жақсырақ біледі».

Біз жиі жағдайда олар осының барлығын Пайғамбарға ﷺ жапсыруға тырысатындарын көрудеміз¹³.

Сондықтан да хадистану саласында маманданған мұсылман ғалымдары (Аллаһ оларға игілігімен қайырсын) кейінгі ғалымдардың фикһ бойынша кітаптарында келтірілетін осындай кең қолданылатын хадистердің жинақтарын құрастырды, әрі оларда әрбір хадистің сенімділігіне, әлсіздігіне немесе жарамсыздығына талдау жасады. Олардың арасында шейх Абдул Қадир ибн Мухаммад әл-Қураши әл-Ханафидің «Әл-Инайа би Ма'рифат Ахадис әл-Хидайа» және «әт-Турук уә әл-Уаса'ил фи Тахриж Ахадис Хуласат әд-Далә'ил» атты екі кітабын, әз-Зайлә'идің «Насб әр-Райа ли Ахадис әл-Хидайа» жинағын және Ибн Хәжар әл-Асқаләни құрастырған оның «әд-Дирайа» атты ықшамдалған нұсқасын, сондай-ақ сол кісі жазған «әт-Тәлхис әл-Хабир фи Тахриж Ахадис әр-Рафи'и әл-Кәбир» атты кітаптарын келтіруге болады. Бұл тақырып бойынша басқа да кітаптар бар, алайда оларды атап өту көп орынды алуы мүмкін¹⁴.

13 Имам ән-Нәуауи (Аллаһ оны рақым етсін) «әл-Мәжму' Шарх әл-Мухаззаб» (1/160) деген еңбегіне жазған қысқа баяндауында былай деп мәлімдейді: «Хадис білгірлерінен болған зерттеуші ғалымдар және басқалар, егер хадис әлсіз болса, оған қатысты: «Аллаһтың Елшісі ﷺ айтты, істеді, бұйырды, тыйым салды...», - деп, немесе бекітіп айтуды қамтитын басқа да кез келген сөздерді айтуға болмайды, бірақ оның орнына: «Одан ﷺ жеткізіледі, хабарланады, баяндалады», - деп немесе белгісіздікті қамтитын басқа сөздерді айту керек», - дейді. (Сондай-ақ) олар (хадис білгірлері): «Бекітіп айтуды қамтитын сөздерді тек сенімді (сахих) және жақсы (хасан) хадистерге ғана, ал белгісіздікті қамтитын сөздерді өзге хадистердің барлығына қолдануға болады», - деп айтады. Өйткені бекітіп айтуды қамтитын сөздер олардан кейін келетін сөздер сенімді дегенді білдіреді, сондықтан да оларды тек сенімді жағдайда ғана қолдануға болады. Өзгеше болған (басқа) жағдайда адам іс жүзінде Елшіге ﷺ өтірік жапсырған болады».

(Әрі қарай имам ән-Нәуауи былай деп жалғастырады:) «Бұл бірауызды келісілген пікір кейбір шынайы хадис білгірлерінен басқа біздің заманымыздың көптеген фақиһтарының тарапынан іс жүзінде тіпті кез келген саланың көпшілік ғалымдары тарапынан еленбей жүр. (Хадистерге қатысты) осылай істеу өте салғырт жауапсыздық болып табылады, өйткені олар жиі жағдайда сенімді хадис туралы: "Одан: «.....», - деп жеткізіледі", - деп айтады да, ал әлсіз хадис туралы: "Ол: «.....», - деп айтты", - және: «Пәлен жеткізді», - дейді, ал мұның барлығы ақиқаттан нендей алыс!»

14 Осы жерде шейх әл-Әлбанидің өзінің кітаптарын да атап өту қажет, мысалы, 8-томдық «Ируа' әл-Ғалил фи Тахриж Манар әс-Сәбил» және «Ғайа әл-Марам фи Тахриж Әхадис әл-Хәләл уәл-Харам» (Йусуф әл-Қардауидің өзіне көптеген әлсіз хадистерді қамтыған «Исламдағы хәләл және харам» кітабындағы хадистердің сенімділігі туралы кітап) (Аудармашының ескертпесі).

Осы кітаптың жазылу себебі және кейбір ерекшеліктері

Маған осы тақырыпқа арналған барлық мәселелерді өзіне қамтитын кітап кездеспегендіктен, мен мүмкіндігім жеткенше Аллаһқа деген ғибадат-құлшылығында Пайғамбардың ﷺ жолымен жүруді қалайтын діндес бауырларыма арналған Пайғамбардың ﷺ намазды орындауының тәкбірден¹⁵ басталып, таслиммен¹⁶ аяқталатын барлық ерекшеліктері біртұтас жинақталған кітапты құрастыруды өз парызым деп есептедім. Бұл Пайғамбарды ﷺ шынайы сүйетін осы кітаппен танысқан адамдарға оның ﷺ жоғарыда келтірілетін

«صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أَصْلِي»

«Намазды мен сендердің көздеріңше қалай орындаған болсам, солай орындаңдар» деген хадисінде қамтылған бұйрығын орындауды жеңілдету үшін.

Сондықтан да мен (осы) оңай емес міндетті орындауға кірістім де, түрлі дерек-көздерде жинақталған (аталған тақырыпқа) тиісті хадистердің талдауын жасадым, соның жемісі сіздер қолдарыңызда ұстап тұрған осы кітап болды.

Мен осы кітапта ардақты хадистер туралы ғылымның ұстанымдары мен бекітілген ережелеріне сәйкес келетін Пайғамбардың ﷺ сенімді (сахих) иснадқа ие хадистерін ғана пайдалануды өзіме міндет еттім. Мен иснадтарында белгісіз немесе әлсіз жеткізушілері бар хадистерді: олар намаздың (орындау) үлгісіне, зікірлеріне (Аллаһты еске алу сөздеріне), артықшылықтарына немесе т.б. қатысты болуына қарамастан - назарға алмадым. Мен: «Бізге сенімді (сахих) хадистер¹⁷ жеткілікті, ал әлсіз хадистердің бізге қажеті жоқ», - деп есептеймін, өйткені олар Аллаһ Тағала олар туралы:

لا يَغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا

«...құр жорамалдар Ақиқаттың орнын баса алмайды» («ән-Нәжм», 28-аят), - деген, ал Пайғамбар ﷺ:

«إِيَّاكُمْ وَالظَّنَّ فَإِنَّ الظَّنَّ أَكْذَبُ الْحَدِيثِ».

«Ешбір жағдайда күдіктенбеңдер, өйткені күдіктену – ең жалған сөздер!»,¹⁸ - деп айтқан жорамалдар мен күдіктерді оятады. Сондықтан да біз сенімсіз хадистерді басшылыққа алып, Аллаһқа құлшылық етуімізге болмайды; шын мәнінде Аллаһтың Елшісі ﷺ:

«اتَّقُوا الْحَدِيثَ عَنِّي إِلَّا مَا عَلِمْتُمْ».

15 Бұл жерде намазды ашатын «Аллаһу Әкбар» («Аллаһ Ұлы!») деген сөздерді айту меңзеп тұр (Аудармашының ескертпесі).

16 Намазды аяқтайтын «Әс-сәләму әләйкум уа рахматуЛлаһ» («Сендерге Аллаһтың сәлемі мен игілігі болсын») деген сөздер (Аудармашының ескертпесі).

17 Хадис білгірлерінің бірауызды пікіріне сәйкес, «сенімді (сахих) хадис» деген термин өзінің құрамына сенімді (сахих) және жақсы (хасан), яғни өздігінше сенімді жақсы хадистерді әрі өзге хадистердің болуына байланысты солай есептелетін хадистерді қамтиды

18 Әл-Бухари және Муслим.

*«Мен туралы өздеріңе белгілі болған нәрселерден басқа қандай да бір нәрселер айтудан сақ болыңдар»*¹⁹, - деп, бізге бұлай істеуге тыйым салған; өйткені ол бізге әлсіз хабарларды жеткізуге тыйым салғандықтан, әрине, оларға сәйкес амал етуге де тыйым салынған.

Мен осы кітаптың мәтінін құрастырып, оны екі: негізгі және қосымша – бөлімдерге бөлдім.

Негізгі бөлім өз құрамына хадистердің өздерін немесе олардан алынған қажетті үзінді сөздерді, сондай-ақ мәтінді басынан аяғына дейін тұтас етіп көрсету үшін оларды бірге байланыстыратын тиісті сөздерді де қамтиды. Мен әрбір хадистің мәтінін Сүннет жинақтарында келтірілген айтылу үлгісінде сақтауға ерекше мұқияттылық таныттым; хадис әртүрлі риуаяттарға айтылатын жерлерде мен олардың ішіндегі мәтіннің қабылдануын т.б. жеңілдету үшін ең ыңғайлы нұсқасын таңдадым, бірақ сонымен бірге мен мұны: «Осы хадистің басқа бір нұсқасында былай деп жеткізіледі..., - немесе, - Басқа бір хабарда былай деп жеткізіледі....», - деп көрсетіп, хадистің өзге де нұсқаларын келтірдім. Мен қандай да бір хадисті жеткізген сахабаның атын өте сирек келтірдім, немесе кітаптың негізгі бөлімінде келтірілген әрбір хадисті қай мухаддис-имам (өзінің жинағына) қосқанын өте сирек түсіндірдім, - мұның барлығы мәтінді және оған жазылған ескертпелерді оқуды және түсінуді оңайлату үшін жасалды.

Кітаптың қосымша бөліміне қатысты айтар болсақ, ол кітаптың негізгі мәтініне жазылған ескертпелерден құралған. Онда мен хадистердің түрлі нұсқаларын және жеткізу жолдарын зерттеп, олардың алынған көздерін ашып көрсеттім. Сонымен қоса хадис ғылымының ережелеріне сәйкес, мен олардың иснадтарын және растаушы хабарларды (қажетті) түсіндірмелермен қамтамасыз еттім: хадистердің сенімділік дәрежесін иснадтардың сенімділігін сынау арқылы анықтап, хадис жеткізушілердің әрбірінің шыншылдығын «сенімсіздендіру және растау» («әл-жәрх уә-т-та’дил») ұстанымдарына сәйкес тексеріп шықтым. Жиі жағдайда қандай да бір хадистің жеткізілу жолында басқаларында болмаған қосымша сөздер болады, әрі сондай жағдайда мен мәтіннің тұтастығын бұзбау үшін, сол қосымшаларды

19 Эт-Тирмизи, Ахмад және Ибн Әби Шәйба жеткізген, сенімді (сахих) хадис. Мухаммад Саид әл-Халби «Мусалсаләт» (т. 1, стр. 2) кітабында бұл хадисті әл-Бухариге қатысты еткен, бірақ бұл қате болып табылады. Кейінірек мен бұл хадистің әлсіз (да’иф) екеніне көз жеткіздім: мен бұл хадистің Ибн Әби Шәйба келтірген жеткізушілерінің тізбегін (иснадын) сахих деп айтқан әл-Манауиге сеніп жүтінген болатынымын, алайда менің өзіме бұл иснад кездесіп қалды. Әрі мен оның айқын әлсіз екенін байқадым – менің «Силсиләт әл-Әхадис әд-Да’ифа» (1783) атты кітабымды қараңыз. Дегенмен оның орнын Пайғамбардың ﷺ:

«مَنْ حَدَّثَ غُلِّيَّ بِحَدِيثٍ يُزَى أَنَّهُ كَذِبٌ ، فَهُوَ أَحَدُ الْكَاذِبِينَ»

«Кім мен туралы өзі өтірік деп санайтын нәрсені айтса, өтірікшілердің біреуі болып табылады», - деп айтқан басқа сөзі басады (бұл хадисті Муслим және басқалар жеткізген). Менің «Силсиләт әл-Әхадис әд-Да’ифа» (бірінші том) кітабыма жазған алғысөзімді қараңыз.

кітаптың негізгі бөлімінде келтірілетін бастапқы хадиске тік жақшалар [...] арқылы белгілеп енгіздім; осы орайда мен дереккөздердің қайсысы осы қосымша келтірілген жалғыз дереккөз болып табылатынын нұсқамадым. Мен осы хадистің алынған көзі мен оның бастапқы нұсқасы бір сахабадан жеткізілген жағдайда ғана осылай істедім; басқа жағдайда мен хадисті жеке, мысалы, «Намаздың басында айтылатын Аллаһқа дұға етіп жалбарыну сөздері (ду'а әл-истифтах)» т.б. тарауларда келтірдім. Хадистердің қосымша нұсқаларын осындай тәсілмен енгізу өзіне үлкен пайданы қамтиды, әрі сіз мұны көптеген кітаптарда көре алмайсыз - мейірімінің арқасында игі істер соңына дейін жететін Аллаһқа мадақ!

Әрі қарай кітаптың қосымша бөлімінде мен аталған хадисте қаралатын мәселелер бойынша ғалымдардың үкім-ережелерін де атап өттім. Бұдан тыс, әр тараптың ұстанатын пікірін жақтайтын және теріске шығаратын дәлелдерді келтіре отырып, осы орайда олардың дәлелдемелерінің күшті және әлсіз жақтарын ашып көрсеттім. Кейін мен келтірілген пікірлердің ең дұрысын таңдап, оны кітаптың негізгі бөлімінің мәтініне енгіздім. Қосымша бөлімде біз сондай-ақ бұл кітаптың тақырыбына тікелей байланысты емес, әрі Сүннеттің мәтіндерінде тікелей нұсқауы жоқ, бірақ ижтиһад²⁰ жасауды талап ететін кейбір мәселелер де қаралған.

Қазірге кезде біз жеңе алмайтын себептерге байланысты өзіне негізгі де, қосымша да бөлімдерін қамтыған кітапты толығымен басып шығара алмайтынымыз себепті, біз Аллаһтың қалауымен оның негізгі мәтінін жариялауды және бұл кітапты «*Сифат саләт ән-Нәбийй, саллә-Аллаһу 'аләйһи уа салләм, мин әт-такбир илә-т-таслим кә'анна-кә тараһа*» ("Пайғамбар ﷺ намазының сипаттамасы, тәкбірден сәлемге (таслимге) дейін, оны өзіңіз көргеніңіздей» деп атауды шештік.²¹

Мен Аллаһтан осы еңбекті Оның Игі-Берекелі Жүзі алдында ықыласты етуін, әрі оны менің мүмин бауырларым үшін пайдалы етуін сұраймын, өйткені Ол – Естуші, дұғаларға Жауап Беруші!

20 Ижтиһад – діннің атақты білгірінің діни-құқықтық сипаттағы мәселелерді жеке өзі шешу құқығы (Аудармашының ескертпесі).

21 Шейх әл-Әлбани (Аллаһ оны рақымына алсын) бұл сөздерді кітаптың бірінші басылымының алғысөзіне осыдан елу жыл бұрын жазған болатын. Сол кезден бастап бұл кітап толық үлгісінде дүние жүзінің көптеген тілдерінде басып шығарылды. Кітаптың орыс (қазақ – аудармашыдан (қаз)) тілді оқырманға ұсынылып отырған осы нұсқасы өзіне оның негізгі бөлімін де, қосымша бөлімін де толық қамтыған (Аудармашының ескертпесі).

Осы кітаптың әдіснамасы

Бұл кітаптың мақсаты Пайғамбардың ﷺ намазға қатысты нұсқау-басшылығын жеткізу болғандықтан, мен өзімді қандай да бір мазһабтың ережелерімен шектемеуді қажет деп санадым. Сондықтан да мен осы кітапта мұсылмандардың алғашқы және қазіргі буындарынан шыққан хадис білгірлерінің²² жолына ілесіп²³, Пайғамбар ﷺ туралы сенімді (сахих) түрде жеткізілетін нәрселерді ғана келтіретін боламын.

«Мухаддистер – (өз борышы бойынша) Пайғамбардың адамдары,

Олар оның жанында болмаса да, өз лебізімен онымен бірге»²⁴, - деп айтқан адамның сөздері нендей керемет.

Сөйтіп, бұл кітап, Аллаһ қаласа, әрбір қаралатын тақырып бойынша өзіне түрлі хадис жинақтарының және фикһ бойынша еңбектердің терең қоймаларын-

22 Абдул-Хайй әл-Дукнауи «Имам әл-Каләм фима йата’алләк бил-Қира’а Хәлф әл-Имам» (156-бет) кітабында былай дейді: «Кім ырым-жырымның (соқыр нанымның) ықпалына бой бермей, ашық ақыл-парасатымен фикһ мухитына және құқықтану негіздеріне тереңдесе, ғалымдар келіспеушілікке түскен басты және тармақты мәселелердің көпшілігінде хадис білгірлерінің мазһабы өзге мазһабтарға қарағанда күштірек екеніне көзін жеткізеді. Мен әр кез түрлі пікірлерге талдау жасағанымда, хадис білгірінің көзқарасы ынсапқа мейлінше жақын болып шығады – оларды Аллаһ тарапынан сый-сауаптар күтуде, және Ол оларға алғысын білдіреді. Олар Пайғамбардың ﷺ шынайы мирасқорлары және оның Заңының ықыласты таратушылары болғандықтан, өзгеше болуы мүмкін емес! Аллаһ бізді солардың қатарына кіргізсін және бізге өлім келіп жеткенше бойымызға оларға деген махаббатты салсын!»

23 Әс-Субқи «әл-Фатауа» (1/148) кітабында былай деп мәлімдейді: «Мұсылмандардың ең маңызды ісі намаз болып табылады, әрбір мұсылман оны орындап, оның қажетті негіздерін сақтап, оның қамын ойлауы қажет. Онда орындауға міндетті болған ережелер де, сондай-ақ олардың міндетті екендігі жайында ғалымдардың пікірлері бірікпеген ережелер де бар. Намазға ғалымдардың бірауызды пікірі бар мәселелер де, - және бұл жерде Ақиқаттан басқаға орын жоқ, - және ғалымдар арасында келіспеушіліктер туғызған басқа мәселелер де қатысты. Дұрыс тәсіл - не осы мәселелерге қатысты пікірталастарға кіріспеу, не болмаса Пайғамбардан ﷺ жеткен сенімді деректерді іздеумен айналысып, соларды ұстану. Егер адам осылай істейтін болса, оның намазы дұрыс және Аллаһ Тағаланың:

فَمَنْ كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا

«Сондай-ақ кім Раббысына жолығуды үміт етсе, сонда түзу іс істесін...» («әл-Каһф», 110-аят), - деп айтқан сөздерінің үкіміне кірген болмақ».

Мен (яғни шейх әл-Әлбани – Аудармашының ескертпесі): «Екінші тәсіл жетіктеу, тіпті міндетті болып табылады, өйткені бірінші тәсіл көптеген мәселелердің шешілуіне ықпал етпейтінімен қоса, оның ﷺ «*Намазды мен сендердің көздеріңше қалай орындаған болсам, солай орындаңдар!*» деген бұйрығына сәйкес келмейді, әрі адамды өз намазында Пайғамбардың ﷺ намазынан ауытқуға алып келеді», - деп мәлімдеймін. Осы туралы ойланыңыздаршы!

24 Хасан ибн Мухаммад ән-Насауидің өлең жолдарынан. Бұл өлеңді хадис білгірі әл-Хафиз Дийя әд-Дин әл-Мақдиси өзінің «Фәдл әл-Хадис уа әһлиһи» («Хадистердің және олардың білгірлерінің артықшылықтары туралы») еңбегінде келтірген.

да шашылып жатқан және оларға қатысты мазһабтар арасында келіспеушіліктер бар түрлі мәселелерді біртұтас етіп жинақтайды. Сонымен бірге осы кітапта басқа кітаптарда немесе мазһабтарда жоқ ақиқат нәрселер де болуы мүмкін, сондықтан да кім оларға амал етсе, Аллаһ қаласа, Аллаһ соларды

لَمَّا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِهِ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

«олар тартысқан шындыққа Өз ұйғаруымен жеткізді. Аллаһ қалағанын даңғыл жолға салады» («әл-Бақара» сүресі, 213-аят).

Өзім үшін осы кітапта да, басқа кітаптарымда да сенімді Сүннетті ұстану әдіс-намасын белгілеп алып, ал бұл Сүннет, Аллаһ қаласа, адамдардың арасында таралады, мен мұның әрбір топ пен мазһабтың разылығын туғызбайтынын білдім. Бұған қоса, олардың кейбіреулері, егер көпшілігі болмаса, маған (орынсыз) шабуылдар жасап, қатаң сынға да алады. Алайда бұл (мен үшін) маңызды емес, өйткені мен сондай-ақбарлық адамдардың көңілдерінен шығу мүмкін емес екенін де білемін, бұл туралы Аллаһтың Елшісі ﷺ:

«مَنْ أَرْضَى النَّاسَ بِسَخَطِ اللَّهِ وَكَلَهُ اللَّهُ إِلَى النَّاسِ»

«Кім Аллаһтың ашу-ызасын туғызып, адамдарға жағымпазданса, Аллаһ (оны) сол адамдарға тапсырып қояды», - деп айтқанындай.²⁵ Аллаһ мына жолдарды жазған адамды сый-сауаптарға бөлесін:

*Пана іздеп, бекінсем де тіп-тік құздың үңгірінде,
Адамдардың шабуылынан құтыла алмаспын-ау мүлде,
Өйткені бүркіттің қанатын болса да паналап,
Адамдардың кесірінен кім аман қалмақ?!*

Осы жол – Аллаһ Тағала мүміндерге жүруді бұйырған және барлық елшілердің Мырзасы, пайғамбарымыз Мухаммад ﷺ түсіндірген Тура Жол (Сират әл-Мустақим) екеніне менің сенімім жетіп асады. Пайғамбардың ﷺ сахабаларынан және олардың ізбасарларынан болған салиқалы буын (сәлафтар), соның ішінде олардың мазһабтарын мұсылмандардың көпшілігі ұстанатын төрт имам да (Аллаһ оларды рақым етсін) дәл осы жолмен жүрген. Олардың барлығы Пайғамбардың ﷺ Сүннетін ұстану мен Сүннетке қайшы кез келген көзқарасты, мұндай көзқарасты қолдайтын немесе айтатын адам қаншалықты ұлы болса да, тәрк ету қажеттігін, екінін бірауыздан мақұлдаған, өйткені Пайғамбардың ﷺ абырой-мәртебесі барлық адамдардан жоғары, әрі оның жолы – ең дұрыс жол .

Міне, сондықтан да мен олардың (яғни имамдардың - Аудармашының ескертпесі) басшылығын таңдадым, оларға ізбе-із ілестім, олардың сенімді хадистерді қатаң түрде ұстану туралы нұсқауларын орындадым, тіпті бұл олардың (белгілі

25 Әт-Тирмизи, Қуда'и, Ибн Бушран және басқалар. Мен (яғни шейх әл-Әлбани – Аудармашының ескертпесі) бұл хадис және оның жеткізу жолдары туралы «Шарх әл-Ақида әт-Тахауийя» (278-бет) еңбегіндегі хадистерді тексеруім барысында пікір білдірген болатынымын.

бір мәселелер бойынша) көзқарастарына қайшы келсе де. Олардан жеткен дәл осы әмірлер менің осы Жолды әдістемелік тұрғыдан зерттеуімде және қандай да бір пікірге негізсіз, соқыр түрде еліктеуден (тақлид) бас тартуымда маған қатты әсер етті. Аллаһ Тағаладан оларға ұлы сый беруін сұраймын!

Имамдардың Сүннетке ілесуге және өздерінің пікірлері оған қайшы келген жағдайда олардан бас тартуға қатысты айтқан сөздері

Біз осы жерде осындай сөздердің кейбіреулерін келтірсек, өте пайдалы болмақ. Өйткені бұл имамдардың көзқарастарына – жоқ, тіпті ұлы имамдардың өздеріне де емес, мәртебесі бойынша олардан әлдеқайда төмен адамдарға соқыр түрде ілесетіндерге²⁶ – өздерінің мазһабтары мен көзқарастарын Көктен түскен-

26 Біреудің пікіріне дәл осылайша соқыр түрде ілесуге (тақлидке) қатысты имам әт-Тахауи былай деп нұсқаған болатын: «Тек (ақыл-санасы) шектелген немесе ой-өрісі тар адам ғана осындай пікірге ілеседі» (Дәйексөзді Ибн 'Абидин «Расм әл-Муфти» (шығармалар жинағында, 1-том, 32-бетте) келтірген.

Аудармашының ескертпесі: Адамдардың келесі іс-әрекет түрлерінің бірімен айналысатын үш санаты бар:

1) *Ижтиһад*

2) *Иттиба'*

3) *Тақлид*

1) *Ижтиһад* (сөзбе-сөз «тырысу», «күш-жігер салу», «ұқыпты-ынталы болу») – бұл Құран мен Сүннетте тікелей нұсқауы болмаған діни-құқықтық сипаттағы мәселелерді дербес түрде шешу құқығына ие атақты діндар ғалымның іс-әрекеті. *Ижтиһадпен* тек араб тілін жетік меңгерген, Құран мен оның тәпсірлерін жатқа білетін, Сүннет пен оның түсіндірмесін жақсы игерген және басқа да бір қатар талаптарға жауап беретін адамдар ғана айналыса алады. *Ижтиһадпен* айналысуға құқығы бар адамды *мужтаһид* деп атайды.

2) *Иттиба'* (сөзбе-сөз «ілесу», «еру») – діни-құқықтық сипаттағы шешімдерге Құран мен Сүннеттен, сахабалардың бір ауызды келісімінен және ислам ғалымдарының бір ауызды келісімінен (*ижма'*) келтірілген дәлелдерді қарап шығу және түсіну арқылы ілесе алатын, алайда діни-құқықтық сипаттағы мәселелерді дербес түрде шеше алмайтын адамның іс-әрекеті. *Иттиба'* пен айналыса алатын адамды *муттаби'* деп атайды.

3) *Тақлид* (сөзбе-сөз «ұқсау», «еліктеу», «көшіру») – бұл діндарлардың біреуінің айтқан сөздері мен шешімдерін оның пікірінің әділетті екенін растай немесе теріске шығара алатын Құран мен Сүннетке жүгінусіз сөзсіз басшылыққа алатын адамның іс-әрекеті. Тақлидті ұстанатын адамды *муқаллид* деп атайды.

Осы жерде тақлидтің рұқсат етілген және тыйым салынған түрлері бар екенін атап кету қажет.

Тақлидтің рұқсат етілген түрі

Шейхул-ислам Ибн Таймийя, Аллаһ оны рақым етсін, былай деген: «Мұсылман адам қандай да бір проблемаға жолықса, ол Аллаһ және Оның Елиісі ﷺ бекіткен нәрселердің негізінде шешім шығарып береді деп сенетін адамынан пәтуа алуға тырысуы қажет. Осы орайда ол өзін қай мазһабқа жатқызатыны маңызды емес. Кез келген мұсылман үшін қандай да бір ғалымға ол айтқан нәрселердің барлығында соқыр түрде ілесу міндетті емес. Сол сияқты кез келген мұсылман үшін ғалымдардың белгілі мазһабына ол олардан талап ететін және оларға хабарлайтын нәрселердің барлығында ілесу де міндетті емес. Керісінше, Аллаһтың Елиісінің ﷺ өзінің (сөздерінен) басқа кез келген адамның айтқан сөздері қабылдануы да, кері қайтарылуы да мүмкін. (Мұсылман адам) (қандай да бір мәселе бойынша) шариғи үкімді білуге қабілетті болмаған жағдайда белгілі бір адамның мазһабына ілесуге рұқсат етіледі; алайда шариғи үкімді тақлидтің осындай түріне жүгінбей білуге қабілетті әрбір жеке адам үшін бұл міндетті емес. Сондықтан да әрбір адам күш-жігері жеткенше Аллаһтан қорқуы және Аллаһ пен Оның Елиісі ﷺ бұйырған нәрселерін білуі, әрі бұйырылғанды орындап, тыйым салынған нәрселерден қашқақтауы қажет» («Мәжму' Фатауа» («Пәтуалар жинағы»), 20/208, 209).

I. Тақлидтің тыйым салынған түрі

Ибн әл-Қаййим, Аллаһ оны рақым етсін, өзінің «И'ләм әл-Муаққи'ин» (2/188) еңбегінде тақлидтің тыйым салынған түрлеріне нұсқап былай деді: «Оның үш түрі бар: (1) Аллаһтың түсіргенінен толығымен бет бұру және өз ата-бабаларына тақлид жасаумен разы болу; (2) айтқан сөздері қабыл етілетін адам болып табылатындығы сіз үшін белгісіз болған адамға тақлид жасау; (3) (белгілі бір мәселе бойынша) дәлел орнатылған соң және осы орнатылған дәлел тақлид жасалып жатқан адамның көзқарасына қайшы келетіндігі айқын болғаннан кейін де тақлид жасау».

Шейхул-ислам Ибн Таймийя, Аллаһ оған рақым етсін, былай деген: «Ешкім Аллаһтың Елшісінен ﷺ басқа біреуге ол бұйыратын және тыйым салатын, немесе нұсқайтын нәрселердің барлығында соқыр түрде ілесуіне болмайды. Мұсылмандар ислам ғалымдарының кейде біреуіне, ал кейде басқасына ілесіп, әркез өз сұрақтарын соларға берулері керек. Егер ілесуші адам қандай да бір нақты мәселе бойынша өзінің дін ұстануына абзалырақ немесе дұрысырақ болып табылады т.с.с. деп санаған имамдардың біреуінің пікіріне ілесуді шешсе, бұл рұқсат етіледі, әрі Абу Ханифа да, Мәлик те, әш-Шәфи'и де бұған тыйым салынған деп айтпайтын» («Мәжмү' Фатауа / Пәтуалар жинағы», 23-том, 382-бет).

Шейх Сулайман ибн Абдаллаһ, Аллаһ оны рақым етсін, былай деген: «Мүмін адам, егер Аллаһтың Кітабы мен Оның Елшісінің ﷺ Сүннеті оған жеткен болса және ол оларды қандай да бір мәселеге қатысты түсінетін болса, онда ол бұл мәселе бойынша кіммен келіспейтініне қарамастан, оларға сәйкес амал етуі тиіс! Бұл - бізге Раббымыз және Пайғамбарымыз ﷺ міндеттеген әрі осыған қатысты мұсылман ғалымдары бір ауызды келісімде болған нәрсе, әрі бұған тек кейбір соқыр еліктеушілер мен жүректері қатуланғандар ғана келіспейді. Мұндай адамдар ғалымдар емес» («Тайсир әл-'Азым әл-Хамид», 546-бет).

Имам Ахмад ибн Хәнбал, Аллаһ оны рақым етсін, былай деген: «Хадистің жеткізушілерінің тізбегін және оның сенімділігін білетін адамдардың Суфьян (әс-Сауридін) пікіріне ілесулерін жалғастыра беретіні ерсі-ақ. Ал Аллаһ Тағала:

فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

«Сондықтан оның әміріне қарсы келгендер, өздеріне бір азғыру (фитна) жетуінен немесе жан түршігерлік азап келуінен сақтансын!» («Нур» сүресі, 63-аят), - деді ғой! (Әрі қарай имам Ахмад былай деп жалғастырды:) Сіздер фитнаның не екенін білесіздер ме? Фитна – бұл көпқұдайшылық (ширк)! Өйткені оның айтқан сөздерінің кейбіреулерін қабылдамай қайтарып тастау ауытқушылықтың жүрекке енуіне себеп болуы мүмкін, әрі сөйтіп (адам) опат етіледі». (Ибн Батта «Әл-Ибана әл-Кубрада» (№97) хабарлаған. Сондай-ақ Абдуллаһ ибн Ахмадтың «Әл-Мәса'илін», 3-т., 135-бетті қараңыз.

Шейх Абдурахман ибн Хасан, Аллаһ оны рақым етсін, былай деген: «Имам Ахмадтың, Аллаһ оны рақым етсін, бұл сөздерінде адамның оған дәлел жетуден бұрын тақлид етуі айыпталатын нәрсе емес екендігіне нұсқау бар. Алайда айыптауға лайықты адам – бұл оған дәлел жетсе де, өзінің ғалымының сөздеріне (берілгендігі) себепті оған қарсы келуші» («Фатх әл-Мажид», 2-том, 649-бет).

Сөйтіп, жоғарыда баяндалғанның барлығын қорытындылап, келесілерді атап айту қажет болады:

1) Мужтаһид белгілі бір мәселе бойынша орынды себептерге байланысты ижтиһад жасауға қабілетсіз болса, тақлид жасауына болады;

2) муттаби' және муқаллид екі шарт орындалғанда ғана тақлид жасай алады: (а) ол қандай да бір мәселе бойынша шариғи қаулыны орынды себептерге байланысты дербес түрде білуде қабілетсіз болған жағдайда болса; (б) оның тақлид жасайтын адамы өзінің дұрыс көзқарастарымен, шынайы сенімімен, білімдерімен және ижтиһад жасауға деген құқығымен танылған болуы керек;

3) оның Құран және Сүннетпен бекітілген дәлелге қайшы келетіні айқын болғаннан кейін тақлид жасауына тыйым салынады;

4) Пайғамбардың ﷺ өзінен басқа бір адамның немесе бір мазһабтың ізінен діни-құқықтық сипаттағы барлық мәселелер бойынша толығымен тақлид жасауға тыйым салынады;

5) тиісті талаптарға жауап бермейтін және осыған лайықты болмаған адамға тақлид жасауға болмайды.

дей дәрежеде ұстанатындарға сақтандыру және ескерту болуы мүмкін! Ал Пәк Аллаһ Тағала былай деп айтты ғой:

اتبعوا ما أنزل إليكم من ربكم ولا تتبعوا من دونه أولياء قليلا ما تذكرون (الأعراف 3)

«Раббыларың тарапынан сендерге түсірілгенге бой ұсыныңдар да, Одан өзгені қамқоршы етіп алмаңдар. Нендей аз ғана үгіт тыңдайсыңдар!» («әл-Әғраф» сүресі, 3-аят).

Имам Абу Ханифа (Аллаһ оны рақым етсін)

Олардың алғашқысы - ізбасарлары көптеген сөздері мен ескертулерін бізге жеткізген имам Абу Ханифа ән-Нү'ман ибн Сабит, Аллаһ оны рақым етсін. Оның айтқандарының барлығы бір нәрсеге: яғни хадисті негіз ретінде алу керектігіне және имамдардың қандай да бір сахих хадиске қайшы келетін көзқарастарынан бас тарту қажеттігіне келіп ұштасады.

1. «Егер хадис сенімді (сахих) болса – міне сол менің мазһабым»²⁷.

2. «Біздің пікірлерімізді біз оларды қайдан алғанығымызды білмей алуға ешкімге рұқсат етілмейді»²⁸.

Сөйтіп, шейх әл-Әлбани осы кітапта тақлид мәселелерін сөз еткенде, оның тыйым салынған түрін меңзегені ап-айқын болады. Бұл кітаптың өзінің мәтінінен де, онда келтірілілетін діндар-ғалымдардың тиісті сөздерінен де түсінікті.

27 Ибн 'Абидин «әл-Хашийяда» (1/63) және «Расм әл-Муфтиде» (1/4), шейх Салих әл-Фуләни «Иқаз әл-Химамда» (62-бет) және басқалар жеткізген. Ибн әл-Хумамның ұстазы Ибн әш-Шахна әл-Кәбир жазған «Шарх әл-Һидайя» еңбегінде Ибн 'Абидиннен мына сөз жеткізіледі: «Мазһабқа қайшы келетін қандай да бір хадис сенімді (сахих) екені анықталса, адам осы хадиске сәйкес амал ету керек болады, әрі осы оның мазһабына айналады, ал ол хадиске сәйкес амал еткендігі себепті ханафи мазһабын ұстанушылардың қатарынан шықпайды. Мысалы, Абу Ханифа, Аллаһ оны рақым етсін: «Егер хадис сенімді болса, міне сол менің мазһабым», - деп айтқаны сенімді түрде жеткізіледі, ал Абу Ханифаның және басқа да имамдардың осы айтқан сөзін Ибн 'Абд әл-Бәрр жеткізген».

Мен (яғни шейх әл-Әлбани – Аудармашының ескертпесі) былай айтамын: бұл имамдардың білімдерінің толықтығы мен тақуалығының көрінісі болып табылады, өйткені осындай сөздері арқылы олар (өз білімдерімен) бүкіл Сүннетті түгел қамтымайтынына нұсқады. Имам әш-Шәфи'и мұны егжей-тегжейлі түсіндіріп берді, әрі бұл туралы әрі қарай айтылады. Олар өздеріне жетпеген қандай да бір Сүннетпен бірікпеген жағдайлар да болатын, сондықтан да олардың өздері де бізге Сүннетке ілесуді және оны өз мазһабының бір бөлігі етуді бұйыратын. Аллаһ олардың барлығын рақым етсін!

28 Ибн Абд әл-Бәрр «әл-Интиқа' фи Фада'ил әс-Саләса әл-А'ймат әл-Фуқаһа» (145), Ибн әл-Қайим «И'ләм әл-Мууаққи'ин» (2/309), Ибн 'Абидин «әл-Бахр әр-Ра'иққа» (6/293) және «Расм әл-Муфтиге» (29, 32) жасаған ескертпелерінде және екінші деректі жеткізген әш-Ша'рани «әл-Мизанда» (1/55), соңғы деректі Аббас әд-Даури «әт-Тарих Ибн Ма'инде» (6/77/1) сахих иснадпен Абу Ханифаның шәкірті Зуфардан жеткізген. Тура осындай деректер Абу Ханифаның серіктерінен: Зуфардан, Абу Йусуфтан және Афия ибн Йазидтен («Иқаз», 52-бет) жеткізілген. Ибн әл-Қайим Абу Йусуфтан келген дерекке «И'ләм әл-Мууаққи'инде» нұсқаған (2/344). Екінші дерекке жасалған қосымшаны «Иқаздың» редакторы (65-бет) Ибн Абд әл-Бәррға, Ибн әл-Қайимға және басқаларға қатысты етеді.

Басқа бір хабарда былай деп жеткізіледі: «Белгілі бір мәселе бойынша менің дәлелдерімді білмей, менің сөздеріме негізделіп, пәтуа шығару - тыйым салынған (харам)».

Тағы бір хабарда «...өйткені біз барлығымыз - адамбыз: бүгін бір сөздерді айтамыз, ал ертең олардан бас тартамыз» деген қосымша жасалған.

Сондай-ақ мынандай хабар да жеткізіледі: «Қасірет саған, уа, Йақуб!²⁹ Сен менен естігеніңнің барлығын жазып ала берме. Ақиқатында, бүгін мен былай, ал ертең – басқаша ойлаймын, немесе ертең – былай ойлаймын да, ал бүрсі күні басқаша ойлаймын»

30.

29 Бұл жерде Абу Ханифа өзінің атақты шәкірті Абу Йусуфқа айтып тұр (Аллаһ оларды рақым етсін).

30 Имам Абу Ханифа жиі жағдайда ұқсастық бойынша теңеуге (қиясқа) сүйеніп тұжырым шығаратын, ал содан соң, егер қаралып жатқан мәселе бойынша Пайғамбардың ﷺ хадисі бар екенін білсе, немесе күштірек дәйектелген қиясты тапса, өзінің бұрынғы көзқарасынан бас тартатын болғандығы себепті осылай дейтін.

Имам 'Абдул-Уаһһаб әш-Ша'рани былай деп айтатын: "Имам Абу Ханифа туралы (Аллаһ оны рақым етсін) біздің сеніміміз әрі әрбір кітап авторының сенімі: егер ол шариги ғылымда жинақталған және хафиздар барлық елді аралап шыққан біздің кезімізге дейін өмір сүргенде, ол осы дәлелдерді алатын еді де, өзінің кез келген ұқсастық бойынша салыстыруын (қиясын) қалдырар еді. Алғашында басқа мазхабтарда оның мазхабымен салыстырғанда қияс аз болатыны сияқты, оның да мазхабында қияс аз болатын. Алайда оның заманында шариги дәлелдер табигиндердің және олардың ізбасарларының арасында әртүрлі қалаларда бөлініп таралғандығы себепті, белгілі бір мәселеде (шешім шығару) қажеттілігіне байланысты тікелей хадистің болмағандығынан оның мазхабында қияс көп болды. Одан кейін өмір сүрген хадис білгірлері түрлі қалалар мен елді мекендерден хадистерді іздеу және жинақтау мақсатында сапарларға шығатын және оларды жазып алатын болды. Сөйтіп кейбір шариги хадистерді басқалар түсіндірді. Міне, оның мазхабында қиястың үлес салмағы көп болу себебі осындай». Қз.: "әл-Мизан" 1/62.

Абул-Хасанат (Әл-Лукнауи) «Ән-Нәфи' ал-Кәбирде» (стр. 135) әш-Ша'ранидің сөздерін толықтау етіп келтіреді, әрі өз ескертпелерінде оларды мақұлдап, түсіндіреді, сондықтан кез-келген қалаған адам осы еңбекке жүгінуге тиісті.

Мен (яғни шейх әл-Әлбани – Аудармашының ескертпесі.) былай деймін: Сөйтіп, жоғарыда келтірілген түсіндірме Абу Ханифаның кейде сенімді хадистерге әдейі емес түрде қайшы келгенінің себебі орынды екеніне нұсқайды. Ал бұл себеп толығымен қабылдауға жарамды, өйткені Аллаһ Тағала ешбір жанға ол көтере алатыннан артық нәрсе жүктемейді. Міне, сондықтан да кейбір надан адамдар істейтіндей, Абу Ханифаны осы үшін сөгуге болмайды. Керісінше, оны құрметтеу қажет, өйткені ол – олар арқылы осы иман сақталып қалған және бізге толығымен үлестірілген мұсылмандардың имамдарының бірі, әрі ол қалай болғанда да (Аллаһтан) сый алады: (өз ижтиһадында) хақ болса да, болмаса да. Басқа жағынан, имам Абу Ханифаны құрметтеушілерге оның (сенімді) хадистерге қайшы келетін сөздерін ұстануларына болмайды, өйткені, іс жүзінде, осындай сөздер оның мазхабының бір бөлігі болып табылмайды, бұл (имамның) жоғарыда келтірілген сөздерінен келіп шығатынындай. Сөйтіп, (бұл мәселеде) шектен шығушылықтың екі түрі бар, ал ақиқат олардың ортасында:

رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ

«Раббымыз! Бізді әрі бізден бұрын иман келтірген бауырларымызды кешіре гөр! Біздің жүректерімізге иман келтіргендерге деген жек көрушілік пен көре алмаушылық сала

3. «Егер мен Аллаһ Тағаланың Кітабына немесе Елиі ﷺ туралы хабарларға қайшы келетін нәрселер айтқан болсам, менің сөздерімді тастаңдар»³¹.

Имам Мәлик ибн Әнас (Аллаһ оны рақым етсін)

1. «Ақиқатында, мен бар болғаны адаммын: (кейде) қателесуім де, қателеспеуім де мүмкін. Мен айтқан көзқарастарды жете ойланыңдар: Құран мен Сүннетке сәйкес келетіннің барлығын қабыл алыңдар да, Құран мен Сүннетке сәйкес келмейтіннің барлығын тастаңдар»³².

2. «Пайғамбардан ﷺ кейінгі әрбір адамның сөздері, Пайғамбардың өзінің ﷺ сөздерінен басқа, қабыл етіледі де, әрі қайтарылады да»³³.

көрме! Раббымыз! Ақиқатында, Сен - аса Мейірбан, ерекше Рақымдысың!» («әл-Хашр» сүресі, 10-аят).

31 Әл-Фуләни «Иқаз әл-Химамда» (50-бет) бұл сөздердің имам Мухаммадтан шыққанын хабарлайды да, артынша: «Бұл *мужтаһидке* (діни-құқықтық сипаттағы мәселелерді дербес түрде шешуге құқықты діннің беделді білгірі – Аудармашының ескертпесі) қатысты емес, өйткені ол олардың пікірімен еш байланысты емес, бірақ бұл *муқаллидке* (соқыр түрде ілесушіге – Аудармашының ескертпесі) қатысты».

Мен (яғни шейх әл-Әлбани) былай деймін: әш-Ша'рани өзінің «Әл-Мизан» (т. 1, стр. 26) атты еңбегінде осыған негізделіп былай деген: «Егер біреу-міреу: «Мен өзімнің имамым ілеспеген, алайда олардың сенімділігі (сахихтығы) оның өлімінен кейін анықталған хадистермен не істеуім керек?», - деп сұраса, оған: «Сен осы хадистерге амал етуің қажет, өйткені сенің имамың оларды кездестіргенде және олардың сенімділігін анықтағанда, ол саған соларға сәйкес амал етуді бұйырар еді, өйткені барлық имамдар Шариғаттың қолындағы тұтқындар еді», - деп жауап беру керек». Кім осылай істесе, екі қолымен кез-келген игілікті жинап алар еді, алайда кім: «Егер менің имамым (бұл) хадиске сәйкес амал етпеген болса, мен де оған амал етпеймін», - десе, сол, бұл жағдай мазһабтардың негізін салған имамдардың соқыр ілесушілерінің (муқаллидтердің) көпшілігімен орын алып жатқанындай, үлкен пайданы қолдан жіберіп алады. Олар үшін сенімділігі имамдардың заманынан кейін анықталған әрбір хадиске сәйкес амал ету әрі сол арқылы солардың қалауын орындау жақсырақ болар еді, өйткені біз: «Егер имамдар көбірек өмір сүргенде әрі оларға сенімділігі өздерінен кейін анықталаған хадистер кездескенде, олар міндетті түрде оларды қабылдар еді және соларға сәйкес амал етер еді, әрі өздері бұрын қолданған кез-келген ұқсастық бойынша салыстырудан (қиястан) және өздері бұрын айтқан кез-келген сөздерден бас тартар еді», - деп бекем түрде сенеміз.

32 Ибн Абд әл-Бәрр «Жәми' Бәйан әл-'Илм уа Фәдлх» (2/32), Ибн Абд әл-Бәррдың сөздерін «Усул әл-Әхкам» (6/149) кітабында келтірген Ибн Хазм және әл-Фуләни (72-бет).

33 Бұл - имам Мәликке қатысты етілетін атақты сөзі. Ибн Абдул Хади «Иршад әс-Салик» (227/1) еңбегінде, Ибн Абд әл-Бәрр «Жәми' Бәйан әл-'Илм уә Фәдлхта» (2/91), әрі бұл сөздерді әл-Хакам ибн Утайбаға және Мужаһидке тиісті деп есептеген Ибн Хазм «Усул әл-Әхкам» (6/145, 179) еңбектерінде сенімді деді. Осы сөздің көркемділігіне таң қалған Тақи әд-Дин әс-Субки, оны Ибн 'Аббастан «әл-Фатауада» (1/148) келтіріп, кейін былай деді: «Бұл сөздер басында Ибн 'Аббас пен Мужаһидтен жеткізілетін, кейін Мәлик (Аллаһ оны рақым етсін) бұл сөздерді олардан алды да, олар арқылы танымал болды».

Мен (яғни шейх әл-Әлбани – Аудармашының ескертпесі) былай деймін: Имам Ахмад кейін осы сөздерді олардан алды, бұл туралы Абу Дәуд «Мәса'ил 'ан әл-Имам Ахмадта» (2-бет): «Мен

3. Ибн Уаһб былай деген: «Мен Мәликке дәрет алу кезінде аяқтағы саусақтардың араларын тазалау туралы сұрақ қойылғанын естідім. Ол: «Адамдар бұлай істемеу керек», - деп жауап берді. Мен адамдар азайғанынша кідіре тұрдым да, сосын оған: «Біз бұған қатысты Сүннетті білеміз», - дедім. Ол: «Ол қандай екен?», - деп сұрады. Мен: «Бізге әл-Ләйс ибн Са'ад, Ибн Ләхий'а мен Амр ибн әл-Харис Йазид ибн Амр әл-Ма'афиридін сөздерінен, Абу Абд әр-Рахман әл-Хубулидің сөздерінен, әл-Мустаурид ибн Шаддад әл-Қурашиден оның: "Мен Аллаһ Елшісінің ﷺ шынашағымен аяғының саусақтарының арасынан жүргізіп өткенін көрдім", - дегенін жеткізді». Сонда Мәлик: «Бұл жақсы (хасан) хадис. Мен осы уақытқа дейін оны ешқашан естімеппін», - деді. Содан соң мен оған осындай сұрақ қойылғанда ол аяқ саусақтарының арасын тазалауды бұйыратынын еститінмін»³⁴.

Имам әш-Шәфи'и (Аллаһ оны рақым етсін)

Ал имам әш-Шәфи'иге (Аллаһ оны рақым етсін) қатысты айтар болсақ, оның қозғалып жатқан мәселе бойынша айтқан сөздері көп және керемет³⁵, ал оның ізбасарлары басқаларға қарағанда оларды көбірек ұстанатын.

1. «Аллаһ Елшісінің ﷺ Сүннеті біздің әрбірімізге келіп жетеді де, әрі байқаусыз да қалады. Мен бір нәрсе айтсам немесе бір нәрсені дәйектесем, әрі менің айтқан сөздерім Аллаһ Елшісінің ﷺ (Сүннетімен) ұштаспаса, онда Аллаһ Елшісінің ﷺ айтқаны менің де айтқаным болып табылады»³⁶.

2. «Мұсылмандар «егер адамға Аллаһ Елшісінің ﷺ қандай да бір іс-әрекеті немесе айтқан сөзі түсіндірілсе, оған оны басқа біреудің сөздеріне бола тастауға рұқсат етілмейді» дегенге бірауыздан келіскен»³⁷.

3. «Егер сендер менің жазған нәрселерімде Аллаһтың Елшісінің ﷺ Сүннетіне қайшы келетін қандай да бір нәрсе тапсаңдар, онда Аллаһтың Елшісінің ﷺ Сүннетіне сәйкес

имам Ахмадтың: «Пайғамбардан ﷺ өзге әрбір адамның пікірі қабыл етілуі де, кері қайтарылуы да мүмкін», - деп айтатынын естігенмін», - деп айтқанындай.

34 Ибн Аби Хатим «әл-Жәрх уа Та'дил» еңбегіне жазған кіріспесінде.

35 Ибн Хазм «Усул әл-Әхкам» еңбегінде былай деген: «Ақиқатында, ислам құқықтанушыларының барлығы (фуқаһа) соқыр ілесудің (тақлидтің) қарсыластары болған. Олар өздерінің жақтастарына өздерінің пікірлеріне соқыр түрде ілесуге тыйым салатын. Бұл мәселеде ең үлкен қызғаныш көрсететін имам әш-Шәфи'и еді, Аллаһ оны рахым етсін, өйткені ол жиі және басқаларға қарағанда жүйелі түрде сахих хабарларға ілесу мен дәлелге сәйкес келетін нәрселерді ғана қабылдау қажеттігі туралы айтатын. Ол сондай-ақ өзіне соқыр ілесуге қарсы болатын, әрі айналасындағыларды ондайдан сақтандыратын. Ендеше, Аллаһ оған рақымын сыйласын және оның сыйы өте үлкен болсын, өйткені ол ұлы игіліктің себепкері болды!»

36 Әл-Хаким әш-Шәфи'иге дейін жететін көптеген жеткізушілер арқылы хабарлаған, бұл туралы Ибн 'Асакирдің «Тарих Димашк» (15/1/3) кітабында, «И'ләм әл-Мууаққи'ин» (2/363, 364) және «Иқаз» (100-бет) кітаптарында баяндалатынындай.

37 Ибн әл-Қайим (2/361) және әл-Фуләни (68-бет).

сөйлеңдер де, менің айтқандарымды тастаңдар»³⁸ (басқа бір нұсқада: «... онда оған ілесіңдер де, ешкімнің сөзіне назар аудармаңдар», - деп айтылған³⁹).

4. «Егер хадис сенімді болса, міне сол – менің мазһабым»⁴⁰.

38 Әл-Харауи «Замм әл-Каләм» (3/47/1), әл-Хатиб «әл-Ихтижаж би әш-Шәфи'и» (8/2), Ибн 'Асакир (15/9/10), ән-Нәуауи «әл-Мәжмұ'» (1/63), Ибн әл-Қайим (2/361) және әл-Фуләни (100-бет).

39 Бұл риуаятты Абу Ну'айм «Хилият әл-Әулия» еңбегінде келтіреді.

40 Ән-Нәуауи «әл-Мәжмұ'та» (1/63), Ша'рани (1/57), әл-Хаким мен әл-Бәйһақиға, және әл-Фуләниге (107-бет) сілтеме жасап келтіреді. Әш-Ша'рани былай деген: «Ибн Хазм: «Яғни хадистің саихтығын ол анықтады ма, әлде басқа имам ба – бәрі бір», - деген».

Мен (яғни шейх әл-Әлбани – *Аудармашының ескертпесі*) былай деп айтамын: Оның келесі айтқан сөзі (№5 – *Аудармашының ескертпесі*) осы сөздердің мағынасын түсіндіреді. Қысқа баяндамасында имам ән-Нәуауи, Аллаһ оған рақым етсін, былай деген: «Біздің серіктеріміз тасуиб (яғни таң намазының азаны шақырылғанда «Әс-саләту хайрун мин-ән-науһ» («Намаз ұйқыдан қайырлы») деген сөздерді айту») мәселесінде, ауруға байланысты ихрамнан шығу шарттарына қатысты мәселеде, сондай-ақ мазһабтың кітаптарындағы басқа да белгілі мәселелерде осы (айтылғанға) сәйкес амал ететін. (Әш-Шәфи'идің айтқанына емес,) хадиске негізделіп пәтуа шығаратын серіктерімізден Абу Йәқуб әл-Бууайти және Абул-Касим әд-Дарики болатын. Ал біздің мухаддистерден осылай істейтіндердің қатарында имам Абу Бәкр әл-Бәйһақи және басқа да (хадис білгірлері) бар еді. Бізден бұрын өмір сүрген біздің пікірлестеріміз егер қандай да мәселеге жолықса, әрі егер осы мәселеге қатысты хадис бар болатын болса, ал әш-Шәфи'идің пікірі (мазһабы) оған қайшы келсе, онда олар сол хадиске сәйкес амал ететін және соның негізінде өз пәтуаларын шығарып: «Әш-Шәфи'идің мазһабы осы хадис қандай болса, тура сондай!», - деп айтатын. Шейх Абу Амр (ибн ас-Сәлах) былай деген: «Шәфи'и мазһабын ұстанушының кез-келгені, өзінің мазһабымен бірікпейтін хадис тапса, ол ижтиһад шарттарын жалпы түрде немесе осы мәселеге ғана қатысты орындады ма – осыны талдайтын. Өйткені соңғы жағдайда ол (кімге болсын) тәуелсіз түрде осы хадиске амал ете алатын. Ал егер ол оларды орындамаған болса, алайда содан соң жүргізген зерттеулерден кейін оған осы хадиске қарама-қайшы амал ету ауыр болатын болса, ол өзінің осы хадиспен қайшы келетініне сенімді ақтау іздемейтін, әрі егер әш-Шәф'иден басқа бір тәуелсіз имам осы хадиске сәйкес амал еткен болса, оған тек осы хадиске сәйкес амал ету ғана қалатын. Сонымен, осы ол үшін аталған мәселеге бойынша өз мазһабын қалдырудың орынды себебі болатын». Абу Амр айтқан нәрселер дұрыс әрі бекітілген. Ал Аллаһ бұл туралы жақсырақ біледі!».

Мен (яғни шейх әл-Әлбани – *Аудармашының ескертпесі*) былай деймін: Ибн Сәлах жоғарыда келтірілген сөздерде атап кетпеген басқа да жағдаят бар: ал егер адам осы хадиске сәйкес амал ететін адамды таппаса ше? Бұл сұраққа Тақий әд-Дин әс-Субқи өзінің «Мә'на Қаул әш-Шәфи'и әл-Матләби *«Иза сахха л-хадис фа-һууа мазһаби»* («Әш-Шәфи'идің «Егер хадис сахих болса, онда сол менің мазһабым» деген сөздері талап ететін нәрселердің мағынасы») атты зерттеуінде (3-т., 102-бет) былай деп жауап берген: «Мен үшін ең бастысы - хадиске ілесу (иттиба'). Адам Пайғамбардың ﷺ алдында тұрғанын әрі қазір ғана одан (қандай да бір) хадис естігенін елестетуі керек. (Мұндай жағдайда) ол осы хадиске амал етпей, асықпаушылық танытып тұра берер ме еді? Аллаһпен ант етемін, жоқ..., әрі әрбір адам өзінің түсінуіне сәйкес жауапкершілікке тартылады».

Бұл зерттеудің соңы және талқылауы (Ибн әл-Қайимнің) «И'ләм әл-Мууаққи'ин» (2-т., 320 және 370-беттерінде), сондай-ақ әл-Фуләнидің «Иқазу химам улюл-абсар, ли-л-иқтида' би саййид әл-мухажирин уә-л-ансар, уа тахзирухум 'ан әл-ибтида' әш-ша'и' фи-л кура уа-л-амсар, мин тақлид әл-мазахиб ма'а-л-хамиййа уә-л-асабиййа байна фуқаһа' әл-а'сар» («Алғырлардың ынтасын мухажирлер мен ансарлардың мырзасына ілесуге ояту және оларды қазіргі заман фақиһтерінің пікірлеріне соқыр түрде еліктеудің себебімен қалалар мен елді мекендерде таралған діни жаңалықтардан сақтандыру») атты еңбегінде бар. Осы тақырыпқа қатысты айтар болсақ, бұл кітап бірегей, әрі ақиқатты сүйетін әрбір адам оның мазмұнын түсінуге және ой елегенінен өткізуге тырысып, оны оқып-зерттеуі керек.

5. «Сіз⁴¹ маған қарағанда хадистер туралы көбірек білесіз. Сондықтан да егер хадис сенімді болса, маған ол туралы: ол Куфадан, Басрадан немесе Шамнан болса да - мен оған, егер ол сенімді болса, сілтеме жасауым үшін, хабарлаңыз»⁴².

6. «Егер кез келген мәселе бойынша менің айтқанымның Аллаһтың Елшісінен ﷺ жеткен сенімді хабарға сәйкес келмеуі байқалса, әрі бұл хадис білгірлері тарапынан анықталса, онда мен өз айтқандарымнан бас тартамын, мейлі бұл менің тірі кезімде, мейлі өлгенімнен кейін болсын»⁴³.

7. «Егер сендер менің Пайғамбардың ﷺ сөздеріне және істеріне қайшы келетін бір нәрсе айтқанымды көрсеңдер, онда менің ақылымның кеткенін біліңдер»⁴⁴.

8. «Менің айтқандарымның қайсысы болмасын Аллаһтың Елшісінен ﷺ жеткен хадисте сенімді түрде бекітілген нәрселерге қайшы келсе, онда Пайғамбардың хадисі маңыздырақ, ал менің айтқандарыма ілеспеңдер!»⁴⁵

9. «Пайғамбардан ﷺ жеткен әрбір хадис — бұл менің де тұжырымым, тіпті сендер оны менен естімесеңдер де»⁴⁶.

Имам Ахмад ибн Хәнбал (Аллаһ оны рақым етсін)

Имам Ахмад басқа имамдарға қарағанда көбірек Сүннетті жинаумен айналысатынымен және оны ұстанатын дәрежесі соншалықты – «тіпті өзінің құрамына дедукциялық қорытындылар (тафри') мен өз жеке пайдасын көздеген ой-

41 Ахмад ибн Хәнбалға, Аллаһ оны рақым етсін, айтып тұр.

42 Ибн Аби Хатим «әл-Әдаб әш-Шәфи'и» (94-95-беттер), Абу Ну'айм «Хилйат әл-Әулийа» (9/106), Әл-Хатиб «әл-Ихтижаз би әш-Шәфи'и» (8/1), Ибн 'Асакир (15/9/1), Ибн Абд әл-Бәрр «әл-Интиқа'» (75-бет), Ибн әл-Жәузи «әл-Мәнақиб әл-имам Ахмад» (499-бет) және әл-Харауи (2/47/2) үш тізбек арқылы Абдуллаһ ибн Ахмад ибн Хәнбалдан, оның әкесінен, ол оны оған әш-Шәфи'и айтқанын жеткізген. Демек, бұл – Әш-Шәфи'иден жеткен сенімді хабар. Сол себепті де Ибн әл-Қайим «И'ләмда» (2/325), әл-Фуләни де «Иқазда» (152-бет) бұл сөздерді оған (әш-Шәфи'иге) тиісті деп айтқан, кейін былай деген: «Әл-Бәйһақи былай деп жеткізген: «Дәл осы себепті ол (әш-Шәфи'и) хадистерді жиі пайдаланатыны соншалықты – тіпті Хижаздың, Шамның, Йеменнің және Ирактың адамдарынан білім алатын. Егер оған өзі өмір сүрген аймақтағы адамдардың мазһабынан ерекшеленетін ақиқат айқын болса, олардың мазһабына сенім артпастан және алаңдамастан, сенімді деп тапқанының барлығын қабылдайтын. Одан бұрын өмір сүргендердің кейбіреулері өздері өмір сүрген аймақтағы мазһабтың адамдары басшылыққа алатын нәрселермен шектелетін, тіпті оған қайшы келетін нәрселердің сенімділігін растауға тырыспайтын. Біздің барлығымызды Аллаһ кешірсін!»

43 Абу Ну'айм (9/107), әл-Харауи (47/1), Ибн әл-Қайим «И'ләм әл-Муаққи'ин» (2/363) және әл-Фуләни (104-бет).

44 Ибн Әби Хатим «әл-Әдаб» (93-бет), Абул Қасым Самарканди «әл-Әмалиде» Абул Хафс әл-Муаддаб (234/1) келтірген үзінді сөз ретінде, Абу Ну'айм (9/106), Ибн 'Асакир (15/10/1) жеткізушілердің сенімді тізбектері арқылы.

45 Ибн Әби Хатим, Абу Ну'айм және Ибн 'Асакир (15/9/2).

46 Ибн Әби Хатим (93-94-беттер).

тұжырымдарды (рай) қамтитын кітаптың жазылуына қарсы болғандығымен»⁴⁷ танылған. Сондықтан да ол былай деп айтатын:

1. «Маған да еліктеме (тақлид жасама), Мәликке де, әш-Шәфи'иге де, әл-Әуза'иге де, әс-Сауриге де еліктеме (тақлид жасама), бірақ олар алатын көзден ал!»⁴⁸ Осы айтылған сөздің басқа бір нұсқасында былай деп хабарланады: «Өз имандарыңда олардың ешқайсысына еліктеу (тақлид) жасамаңдар! Пайғамбар ﷺ мен оның сахабаларынан жеткенді алыңдар; ал олардан соң адамға оларға қатысты таңдау мүмкіндігі берілген табиғиндер (олардың ізбасарлары) келеді». Бірде ол былай деді: «Ілесудің (әл-иттиба') мәні адам Пайғамбардан ﷺ және оның сахабаларынан жеткен нәрсеге ілесуінде, ал олардың ізбасарларына (табиғиндерге) қатысты оның таңдау құқығы бар»⁴⁹.

2. «Әл-Әуза'идің пікірі, Мәликтің пікірі, Абу Ханифаның пікірі — мұның барлығы пікір ғана, әрі олардың әрбірі мен үшін бірдей, ал дәлел - Пайғамбардан ﷺ жеткен хадистерде»⁵⁰.

3. «Егер біреу Аллаһтың Елшісінің ﷺ хадисін қайтарып жатса, ол опат болудың ернеуінде тұр»⁵¹.

Имамдардың (Аллаһ оларды рақым етсін) хадистерге ілесуге қатысты айтқан айқын, дәлелді, өзге түсіндірмелері мен бұрмалаулары жоқ сөздері осындай. Олардың барлығы салмақты негіздерге ие болмай өздеріне соқыр түрде еліктеуге тыйым салатын. Сондықтан кім Сүннетте сенімді түрде бекітілген нәрселердің барлығын ұстанса, тіпті ол осы орайда имамдардың кейбір нұсқауларына қайшы амал жасаса да, олардың мазһабтарын бұзбайды, олар көрсеткен жолдан таймайды. Тіпті, керісінше, мұндай адам ешқашан сынбайтын бекем тұтқадан ұстанып, олардың әрқайсысына ілескен (муттаби') болады. Ал сенімді түрде бекітілген Сүннеттен ол тек имамдардың нұсқауларына қайшы келгендігі себепті ғана бас тартқан адамның жағдайы мүлде басқаша. Керісінше, дәл осындай адам оларға қарсы шығып, олардың жоғарыда келтірілген сөздеріне қайшы келген болады. Аллаһ Тағала:

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُخَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيَسْلُمُوا تَسْلِيمًا (النساء: 6)

«(Мухаммад) Раббыңа серт! Олар өзара таласқан нәрселерінде сені би қылып, содан соң берген билігіңнен көңілдерінде ақау таппай толық бой ұсынғанға дейін мүмін бола алмайды» («ән-Ниса» сүресі, 65-аят), - деген.

Аллаһ Тағала сондай-ақ былай деді:

فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (النور: 63)

47 Ибн әл-Жәузи «әл-Мәнақиб» (192-бет).

48 Әл-Фуләни (113-бет) және Ибн әл-Қайим «И'ләм» (2/302).

49 Абу Дәуд және «Мәса'ил әл-имам Ахмад» (276-277-беттер).

50 Ибн Абд әл-Бәрр «Жәми' Бәйан әл-'Илм уа Фәдлийх» (2/149).

51 Ибн әл-Жәузи (182-бет).

«Сондықтан оның әміріне қарсы келгендер өздеріне бір апат жетуінен немесе жан түршігерлік азап келуінен сақтансын» («ән-Нур» сүресі, 63-аят).

Хафиз Ибн Ражаб әл-Хәнбали (Аллаһ оны рақым етсін) былай деп айтқан: «Пайғамбардың ﷺ қандай да бір бұйрығы немесе оның әдеті жеткен әрбір адам, ол туралы оның үмметіне хабарлауы, оларды ықыласты түрде насихаттауы, оның әміріне ілесу қажет екендігін бұйыруы керек, тіпті бұл біреудің беделді пікіріне қайшы келсе де. Ақиқатында, Пайғамбардың ﷺ әмірі іс-әрекеті немесе қандай да бір амалы кейбір мәселелерде Пайғамбардың ﷺ әмірлеріне түсінбестіктің себебімен қайшы келген кез келген ықпал иесінің пікіріне қарағанда ұлықтауға және еліктеуге лайықтырақ. Сондықтан да Пайғамбардың ﷺ сахабалары мен олардың ізбасарлары сенімді Сүннетке қайшы іс-әрекет жасайтын әрбір адамды теріске шығаратын. Кей жағдайда олар мұны едәуір қатал түрде орындаған шығар⁵², бірақ мұндай адамды жеке ұнатпағандықтары себепті емес, өйткені олар оны жақсы көретін және құрметтейтін, (бірақ) олар Аллаһтың Елшісін ﷺ артығырақ сүйгендері себепті және оның бұйрығы олар үшін басқа кез келген адамның бұйрығынан жоғары болғандықтан (солай істейтін). Сондықтан да Аллаһ Елшісінің ﷺ әмірлері мен басқа біреудің әмірлері өзара қайшылыққа түссе, әрине, Аллаһ

52 Мен (яғни шейх әл-Әлбани – Аудармашының ескертпесі) былай деп айтамын: тіпті өздерінің әкелеріне және ғалымдарға қатысты да, бұл туралы әт-Тахауи «Шарх Мә’ани әл-Асарда» (1/372) және Абу Йә’лә өзінің «Муснад» (3/1317) еңбегінде жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы Сәлим ибн Абдуллаһ ибн Омардан былай деп баяндағанын жеткізгендей: «Бірде мен Ибн Омармен бірге мешітте отырғанымда, оған Шамның бір адамы келіп, қажылықтан бұрын умра жасау (әт-таматтуғ қажылығы) туралы сұрақ қойды. Ибн Омар: “Бұл жақсы және тамаша іс”, - деп жауап берді. Әлгі адам: «Тіпті сенің әкең (Омар ибн әл-Хаттаб) бұған тыйым салған болса да ма?» - деді. Ибн Омар: “Саған қасирет келсін! Егер менің әкем Аллаһтың Елшісі ﷺ істеген және өзгелерге істеуге бұйырған нәрсені істеуге тыйым салса, сен менің әкеме мойынсұнасың ба, әлде Аллаһтың Елшісіне ме ﷺ?!” - деді. Әлгі адам: «Аллаһ Елшісінің ﷺ әміріне», - деп жауап берді. Сонда Ибн Омар: «Болды, енді бара бер», - деді». Осы хабарды Ахмад (5700) және әт-Тирмизи жеткізген, соңғысы оны сенімді деп айтқан. Түсіндірмелерде Омар, сондай-ақ Осман (оларға Аллаһ разы болсын) «әл-ифрад қажылығын» «әт-таматтуғ қажылығына» қарағанда (едәуір) абзалырақ деп санағандығы келтірілген (Аудармашының ескертпесі). Толығырақ мына дереккөздерге қараңыз: «Сахих әл-Бухари» (ықшамдалған мазмұндамасы), № 732 және № 741 хадистер, сондай-ақ оларға берілген ескертпелер.

Ибн ‘Асакир (7/51/1) де Ибн Әби Зи’бтан мынаны жеткізген: «Са’д ибн Ибраһим (Пайғамбардың ﷺ атақты сахабасы - Абдурахман ибн Ауфтың баласы) Раби’а ибн Абу Абдурахманның пікіріне негіздеп, бір адамға қатысты шешім шығарған болатын, ал мен (Ибн Әби Зи’б) оның шығарған шешіміне қайшы келетін Пайғамбардың ﷺ хадисін келтірдім. (Сонда) Са’д Раби’аға: «Бұл – Әби Зи’б, әрі мен оны лайықты хадис жеткізушісі деп санаймын. Ол Пайғамбардан ﷺ менің шешіміме қайшы келетін нәрсені хабарлады», - деді. Раби’а оған: «Сен ижтиһад жасадың, әрі сенің шешімің шығып қойды», - деді. ‘Бұған Са’д: «Қандай таңқаларлық нәрсе! Мен Аллаһ Елшісінің ﷺ қаулысын емес, Са’дтың шешесінің баласы Са’дтың қаулысын орындап тұрмын! Жоқ, мен Са’дтың шешесінің баласы Са’дтың қаулысынан бас тартамын да, Аллаһ Елшісінің ﷺ қаулысын орындаймын», - деп дауыстап жіберді. Кейін Са’д оған жазбаша түрде рәсімделген шешімді алып келуді бұйырды да, жазылған нәрсені жыртып тастады және жаңа қаулы шығарды».

Елшісінің ﷺ әмірлеріне ілесу керек. Алайда бұл нәрсе (жеке) пікірі (ижтиһады – аудармашыдан (қаз.)) Пайғамбарға ﷺ қайшы келетін адамға құрметпен қарауға кедергі болмайды, өйткені бұл адам өзінің кешірілетінін білді⁵³. Іс жүзінде мұндай адам өзінің Сүннетке қайшы келетін пікіріне өзгелердің ілесуін тоқтатуға қарсы да болмас еді, егер осы мәселеге қатысты Аллаһтың Елшісінің ﷺ тиісті бұйрығы болған болса»⁵⁴.

Ақиқатында, олар, бұл туралы жоғарыда айтылып кеткендей, ізбасарларын осыған үндеген болса және өздерінің көзқарастары Сүннетке қайшы келген тұста олардан бас тартуға шақырған болса, ендеше қалайша осыған қарсы болар еді. Имам әш-Шәфи'и, мысалы, ізбасарларына (өзі туралы:) «Ол сахих Сүннетті ұстанады», - деп есептеуді бұйырған еді, тіпті ол (кейбір мәселелерде) оған ілеспеген немесе Сүннетке қайшы келетін қандай да бір нәрселерге ілескен болса да. Міне сондықтан да атақты талдаушы Ибн Дақиқ әл-'Ид (Аллаһ оны рақым етсін) бір немесе (барлық) төрт имамның мазһабтары сенімді (сахих) хадистерден ерекшеленетін мәселелерді жеке көлемді кітапқа жинақтағанда, оның алғысөзінде былай деп жазған болатын: «Бұл жауаптардың барлығын мужтаһид имамдарға телуге қатаң тыйым салынған (харам); осы имамдарға соқыр түрде ілесетін құқықтанушылар (фәқиһтер) бұл мәселелерде оларға жүгініп, сонысымен оларға өтірік жапсырмаулары үшін, бұл туралы білуге тиісті»⁵⁵.

Сүннетке ілесу үшін өз имамдарының кейбір айтқан нәрселеріне ілесуден бас тарту

Жоғарыда айтылғандардың барлығына орай имамдарға дұрыс ілесу (иттиба') өздерінің имамдарының айтқандарының барлығын түгел сөзсіз қабылдай бермей, олар Сүннетке қайшы келетіні анықталып жатса, олардың көбін тәркететін «алғашқы буынның (сәләфтардың) көпшілігінің және кейінгілердің (халәфтардың) кейбіреулерінің ғана»⁵⁶ үлесіне тиді. Тіпті екі имам да — Мухаммад ибн әл-Хасан және Абу Йусуф (Аллаһ оларды рақым етсін) — өздерінің ұстазы Абу Ханифаның нұсқауларына «оның мазһабының шамамен үштен бір бөлігінде»⁵⁷

53 Іс жүзінде ол тіпті сауап алады, өйткені Пайғамбар ﷺ былай деп айтқан: «Егер үкім етуші (би, сот) ыждағаттылық танытып (ижтиһад жасап) қаулы шығарса, және оның пікірі дұрыс (Аллаһтың және Оның Елшісінің ﷺ шешіміне сәйкес) болып шықса, онда оған екі сауап тиісті. Ал егер ол ыждағаттылық танытып үкім етсе, және қателессе, онда оған бір сауап тиісті» (Бұл хадис әл-Бухаридің және Муслимнің «Сахих» жинақтарында, сондай-ақ басқа да жинақтарда келтірілген).

54 «Иқаз әл-Химам» (93-бет) еңбегіне жазылған ескертпелерде келтірілген.

55 Әл-Фуләни (99-бет).

56 «Әл-Уақиға» сүресінің 13-14 аяттарымен салыстырыңыз.

57 Ибн 'Абидин «әл-Хашийя» (1/62) және әл-Ғазалиден оның дереккөзіне «ән-Нафи' әл-Кәбирде» нұсқаған әл-Лукнәуи.

қарсы болған, бұл туралы екінші кезекті мәселелер (*фуру'*) қаралатын көптеген кітаптарда түсіндірілетіндей.

Тура осыны имам әл-Музани⁵⁸ және имам әш-Шәфи'идің өзге де ізбасарлары туралы, сондай-ақ басқа имамдардың ізбасарлары туралы да (Аллаһ оларды рақым етсін) айтуға болады. Егер біз өзіміздің осы тұжырымымызға дәлелдер келтірер болсақ, бұл көп орынды алады, әрі біз осы кітапқа жазылған алғысөзде қойылған мақсаттың шеңберінен тыс шығып кетеміз. Сондықтан да екі мысалмен ғана шектелейік:

1. Имам Мухаммад өзінің «әл-Мууатта'»⁵⁹ (158-бет) кітабында былай деп жазады: «Абу Ханифаға (Аллаһ оны рақым етсін) қатысты айтар болсақ, ол жаңбыр сурау намазы бар деп есептемейтін, ал біздің пікірімізше, имам адамдармен бірге екі ракағат (намазды) орындап, кейін дұға етуі және (сыртқы) киімін басқаша киюі керек⁶⁰...».

2. Имам Мухаммадтың⁶¹ серіктерінің бірі және имам Абу Йусуфтың ізбасары⁶² болған Исам ибн Йусуф әл-Бәлхи «Абу Ханифаның (сөздеріне) көп жағдайда қайшы келетін пәтуалар шығаратын, өйткені оған оның өзі соларға негізделіп пәтуалар шығаратын өзге дәлелдер ұсынылған кезде, оның дәлелдері туралы біл-

Мысалы, Ресей Ғылым Академиясы Шығыстану Институтының Санкт-Петербургтегі филиалы 2001 жылы басып шығарған Абу Йусуфтың орыс тіліне аударылған «Китаб әл-Хараж» (Мұсылмандық салық жүйесі) кітабында Абу Йусуфтың пікірі оның ұстаздары Абу Ханифа мен Ибн Аби Ләйләнің пікірлеріне немесе олардың біреуінің пікіріне қайшы келетін. Мәселен, «Китаб әл-Хараждың» авторы мұндай келіспеушіліктерін «Ал мен, Абу Йусуф, былай деп айтамын...», «Мен, Абу Йусуф, былай деп есептеймін...» деген және басқа да сол сияқты сөздерімен білдіреді (Аудармашының ескертпесі).

58 Өзінің «(Имам) әш-Шәфи'идің Фикһына қысқаша шолу» деген кітабының кіріспесінде оның өзі мыналарды нұсқап айтады: «Бұл кітап – Мухаммад ибн Идрис әш-Шәфи'идің (Аллаһ оны рақым етсін) білімінің жиынтығы, әрі (Имам) өзінің немесе кімнің болса да пікіріне ілесуге тыйым салғандығын ұмытпастан, оны түсініп ұғынуды қалайтын адамға көмектесу үшін (жазылған) оның айтқан сөздерінің түсіндірмесі болып табылады, өйткені мұндай адам бар ыждағатымен өзінің дінін онымен салыстыруы үшін».

59 Ол онда өзінің имамымен (Абу Ханифамен) шамамен 20 құқықтық мәселелер бойынша келіспеушілігін келтірген (№ 42, 44, 103, 120, 158, 169, 172, 173, 228, 230, 240, 244, 274, 275, 284, 314, 331, 338, 355, 356 - «Та'лик әл-Мумажид 'алә Мууатта' Мухаммад» кітабы бойынша келтіріледі («Имам Мухаммадтың «әл-Мууатта» еңбегіне жазылған маңызды ескертпелер»).

60 Яғни астарын үстіне қаратып, теріс аударып, нәтижесінде киімнің оң жағы сол жаққа, ал сол жағы оң жаққа ауысатындай етіп кию (Аудармашының ескертпесі). Толығырақ әл-Бухаридің «Сахихын» (ықшамдалған нұсқасын), «Жаңбыр сұрау намазы туралы Кітапты», № 503 және № 509 хадистерді қараңыз (Аудармашының ескертпесі).

61 Ибн 'Абидин «әл-Хашийат» (1/74) және «Расм әл-Муфти» (1/17) кітаптарында оны солардың қатарында атап өтті. Кураши оны «әл-Жәуахир әл-Мәдийя фи Табақат әл-Ханафийя» (347) кітабында атап, ол туралы былай деген: «Ол сенімді хадис жеткізушісі болып табылады. Ол және оның бауыры Ибраһим өз кезінде Бәлхтың екі шейхы болған».

62 «Әл-Фәуа'ид әл-Бәхйя фи Таражум әл-Ханафийя» (116-бет).

мейтін»⁶³. Сондықтан да «рукуғ жасаудан бұрын және одан бой түзегенде ол қолдарын (иық тұсына дейін⁶⁴) көтеретін»⁶⁵, бұл туралы Пайғамбардың ﷺ Сүннеті болып табылатын көптеген жолдармен жеткізілген (мутауатир) сенімді (сахих) хадистерде хабарланатынындай. Әрі үш имам (Абу Ханифа, Абу Йусуф және Мухаммад) бұған қатысты өзге пікірде болса да, ол бұған тыйым салмайтын. Жоғарыда айтылып кеткендей, әрбір мұсылман адам төрт имамның және өзге де беделді дін білгірлерінің (ғалымдардың) айтқандарына ілесіп, осылай етуі керек.

Сөзімді қорыта келе, мен, ақиқатында, еліктеушілердің (муқаллидтердің) ешқайсысы бұл кітапта келтірілген Пайғамбардың ﷺ сүннеттеріне қатысты пайдалар олардың мазһабына қайшы келетіндіктен ғана олардан бас тартып, кітаптың ұстанымдарын айыптауға жабылмайтын шығар деп ықыласты түрде үміт етемін. Әрі мұндай адам, керісінше, имамдардың Сүннетке сәйкес амал ету жөніндегі және олардың көзқарастары Сүннетке қайшы келсе, олардан бас тарту керек екендігі жайындағы біз жоғарыда келтірген насихаттарын әділ көзқараспен қарап шығады деп үміттенемін. Сондай-ақ бұл адам мұндай әдіснаманы сөгу (*маш-раб*) өзі соларға осылайша еліктейтін кез келген имамды сөгумен бірдей екенін де білсін, өйткені, мұны біз жоғарыда түсіндіріліп өткендей, ақиқатында, біз бұл әдіснаманы имамдардың өздерінен алдық. Ал кім осы жолда оларға ілесуден бас тартса, сол өзін үлкен қауіпке салады, өйткені бұлай істеу арқылы ол Сүннеттен бет бұрған болады.

63 «Әл-Бәхр әр-Ра'иқ» (6/93) және «Расм әл-Муфти» (1/28).

64 Қз.: мысалы, әл-Бухари «Сахих» (ықшамдалған нұсқасы), № 390 хадис (Аудармашының ескертпесі).

65 «Әл-Фәуа'ид әл-Бәхия фи Таражум әл-Ханафийа» (116). Әрі қарай «әл-Фәуа'идтің» авторы келесі ескертпені қосады: «Бұл хабардан Мәххулдің Абу Ханифа: «Кім намазда қолын көтерсе, намазын опат етті», - деп айтқандығы туралы әңгімесі өтірік деп қорытынды шығаруға болады. Осы (Абу Ханифаға жалған жапсырылған) сөзбен Жоғары Хатшы әл-Иткани адастырылған болатын, бұған оның өмірбаянында нұсқалатынындай. Ал Абу Йусуфтың жанынан кетпей жүретін 'Исам бин Йусуф (намаз кезінде) қолдарын көтеретін, сондықтан да егер (имам Абу Ханифаның) жоғарыда аталып кеткен сөздері қандай да бір негізге ие болғанда, онда олар туралы Абу Йусуфқа және 'Исамға белгілі болар еді. Сондай-ақ егер ханафи мазһабын ұстанатын адам белгілі бір мәселе бойынша (өзінің мазһабына) қайшы келетін (Сүннеттен) келген куәліктің күшті болуы себепті өз имамының мазһабын тастаса, ол тақлид шеңберінен шығып кетпейтінін де айту қажет. Керісінше, бұл (соқыр) тақлидтен бас тарту үлгісіндегі дұрыс (ойға қонымды) тақлид болар еді. Сіз 'Исам бин Йусуф Абу Ханифаның (намазда) қол көтермеуге қатысты пікірін (мазһабын) тастағанын көрмейсіз бе, әрі осы тұста ол ханафи мазһабын ұстанушы болып қала береді. Мен біздің заманымыздың адамдары үстінен, олар мазһабтарына қайшы келетін (Сүннеттен келген) дәлелдердің күштілігі себепті белгілі бір мәселе бойынша өз имамдарына еліктеуден (тақлид жасаудан) бас тартатын кез келген адамға сөгіс білдіретіні және оны мұндай адамды имамның ізбасарларының қатарынан өшіретіні үшін, Аллаһқа шағымданамын! Бұл қарапайым адамдардан шығып жатса – таң қаларлық нәрсе емес, алайда бұл өздерін ғалымдарға ұқсататын, бірақ өздері (осы адамдардың) ізінен мал сияқты еретіндерден шығатыны – таң қалдырады!».

Аудармашының ескертпесі: Толығырақ № 3 Қосымшаны, № 2 хадиске берілген түсіндірмені қараңыз.

Өйткені Аллаһ Тағала:

فلا وربك لا يؤمنون حتى يحكموك فيما شجر بينهم ثم لا يجدوا في أنفسهم حرجا مما قضيت ويسلموا تسليما)
(النساء:65)

«(Мухаммад) Раббыңа серт! Олар өзара таласқан нәрселерінде сені би қылып, содан соң берген билігіңнен көңілдерінде ақау таппай толық бой ұсынғанға дейін мүмін бола алмайды» («ән-Ниса» сүресі, 65-аят), - деп айтқандай, өзара келісе алмаған жағдайда біз Сүннетке қайтып, соны басшылыққа алуымыз керек.

Аллаһ Тағаладан бізді Ол:

إنما كان قول المؤمنين إذا دعوا إلى الله ورسوله ليحكم بينهم أن يقولوا سمعنا وأطعنا وأولئك هم المفلحون. ومن يطع الله ورسوله ويخش الله ويتقه فأولئك هم الفائزون
(النور:51-52)

«Шын мәнінде, мүміндер Аллаһқа және Оның Елшісіне, араларына үкім беруге шақырылғанда, олардың сөздері: "Естідік те, бой ұсындық!" , - деу болады. Міне бұлар құтылушылар. Кімде-кім Аллаһқа және Оның Елшісіне бағынса, сондай-ақ Аллаһтан қорқып, сақтанса, міне солар жетістікке жетеді» («ән-Нур» сүресі, 51-52-аяттар), - деп сипаттағандардан етуін сұраймын.

Дамаск,

13 жумада әл-ахира,

h.1370 ж. (21.03.1951)

Күмәндар және оларға жауап

Жоғарыда баяндалғанның барлығы мен бұдан он жыл бұрын осы кітаптың кіріспесінде жазған нәрселерім болып табылады. Осы өткен уақыт ішінде сөздеріміз иманды жастарға игі әсер еткені, олардың діндері мен құлшылықтарында Исламның саф (кіршіксіз) дереккөздері болған Құран мен Сүннетке қайтудың қажеттілігіне жол көрсеткені бізге белгілі болды. Нәтижесінде олардың арасында, Аллаһқа (осы үшін) мақтау-мадақтар болсын, Сүннетке амал етіп, құлшылықтарын Сүннетке негіздеушілер көбейіп, осы арқылы танымал болып кеткендері де бар. Десек те, олардың (жастардың) кейбірінен Сүннетке сәйкес амал жасаудан шегінгенін байқадым. Алайда олар өздеріне келтірілген дәлелдер мен имамдардың сөздерінен кейін осының уәжіп екендігіне деген күмәндары себепті емес, бірақ муқаллид (соқыр ілесуші) ұстаздарынан естіген күмәндары себепті іркіліп қалған секілді. Сондықтан да мен аталған күмәндардың арқайсысына жеке тоқтап, оларды теріске шығаруды жөн көрдім. Осы нәрсе көпшілік адамдарды Сүннетке амал жасаушылармен бірге Сүннетті орындауға және Аллаһтың қалауымен «Құтылған топ» (әл-фирқа ән-нәжийя) қатарында болуға ынталандыруы үшін.

Бірінші күмән

Олардың кейбіреулері былай дейді: «Әрине, діни істерімізде, әсіресе, ешкімнің де көзқарасына, не ижтиһадына жол берілмейтін намаз сияқты бекітілген құлшылықтарда, Пайғамбарымыздың ﷺ жолына қайту уәжіп, өйткені біздің құлшылықтарымыз Аллаһ тарапынан түсірілген. Алайда біз муқаллид (соқыр ілесуші) шейхтардан олардың осыны бұйыратындарын өте сирек байқаймыз. Іс жүзінде біз олардың ихтиләфты⁶⁶ құптайтқынын әрі оны осы үммет үшін икемділік (таусия) деп айтатынын естиміз. Олар осындай сәттерде Сүннет жақтастарына қарсы жиі қайталайтын «*Үмметімнің келіспеуі (яғни әртүрлі пікірде болуы) — (Аллаһтан түскен) мейірім*» деген хадисті өз ұстанымдарына дәлел ретінде келтіреді. Олар бізге бұл хадистің сіз шақыратын және соған негізделіп осы және де басқа кітаптарды құрастырған жолға (манһажға) қайшы келетіндігін айтады. Енді осы хадиске қатысты не айтасыз?»

Бұл сұраққа екі жауап беруге болады:

Бірінші жауап

Хадис сахих (сенімді) емес. Бұдан қалса, ол – өтірік және негізсіз. Әс-Субки деген ғалым: «Мен бұл хадистің сенімді де (сахих), әлсіз де (да'иф), ойдан шығарылған өтірік те (мәуду') тізбегін көрген емеспін (яғни бұл «хадисте» жеткізіушілер тізбегі мүлде жоқ – Аудармашының ескертпесі)», - деген. Бұл хадистің мынадай ләфзбен (сөзбе-сөз) риуаят етілген (нұсқалары бар): «*Сахабаларымның келіспеушілігі (әртүрлі пікірді ұстануы) сендер үшін мейірім, - және, - Сахабаларым жұлдыздар (іспетті). Олардың қайсысын үлгі тұтсаңыз, тура жол табасыңдар*». Бұл хадистердің екеуі де сенімді (сахих) емес. Олардың біріншісі тым әлсіз, ал екіншісі - ойдан шығарылған (мәуду'). Мен бұған қатысты түйінді сөзімді «Силсилә әл-Әхадис әл-Да'ифа уәл-Мәуду'а» (кітабында) (№№ 58, 59, 61) айтып өткенмін.

Екінші жауап:

Бұл хадис Қасиетті Құранға қайшы келеді. Өйткені діндегі қарама-қайшылықтарға тыйым салып, ауызбірлікті бұйыратын аяттар көпке танымал әрі еске салуды да қажет етпейді. Алайда олардың кейбіреуін мысал ретінде келтірген пайдалы болады.. Аллаһ Тағала былай деп бұйырған:

ولا تنازعوا فتفشلوا وتذهب ريحكم (الأنفال46)

«Тартыспаңдар, әйтпесе қорқып қаласыңдар да, күштерің кетіп қалады» («әл-Әнфәл» сүресі, 46-аят);

ولا تكونوا من المشركين من الذين فرقوا دينهم وكانوا شيعا كل حزب بما لديهم فرحون (الروم31-32)

66 Арабтың «ихтиләф» сөзі «ажырату», «бірікпеу», «келіспеушілік», «қарама-қайшылық», «тартыс» дегенді білдіреді (Аудармашының ескертпесі).

«Діндерін бөліп, (түрлі) топтарға айналған мүшріктерден болмаңдар! Олардың әр тобы өздеріндегіге (өз жолына) мәз» («Рум» сүресі, 31-32-аяттар), - және:

ولا يزالون مختلفين. إلا من رحم ربك (هود 118-119)

«Олар ұдайы талас-тартыста. Тек Аллаһ мейіріміне бөлегендер ғана (ондай емес)» («Һуд» сүресі, 118-119-аяттар).

Егер Раббымыздың мейіріміне бөленгендер келіспеушіліктерге түспейтін болса, ал өтірікті жақтаушылар оларға кірісетін болса, онда қалайша келіспеушілікті мейірім деп атауға болмақ?

Сөйтіп, хадистің тізбек те, мәтін де жағынан сахих (сенімді) еместігі сенімді түрде анықталды. Сондықтанда (бізге) Кітап және Сүннет бойынша амал етуді тоқтату үшін осы хадисті басшылыққа алуға болмайтындығы айқын болады, ал оларға сәйкес амал жасауды бізге имамдардың (өздері) бұйырған.

Екінші күмән

Басқалары: «Егер діндегі келіспеушілік тыйым салынған болса, онда сахабалар мен олардан кейінгі имамдардың ихтиләфы жөнінде не айтасыздар? Олардың келіспеушіліктері мен олардан кейін өмір сүргендердің келіспеушіліктері арасында айырмашылық бар ма?», - дейді.

Жауап:

Әрине, бұл екі келіспеушіліктердің арасында үлкен айырмашылық бар. Ол екі жақтан көрініс табады: 1) себебінен; 2) әсерінен (нәтижесінен).

I. Сахабалардың ихтиләфына келсек, оның болмауы мүмкін емес еді және ол түсінудегі табиғи әртүрлілік болып табылатын: олар өзара келіспеушілікке өз еркімен түспейтін.

Бұдан тыс, олардың заманында олар арасындағы айырмашылықтарға келтіретін басқа да факторлар болатын, бірақ бұл факторлар олардың замандарынан кейін жойылып кетті⁶⁷.

Ихтиләфтың мұндай түрінен түбегейлі құтылу мүмкін емес, әрі сөгіс білдіруге қажетті шарттардың - ал бұл келеіспеушіліктегі қасақаналық пен қасарысу - болмауы себепті оларды (сахабаларды) жоғарыда аталған аяттарда меңзелетін айыпталатын адамдар санатына жатқызуға болмайды.

Алайда бүгінгі күні муқаллидтердің арасындағы орын алып жатқан келіспеушіліктер үшін үзір (ақталатын сылтау) жоқ.

67 Толығырақ Ибн Хазмның «Әл-Әхкам фи Усул әл-Әхкам», әл-Дәхлауидің «Хужжату Ллаһ әл-Бәлиға», сондай-ақ әл-Дәхлауи бұл мәселені арнайы қарастыратын «Иқд әл-Жид фи Әхкам әл-Ижтиһад уа-т-Тақлид» еңбектерін қараңыз.

. [«Силсилә әл-Әхадис әл-Да'ифа уәл-Мауду'а», 1-том. «Әл-Мәктаб әл-Ислами» басылымы].

Олардың біреуіне Аллаһтың Кітабы мен Сүннеттен оның мазһабы емес, өзге біреу қолдайтын дәлел келтірші, ол бұл дәлел оның мазһабына сәйкес келмейтіндігі себепті ғана одан бет бұрады. Оның ұстанатын мазһабы - түпнегіз (әсл) немесе Мухаммадтың ﷺ әкелген діні, ал басқа мазһаб - күші жойылған басқа бір дін сияқты. Ал өзгелері бұған мүлдем қарама қайшы шектен шығушылыққа түседі де: «Бұл мазһабтар, өздерінің ауқымды қарама-қайшылықтарымен қоса түрлі заңдар (шариғаттар) іспетті», - деп санайды. Олардың кейінгілері⁶⁸: «Мұсылман адам олардың қай-қайсысынан болсын (яғни мазһабтардан – аудармашының ескертпесі) қалаған нәрсесін алса да, қалаған нәрсесін тастаса да - мұның оқасы жоқ, өйткені олардың барлығы да шариғат!», - деп ашық айтты.

Осы адамдардың екі санаты да өздерінің жалғасып жатқан келіспеушіліктерін «Үмметімнің келіспеушілігі мейірім» деген жалған хадиспен ақтайды. Әрі біз олардың көбі осы хадисті дәлел ретінде қолданатынын жиі естиміз!

Олардың кейбіреулері бұл хадистің себебіне нұсқайды да: «Ақиқатында келіспеушілік - бұл мейірім, өйткені онда үммет үшін кеңшілік бар», - деп оны ардақтайды.

Бұл «себеп» Құранның жоғарыда келтірілген айқын аяттары мен имамдардың осыдан бұрын келтірілген сөздерінің мазмұнына қайшы келуімен қоса, кейбір имамдардың мұны жоққа шығаратын мәтіндік куәліктері де (насс) бар.

Ибн әл-Қасим: «Мен Мәлик пен әл-Ләйстің Аллаһ Елшісінің ﷺ сахабаларының арасындағы келіспеушіліктері туралы: «Бұл – адамдардың: «Осыда кеңшілік бар», - деп айтып жүрген нәрсесі емес. Жоқ, бұл олай емес, алайда мұның мәні (олардың кейбіреулері) қателескендерінде, ал (кейбіреулерінікі) дұрыс болғандығында», - деп айтқанын естігенмін».⁶⁹

Әшһаб: «Бірде Мәликке сенімді адамдар Аллаһ Елшісінің ﷺ сахабаларынан жеткізген сахих хадисті қабылдайтын адам туралы «Сіз осыда қандай да бір кеңшілік көріп тұрсыз ба?» деген сұрақ қойылды. Ол: «Жоқ, Аллаһпен ант етемін, егер мұндай адам ақиқатқа қол жеткізгісі келсе. Ақиқат біреу ғана. Қарама-қайшы екі сөздің (көзқарастың) екеуі де дұрыс болады ма екен? Ақиқат әрі дұрысы біреу ғана!», - деп жауап берді», - деген.⁷⁰

Имам әш-Шәфи'идің пікірлесі әл-Музани былай деген: «Аллаһ Елшісінің ﷺ сахабалары шындығында да (кейбір мәселелер бойынша) келіспеушілікке түскен, әрі олардың біреулері басқаларының қателерін тапқан. Олардың кейбіреулері басқаларының айтқандарына (зейін қойып) қараған әрі оларды тексеріп отырған. Егер олардың барлық айтқан сөздері дұрыс болғанда, олар осылай істемес еді.

68 Қ/з: әл-Манауи «Файдул-Қадир» (1/209) немесе «Силсилә әл-Әхадис әл-Да'ифа уәл-Мауду'а» (1/76, 77).

69 Ибн Абдул-Бәрр, «Жәми' Баян әл-'Илм», (2/81, 82).

70 Сол жерде, (2/ 82, 88, 89).

Омар ибн әл-Хаттаб Убай ибн Кә'б пен Ибн Мәс'удтың арасында (екі адамның) бір көйлекпен намаз оқуы жөнінде келіспеушілік орын алған кезде ашуланды. Убай: «Бір көйлекпен намаз оқу дұрыс-ақ», - десе, Ибн Мәс'уд: «Ия, ақиқатында, бұл тек киім тапшылық кезде ғана осылай», - деді. Сонда Омар ашуланып шығып: «Аллаһ Елшісінің ﷺ адамдар оларға қарап, өнеге алатын екі сахабасының арасында келіспеушілік туындағаны ма?! Убай шындықты айтты, Ибн Мәс'уд та кемшілік жасамады. Бірақ бұдан кейін біреудің осы мәселе жөнінде тартысатынын естісем, (былай және былай) етемін», - деді». ⁷¹

Әл-Музани сондай-ақ былай деген: "Адамдардың арасында келіспеушіліктерді рұқсат етілген деп санап: «Екі ғалым қандай бір мәселе бойынша ижтиһад жасап, бірі (ол туралы): «Хәлал», - ал басқасы: «Харам», - десе, олардың екеу де өз ижтиһадтарымен ақиқатқа жетті», - дейтін адам бар. Онда мұндай адамнан: «Сен осыны түпкі деректемеге (яғни Құран мен Сүннетке) негізделіп айтып тұрсың ба, әлде қияспен (ұқсастық бойынша теңеумен) бе?», - деп сұрау қажет. Егер ол: «Түпкі деректемеге», - десе, онда оған: «Егер Құран келіспеушілікті теріске шығарса, онда сенің сөздерің қалайша түпкі деректемеге негізделген бола алады?», - деп айту керек; ал егер ол: «Қиясқа», - десе, онда оған: «Егер түпкі деректеме келіспеушілікті жоққа шығарып тұрса, онда сенің қияспен пікір құруға негізделіп, келіспеушілік рұқсат етілген деп айтуға қандай негіз болуы мүмкін? Бұны ғалым түгілі кез-келген дұрыс ойлайтын адам да қабылдауға келмейді», - деп айту керек". ⁷²

Әрі қарай біреу: "Сен имам Мәликтен келтірген: «Ақиқат біреу ғана, ол бірнешеу болмайды», - деген сөздер шейх әз-Зарқә'тың «әл-Мадхәл әл-Фиқһи» кітабында: «Абу Жәғфар әл-Мансур, одан кейін әр-Рашид (Һарун әр-Рашид) деген халифалар имам Мәликтің мазһабы мен оның «әл-Муатта» кітабын Аббасилер мемлекетінің сот жүргізу кодексі ретінде бекіткісі келгенде, (имам) Мәлик ол екеуіне осылай істеуге тыйым салып: «Ақиқатында, Аллаһтың Елшісінің ﷺ сахабалары екінші дәрежелі (тармақты) мәселелерде тартысқан, әрі олар әртүрлі қалаларда еді, алайда олардың әрбірі дұрыс айтатын», - деп жеткізілген дерегіне қайшы келеді", - деп айтуы ықтимал.

Мен бұған (келесідей етіп) жауап беремін: Ақиқатында, имам Мәликпен (Аллаһ оны рақым етсін) орын алған бұл оқиға кең тараған, алайда оның соңында келген «алайда олардың әрбірі дұрыс айтатын» деген сөздерінің негізі маған өзім зерттеген бірде-бір риуаяттар мен дереккөздерден білгісіз, ⁷³ уа, Аллаһ, тек Абу Нуайм ғана «әл-Хият әл-Әулияда» (6/332) келтірген, (жеткізушілер) тізбегінде әл-

⁷¹ Сол жерде, (2/ 83-84).

⁷² Сол жерде, (2/ 89).

⁷³ Ибн Абдул-Бәррдың «әл-Интиқа» (41), Ибн Асакирдің «Кәшфул-Муғта фи фәдл әл-Муатта» (6-7 бб.) және әз-Зәһабидің «Тазкират әл-Хуффаз» (1/195) кітаптарымен салыстырыңыз.

Микдад ибн Дауд деген кісі бар бір ғана риуаяттан басқа. Ал оны (әл-Микдад ибн Даудты) әз-Зәһаби өзінің «әд-Ду'афа» кітабында әлсіз риуаятшылар қатарына енгізген. Бұдан қалса бұл хабардың сөздері біраз басқаша: «.....бірақ олардың әрқайсысы өзінше дұрыс айтты (немесе әркім өзінікін дұрыс көрді)», - деп келген. Сөйтіп «өзінше» деген сөз хадистің «Мәдхал» кітабында келтірілген риуаяты жасанды екенін көрсетеді. Егер ол, жоғарыда айтылғандай, имам Мәликтен сенімді жеткізушілер арқылы жеткен: «Ақиқат біреу ғана, ол бірнешеу болмайды», - деген сөздеріне қайшы келсе, онда қалайша «енгізілген» болмасын?! Сахабалар мен табиғиндердің имамдары, сол сияқты төрт мужтаһид имам да осыны ұстанады.

Ибн Абдул-Бәрр «Жәми' Бәйан әл-'Илмде» (2/88) былай деп айтты: «Егер екі қарама-қарсы көзқарастың екеуі де дұрыс болғанда, онда сәлафтар бір-бірінің ижтиһадтарын, үкімдері мен пәтуаларын қате деп санамас еді. Қарама-қайшы екі нәрсенің екеуінің де дұрыс болғанын ақыл да қабылдамайды. «Бір дәлелде екі (қарама-қайшы) шекті біріктіру – толығымен тантық (әрі шындықтан қашу)».

Ал егер біреу: «Егер имам Мәликтен жеткізілген деректегі (соңғы сөздердің) жалғандығы дәлелденген болса, онда не себепті ол (халифа) әл-Мансурға адамдарды өзінің «әл-Муатта» кітабының негізінде біріктіруге тыйым салып, - халифаның бұл ұсынысына келісімін бермеді?», - деп сұраса, оған былай деп жауап беруге болады:

Деректердің ішінен оқығанымның ішіндегі осы сұраққа берілетін жауаптың ең жақсысысын хафиз Ибн Касир «Шарх Ихтисар 'Улюм әл-хадис» (31-бет) деген еңбегінде келтіреді. Онда ол имам Мәликтің: «Ақиқатында, кейбір нәрселерде адамдардың (пікірлері) бір жақты болған (үйлескен) әрі олар туралы біз білмейтін нәрселерді білген», — деп айтқан сөздерін атап кетеді. Бұл, Ибн Касирдің (Аллаһ оны рақым етсін) айтқанындай, оның жетік білімі мен ынсаптылығының көрінісі еді.

Сөйтіп, келіспеушіліктің кез-келгені рақым емес, керісінше, жамандық екені дәлелденді. Алайда адамдардың арасындағы келіспеушіліктің айыпталатын да, мысалы, өз мазһабын соқыр түрде жақтау сияқты және рұқсат етілетін, мысалы, сахабалар мен оларға ілескен имамдардың (Аллаһ бізді олармен бірге тірілтіп, оларға еруді нәсіп етсін!) келіспеушілігі сияқты ол үшін адамдарды айыптауға болмайтын түрлері де болады.

Осыдан сахабалардың келіспеушілігі мен муқаллидтердің (соқыр түрде ілеушілердің) келіспеушілігі екеуі бір нәрсе емес екендігі әп-айқын болды. Сөзімізді түйідесек:

Сахабалар келіспеушілікке түспеу мүмкін болмаған кездерде ғана пікірлері бірікпейтін. Алайда олар келіспеушілікті сөгетін және мүмкіндігінше одан қашатын. Ал муқаллидтерге (соқыр түрде ілесетіндерге) келер болсақ, олар басым жағдайда келіспеушіліктерден қашып құтылуға мүмкіндіктері болса да, келісімге

де келмейді, бірігуге де ұмтылмайды, әр іс жүзінде келіспеушілікті қолдайды. Демек, келіспеушіліктің (ихтиләфтың) осы екі түрінің арасында өте үлкен айырмашылық бар.

Бұл - келіспеушіліктерге себептер тұрғысынан қатысты нәрселер.

II. Ал (келіспеушіліктің осы екі түріне) олардың әсері жағынан қарасақ, онда олардың арасындағы айырмашылық бұдан да анық болады.

Сахабалар (Аллаһ олардан разы болсын) тармақты мәселелер (әл-фуру') бойынша әртүрлі пікірлерде болуына қарамастан, олар араларында алауыздықты туындататын және біртұтастықты бұзатын нәрселерден аулақ болып, бар күш-жігерлерімен сыртқы біртұтастықты сақтауға тырысатын.

Мысалы, олардың арасында (намазда) «бисмилләһті» дауыстап айтуды орынды деп санағандары да, бұлай санамағандары да болды. Сондай-ақ олардың арасында (намазда) қол көтеру керек деп санағандары да, олармен келіспегендері де болды. Олардың кейбірі: «Әйелге қол тигізу дәретті бұзады», - десе, басқалары бұл пікірге қосылмаған. Алайда, осыған қарамастан олар намазды бірге, бір имамның артынан ұйып орындайтын. Олардың ешқайсысы өзінің пікірінен (мазһабынан) басқа пікірді (мазһабты) ұстанған имамның артынан ұйып намаз орындаудан бас тартпайтын.

Ал муқаллидтерді алатын болсақ, олардың келіспеушілігі мүлдем осыған қарама-қайшы. Өйткені олардың (келіспеушілігінің) салдарынан мұсылмандар Исламның қос куәлігінен кейінгі ең ұлы тірегі болған намаздың өзінде бөлінетін болды. Олар «мазһабы өзге имамның артынан орнындайған намаз басқа мазһабты ұстанатын адам үшін дұрыс емес, немесе кем дегенде мәкруһ» деген желеумен бір имамның артынан ұйуды қаламайды. Бұны біз естідік те, көрдік те, әрі бізден басқалар да көрді.⁷⁴ Бүгінгі күні кең таралған мазһабтардың кітаптарында (осындай намаздың) мәкруһ немесе жарамсыз екендігі туралы кесімді түрде айтылған болса, біз бұны қалай жоққа шығарамыз? Дәл осының салдарынан кейбір орталық мәртебеге ие мешіттерде төрт (мазһаб бойынша бөлек-бөлек намаз оқитындардың) имамдарына намазды бірінен кейін бірі (кезекпен) оқитын төрт михрабтың, бір имам намаз жүргізіп тұрса, басқалар өздерінің имамдарын күтіп тұрғанын көруге болады!

Іс жүзінде, кейбір муқаллидтердің (соқыр түрде ілесушілердің) тартыстары оларды бұдан да сорақы нәрселерге жеткізді, мысалы, ханафи мазһабын ұстанатын ердің шәфи'и мазһабын ұстанатын әйелге үйленуіне тыйым салынатындай жағдай. Кейін «муфти әс-сақаләйн» («адамдар мен жындардың муфтиі») деген атақ

⁷⁴ Бұл туралы кеңірек мәлімет алғысы келгендер «Мәлә йажуз мин әл-Хиләф» («Келіспеуге рұқсат етілмеген нәрселер») кітабын (65-72 бб.) қарасын. Онда біз нұсқаған мысалдардың көбін табады. Олардың кейбіреулерінде «әл-Әһһардың» кейбір ғалымдары да көрініс тапқан.

телінген ханафи мазһабының атақты ғалымдардың бірі осы мәселеге қатысты «ханафи мазһабын ұстанатын ердің шәфи`и мазһабын ұстанатын әйелге үйленуіне болады» деген пәтуа шықты. Ол өз шешімін: «Ол әйелді Кітап иелері (христиан және яһуди. – аудармашыдан (қз.)) әйелдерінің үкіміне түсіріп, үйленуге болады», - деп дәлелдеді. Мұны және олардың біраз кітаптарында айтылғандарды: «Керісінше жасауға (яғни ханафи мазһабын ұстанатын әйелді шәфи`и мазһабын ұстанатын ерге беруге), Кітап иелеріне мұсылман әйелді беру рұқсат етілмегендей, рұқсат етілмейді», - деп түсінуге болады.

Бұл екі мысал, ал олар өте көп, кез-келген ақылды адамға (мұсылмандардың) кейінгі ұрпақтарының (хәлафтардың) келіспеушіліктерінің және сол келіспеушіліктерінде алдыңғы ұрпақтардан (сәлафтардан) айырықша қасарысып тұрып алуының кесірлі әсерін көрсету үшін жеткілікті болып табылады. Ал сәлафтардың келіспеушіліктеріне келер болсақ, оның үмметке деген ешбір кері әсері болған жоқ. Осыдан шыға келе (мұсылмандардың) алғашқы ұрпақтары кейінгі ұрпақтардан айырықша дінде бөлінуді тыйым салған аяттардан қауіпсіздікте болды. Біздің барлығымызды Аллаһ Өзінің Тура Жолына салсын!

Өттең, олардың (кейінгілердің) келіспеушіліктері кесірін тек олардың өздерімен ғана шектеп, оны Исламға шақырылатын басқа адамдарға таратпағанда, бұл мұншалықты ауыр болмас еді. Алайда, өкінішке орай, олар өз келіспеушіліктерін кәпірлердің көз алдына дүние жүзінің көптеген қалалары мен елдеріне жария етеді, ал олардың келіспеушіліктері көптеген адамдардың Аллаһтың Дініне кіруіне бөгет болуда. Құрметті оқытушы Мухаммад әл-Ғазалидің «әз-Заләм мин нәл-ғарб» («Батыс қараңғылығы») деген кітабында (200-б.) мынандай оқиға келтіріледі:

«Америкалық Принстон университетінде өткізілген конференцияда баяндама жасаушылардың бірі шығыстанушылар мен исламға шабуыл жасаушы адамдар арасында жиі көтерілетін «Мұсылмандар өзгелерді шақыратын Исламды нақты белгілеу үшін, әлемге оның қай ілімін ұсына алады? Сүннеттіктер ұстанатын ілімді ме, әлде шиғалар ма, немесе имамилердің ілімін бе, әлде зайдилердің бе? Бұдан қалса, осы (топтардың) барлығы өздерінің іштерінде бөлінуге түскен. Бұдан тыс, олардың бір тобы ойлаудың өрлеуінің шектелгендігіне сенсе, басқасы көне заманға барып тірелетін ойлаудың өзгермейтініне сенеді» деген сұрақты көтерді».

Нәтижесінде Исламды уағыздайтындардың өздері сасқандықтан уағыздалатын адамдарын да абыржуға салып қойған жағдай орын алды», - деді⁷⁵.

75 Осы жерде «Мухаммад әл-Ғазалидің соңғы еңбектері, мысалы, жақында ғана жарық көрген «Хадис жақтаушылары мен Фикһ жақтаушыларының арасындағы Пайғамбардың ﷺ Сүннеті» кітабы, оның өзі «абыржуда жүрген» ислам уағызшыларының қатарынан екеніне нұсқайды!» Оның еңбектері ұзақ уақыт бойы оның бойындағы абыржуды, оның Сүннетті бұрмалауын және хадис-

Мухаммад Султан әл-Мә'сумидің (Аллаһ оны рақым етсін) «Һадияту әс-Султан илә муслими биләд әл-Жәбан» («Султанның Жапония мұсылмандарына тартуы») атты еңбегінің кіріспесінде (былай делінген):

«Маған Қиыр Шығыста орналасқан Жапония еліндегі Токио мен Осака қалаларынан сұрақ келіп жетті. Олардың мазмұны былай: «Исламның шынайы мәні қандай? Исламдағы мазһаб (мектеп, жол) деген не? Исламға келген адамның төрт мазһабтың біреуін, яғни мәлики, ханафи, шәфиғи, ханбалиді ұстануы міндетті ме әлде міндетті емес пе?

Өйткені бізде осыған байланысты үлкен талас пен қатты дау болды. Бірнеше жапондық азаматтар ақыл таразысына салып ойланғаннан соң Ислам қабылдап, лайықты сенімді тапқысы келді. Бұл туралы олар Токиодағы мұсылман қауымына мәлімдеді. Оларға жауап ретінде Үндістандағы бір топ: "Ислам дінін ұстанушылар имам Абу Ханифаның мазһабын ұстануға міндетті, себебі Абу Ханифа — «үмметтің жарық сәулесі», - деп мәлімдеді. Алайда Индонезиядан шыққан бір топ мұсылман: «Керісінше, - шәфиғи мазһабын ұстану керек», - деді. Осыдан кейін мұсылмандар арасында талас басталып кетті.

Мұндай сөздерді естіген жапондықтар қатты таң қалып, Исламды қабылдауға күмәндана бастады. Міне, осылайша, мазһаб мәселесі жапондықтардың Ислам қабылдауына кедергі болды».

Үшінші Күмән

тердің сенімділігі мен сенімсіздігін анықтауда өз ақылына жүгінгенін әшкерелеп келді. Ол (хадистерді сұрыптау) қағидаларына да хадистану ғылымының өзіне де, осы саладағы мамандарға да жүгінбеді; мұның орнына өзіне ұнаған хадисті, ол әлсіз болса да, сенімді деді және өзіне ұнамаған хадисті, ол хадисті ғалымдар бір ауызды сенімді деген болса да, сенімсіз деді.

Жоғарыда аталған тәсіл оның осыдан алдыңғы «Фикх ас-Сира» кітабындағы хадистерді талқылауда барынша көрнекі түрде көрсетілген. Онда ол өзінің хадистің мәтініне ғана қарап сенімсіз хадистерді қабылдау және сенімді хадистерден бас тарту әдіснамасын түсіндіріп береді.

Осыдан оқырман хадиске деген (оның жеткізушілерінің тізбегін) сынау тұрғысынан жасалатын объективті тәсіл бұл автордың назарында ешқандай құндылыққа ие емес екендігін, өйткені ол әртүрлі адамдарда қатты ерекшеленетін «негізделген талдауға» қайшы келетінін байқай алады, өйткені бір адамға ақиқат болып табылған нәрсе, өзге үшін өтірік болып көрінуі мүмкін. Сөйтіп бүкіл Ислам қағидаларға да, сілтеме көздерге де ие болмай, жеке қисынсыз әрекеттерге тәуелді болып қалады. Бұл «Иснад (яғни хадистің жеткізушілерінің тізбегі) – діннің бір бөлігі; егер иснад болмағанда адамдар ойына келгенін айтар еді» деген (қағиданы басшылыққа алған) мұсылмандардың ертедегі ұрпақтарынан болған жетекші ислам ғалымдарының тәсілінен қатты ерекшеленеді. Жоғарыда аталған кітаптардың ең соңғысы оның му`тазили манһажын, оның хадистанушы имамдарға және олардың Сүннетке қызмет етуге және сенімді хабарларды сенімсіздерінен ажыратуға бағытталған көпғасырлық тырысуларына деген ойсыз құрметсіздігін, сондай-ақ оның бойында фикһ қағидаларының негізін салған және соның негізінде өзге ережелерді дамытқан фақиһ имамдардың тырысуларын мойындамайтынын әшкере етті, өйткені бұл кітаптың авторы қандай да бір принциптерге немесе негіздерге жүйелілік танытпастан, біреулерден қалағанын алып, өзгелерден қалағанын алмай қояды!

Ал кейбіреулер біздің Сүннетке ілесуге және имамдардың оған қайшы келетін пікірлерін қабылдамауға деген шақыруымыз олардың көзқарастарынан және олардың ижтиһадтары мен пікірлерінен пайда алудан толық бас тартуды білдіреді деп ойлайды.

Жауап:

Бұл ақиқаттан тым алыстап кеткен пікір. Бұдан қалса ол мүлдем жалған, өйткені біздің жоғарыда айтып кеткен сөздеріміз әп-айқын түрде осы пікірді терістеуге дәлел бола алады. Әрі біздің бүкіл шақыруымыздың мәні — дау туындағанда немесе бұрын туындамаған мәселе бойынша жаңа үкім шығарғанда мазһабты дін ретінде ұстанып, оны Құран мен Сүннеттің орнына қоюды тастау керектігіне келіп үйлеседі. Өйткені қазіргі кезде құқықты зерттеп жүргендер адамның жеке басына, некеге, талаққа т.с.с. мәселелерге қатысты жаңа ережелерді бекіткенде дұрысты бұрыстан, ақиқатты жалғаннан ажырату үшін Құран мен Сүннетке сүйенудің орнына дәл осылай істеп жатады. Олар өздерінің осындай әрекеттерін «олардың келіспеушіліктері - мейірім» деген (тұжырымдарымен), сондай-ақ өздерінің пайымдауларынан барынша рұқсат етуді, жеңілдік жасауды ұсынуды мақсат етіп көздейтін ой-ниеттерімен ақтайды. (Бұған қатысты) Ибраһим әт-Тәймидің: «Әрбір ғалымның рұқсат еткенін ала берсең, бойыңа жамандықтың барлық түрі жиналады», - деп айтқаны нендей жақсы! Бұны Ибн Абдул-Бәрр «Жәми Байан әл-'Илмде» (2/91-92) жеткізіп, артынша: «Бұл мұсылмандардың бірауызды келіскен пікірі (ижма'), (әрі мен) бұған қатысты келіспеушілікті білмеймін», - деген.

Біз де тура сол рұқсат ету мақсатын ғана көздейтін рұқсат етулерге деген құштарлықты сөгіміз, ал бұл, өздеріңіз көріп тұрғаныңыздай, ижма'мен үйлеседі.

Алайда, имамдар ортақ пікірге келмеген және Құран мен Сүннетте тікелей және айқын нұсқауы болмаған, немесе (әлдебір мәселені) нақтылау қажет болған жерлерде ақиқатты тану үшін, олардың айтқан сөздеріне жүгінуге, олардың көзқарастарынан пайда алуға, сондай-ақ олардың ой-тұжырымдарынан болған көмекке келер болсақ, онда біз бұны жоққа шығармаймыз. Іс жүзінде, біз, керісінше, осыны бұйырып, соған үндейміз, өйткені мұның Құран мен Сүннетке жүгініп, тура жолмен жүргендердің кез-келгені үшін пайдасы (бар деп) үміт етіледі. Ибн Абдул-Бәрр (Аллаһ оны рақым етсін) былай деген (2/172): «Сондықтан, бауырым, негізгі мәтіндерді (әсіл) жаттап, соларға көңіл бөлгенің жөн. Сондай-ақ біліп қой, кімде-кім сүннеттерді және Құранда айтылған үкімдерді сақтауға қам жасаса, кім фәқиһтердің айтқандарына (тұжырымдарына) назар салып, оларды өз ижтиһадына көмекші құрал, ізденіс жолдарына кілт және бірнеше мағынаны қамтыған сүннеттерге түсінік (тафсир) етіп алып, кез келген жағдайда, ешнәрсеге қарамастан, бойсұну міндетті болған сүннеттерде ешкімге еліктемесе, ғалымдар секілді Сүннетті сақтауда тыным таппаса, әрі зерттеу, түсіну және саралауда соларды үлгі

тұтса, оларға тигізген пайдалары мен ескертпелері үшін алғыс айтса, оларды дұрыс тапқаны үшін мақтап, қателікке жол берулері де мүмкін екенін мойындаса, сол адам игі сәлафтар жолын ұстанған білім ізденуші, өз үлесіне жеткен, дұрыстығы анық, Пайғамбардың ﷺ Сүннетіне, сахабалардың (Аллаһ олардан разы болсын) жолына ілесуші болып табылады.

Ал кім назар салуды (зерттеуді) өзі үшін артық (іс деп) санаса, біз айтқан нәрселерді жасамаса, жеке көзқарасымен Сүннетке қарсы келіп, өз түсінігіне қайтаруға тырысса, сол өзі адасып, басқаларды адастырған болады.

Ал кім осының барлығын білмей, білімсіз пәтуа беретін болса, сол көрсөкыр, тура жолдан мүлдем адасқан болады» (Ибн 'Абд әл-Бәрр дәйексөзінің соңы – Аудармашының ескертпесі).

Төртінші күмән

Кейбір муқаллидтердің арасында оларға (қандай да бір мәселе бойынша) өздерінің мазһабтарымен қайшы келетін Сүннетті орындауға кедергі жасайтын тағы да бір кең тараған адасушылық бар: олар: «Сүннетке ілесу – мазһабтың негізін салушының қателіктерін табуға әкеледі», - деп ойлайды. Ал олар үшін имамдардың қателіктерін табу оларды кемсіту, айыптау дегенді білдіреді; өйткені кез-келген жеке мұсылманды кемсітуге рұқсат етілмесе, онда қалайша олар өз имамдарының біреуін кемсіте алмақ?

Жауап:

Осы сияқты тұжырымдар түгелімен өтірік әрі олар Сүннетті түсінудегі ауытқудан туындайды, өйткені қалайша есі дұрыс мұсылман адам осындай дәйек келтіре алмақ?! Аллаһтың Елшісінің өзі ﷺ:

«إِذَا حَكَمَ الْحَاكِمُ فَاجْتَهَدَ فَأُصَابَ؛ فَلَهُ أَجْرَانِ، وَإِذَا حَكَمَ، فَاجْتَهَدَ فَأَخْطَأَ؛ فَلَهُ أَجْرٌ وَاحِدٌ».

«Егер үкім шығарушы ынта (ижтиһад) танытып, шешім шығарса әрі оның шешімі дұрыс (яғни Құран мен Сүннетке сәйкес) болса, оған екі сауап жазылады, ал егер ол ынта (ижтиһад) танытып шешім шығарса әрі қателессе, онда оған бір сауап жазылады», - деген.⁷⁶ Бұл хадис әлгі дәйекті теріске шығарады әрі бір адам: «Пәлен қателесті», - десе, онда ол сөздің шариғаттағы мағынасы «Пәлен бір сауап алды» дегендігін ешбір түсініксіздіктерсіз нақты түсіндіріп береді. мағынасы айқындалады. Егер ол адам оның қателіктерін тапқан адамдардың пікірінше бір сауапқа ие болса, онда қалайша оларды (имамдардың) намысын қорлауда айыптауға болмақ?! Қалайша ол кемсітілген болмақ? Осы тәрізді айыптаулар негізсіз екені күмәнсіз-ақ, әрі оларды тағатындардың кез-келгені оларды кері алуға тиіс. Әйтпеген жағдайда оның өзі мұсылмандарды, жай мұсылмандарды ға-

⁷⁶ Әл-Бухари және Муслим.

на емес, сахабалар мен табиғиндердің, олардан кейін өмір сүрген мужтаһид имамдар мен басқалардың ішіндегі өздерінің ұлы имамдарын кемсіткендерден болады. Бізге осы атақты тұлғалардың бір-бірінің қателеріне нұсқағандығы және бір-бірінің пікірін теріске шығарғандығы⁷⁷ сенімді түрде белгілі болғандықтан, істің мәні осылай болып тұр. Ендеше ақыл-есі сау адам: «Олар бір-бірін балағаттады», - деп айта алады ма? Жоқ! Шын мәнінде, сахих хадистердің бірінде Аллаһ Елшісінің өзі ﷺ Абу Бәкрге ол бір адамның түсін жорығанда қателік жібергенінен нұсқап: «أَصَبْتُ بَغْضًا وَأَخْطَأْتُ بَغْضًا» *«(Айтқандарыңның) бір бөлігі дұрыс, бір бөлігі қате»*, - деп айтқаны жеткізіледі.

Осындай адасушылық өз жақтастарына тигізетін таңқаларлық әсерлерінің бірі – осы нәрсе оларды мазһабтарына сәйкес келмеген Сүннетке ілесуден тосатындығы. Өйткені, олардың түсінігінше, оған (Сүннетке) ілесу - имамды кемсіту болмақ та, ал Сүннетке қайшы келіп болса да имамға ілесу - оны құрметтеу және ұлықтау болып табылады. Осы себептен олар осындай «кемсітуден» қашып, тақлидке (соқыр ілесушілікке) қасарысып тұрып қалады.

Негізінде, олар осындай көзқарастары себебінен бұдан да жаман нәрсеге тап болғанын ұмытып кетті, әрі мен: «Ұмытқандай болды», - деп айтып жатқан жоқпын. Оларға былай деп айту керек: «Егер біреуге еру - оны құрметтеу, ал оған қарсы келу - оны кемсіту болса, онда қалайша сендер Пайғамбардың ﷺ Сүннетіне мойынсұнбау танытып, оған ілеспейсіңдер де, Сүннетке қайшы келген нәрседе, мазһабтың имамына ілесуді абзал көресіңдер, өйткені имам күнәсіз емес, ал оны оны кемсіту күпірлік емес ғой. Егер сендердің айтуларыңа сәйкес имамға қарсы келу оны кемсіту болса, онда Аллаһтың Елшісіне ﷺ қарсы келу іс жүзінде оны одан артық кемсітеді ғой; шын мәнінде бұл ашық күпірлік, Аллаһ бізді бұдан сақтасын! Оларға осылай деп айтылса, олар бір сылтаудан басқа жауап келтіре алмайды. Біз ол сылтауды кейбіреулерінен талай рет естігенбіз. Ол - «Расында, біз бұл сүннетті мазһаб имамына сеніп тастадық, ал оның Сүннет туралы бізге қарағанда білімі көбірек» деген сөз.

Бұл тұжырымға жан-жақтан жауап беруге болады. Бұл жауаптар осы кіріспеде жан-жақты қаралып қойды. Міне, сол себепті де мен Аллаһтың қалауымен (мұндай мәлімдемелерге) ең дәлелді жауап болып табылатын осы тәсілдердің бірімен шектелемін.

Мен былай деймін:

Сіздердің мазһабтарыңыздың имамы Сүннетті сендерден жақсырақ білетін бір-ақ адам емес: іс жүзінде ондаған, тіпті жүздеген имамдар Сүннет туралы сендерден жақсырақ біледі. Сондықтан да, егер сенімді сүннет (амалы) сіздердің мазһабтарыңа қайшы келетіндей, әрі оған осы имамдардың бірі ілескен жағдай орын

⁷⁷ См. приведенные ранее высказывания имама ал-Музани и Ибн Раджаба ал-Ханбали.

алып жатса, онда осы жағдаяттарда сіздерге де осы сүннетті қабылдау керек болады. Сендердің жоғарыда келтірген тұжырымдарың бұл жерде пайдасыз болғандықтан, өйткені сіздің қарсыласыңыз сізге: «Біз бұл сүннетке, оған амал жасаған имамға сеніп, амал жасадық. Осындай жағдайда осы имамға ілесу (иттиба`) Сүннетке қайшы келген имамға ілесуден абзалырақ болады», - деп жауап береді. Әрі осы түсіндірме, егер Аллаһ қаласа, ешкімнен жасырын емес.

Жоғарыда айтылып кеткендерге сүйеніп, мен былай деп айта аламын:

Біздің бұл кітабымыз Аллаһтың Елшісінен ﷺ оның намазының сипаттамасына қатысты сенімді сүннеттерді жинақтағандықтан, бірде-бір адамда оған сәйкес амал етпеуге орынды себеп жоқ, өйткені бұл кітапта ғалымдар бірауызды бас тартқан ешнәрсе жоқ! Алайда әрбір жағдайда олардың кейбіреулері оны қолдады, ал (нақты бір мәселе бойынша) қолдамағандары ақтауға және (Аллаһтан) бір сауапқа ие, өйткені оған мәтіндік хабар (насс) не мүлде жетпеген болуы мүмкін, не ол оған сенімді дәлел ретінде қолдануға мүмкіндік бермейтін жолмен немесе ғалымдардың арасында белгілі болған басқа да бір себептермен жеткен болуы мүмкін.

Ал одан кейінгілерден кім болсын өз алдында сенімді мәтіндік дәлелге (насс) ие болса, тақлидпен ақталуына болмайды, өйткені оған қатесіз мәтінге ілесу (иттиба`) уәжіп болады. Кіріспеміздің (негізгі) мақсаты да осы. Өйткені Аллаһ Тағала:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ
وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ

«Ей, иман келтіргендер! Аллаһ және Оның елшісі сендерді тірілтетін нәрсеге (дінге) шақырса, оны қабыл алыңдар да, Аллаһтың адам мен оның жүрегі арасында екенін және Оның алдына жиналатындарыңды біліңдер!» (әл-Әнфал сүресі, 24-аят), - деді.

Ал Аллаһ хақты айтып, Тура Жолға бастайды. Ол ең жақсы Қамқоршы әрі ең жақсы Жәрдемші. Мухаммадқа, оның үй-іші мен сахабаларына Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын. Барлық мақтау әлемдердің Раббысы Аллаһқа тән.

Дамаск, 20/05/1381 һ.ж.

Мухаммад Насыруддин әл-Әлбани

ПАЙҒАМБАР ﷺ НАМАЗЫНЫҢ СИПАТТАМАСЫ

Қағбаға бет бұру «اسْتِقْبَالُ الْقِبْلَةِ»

Аллаһтың Елшісі ﷺ намазға кірісетін кезінде, парыз және нәпіл намаздарын орындау барысында жүзін Қағбаға қарататын⁷⁸. Пайғамбар ﷺ «намазды дұрыс орындамаған адамға»⁷⁹:

⁷⁸ Бұл факт хадистердің көптеген (мутауатир) тізбектері арқылы жеткізіледі, сондықтан да оған жан-жақты тоқтаудың қажеті жоқ, десе де бұл мәселеге қатысты дәлелдердің кейбіреуі әрі қарай келтіріледі.

«إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلَاةِ فَاسْبِغْ الوُضُوءَ، ثُمَّ اسْتَقْبِلِ الْقِبْلَةَ فَكَبِّرْ».

«Намазға кірісер кезінде мұқият дәрет ал, кейін Қыблаға бетіңді бұр да, тәкбір айт», - деп, дәл осылай істеді бұйырды⁸⁰.

«Сапар кезінде ол ﷺ нәпіл намаздарды мінген жануарының үстінде (отырып) оқитын, және үтірді⁸¹ де соның үстінде отырып, шығысқа не бастысқа қарап оқитын»⁸².

Осыған⁸³ сондай-ақ Аллаһ Тағаланың

فَأَيْنَمَا تُولُوا فَتَمَّ وَجْهَ اللَّهِ (البقرة 11)

«Сендер қай жаққа қарасаңдар да, сол жерде Аллаһтың Жүзі» («әл-Бақара» сүресі, 115-аят) деген сөздері де қатысты.

«(Кейде) Аллаһтың Елшісі ﷺ түйесі үстінде қосымша (нәпіл) намаз оқымақшы болса, оны Қыблаға қаратып, тәкбір айтатын, одан кейін көлігі қай жаққа жүрсе, сол жаққа қарап намаз оқитын»⁸⁴.

«Ол мініс көлігінде отырған кезінде рукуғ пен сәждені басын ию арқылы білдіретін: сәжде жасағанда басын рукуғ жасағаннан төменірек иетін»⁸⁵.

«Ол парыз намазын орындағысы келсе, көлігінен түсіп, жүзін Қыблаға қарата-тын»⁸⁶.

Қауіп-қатер (төніп тұрғандағы) намазда, ол ﷺ өзінің үмметіне намазды «жүріп бара жатып, тұрып немесе көлік үстінде отырған күйде, Қыблаға қарай бет бұрып, не бұрмай»⁸⁷ орындауды бұйырды, сондай-ақ ол:

«إِذَا اخْتَلَطُوا؛ فَإِنَّمَا هُوَ التَّكْبِيرُ وَالْإِشَارَةُ بِالرَّأْسِ».

«Ал егер олар (екі әскер) шайқаста араласып кетсе, онда ол (намаз) – тәкбір мен бас июлер ғана»⁸⁸, - деп те айтты.

Сондай-ақ ол ﷺ:

79 Осы кітаптың соңындағы Қосымша № 1 қараңыз.

80 Әл-Бухари, Муслим және әс-Сираж.

81 Так ракағаттардан тұратын қосымша түнгі намаз. – Аудармашыдан.

82 Әл-Бухари, Муслим және әс-Сираж. Бұл хадистің сенімділігі «әл-Ируа' әл-Ғәлил» кітабында анықтап берілген (289 және 588).

83 Муслим, әт-Тирмизи.

84 Абу Дәуд, Ибн Хиббан «әс-Сикат» (1/12) кітабында, әд-Дийа' «әл-Мухтара» кітабында жақсы (хасан) иснадпен. Оның сенімділігін (сахихтығын) Ибн әс-Сукн, сондай-ақ Ибн әл-Муләкқин «Хуләсат әл-Бадр әл-Мунир» (22/1) кітабында растаған. Одан да бұрын бұл хадистің сенімділігіне Абд әл-Хаққ әл-Ишбили өзінің «әл-Әхкам» (№ 1394) атты менің тарапымнан тексерілген кітабында нұсқаған. Имам Ахмад бұл хадисті дәлел ретінде пайдаланған, бұл туралы Ибн Һади оның сөздерінен «әл-Мәса'ил» (1/67) кітабында баяндағандай.

85 Ахмад және әт-Тирмизи, әрі соңғысы бұл хадисті сенімді деген.

86 Әл-Бухари және Ахмад.

87 Әл-Бухари және Муслим.

88 Әл-Бәйһақи, ол бұл хадисті имам әл-Бухари және Муслим хадистерге қоятын талаптарға сәйкес келетін иснадпен келтіреді.

«Қыбла шығыс пен батыстың арасында»⁸⁹, - дейтін.

Жәбир (Аллаһ оған разы болсын) былай деп жеткізген: «Бірде, біз Аллаһтың Елшісімен ﷺ бірге жорықта болғанымызда, бұлттар аспанды жауып, сондықтан да біз Қыбланы анықтауға тырысып, (Қыблаға қатысты) пікірлеріміз келіспеді, әрі біздің әрқайсымыз намазын өзінің (Қағбаға қараған) бағытында орындады. Алайда әрқайсысы (оқылған намаздың) бағытын белгілеу үшін, алдына сызық сызып қойды. Таңертең біз аспанға қарап, намазды Қыбладан басқа жаққа қарай орындағанымызды байқадық. Болған оқиға туралы Пайғамбарға ﷺ баяндап бергенімізде, ол (бізге намазды қайта орындауды бұйырмады, әрі): «قَدْ أُجْزِأْتُ صَلَاتَكُمْ» «Сол намаздарың сендер үшін есептелді», - деп айтты».⁹⁰

قد نرى تقلب وجهك في السماء فلنولينك قبلة ترضاها فول وجهك شطر المسجد الحرام (البقرة 144)

«(Ей, Мухаммад) жүзіңнің көкке жөнелгенін көреміз. Сондықтан сені өзің разы болған Қыблаға қаратамыз. Енді (намазда) жүзіңді Әл-Харам Мешітіне қарай бұр. (Ей, мүміндер,) қай жерде болсаңдар да, жүздеріңді сол жаққа бұрыңдар!» («әл-Бақара» сүресі, 144-аят) деген аят түсірілгенге дейін ол ﷺ намазды Иерусалимге⁹¹ қарай орындайтын [ал оның алдында Қағба болытын].

Осы аят түсірілген кезде, ол жүзін Қағбаға қарай бұрды. Қуба' мешітінде таң намазы кезінде намаз оқып тұрған адамдарға бір адам келді де: «Ақиқатында, Аллаһ Елшісіне ﷺ осы түні уахи түсті, әрі оған жүзін Қағба жаққа қарай бұру бұйырылды, ендеше сендер де сол жаққа қарамайсыңдар ма?», - деп айтты. (Сол кезде) олардың жүздері Шам жаққа қараған болатын, әрі (мұны естіп) адамдар бұрылды [және олардың имамы да, олармен бірге Қыблаға бет бұру үшін, бұрылды]⁹².

89 Әт-Тирмизи және әл-Хаким. Олардың екеуі де бұл хадисті сенімді деген. Бұл хадистің алынған көздері мен жеткізушілерінің тізбектері «әл-Ируа'» (292) кітабында келтірілген.

Аудармашының ескертпесі: бұл бұйрық Мәдина қаласының тұрғындарына қатысты, өйткені Мәдина Меккеден солтүстікке қарай орналасқан, әрі егер Мәдинаның тұрғындары беттерін Мекке жаққа қаратса, онда олардың оң жағында батыс, ал сол жағында шығыс болады. Бұл хадис егер намазды орындаушы Қағбадан алыс қашықтықта орналасқан болса, оған Қасиетті Мешіт («әл-Мәсжид әл-Харам») бағытына бет бұру жеткілікті екеніне дәлел болып табылады. Сафий әр-Рахман әл-Мубаракфури «Итхаф әл-Кирам».

90 Әд-Даракутни, әл-Хаким, әл-Бәйһақи, әт-Тирмизи, Ибн Мәжаһ және әт-Табарани. Бұл хадистің алынған көздері мен жеткізушілерінің тізбектері «әл-Ируа'» (296) кітабында келтірілген.

91 Иерусалимде орналасқан Алыстағы Мешіт - әл-Мәсжид әл-Ақса аталып тұр (Аудармашының ескертпесі).

92 Әл-Бухари, Муслим, Ахмад, әс-Сираж, әт-Табарани (3/108/2) және Ибн Са'д (1/234). Бұл хадистің алынған көздері мен жеткізушілерінің тізбектері «әл-Ируа'» (290) кітабында келтірілген.

Намаз кезінде тік тұру (қийям)

«الْقِيَامُ»

Ол ﷺ Аллаһ Тағаланың

وقوموا لله قانتين (البقرة 238)

«Аллаһтың алдында мойынсұнған күйде тұрыңдар!» («әл-Бақара» сүресі, 238-аят) деген нұсқауын орындап, (намазда) тік тұратын.

Ал сапарда болған кезінде ол ﷺ қосымша намаздарды көлігінің үстінде отырып орындайтын.

Ол ﷺ, бұл туралы жоғарыда ескертілгендей, үмметіне қауіп-қатер (жағдайындағы) намазды тұрып немесе көлік үстінде отырып орындау керек екендігіне нұсқады. Дәл осыған байланысты Аллаһ Тағала:

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ ﴿238﴾ فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَأَذْكُرُوا اللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ

«Намаздарға, (әсіресе) орта (аср⁹³) намазға, сақтық істеңдер де, Аллаһқа бой ұсынған түрде тұрыңдар. Ал егер қауіп-қатерде болсаңдар, жаяу немесе көлікте (бет алған жаққа ишарамен оқыңдар). Қашан бейбіт болсаңдар, сендерге білмегендеріңді үйреткеніндей Аллаһты зікір етіңдер» («әл-Бақара» сүресі, 238—239), - деген.

«Ол ﷺ қайтыс болуының алдындағы ауруымен ауырған кезінде намазды отырып орындаған»⁹⁴.

Ол бұрын да осындай жағдайларда намазды солай орындайтын. Мысалы, "аурудан қиналған кезінде"⁹⁵ намазды отырып орындады, ал сол уақытта оның артында ұйып тұрған адамдар намазды тұрып орындап жатты. Ол оларға отыруды ымдап бұйырды да, олар (намаз оқыған күйлерінде) отырды. (Намазды) аяқтап, ол ﷺ былай деді:

«إِنْ كِدْتُمْ آتِفَاءً لَتَفْعَلُونَ فِعْلَ فَارِسٍ وَالرُّومِ؛ يَقُومُونَ عَلَى مُلُوكِهِمْ وَهُمْ قُعُودٌ، فَلَا تَفْعَلُوا، إِنَّمَا جُعِلَ الْإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ؛ فَإِذَا رَكَعَ فَارْكَعُوا، وَإِذَا رَفَعَ فَارْفَعُوا، وَإِذَا صَلَّى جَالِسًا فَصَلُّوا جُلُوسًا [أَجْمَعُونَ]».

«Қазір ғана сендер өздерінің отырған патшаларының алдында тұрып тұратын парсылар мен византиялықтар істейтін амалын істейін дедіңдер. Бұлай істемеңдер, өйткені имам басқалар (намазда) оған ілесу үшін тағайындалады.

93 Ғалымдардың, - Абу Ханифа мен оның екі шәкіртін қосқанда, - басым бөлігінің ең дұрыс пікіріне сәйкес, бұл жерде екінті ('аср) намазы мензеліп тұр. Бұл пікірді растайтын хадистерді Ибн Касир өзінің «Құран тәпсірінде» келтіреді.

94 Эт-Тирмизи, әрі ол бұл хадисті сенімді деді және Ахмад.

95 Пайғамбар ﷺ аттан құлап, оң жамбасын ауыртып алғандығынан біраз қиналып жүрді (Аудармашының ескертпесі).

*Егер ол рукуз жасаса - сендер де рукуз жасаңдар, егер ол (басын) көтерсе - сендер де көтеріңдер, ал егер ол намазды отырып орындаса – сендер де намазды отырып орындаңдар!»*⁹⁶

Науқас адамның намазды отырып орындауы туралы

«صَلَاةُ الْمَرِيضِ جَالِسًا»

‘Имран ибн Хусайн (Аллаһ оған разы болсын) былай деп жеткізген: «Менде көтеу (гемморой ауруы) болатын, әрі мен Пайғамбардан ﷺ намазды (қалай орындау туралы) сұрадым. Ол:

«صَلِّ فِيهَا قَائِمًا؛ إِلَّا أَنْ تَخَافَ الْغَرَقَ». «صَلِّ قَائِمًا، فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فِقَاعِدًا، فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَعَلَى جَنْبٍ»

«Намазды тұрып орында, бірақ (олай) істей алмасаң - отырып, ал егер (мұны да) істей алмасаң, онда жантайып (жатып) орында⁹⁷», - деп айтты⁹⁸.

‘Имран ибн Хусайн (Аллаһ оған разы болсын) сондай-ақ былай деп жеткізген: «Мен одан ﷺ намазды отырып орындайтын адам туралы сұрадым. Ол былай деп жауап берді:

«مَنْ صَلَّى قَائِمًا فَهُوَ أَفْضَلُ، وَمَنْ صَلَّى قَاعِدًا فَلَهُ نِصْفُ أَجْرِ الْقَائِمِ، وَمَنْ صَلَّى نَائِمًا (مُضْطَجِعًا) فَلَهُ نِصْفُ أَجْرِ الْقَاعِدِ».

«Кім намазды тұрып орындаса, - бұл ол үшін жақсырақ, ал кім намазды отырып орындаса, оған намазды тұрып орындаушының сауабының жартысы тиесілі. Ал кім намазды жатып (хадистің басқа бір нұсқасында: «...жартылай жатып...», - деп хабарланған) орындаса, онда оған намазды отырып орындаған адамның сауабының жартысы тиесілі⁹⁹. Бұл науқас адамға қатысты, өйткені Өнас (Аллаһ оған разы болсын) былай деп жеткізген: «Аллаһтың Елшісі ﷺ ауырғандықтан намаздарын отырып орындап жатқан адамдардың алдына шығып:

«إِنَّ صَلَاةَ الْقَاعِدِ عَلَى النِّصْفِ مِنْ صَلَاةِ الْقَائِمِ».

«Ақиқатында, отырып орындаушының намазы - (сауабы бойынша) тұрып орындаушының намазының жартысы», - dedi¹⁰⁰.

96 Әл-Бухари, Муслим. Бұл хадистің алынған көздері мен жеткізушілерінің тізбектері «әл-Ируа’» (№394) кітабында келтірілген.

97 Мұндай жағдайда оң жамбасқа жатып, бетті Қыблаға қарату қажет екендігі меңзеліп тұр (Аудармашының ескертпесі).

98 Әл-Бухари, Абу Дәуд және Ахмад.

99 Сол жерде. Әл-Хаттаби былай деп айтқан: «‘Имраннан жеткен хадисте ауыртпалықтарды көтере алатын және намазды қиналса да, тұрып орындай алатын адам туралы сөз болуда. Сондықтан да намазды отырып орындаушы намазды тұрып орындаушының сауабының жартысын алады. Бұл жерде басты мақсат мұндай адамды намазды тұрып орындауға ынталандыру болып табылады, десе де оған намазды отырып орындауға да рұқсат етілген». Ибн Хәжар «Фәтх әл-Бәриде» (2/468) былай деп жазған: «Мұндай қорытынды орынды».

100 Ахмад, Ибн Мәжаһ сенімді иснадтармен.

Бірде «ол ﷺ бір науқасты зиярат етіп келді де, оның жастыққа (бас) қойып намаз орындап жатқанын көрді. Ол жастықты алып, шетке қойды. Сол кезде әлгі кісі (маңдайын қойып) намаз орындау үшін, тақтайды алды, бірақ ол оны да алып, шетке тастай салды да:

«مَلَّ عَلَى الْأَرْضِ إِنْ اسْتَطَعْتُ، وَإِلَّا فَأَوْمِيْ إِيْمَاءً، وَاجْعَلْ سُجُودَكَ أَخْفَضَ مِنْ رُكُوعِكَ».

«Егер орындай алсаң, намазды (маңдайыңды) жерге (тигізіп) орында. Егер орындай алмасаң, онда иілулерді бастың қозғалыстарымен (ишара жасап) көрсет: сәжде жасайтын кезіңде оны руқуғ жасағаннан төмен ет»¹⁰¹.

Кемедегі намаз «الصَّلَاةُ فِي السَّفِينَةِ»

(Бірде) оған ﷺ кеме үстінде намаз орындау туралы сұрақ қойылды, ал ол:

«مَلَّ فِيهَا قَائِمًا إِلَّا أَنْ تَخَافَ الْغَرَقَ»

«Егер суға батып кетуден қауіптенбесең, оның үстінде намазды тұрып орында», - деп жауап берді¹⁰².

Ол ﷺ қартайған шағында намазын орындайтын жерге (намазда тұрғанда) сүйене алатын аса таяғын алып келетін¹⁰³.

Таһажжуд¹⁰⁴ намазындағы тік тұру (қийям) және отыру (қу'уд) туралы «الْقِيَامُ وَالْقُعُودُ فِي صَلَاةِ اللَّيْلِ»

«Ол ﷺ түнде ұзақ уақыт бойы тұрып және ұзақ уақыт бойы отырып намаз орындайтын. Егер ол Құранды тұрып оқыса, руқуғты тұрып орындайтын, ал егер Құранды отырып оқыса, руқуғты отырып орындайтын»¹⁰⁵.

Кейде «түнде ол намазды отырып орындайтын және Құранды да отырып оқитын. Отыз немесе қырық аятты оқу қалғанда ол орнынан түрегеліп, оларды тұрып

101 Эт-Табарани, әл-Бәззар, Ибн ас-Самак өзінің хадистер жинағында (67/2), әл-Бәйһақи. Мен бұл туралы «Силсиләт әл-Әхадис әс-Сахиха» (323) кітабында түсіндіргенімдей, бұл хадистің иснады сахих.

102 Әл-Бәззар (68), әд-Даракутни, Абдул Ғани әл-Мәқдиси «әс-Сунада» (82/2). Хадистің сенімділігіне әл-Хаким нұсқаған, және онымен әз-Зәһаби келіскен. Ескертпе: Ұшақта намаз орындау ережелері кемедегідей. Мүмкіндік болса, намазды тұрып орындау қажет. Жоғарыда нұсқалғандай, егер тұрып орындауға мүмкіндік болмаса, онда отырып, руқуғтар мен сәжделерді бастың қозғалыстарымен ишара жасап орындау қажет.

103 Абу Дәуд және әл-Хаким. Әз-Зәһаби және әл-Хаким бұл хадисті сенімді деген. Мен бұл хадистерді сенімділігін «әс-Силсиләт әл-Әхадис әс-Сахиха» (319) және «әл-Ируа'» (383) кітаптарында тексеріп шықтым.

104 Құптан ('иша) мен таң (фәжр) парыз намаздарының арасында орындалатын қосымша (нәпіл) құпталатын (мустахаб) намаз (Аудармашының ескертпесі).

105 Муслим және Абу Дәуд.

оқитын, ал содан соң рукуғ және сәжделер жасайтын. Тура осыны ол екінші ракатты орындағанда да істейтін»¹⁰⁶.

«Ол егде жасқа жетіп, өмірінің соңына дейін қосымша намаздарды («әс-субха»¹⁰⁷) отырып орындайтын. Ол қайтыс болуынан бір жыл бұрын осылай істей бастады»¹⁰⁸.

Сондай-ақ ол «аяқтарын айқастырып отыратын»¹⁰⁹.

Намазды аяқ киім киген күйде орындау және осылай істеуге нұсқау туралы

«الصَّلَاةُ فِي النَّعَالِ وَالْأَمْرِ بِهَا»

«Ол ﷺ кейде (намазда) жалаң аяқ, кейде аяқ киім киіп тұратын»¹¹⁰.

Ол ﷺ осыны өзінің үмметіне бұйырып:

«إِذَا صَلَّيْ أَحَدُكُمْ فَلْيَلِيسْ نَعْلَيْهِ أَوْ لِيَخْلَعْهُمَا بَيْنَ رَجْلَيْهِ، وَلَا يُؤْذِي بِهِمَا غَيْرَهُ».

«Сендерден біреулерің намазды орындаса, аяқ киімін кистің немесе оны шешіп, аяқтарының арасына қойсын және басқаларға ыңғайсыздық жасамасын», - деді.¹¹¹

Кейде ол:

«خَالِفُوا الْيَهُودَ، فَإِنَّهُمْ لَا يُصَلُّونَ فِي خِفَافِهِمْ وَلَا نِعَالِهِمْ».

«Яһудилерге ұқсамаңдар, өйткені олар кебістерімен де, қайыс шұлықпен (хуффпен) де намаз орындамайды!»¹¹², - дейтін.

Кейбір жағдайда ол намазды орындап жатқанда кебістерін шешетін, ал содан соң намазын жалғастыратын, бұл туралы Абу Саид әл-Худри (Аллаһ оған разы болсын) былай деп айтқанындай: «Бірде біз Аллаһтың Елшісімен ﷺ бірге намазда тұрғанбыз. Намазды орындап тұрған кезімізде ол өзінің кебістерін шешті де, сол жағына қойды. Мұны адамдар көрген кезінде, олар да өзінің сандалияларын шешіп қойды. Намазды аяқтап болып, ол: «Не үшін сендер аяқ киімдеріңді шештіңдер?», - деп сұ-

106 Әл-Бухари және Муслим.

107 (Түнде немесе күн шыққан соң түске дейін орындалатын) қосымша намаз, ондағы қамтылған тасбихқа (Аллаһты пәктеп-дәріптеу) байланысты солай аталған.

108 Муслим және Ахмад.

109 Ән-Нәса'и, Ибн Хузайма өзінің «әс-Сахих» (1/107/2), Абдул Ғани әл-Мәқдиси «әс-Сунан» (80/1) кітабында және әл-Хаким жеткізген, ол бұл хадистің сенімділігін анықтады және онымен әз-Зәһаби келіскен.

110 Абу Дәуд және Ибн Мәжаһ. Бұл хадис көптеген жеткізушілер тізбектері арқылы жеткізіледі, бұл жөнінде әт-Тахауи хабарлағандай.

111 Абу Дәуд және әл-Бәззар (53, «әз-Зауа'ид»). Әл-Хаким бұл хадистің сенімділігін анықтады және онымен әз-Зәһаби келісті.

112 Сол жерде.

рады. Олар: «Сен аяқ киіміңді шешкеніңді көріп, біз де аяқ киімдерімізді шештік», - деді. Бұған Пайғамбар ﷺ:

«إِنَّ جَبْرِيْلَ أَتَانِي فَأَخْبَرَنِي أَنَّ بِهِمَا قَذْرًا (خَبَثًا)، فَأَلْقَيْتُهُمَا، فَإِذَا جَاءَ أَحَدُكُمُ الْمَسْجِدَ، فَلْيَقْلِبْ نَعْلَيْهِ، فَإِنْ رَأَى فِيهِمَا قَذْرًا (أَذَى) (خَبَثًا)، فَلْيَمْسَخْهُمَا بِالْأَرْضِ، وَلْيُصَلِّ فِيهِمَا».

«Ақиқатында, маған Жәбірейіл келді де, онда лас нәрсе бар екенін хабарлады, - немесе ол, - бір зиянды нәрсе, - деп айтты [хадистің басқа бір нұсқасында аяқ киімде нәжіс бір нәрсе бар еді деп хабарланады] әрі сондықтан да мен оны шештім. Сондықтан да сендерден кім мешітке келсе, аяқ киіміне қарасын. Егер ол онда лас нәрсе тапса, - немесе ол: «зиянды бір нәрсе», - деп айтты [бұл хадистің басқа бір нұсқасында «нәжіс бір нәрсе» деп айтылған], - оны сұртсін де, сосын онымен намазды орындай берсін», - деді»¹¹³.

«Ол ﷺ аяқ киімін шешетін кезде, оны өзінің сол жағына қоятын»¹¹⁴ және ол сондай-ақ былай дейтін:

«إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ فَلَا يَضَعُ نَعْلَيْهِ عَنْ يَمِينِهِ، وَلَا عَنْ يَسَارِهِ، فَيَكُونُ عَنْ يَمِينِ غَيْرِهِ، إِلَّا أَنْ لَا يَكُونَ عَنْ يَسَارِهِ أَحَدٌ، وَلْيَضَعْهُمَا بَيْنَ رِجْلَيْهِ».

«Сендерден біреу намазды орындаса, аяқ киімін оң жағына және ол біреудің оң жағында қалмауы үшін, сол жағына да қоймасын. Ол аяқ киімін аяқтарының арасына қойсын»¹¹⁵.

Мінбер үстінде орындалатын намаз туралы¹¹⁶

«الصَّلَاةُ عَلَى الْمِنْبَرِ»

«Бірде ол ﷺ намазды мінберде (бұл хадистің басқа бір нұсқасында «...үш баспалдағы бар»¹¹⁷ деп айтылады) тұрып орындады. Және [ол оның үстіне тұрды да, тәкбір айтты, ал оның соңынан тәкбірді адамдар да айтты, ал оның өзі мінберде еді,] [кейін ол мінберде тұрып рукуғ жасады,] кейін ол басын көтерді де, артқа қа-

113 Абу Дәуд, Ибн Хузайма және әл-Хаким, соңғысы бұл хадисті сенімді деді. Онымен әз-Зәһаби және ән-Нәуауи келіскен. Бұл хадистің бірінші нұсқасы сенімділікке «әл-Ируа'да» (284) тексерілген.

114 Сол жерде.

115 Абу Дәуд, ән-Нәса'и және Ибн Хузайма (1/110/2) бұл хадисті жеткізушілерінің сенімді тізбегімен жеткізеді.

116 Қз.: Ескертпе № 2.

117 Мінберге үш баспалдақ қою және оларды үшеуден көбейтпеу – Сүннет. Баспалдақтардың санын көбейту – бұл жиі жағдайда намаздағы саптың бөлінуіне алып келетін, Умайя әулеті кезінде дінге енгізілген жаңалық (бидғат). Бұдан қашып құтылу үшін, мінберді мешіттің батыс бұрышына немесе михрабқа (мешіттің қабырғасының ішіне жасалған Мекке жаққа қараған намаз оқитын орын - Аудармашының ескертпесі) орналастырады. Бұл - тағы да бір діни бидғат. Бұл үкім саты арқылы көтерілетін балкон түрінде, осы қабырғаға жабыстырылып жасалған мінберге де қатысты, ал ең жақсы Басшылық – бұл Мухаммадтың ﷺ басшылығы. Қз.: «Фәтх әл-Бәри» (2/331).

рай жүріп, төменге түсті¹¹⁸ және мінбердің төмен жағында сәжде жасады. Содан соң ол (қайтадан) (мінберге) қайтып, [намазды аяқтағанынша соның үстінде бірінші ракағатта орындаған нәрселерді орындады]. Содан соң ол адамдарға бұрылып, былай деді:

«يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا صَنَعْتُ هَذَا لِتَأْتُمُوا بِي وَلِتَعْلَمُوا صَلَاتِي.»

*«Уа, адамдар! Мен мұны сендер маған ілесулерің үшін және менен намазымды үйренулерің үшін істедім».*¹¹⁹

Намаз орындаушының алдында сутра¹²⁰ болуы және оның міндеттілігі туралы

«السُّتْرَةُ وَوُجُوبُهَا»

«Ол ﷺ сутраға жақын тұратыны соншалықты - онымен қабырға арасындағы (қашықтық) үш шынтақ болатын».¹²¹ Ал «оның сәжде жасайтын орны мен қабырғаның арасында қой өтуге жеткілікті қашықтық қалатын»¹²².

Ол ﷺ сондай-ақ былай дейтін:

«لَا تُصَلِّ إِلَّا إِلَى سُتْرَةٍ، وَلَا تَدْعُ أَحَدًا يَمُرُّ بَيْنَ يَدَيْكَ، فَإِنْ أَبَى فَلْتَقَاتِلْهُ، فَإِنَّ مَعَهُ الْقَرِينَ.»

*«Намазды тек бөгетке (сутраға) қарап орындаңдар және ешкімге алдыларыңнан өтуге жол бермеңдер, ал егер ол (бағынудан) бас тартса, онда онымен шайқасыңдар, өйткені оның жанында оның жолдасы (яғни шайтан – Аудармашының ескертпесі) бар»*¹²³.

Ол ﷺ сондай-ақ былай дейтін:

«إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ إِلَى سُتْرَةٍ؛ فَلْيَدْنُ مِنْهَا، لَا يَقْطَعُ الشَّيْطَانُ عَلَيْهِ صَلَاتَهُ.»

*«Егер сендерден біреу намазды бөгетке (сутраға) қарап орындаса, шайтан оның намазын бұзбауы үшін, оған жақындасын»*¹²⁴.

Кейде «ол ﷺ намазды өзінің мешітінде орналасқан бағананың алдында орындайтын»¹²⁵.

118 (Намазда) Қыблаға арқамен бұрылмау үшін (Аудармашының ескертпесі).

119 Әл-Бухари, Муслим (ол бұл хадистің басқа нұсқасын келтірген) және Ибн Са'д (1/253). Бұл хадистің алынған көздері мен жеткізушілерінің тізбектері «әл-Ируа'» (545) кітабында келтірілген.

120 «Сутра» - сөзбе-сөз «бөгет, перде, қалқа». Намазда «сутра» термині намаз орындаушы адамның сәжде жасайтын орынының дәл алдына қойылатын кез келген затқа қатысты қолданылады. Осы бапта жан-жақты хабарланатынындай, мұндай бөгет оны мен намаз орындаушының арасынан намаз кезінде ешкімнің өтуіне рұқсат етілмейтініне нұсқаушы қызметін атқарады.

121 Әл-Бухари және Ахмад.

122 Әл-Бухари және Муслим.

123 Ибн Хузайма «әс-Сахихта» (1/93/1) сенімді иснадпен.

124 Абу Дәуд, әл-Бәззар («Зауа'ид» 54-бет) және әл-Хаким, соңғысы бұл хадисті сенімді деді. Онымен әз-Зәһаби және ән-Нәуауи келісті.

«Ол ﷺ намазды (еш нәрсені бөгет ретінде пайдалануға мүмкіндік болмаған ашық жерде) орындағанда, алдына (жерге) қысқа найзаны қадап қоятын, содан соң сол найза жаққа бет бұрып намаз орындайтын, ал адамдар намазды оның артында орындайтын»¹²⁶; кейде «ол өзінің алдындағы жерге түйесін шөктіріп, соған бет бұрып намаз орындайтын»¹²⁷, бірақ бұл түйе қорасында намаз орындаудан ерекшеленеді (бөлек жағдай), өйткені ол бұған «тыйым салған»¹²⁸, ал кейде «ол ер тоқымды (алдына) қойып, оның артқы жағына қарап намаз орындайтын»¹²⁹.

Ол ﷺ былай дейтін:

«إِذَا وَضَعَ أَحَدُكُمْ بَيْنَ يَدَيْهِ مِثْلَ مُوْخَرَةِ الرَّحْلِ؛ فَلْيُضَلِّ وَلَا يُبَالِيَ مَنْ يَمُرُّ وَرَاءَ ذَلِكَ».

*«Егер сендерден біреу өзінің алдына ер тоқымның артқы жағы сияқты бір нәрсені қойса, намазын орындай берсін және оның арғы жағынан өтетін біреуге көңіл бөлмей-ақ қойсын»*¹³⁰.

Бірде «ол ﷺ намазын ағашқа қарап орындады»¹³¹, ал кейде «ол намазды 'Айша (Аллаһ оған разы болсын) [өзінің көрпесі астында] (жатқан) төсегіне қарап орындайтын»¹³².

Ол ﷺ өзі мен сутраның арасынан әлдебіреудің өтуіне жол бермейтін. Мысалы, бірде «ол намаз орындап тұрғанда бір қой жүгіріп келді де, оның алдын кесіп өтпек еді, ол қабырғаға ішімен жабысып, одан озды [және қой оның артынан өтіп кетті]»¹³³.

125 Әл-Бухари. Бөгет (сутра) имамға да, намазды жалғыз өзі орындап тұрған адамға да қажет, тіпті үлкен мешіттің ішінде де. Ибн Һәни өзінің «әл-Мәса'ил әл-Имам Ахмад» (1/66) кітабында былай деп жазады: «Бірде Абу Абдуллаһ (имам Ахмад ибн Хәнбал) менің алдыма сутра қоймай намаз оқып тұрғанымды көріп қойды. Мен сол кезде онымен бірге бас мешітте болатынымын. Ол маған: «Бір нәрсемен бөгет жасап қой!», - деді, және мен адаммен бөгет жасап қойдым». Мен (яғни шейх әл-Әлбани – Аудармашының ескертпесі) былай деймін: бұл жерде «имам Ахмад бөгет (сутра) мәселесінде үлкен және кіші мешіттердің арасында айырмашылық жасамаған» дегенге нұсқау бар. Және бұл, әрине, дұрыс, бірақ мұндай нұсқауды намаз орындаушылардың көбі орындамайды, тіпті мен барып қайтқан мемлекеттердегі, соның ішінде мен осы (1410 һ.ж.) жылдың ережеп айында аралап шыққан Сауд Арабиясындағы мешіттердің имамдары да. Сондықтан да ислам ғалымдары (уләма) адамдарға сутраға қатысты күші бар үкімдерді түсіндіріп, осы туралы айтып, осыны орындауға оларды шақыруы қажет. Бұл нұсқауды тіпті Қасиетті қос Мешітте де орындау қажет.

126 Әл-Бухари, Муслим және Ибн Мәжаһ.

127 Әл-Бухари және Ахмад.

128 Сол жерде.

129 Муслим, Ибн Хузайма (92/2) және Ахмад.

130 Муслим және Абу Дәуд.

131 Ән-Нәса'и және Ахмад бұл хадисті сенімді жеткізушілер тізбегі арқылы келтіреді.

132 Әл-Бухари, Муслим, Абу Йә'лә (3/1107).

133 Ибн Хузайма өзінің «әс-Сахих» (1/95/1) кітабында, әт-Табарани (3/140/3) және әл-Хаким, соңғысы бұл хадистің сенімділігін анықтаған және онымен әз-Зәһаби келіскен.

Сондай-ақ бірде «парыз намазда ол жұдырығын қысты, ал (намазын) аяқтаған кезінде адамдар одан: «*Уа, Аллаһтың Елшісі! Намаздың кезінде бір нәрсе болды ма?*», - деп сұрады, ал ол:

«لَا؛ إِلَّا أَنَّ الشَّيْطَانَ أَرَادَ أَنْ يَمُرَّ بَيْنَ يَدَيَّ، فَخَنَقْتُهُ حَتَّى وَجَدْتُ بَرْدَ لِسَانِهِ عَلَى يَدَيَّ، وَإِيمُ اللَّهِ لَوْلَا مَا سَبَقَنِي إِلَيْهِ أَخِي سُلَيْمَانُ؛ لَارْتَبَطَ إِلَيَّ سَارِيَةٌ مِنْ سَوَارِي الْمَسْجِدِ حَتَّى يُطِيقَ بِهِ وَلَدَانُ أَهْلِ الْمَدِينَةِ، [فَمَنْ اسْتَطَاعَ أَنْ لَا يَحُولَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ أَحَدٌ؛ فَلْيَفْعَلْ]».

«Жоқ, тек шайтан алдымнан кесіп өткісі келіп еді, бірақ мен оның тілінің суықтығын қолыммен сезгеніме дейін оны буындыра бердім. Аллаһпен ант етемін, егер менің бауырым Сулеймен (оған Аллаһтың сәлемі болсын) осында мені озбағанда¹³⁴, Мәдиналықтардың (балалары) оны (қоршап) айналуы үшін, мен (міндетті түрде) оны (шайтанды) осы мешіттің бөренелерінің біріне байлап қояр едім. Сондықтан да кім өзі мен Қыбла арасынан ешкімді өткізбеуге шама-сы келсе, осылай істесін!»¹³⁵

Ол ﷺ сондай-ақ былай деп айтатын:

«إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ إِلَى شَيْءٍ يَسْتُرُهُ مِنَ النَّاسِ، فَأَرَادَ أَحَدٌ أَنْ يَجْتَازَ بَيْنَ يَدَيْهِ؛ فَلْيَدْفَعْ فِي نَحْوِهِ، [وَلْيَذَرَأْ مَا اسْتَطَاعَ] (فَلْيَمْنَعْهُ، مَرَّتَيْنِ)، فَإِنْ أَبَى فَلْيَقَاتِلْهُ فَإِنَّمَا هُوَ شَيْطَانٌ».

«Егер сендерден біреу намазды адамдардан сутра арқылы бөгеттеліп орындай бастаса, ал біреу (сол кезде) оның алдынан кесіп өткісі келсе, (намазды

134 Бұл Сулейменнің (Аллаһтың оған сәлемі болсын) Аллаһ жауап берген дұғасына қатысты, бұл туралы Құранның келесі аяттарында баяндалатынындай:

رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مَلِكًا لَا يَبْغِيَ لِي لَأَحْذَرُ مِنْ بَغْيِ إِلَهِكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ - فَسَخَرْنَا لَهُ الرِّيحَ تَجْرِي بِأَمْرِهِ رُخَاءً حَيْثُ أَصَابَ - وَالشَّيْطَانُ كُلُّ بَنَاءٍ وَغَوَّاصٍ - وَءَاخِرِينَ مَقَرَّرَيْنِ فِي الْإِصْبِ الْفَادِ

«"Раббым! Мені жарылқа. Маған менен кейін ешкімге нәсіп болмайтын патшалық бер. Әрине, Сен өте Жомартсың", - деді. Сондықтан (оған) қалаған жерге жетуге, бұйрығымен оңай жүретін желді бағындырдық. Әр түрлі құрылыс жасаушы және сүңгігіш, ал басқа біреулері шынжырларда матаулы шайтандарды бағындырдық» («Сад» сүресі, 35-38- аяттар).

135 Ахмад, әд-Даракутни, әт-Табарани бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді. Бұл хадистің мағынасы (әл-Бухари мен Муслимнің) екі «Сахихында», сондай-ақ басқа да жинақтарда көптеген сахабалардан келтірілген. Осы хадис *кадианилер* ағымы олар себепті Исламнан шығып кеткен көптеген хадистердің бірі болып табылады, өйткені олар Құран мен Сүннетте аталатын жандарға иман келтірмеді, ал олардың ілімі (тарихат) (шариғаттың) белгілі мәтіндік куәліктерін (нусус) теріске шығаруға бағытталған. Расында, Құранға қатысты айтар болсақ, олар оның (айқын) мағынасын өзгертетін, мысалы Аллаһ Тағаланың «Айт: «Маған бір неше жынның Құранды естігені уахи етілді...»" деген сөздері туралы кадианилер: «Яғни адамдардан болған (инс)», - деді! Сөйтіп олар «жын» деген сөзді «инс» деген сөздің синонимі етті, әл-бәшар» (адам) деген сияқты! Сонысымен олар лингвистикалық нормалардың ғана емес, Шариғаттың да шеңберінен шығып кетті. Ал Сүннетке келер болсақ, олар жалған түсіндірмелерге жүгініп, оны барынша бұрмалауға тырысты, ал өздерінің тұжырымдамаларын оңай ету үшін, олар өздеріне ыңғайлы жерлерде оны сенімсіз деп мәлімдейтін, тіпті әрбір мухаддис имам да, оларға ілескен бүкіл үммет те оның көптеген жеткізу жолдары арқылы анықталған сенімділігіне бір ауызды келісімде болса да. Аллаһ кадианилерді Хақ Жолға шығарсын!

орындаушы) оны итеріп жіберсін [бұл хадистің басқа бір нұсқасында: «...намаз орындаушы оны екі рет тоқтатуға тырысуы қажет», - деп хабарланады] және егер ол (бағынудан) бас тартса, онымен шайқассын¹³⁶, өйткені ол – шайтан!»¹³⁷

Ол ﷺ сондай-ақ былай деп айтатын:

«لَوْ يَعْلَمُ الْمَارُّ بَيْنَ يَدَيِ الْمُصَلِّي مَاذَا عَلَيْهِ لَكَانَ أَنْ يَقِفَ أَرْبَعِينَ خَيْرًا لَهُ مِنْ أَنْ يَمُرَّ بَيْنَ يَدَيْهِ».

«Егер де намаз орындаушының алдынан кесіп өтуші өзіне қандай (күнә) алып жатқанын білгенде, орнында қырық <...> тұру ол үшін оның алдынан кесіп өтуден жақсырақ екенін түсінер еді!» Бұл хадистің жеткізушісі Абу ән-Надр былай деп айтқан: «Ол қырық күн, ай немесе жыл деп айтты ма - ол менің нақты есімде емес»¹³⁸.

Намазды бұзатын нәрселер туралы

«مَا يَقْطَعُ الصَّلَاةَ»

Ол ﷺ былай деп айтатын:

«يَقْطَعُ صَلَاةَ الرَّجُلِ إِذَا لَمْ يَكُنْ بَيْنَ يَدَيْهِ مِثْلُ آخِرَةِ الرَّحْلِ: الْمَرْأَةُ [الْحَائِضُ]، وَالْجَمَارُ، وَالْكَلْبُ الْأَسْوَدُ». «الْكَلْبُ الْأَسْوَدُ شَيْطَانٌ».

«Егер намаз орындаушының алдында ер тоқым сияқты бір нәрсе болмай, оның алдынан (етеккірі келетін¹³⁹) әйел, есек немесе қара ит кесіп өтсе, оның намазы үзілген болады». Абу Зарр: «Мен: «Уа, Аллаһтың Елшісі! Не үшін қара ит, ал (мысалы) қызыл емес?», - деп сұрадым. Сонда ол: «Қара ит – шайтан!», - деп жауап берді»¹⁴⁰.

Қабірге қарап намаз оқудың тыйым салынғандығы туралы

«الصَّلَاةُ تَجَاهَ الْقَبْرِ»

Ол ﷺ:

«لَا تُصَلُّوا إِلَى الْقُبُورِ، وَلَا تَجْلِسُوا عَلَيْهَا»

136 Яғни қаттырақ итеріп жіберсін (Аудармашының ескертпесі).

137 Әл-Бухари, Муслим. Тік бұрышты жақшаларға алынғанды қосымша Ибн Хузайма (1/94/1) жеткізеді.

138 Әл-Бухари, Муслим. Тік бұрышты жақшаларға алынғанды қосымша Ибн Хузайма (1/94/1) жеткізеді.

139 Яғни кәмелетке толған әйел. Бұл жердегі «үзілген (қырқылған)» деген сөз «зая етілген» дегенді білдіреді. Ал «Намазды еш нәрсе үзілген етпейді» деген хадиске келер болсақ, ол әлсіз хадис, мен бұған «Тамам әл-Миннаһта» (306-бет) нұсқағанымдай.

140 Муслим, Абу Дәуд және Ибн Хузайма (1/95/2).

«Қабірлерге қарап намаз орындамаңдар және олардың үстіне отырмаңдар»,
- деп, намазды қабірге қарап орындауға тыйым салатын.¹⁴¹

Ниет¹⁴² «النِّيَّةُ»

Ол ﷺ былай деп айтатын:

«إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى»

«Ақиқатында, амалдар тек ниетке қарай (бағаланады), әрі, ақиқатында, әрбір адамның үлесіне ол (алуды) ниет еткен нәрсесі ғана тиеді»¹⁴³.

Намазды ашатын тәкбір (такбират әл-ихрам) «التَّكْبِيرُ»

Кейін ол ﷺ: «اللهُ أَكْبَرُ»¹⁴⁴ «Аллаһу Өкбар (Аллаһ Ұлы!)», - деп, намазды бастайтын.

Ол ﷺ, жоғарыда аталып кеткендей, «намазды нашар орындаған адамға»:

«إِنَّهُ لَا تِمُّ صَلَاةٌ لِأَحَدٍ حَتَّى يَتَوَضَّأَ، فَيَضَعُ الْوُضُوءَ مَوَاضِعَهُ، ثُمَّ يَقُولُ: اللهُ أَكْبَرُ».

«Ақиқатында, адамның намазы ол денесінің барлық қажетті мүшелерін жуып, (дұрыс) дәрет алмайынша, ал содан кейін: «Аллаһу Өкбар (Аллаһ Ұлы!)», - деп айтпайынша, толық болмайды», - деп, осылай істеуді бұйырды.¹⁴⁵ Ол ﷺ сондай-ақ:

141 Сол жерде. Толығырақ танысу үшін менің «Тахзир әс-сәжада» («Ғибадат етушіні қабірлерді намаз орындау орындары ретінде таңдәудан сақтандыру») және «Әхкам әл-Жәна'из уа бидауһа» («Жаназа рәсімдері және онымен байланысты діни бидғаттар»).

142 Ән-Нәуауи «Раудат әт-Талибинде» (1/224) былай дейді: «Ниет – бұл мақсат, сондықтан да намазды орындауға кірісуші адам адам, осы намазды және, мысалы, бұл қандай намаз: ол парыз ба әлде жоқ па? - және т.с.с. оның ерекшеліктеріне қатысты нәрселерді есіне алады, әрі алғашқы тәкбірді айтқанда оларды біртұтас етіп біріктіреді».

143 Әл-Бухари, Муслим және басқалар. Бұл хадистің алынған көздері мен жеткізушілерінің тізбектері «әл-Ируа'» (22) кітабында келтірілген.

Сондай-ақ «Сахих ал-Бухари» (краткое изл.), 1-ое издание на русском языке, № 1. және «Сады праведных», хадис № 1. қараңыз – редактордың (рус.) ескертпесі.

144 Муслим және Ибн Мәжаһ. Бұл хадисте оның ﷺ намазды кейбір адамдар сияқты «(Уа, Аллаһ) мен намазды орындауды ниет еттім» деген сөздермен бастамағанына нұсқау бар. Бұл - дінге енгізілген жаңалық (бидғат) болып табылатынына бірауызды келісім бар. Келіспеушілік тек мұның қандай: жақсы не жаман – діни жаңалық (бидғат) екендігінде ғана, ал біз бұған: «Ақиқатында, оның ﷺ «...әрбір діни жаңалық (бидғат) - адасушылық, ал әрбір адасушылық - Отта» деген сөздері жалпы сипатта болғандықтан, ғибадат мәселелеріне қатысты барлық діни жаңалықтар адасушылық болып табылады», - деп айтамыз.

145 Әт-Табарани бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

«مِفْتَاحُ الصَّلَاةِ الطُّهُورُ، وَتَخْرِيمُهَا التَّكْبِيرُ، وَتَحْلِيلُهَا التَّسْلِيمُ».

«Намаздың кілті – дәрет, оған кіру – тәкбір, ал одан шығу – таслим», - деп айтатын¹⁴⁶.

Сондай-ақ «ол тәкбір айту тұсында артында тұрғандар оны (тәкбірді) еститін-дей дауысын (бір қалыпты) етіп көтеретін»¹⁴⁷. Алайда «ол ауырған кезінде, Елшінің ﷺ тәкбірін адамдарға жеткізу үшін, Абу Бәкр дауысын көтеретін»¹⁴⁸.

Ол ﷺ сондай-ақ былай деп айтатын: «Имам: «Аллаһу Әкбар», - деп айтқанда, (сендер де): «Аллаһу Әкбар», - деп айтыңдар»¹⁴⁹.

Екі қолды көтеру «رَفْعُ الْيَدَيْنِ»

Ол ﷺ екі қолын кейде тәкбір айтумен бір мезгілде¹⁵⁰, кейде тәкбір айтқаннан кейін¹⁵¹, ал кейде оны айтудан бұрын¹⁵² көтеретін.

«Ол екі қолын, саусақтарының араларын ашық ұстап [бірақ араларын керіп ашпай және оларды бірін-біріне жабыстырмай]»¹⁵³ көтеретін, әрі «ол оларды иығының тұсына дейін көтеретін»¹⁵⁴, десе де кейде «ол оларды құлағының (сырғалықтарының) тұсына дейін көтеретін»¹⁵⁵.

Оң қолын сол қолының үстіне қою және осылай істеу туралы бұйрық «وَضْعُ الْيَمْنَى عَلَى الْيُسْرَى وَالْأَمْرُ بِهِ»

146 Абу Дәуд, әт-Тирмизи және әл-Хаким, соңғысы бұл хадистің сенімділігін анықтаған және онымен әз-Зәһаби келіскен. Бұл хадистің алынған көздері мен жеткізушілерінің тізбектері «әл-Ируа'» (301) кітабында келтірілген. Сөзбе-сөз «*тәкбір оны тыйым салынған (харам етеді)*», бұл намазды орындау кезінде Аллаһ істеуге тыйым салған (харам еткен) барлық іс-әрекеттерді меңзейді, «*ал таслим оны рұқсат етілген (халал) етеді*», бұл намаздан тыс рұқсат етілетін барлық нәрселер сияқты. Хадис: «Намаздың есігі жабық және бірде-бір мүмін алдын ала тазаланбай, оны аша алмайды», - деп тұжырымдайды. Тура сол сияқты тек тәкбір ғана намазға кіру және тек таслим ғана намаздан шығу болып табылатындығы онда бекітіліп айтылады. Бұл пікірді мұсылман ғалымдарының көпшілігі ұстанады.

147 Ахмад және әл-Хаким, соңғысы бұл хадистің сенімділігін анықтаған және онымен әз-Зәһаби келіскен.

148 Муслим және ән-Нәса'и.

149 Ахмад және әл-Бәйһақи бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

150 Әл-Бухари және ән-Нәса'и.

151 Сол жерде.

152 Әл-Бухари және Абу Дәуд.

153 Абу Дәуд, Ибн Хузайма (1/62/2,64/1), Таммам және әл-Хаким, соңғысы бұл хадистің сенімділігін анықтаған және онымен әз-Зәһаби де келіскен.

154 Әл-Бухари және ән-Нәса'и.

155 Әл-Бухари және Абу Дәуд.

«Ол ﷻ оң қолын сол қолының үстіне қоятын»¹⁵⁶ және:

«إِنَّا مَعْشَرَ الْأَنْبِيَاءِ أَمْرًا بِنَظَرٍ فَطَرْنَا وَتَأْخِيرٍ سَخُورًا وَأَنْ نَضَعَ
أَيْمَانَنَا عَلَى شَفَائِلِنَا فِي الصَّلَاةِ».

«Бізге - пайғамбарларға ауызашарға (ифтарға) асығу¹⁵⁷ және сәресін (сұхурды) кейіндету¹⁵⁸, сондай-ақ намазда оң қолды сол қолдың үстіне қою бұйырылған», - деп айтатын¹⁵⁹.

Сондай-ақ «ол сол қолын оң қолының үстіне қойып намаз орындап тұрған бір адамның жанынан өтіп бара жатты. Сонда ол оның қолдарын ажыратып, оң қолын сол қолының үстіне қойды»¹⁶⁰.

Қолдарды көкірекке қою «وَضَعُوهُمَا عَلَى الصَّدْرِ»

«Ол ﷻ оң қолын сол алақанының, білезік буынының және білегінің сырт жағына қоятын»¹⁶¹, «әрі өзінің сахабаларына солай істеуді бұйыратын»¹⁶², ал кейде «ол өзінің сол қолын оң қолымен қысып ұстайтын»¹⁶³.

«Ол ﷻ оларды (яғни екі қолын — Аудармашының ескертпесі) көкірегіне қоятын»¹⁶⁴.

156 Муслим және Абу Дәуд. Бұл хадистің алынған көздері мен жеткізушілерінің тізбектері «әл-Ируа'» кітабында келтірілген (352).

157 Ауызашар, оразаның уақыты біткенді білдіретін күн батқан мезетте тамақтану (Аудармашының ескертпесі).

158 Ораза ұстаудан бұрын таң атқанша азғантай уақыт қалғанға дейін соңғы тамақтану (Аудармашының ескертпесі).

159 Ибн Хиббан және әд-Дийа' бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

160 Ахмад және Абу Дәуд бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

161 Абу Дәуд, ән-Нәса'и және Ибн Хузайма (1/54/2) бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді. Бұл хадистің сенімділігін Ибн Хиббан (485) анықтаған.

162 Мәлик, әл-Бухари және Абу Ауана.

163 Ән-Нәса'и және әд-Даракутни бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді. Бұл хадисте (сол қолды оң қолмен) қысудың сүннет екендігіне куәлік бар, ал бұдан алдығы хадисте (оң қолды сол қолдың үстіне) қою туралы сөз болған, әрі бұл да сүннет болып табылады. Сөйтіп, бұл әрекеттің екеуі де – сүннет. Ал (мұсылмандардың) соңғы буынынан болған кейбір ханафилер мақұлдаған қою мен ұстауды біріктіруге қатысты айтар болсақ, бұл діни жаңалық (бидғат). Ол былайша көрініс табады: Ибн 'Абидин «Дурр әл-Мухтар» (1/454) кітабына жасаған ескертпелерінде нұсқағандай, оң қолды сол қолдың үстіне қойып, оң қолдың бас бармағы және шынашағымен сол қолдың білегін қапсыра ұстау, ал қалған үш саусақ (сол қолдың үстінде) жалпасынан жатады. Сондықтан да мұндай сөздермен адаспаңдар!

164 Абу Дәуд, Ибн Хузайма «әс-Сахихта» (1/54/2), Ахмад және Абу әш-Шейх «Тарих Асбаханда» (125-бет). Бұл хадистің бір тізбегін (иснадын) әт-Тирмизи жақсы (хасан) деп айтқан. Мұқият қарап шыққан кезде, мағынасы бойынша осыған ұқсас хадистерді «әл-Мууатта'» кітабында және әл-Бухаридің «әс-Сахих» хадистер жинағында табуға болады. Мен бұл хадистің иснадтарын өзімнің «Әхкам әл-Жәна'из» (118-бет) кітабымда мұқият зерттегенмін.

Сондай-ақ «ол екі қолды бүйіріне қойып намаз оқуға тыйым салатын [және ол (оны көрсетіп беру үшін) қолын бүйіріне қойды]»¹⁶⁵. Ол ﷻ дәл осындай, яғни «силб» [крестке керілген адамға ұқсас] күйді қабылдауға тыйым салатын^{166, 167}

Көзді сәжде жасайтын орынға тігу және намазды жан-тәніңмен беріліп орындау (хушұғ)

«النَّظَرُ إِلَى مَوْضِعِ السُّجُودِ، وَالْخُشُوعُ»

«Ол ﷻ намазда басын иіп және көзін жерге тігіп тұратын»¹⁶⁸, (ал) «Қағбаның ішінде болған кезінде, одан шығып кетпейінше, көзін сәжде жасайтын орнынан алмайтын»¹⁶⁹; және ол:

«لَا يَنْبَغِي أَنْ يَكُونَ فِي الْبَيْتِ شَيْءٌ يُشْغِلُ الْمُصَلِّيَّ».

«Үйде намаз орындаушыны алаңдататын еш нәрсе болмау керек», - деп айтатын¹⁷⁰.

«Ол көзді аспанға қаратуға тыйым салатын»¹⁷¹ және осы тыйымын қатаң түрде талап еткені соншалықты – ол:

Ескертпе: Қолдарды көкірекке қою Сүннетте сенімді түрде бекітілген, ал бұған қайшы келетін барлық нәрсе не әлсіз, не мүлде негізсіз болып табылады. Имам Исхақ ибн Раһауайһ та осы Сүннетке сәйкес амал ететін, бұл туралы әл-Мәруази «әл-Мәса'ил» (222-бет) кітабында былай деп айтатынындай: «Исхақ бізбен бірге үтір намазын орындайтын... Ол дұға кезінде қолын көтеретін және дұғаны руқуғтан бұрын жасайтын, ал қолдарын көкірегіне немесе көкірегінен сәл төмендеу қоятын».

Тура осыны әл-Қади 'Ийәд әл-Мәлики өзінің «әл-И'ләм» кітабында «Мустахаббат әс-Саләт» тарауында (3-басылым, Рабат, 15-бет) былай деп айтқан: «Оң қолды көкіректің жоғарғы тұсына сол қолдың сырт жағына қою қажет». Мұнымен сондай-ақ Абдуллаһ Ибн Ахмад Ибн Хәнбал өзінің «әл-Мәса'ил» (62-бет) еңбегінде баяндаған мына сөздері де ұқсас: «Мен әкемнің намазда бір қолын екіншісінің үстіне кіндіктен жоғары қоятынын көретінмін».

Аудармашының ескертпесі: Толығырақ осы кітаптың соңында келтірілген № 2 Қосымшаны қараңыз.

165 Әл-Бухари және Муслим. Бұл хадистің алынған көздері мен жеткізушілерінің тізбектері «әл-Ируа'» кітабында келтірілген (374).

166 Абу Дәуд, ән-Нәса'и және басқа (мухаддистер).

167 Абу Дәуд, ән-Нәса'и және басқалар.

168 Әл-Бәйһақи және әл-Хаким, соңғысы бұл хадистің сенімділігін анықтап бекіткен. Бұл хадис сондай-ақ оның он сахабасынан жеткізілетін басқа да ұқсас хадиспен күшейтіледі, Ибн 'Асакир (17/202/2) айтқанындай. Қз.: «әл-Ируа'» (354).

169 Сол жерде. **Маңызды ескертпе!** Бұл екі хадис назарды сәжде жасайтын орынға тігудің Сүннет болып табылатынына айғақ болады, сондықтан да кейбір намаз орындаушылардың намаз оқу кезінде көздерін жұмып тұратындары – бұл тек жасанды тақуалық ғана, өйткені ең жақсы басшылық – бұл Мухаммадтың ﷺ Басшылығы.

170 Абу Дәуд және Ахмад бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы жеткізеді («әл-Ируа'», 1771); осы хадистің мағынасынан айқын көрінетіндей, бұл жердегі «Үй» сөзі Қағбаны білдіреді.

171 Әл-Бухари және Абу Дәуд.

«لَيَنْتَهِيَنَّ أَقْوَامٌ يَرَفَعُونَ أَبْصَارَهُمْ إِلَى السَّمَاءِ فِي الصَّلَاةِ؛ أَوْ لَا تَرْجِعْ إِلَيْهِمْ». «أَوْ لَتُحْطَفَنَّ أَبْصَارُهُمْ».

«Намаз орындау кезінде көздерін аспанға қарататын адамдар олай істеулерін тоқтатулары керек, әйтпесе олардың көру қабілеттері оларға ешқашан қайта оралмайды (хадистің басқа нұсқасында: «...әйтпесе олар көру қабілетінен айырылады», - деп айтылады)», - деп айтатын¹⁷². Басқа хадисте:

«فَإِذَا صَلَّيْتُمْ فَلَا تَلْتَفِتُوا؛ فَإِنَّ اللَّهَ يَنْصُبُ وَجْهَهُ لَوَجْهِ عَبْدِهِ فِي صَلَاتِهِ مَا لَمْ يَلْتَفِتْ».

«...ал сендер намаз орындап тұрғандарыңда жан-жақтарыңа (бұрылып) қарамаңдар, өйткені Аллаһтың құлы намаз орындап тұрған кезінде басқа жаққа қарамайынша Аллаһ та Өзінің Жүзін оның жүзіне қаратып тұрады», - деп айтылады¹⁷³ және ол сондай-ақ (намаз орындаушының) жан-жаққа көз тастауы туралы:

«اخْتَلَسَ يَخْتَلِسُهُ الشَّيْطَانُ مِنْ صَلَاةِ الْعَبْدِ».

«Бұл (Аллаһтың) құлының намазынан бір нәрсе ұрлайтын шайтанның (ұрлығынан басқа еш нәрсе емес)», - деп айтқан¹⁷⁴.

Ол ﷺ сондай-ақ былай деп айтқан:

«لَا يَزَالُ اللَّهُ مُقْبِلًا عَلَى الْعَبْدِ وَهُوَ فِي صَلَاتِهِ؛ مَا لَمْ يَلْتَفِتْ فَإِذَا التَّفَتِ انْصَرَفَ عَنْهُ».

«Аллаһтың құлы намаз оқу кезінде басқа жаққа қарамайынша, Аллаһ оған қарауын үзбейді, ал ол жүзін бұрған кезде, Аллаһ та одан Жүзін бұрады»¹⁷⁵, (және) ол (намаз орындау кезінде) «үш нәрсеге тыйым салды: мұрынмен тауық сияқты шұқуға, ит сияқты отыруға¹⁷⁶ және түлкі сияқты басты (жан-жаққа) бұра беруге»¹⁷⁷; ол сондай-ақ былай деп айтатын:

«صَلِّ صَلَاةَ مُودَعٍ كَأَنَّكَ تَرَاهُ، فَإِنْ كُنْتَ لَا تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ».

«Өзіңнің қоштасу намаздыңды (яғни өміріңдегі ең соңғы намаздай - Аудармашының ескертпесі) Оны (Аллаһты) (өз көз алдында) көріп тұрғандарыңдай

172 Әл-Бухари, Муслим және әс-Сираж.

173 Әт-Тирмизи және әл-Хаким, олар бұл хадисті сенімді деп санаған. Қз: «Сахих әт-Тарғиб» (№ 353).

174 Әл-Бухари және Абу Дәуд.

175 Бұл хадисті Абу Дәуд және басқалар жеткізген. Оның сенімділігін (сахихтығын) Ибн Хузейма және Ибн Хиббан негіздеген. Қз.: «Сахих әт-Тарғиб» (№ 555).

176 Аудармашының ескертпесі: бұл жерде «мұсылмандар тізелерін көтеріп, қолдарын жерге тіреп, құйрықтарына отырмауы керек, өйткені олай шайтан отырады, сондай-ақ бұл отырыс «иттің отырысы» деп те аталады» деген меңзеледі. Сафий әр-Рахман әл-Мубаракфури «Итхаф әл-Кирам».

177 Ахмад және Абу Йә'лә. Қз.: «Сахих әт-Тарғиб» (№ 556).

орында, ал егер сен Оны (көз алдында) көріп тұрмасаңдар да, ақиқатында, Ол сені көріп тұр»¹⁷⁸; және ол былай дейтін:

«مَا مِنْ امْرِئٍ مُسْلِمٍ تَحَضَّرَهُ صَلَاةٌ مَكْتُوبَةٌ، فَيُحْسِنُ وُضْوءَهَا وَخُشُوعَهَا وَزُكُوعَهَا؛ إِلَّا كَانَتْ كَفَّارَةً لِمَا قَبْلَهَا مِنَ الذُّنُوبِ، مَا لَمْ يُؤْتِ كَبِيرَةً وَذَلِكَ الدَّهْرُ كُلُّهُ».

«Кез-келген мұсылман адам парыз намазының уақыты кірген кезде жақсылап дәрет алса, (әрі намазында) лайықты мойынсұнушылық танытып, барлық иілулерді дұрыс жасаса, (бұл) намаз міндетті түрде оның оған дейін істеген күнәларының өтеуі болады, егер (олардың арасында бірде-бір) үлкен күнә болмаса; әрі әркез осылай бола береді»¹⁷⁹.

Бірде ол ﷺ намазды хамисада (жүннен тоқылған, ою басылған киімде - Аудармашының ескертпесі) орындап тұрған кезінде, көзі осы оюларға түсіп кетті. Намазды оқып болған соң ол былай деп айтты:

«اذْهَبُوا بِخَمِيصَتِي هَذِهِ إِلَى أَبِي جَهْمٍ، فَإِنَّهَا أَلْهَتْنِي آيَاتَهَا عَنْ صَلَاتِي، وَأَنْتُونِي بِأَنْبِجَانِيَّتِهِ».

«Менің мына киімімді Абу Жәһмге алып барып беріңдер де, маған оның анбижанийясын (оюсыз қатты матадан тігілген киім – Автордың ескертпесі) алып келіңдер, өйткені ол (яғни хамиса) намазымнан көңілімді бұрды! (бұл хадистің басқа нұсқасында: «...өйткені мен оның оюларына қарап едім, олар мені (намаздан) бет бұрғыза жаздады», - деп айтылады)»¹⁸⁰.

Сондай-ақ «Аишада үйінің бір бөлігін керіп жабатын жүннен тоқылған жұқа пердесі бар болатын. (Бірде) Пайғамбар ﷺ оған қарап намаз орындады да, кейіннен былай деді:

«أَخْرِيهِ عَنِّي؛ [فَإِنَّهُ لَا تَزَالُ تَصَاوِيرُهُ تَغْرِضُ لِي فِي صَلَاتِي]

«Мына пердені бұл жерден алып таста, өйткені, шындығында, оның суреттері намаз кезінде үнемі менің көз алдымда тұрады (яғни көңілімді бұрады)»¹⁸¹.

Ол сондай-ақ былай деп айтатын:

«لَا صَلَاةَ بِحَضْرَةِ الطَّعَامِ وَلَا وَهُوَ يُدَافِعُهُ الْأَخْبَثَانِ»

178 Әл-Мухлис «Әхадис Мунтақа», әт-Табарани, әр-Руайани, әд-Дийа' «әл-Мухтарада», Ибн Мәжаһ, Ахмад және Ибн 'Асакир. Бұл хадистің сенімділігін әл-Хайтами «Асна әл-Маталибте» негіздеп берген.

179 Муслим.

180 Әл-Бухари, Муслим және Мәлик. Бұл хадистің алынған көздері мен жеткізушілерінің тізбектері «әл-Ируа'» (376) кітабында келтірілген.

181 Әл-Бухари, Муслим және Абу Ауана. Елші ﷺ пердедегі суреттерді өшіруді немесе оны жыртып тастауды бұйырған жоқ. Ол пердені алып тастауды ғана бұйырды, өйткені – ал Аллаһ бұл туралы жақсырақ біледі - онда тірі жандардың суреті салынбаған болатын. Бұл оның ﷺ әл-Бухари мен Муслимде келтірілген басқа да хадистерде айтылғандай, басқа бейнелерді жоюды бұйыратын өзге жағдайлармен расталады. Бұл туралы көбірек білгісі келген адам «Фәтх әл-Бәри» (10/321) және «Ғаят әл-Мәрам фи Тахриж Әхадис әл-Хәләл уә әл-Харам» (№ 131-145) кітаптарына жүгінуі керек.

«Тамақ тартылып қойғанда, немесе намаз оқитын адамды үлкен немесе кіші қажеттілік қысқан жағдайда намаз оқылмайды»¹⁸².

Намаздың басында айтылатын дұғалар (ду'а әл-истифтах)

«أَذِيعَةُ الْاِسْتِفْتَاَحِ»

Кейін ол ﷻ (намаз) оқуын Аллаһқа жалбарынатын көптеген әртүрлі дұғалар арқылы бастайтын да, оларда Аллаһ Тағаланы мақтап-мадақтайтын және ұлықтайтын. Ол «намазды нашар орындаған адамға» да:

«لَا تَتِمُّ صَلَاةُ أَحَدٍ حَتَّى يُكَبِّرَ، وَيَحْمَدَ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ وَيُثْنِيَ عَلَيْهِ، وَيَقْرَأَ بِمَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ...».

«Адамның намазы ол тәкбірді айтпайынша, аса Мақтаулы және аса Құдіретті Аллаһты мадақтамайынша және Оны ұлықтамайынша, (ал содан соң) өзіне қиындық туғызбайтын мөлшерде Құран (аяттарын) оқымайынша толық болмайды...», - деп айтып, осылай істеуді бұйырды¹⁸³.

Ол Аллаһқа төменде келтірілетін дұғалардың кез келгенімен жалбарынатын:

1. «Уа, Аллаһ, Сен шығыс пен батыстың арасын алыстатқаныңдай, мені де қателіктерімнен алыс ете гөр! Уа, Аллаһ, ақ киім кірден тазартылатындай, мені де қателіктерімнен тазарта гөр! Уа, Аллаһ, менің қателіктерімді қармен, сумен және бұршақпен жуа гөр!»

«اللَّهُمَّ بَاعِدْ بَيْنِي وَبَيْنَ خَطَايَايَ كَمَا بَاعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ، اللَّهُمَّ نَقِّنِي مِنْ خَطَايَايَ كَمَا يُنْقَى الثَّوْبُ الْأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ، اللَّهُمَّ اغْسِلْنِي مِنْ خَطَايَايَ بِالْمَاءِ وَالتَّلْجِ وَالْبَرَدِ».

Аллаһумма, бә'ид бәйни уә бәйнә хатайайа кә-мә бә'адтә бәйнә-л-мәширикү уә-л-мәгриби, Аллаһумма, нәққи-ни мин хатайайа кә-мә йунаққа-с-суабу-л-әбйаду мин әд-дәнәси, Аллаһумма-ғсил-ни мин хатайайа би-л-мәи, уә--с-сәлжи, уә-л-бәрад.

Ол ﷻ бұл дұғаны парыз намаздарында айтатын¹⁸⁴.

2. «Ханиф¹⁸⁵ [мұсылман] болған күйде, жүзімді көктер мен жерді Жаратқанға қарай бұрдым және мен көпқұдайшылардан емеспін. Ақиқатында, намазым, құрбандығым, өмірім және өлімім бүкіл әлемдердің Раббысы Аллаһқа тән. Оның серігі жоқ. Осыған бұйырылдым, әрі мен мойынсұнушылардың (мұсылмандардың) алғашқысымын»¹⁸⁶. Уа, Аллаһ! Сен – Патшасың, Сенен басқа құлшы-

182 Әл-Бухари және Муслим.

183 Абу Дәуд және әл-Хаким, соңғысы бұл хадисті сенімді деп атады және онымен әз-Зәһаби де келіскен.

184 Әл-Бухари, Муслим және Ибн Аби Шәйба (12/110/2). Бұл хадистің алынған көздері мен жеткізушілерінің тізбектері «әл-Ируа'» кітабында келтірілген (№ 8).

185 Ханиф – Жалғыз Аллаһқа шынайы иман келтіруші (Аудармашының ескертпесі).

186 Бұл осылайша көптеген хабарларда жеткізіледі, ал кейбіреулерінде «уә әнә минәл муслимина» («әрі мен мұсылмандарданмын») деп келтіріледі. Бұл осы хадистің жеткізушілерінің бі-

лыққа лайықты құдай жоқ [Сені пәктеп дәріптеймін және Саған мақтау], Сен – Раббымсың, ал мен – Сенің құлыңмын¹⁸⁷. Мен өзіме өзім зұлымдық жасадым және өз күнәларымды мойындадым, ендеше менің барлық күнәларымды кешіре гөр. Ақиқатында, күнәларымды кешіретін Сенен басқа ешкім жоқ! Мені ең көркем мінез-құлықтарға бағытта, өйткені ең көркем мінез-құлықтарға бағыттайтын Сенен басқа ешкім жоқ. Менен жаман мінез-құлықтарды кетіре гөр, өйткені мені олардан Сенен басқа ешкім арылта алмайды! Міне, мен Сенің алдыңдамын және Саған қызмет етуге бақыттымын¹⁸⁸; барлық игілік Сенің Қолыңда, ал жамандық – Сенен емес¹⁸⁹; [және Сен бағыттаған адам ғана хақ жолмен жүреді; мен не істесем де, Сенің көмегің себепті істеледі, әрі мен Саған қайтамын,

реуінің қателігінен орын алған болуы мүмкін, бұл басқа дәлелдермен расталатынындай, сондықтан да намаз орындаушы: «...уә әнә әууалюл муслимина» («әрі мен мұсылмандардың алғашқысымын»), - деп айтуға тиісті. Кейбір адамдардың: «Бұл сөздер «Мен осы сипаттарға ие болған алғашқы адаммын, ал өзгелерде олар жоқ» деген мағынаны білдіреді», - деп ойлап айтатын сөздеріне қарамастан, бұл олай емес. Бұл сөздер іс жүзінде бұйрықтарды орындауда (бір бірінен) озу дегенді білдіреді, әрі осымен мына аяттар ұқсас болып табылады: «(Мухаммад) оларға: "Егер Аса Мейірімдінің (Аллаһтың) баласы болса, онда мен құлшылық қылушылардың алды болар едім", - де» («Зухруф» сүресі), - және Мусаның (оған Аллаһтың сәлемі болсын): «... әрі мен мүміндердің алғашқысымын» («әл-Әғраф» сүресі, 143-аят), - деген сөздері.

187 Әл-Әзһари былай деп айтқан: «Мен Сенен басқа ешкімге құлшылық етпеймін».

188 «Ләббәй-кә»: мен бұлжымай және үнемі Саған қызмет етуге әзірмін; «са'дәй-кә»: мен Сенің әміріңнің (астында болуға) өте бақыттымын және толық ықыласпен Сен таңдаған дінге ілесемін.

189 Яғни жамандық Аллаһтан шығуы мүмкін емес, өйткені Оның амалдарында жаман еш нәрсе жоқ, себебі Оның барлық іс-амалдары оларға әділеттілік, рақымшылдық және даналық тән игі болып табылады және оларда ешбір жамандық жоқ. Ал жауыздық, ол Аллаһтан шығуы мүмкін болмағандығы себепті де жауыздық болып табылады. Ибн әл-Қайим (оны Аллаһ рақым етсін) былай дейді: «Ол (Аллаһ) жақсылық пен жамандықтың Жаратушысы болып табылады, алайда жамандық Оның жарату ісінде және Оның амалдарында емес, Оның кейбір жаратылыстарында бар. Сондықтан да Аллаһ Тағала кез-келген әділетсіздіктен, зұлымдықтан Пәк. Әділетсіздік пен зұлымдық өз негізінде қандай да бір нәрсенің өзіне тиісті болған орнында орналаспауынан тұрады. Ол барлық нәрселерді орын-орындарына қояды, сондықтан да (Одан шығатын, бастау алатын) барлық нәрсе игі болып табылады. Алайда жамандық қандай да бір нәрсенің өзіне тиісті болған орнында орналаспауынан тұрады. Қандай да бір нәрсе өз орнына орналыстырылған кезде, ол енді жамандық болмайды, сондықтан да жамандық Одан келіп шықпайтыны табиғи... «(Онда) не үшін Ол жамандығы бар әлдебір нәрсені жаратты?» деген сұраққа мен былай жауап беремін: «Ол жарату ісін жасады, ал Оның іс-амалы жамандық емес - жақсылық болып табылады, өйткені жарату мен іс-амал Аллаһқа тән, әрі жамандықтың Аллаһқа қатысты етілуі немесе телінуі мүмкін емес. Жаратылған нәрседегі ешбір жамандық Аллаһтан шығуы (бастау алуы) мүмкін емес, алайда Оның іс-амалдары мен Оның жаратуы оған қатысты етілуі мүмкін, міне, сондықтан да олар игі болып табылады». Бұл маңызды тақырыпқа байланысты ой толғаудың қалған бөлігі, сондай-ақ оның соңы Ибн әл-Қайимның «Шифа' әл-'Алил фи Мәса'ил әл-Қада' уәл-Қадр уат-Та'лил» (178-206-бет) кітабында.

Саған жалбарынуудан басқа Сенен құтылу да, пана да жоқ] Сен Игісің және Аса Жоғарысың, және мен Сенен кешірім сұрап, Саған тәубе келтіремін!»

«وَجْهَتْ وَجْهِي لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ خَنِيْفًا مُسْلِمًا، وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ، إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ. اَللّٰهُمَّ اَنْتَ الْمَلِكُ لَا اِلَهَ اِلَّا اَنْتَ، سُبْحَانَكَ وَبِحَمْدِكَ، اَنْتَ رَبِّيْ وَاَنَا عَبْدُكَ، ظَلَمْتُ نَفْسِيْ وَاعْتَرَفْتُ بِذُنُوبِيْ، فَاعْفِرْ لِيْ ذُنُوبِيْ جَمِيعًا، إِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ اِلَّا اَنْتَ، وَاصْرِفْ عَنِّيْ سَيِّئَهَا لَا يَصْرِفْ عَنِّيْ سَيِّئَهَا اِلَّا اَنْتَ، لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ، وَالْمَهْدِيُّ مِنْ هَدَيْتَ، اَنَا بِكَ وَإِلَيْكَ، لَا مَنَجَا وَلَا مَلْجَأَ مِنْكَ اِلَّا اِلَيْكَ، تَيَارَكْتَ وَتَعَالَيْتَ، اسْتَغْفِرُكَ وَأُتُوْبُ اِلَيْكَ».

Уәжжәһту уәжһия лил-ләзи фәтара-с-сәмәуәти уәл-арда ханифән [, муслимән], уә мә әнә мин-әл-мушрикин. Иннә саләти, уә нусуки, уә мәх-йә-йә уә мәмәти ли-Аллаһи Раб-би-л-‘аләмин, лә шәрикә ләһу, уә бизәликә умирту уә әнә аууалюл муслимин. Аллаһум-ма Әнтәл-Мәлику, лә иләһә иллә Әнтә, субханәкә уә бихамдикә. Әнтә Рабби уә әнә ‘аб-дукә. Заләмту нәфси уә‘тәрафту би-занби, фә-ғфир ли занби жәми‘ан, иннә-һу лә яғфи-ру-з-зунуба иллә Әнта, уәһдини ли-ахсәни-л-әхләқи, лә яһди-ли-ахсани-һә иллә Әнта, уәсриф ‘ан-ни сәйиә-һә лә ясрифу ‘ан-ни сәйиә-һә иллә Әнта. Ләббәй-кә уә сә‘дәй-кә, уәл-хайру кулло-һу фи-йадай-кә, уә шәрру ләйсә иләй-кә, [уәл махдиййу мән хадайтә, әнә би-кә уә иләй-кә, лә манжә уә лә мәлжә‘а мин-кә иллә иләй-кә], табаракта уә та‘әлайта, астағфиру-кә уә әтубу иләй-кә.

Ол бұл дұғаны парыз және қосымша намаздарда айтатын¹⁹⁰.

3. Тура № 2 дұға, бірақ мына сөздерсіз:

«...اَنْتَ رَبِّيْ وَاَنَا عَبْدُكَ...»

«Әнтә рабби уә әнә ‘абду-кә...» («Сен – Раббымсың, ал мен – Сенің құлың-мын...») және соңына дейін, алайда мына сөздерді қосумен: «Уа, Аллаһ! Сен – Патшасың, Сенен басқа құлишылыққа лайықты құдай жоқ, Сені пәктеп дәріп-теймін және Саған мақтау!»¹⁹¹

«اَللّٰهُمَّ! اَنْتَ الْمَلِكُ، لَا اِلَهَ اِلَّا اَنْتَ، سُبْحَانَكَ وَبِحَمْدِكَ»

Аллаһуммә, Әнтәл-Мәлику лә иләһә иллә Әнтә, субханә-кә уә бихамди-кә.

4. Тура № 2 дұға, бірақ اَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ - «...уә әнә аууалюл муслимин» («әрі мен мұсылмандардың алғашқысымын») сөздеріне дейін әрі мына сөздерді қо-сумен: «Уа, Аллаһ! Мені Өзіңнен басқа ешкім келтіре алмайтын ең көркем мінез-құлықтарға және ең жақсы амалдарға келтір; және мені Өзіңнен басқа ешкім сақтай алмайтын жаман мінез-құлықтардан және жаман істерден сақта!»¹⁹².

«...اَللّٰهُمَّ! اِهْدِنِيْ لِاَحْسَنِ الْاَخْلَاقِ وَاَحْسَنِ الْاَعْمَالِ؛ لَا يَهْدِيْ لِاَحْسَنِهَا اِلَّا اَنْتَ، وَقِنِيْ سَيِّءَ الْاَخْلَاقِ وَالْاَعْمَالِ؛ لَا يَقِيْ سَيِّئَهَا اِلَّا اَنْتَ».

190 Муслим, Абу Ауана, Абу Дәуд, ән-Нәса’и, Ибн Хиббан, Ахмад, әш-Шәфи’и және әт-Табарани. «Бұл дұға тек қосымша намаздарда оқылады», - дейтіндер қателеседі.

191 Ән-Нәса’и бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы жеткізеді.

192 Ән-Нәса’и және әд-Дәрақутни бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

Аллаһуммә-һдини ли әхсәни-л-әхләқи, уә әхсәни-л-ә'мали, лә йаһди ли әхсәни-һә иллә Өнтә, уәқини саййи'и-л-әхләқи, уә-л-ә'мали, лә йәқий саййиа-һә иллә Өнтә.

5. «Сені пәктеп дәріптеймін¹⁹³, уә, Аллаһ, және Саған мақтаулар болсын¹⁹⁴, Сенің Есімің құтты¹⁹⁵, Сенің Ұлылығың бәрінен ұлы¹⁹⁶ және Сенен басқа құлшылыққа лайықты құдай жоқ!»¹⁹⁷

«سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ ، وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ»

Субханә-кә, Аллаһуммә уә бихәмдика, уә тәбәракә-смукә, уә тә'алә жәддука, уә лә иләһә гайрука.

Және ол ﷺ сондай-ақ былай деп айтатын: «Ақиқатында, Аллаһтың алдындағы Оның құлы айтатын ең сүйікті сөздер - «Субханәкә, Аллаһуммә...» (Уә, Аллаһым! Сен (кемшілік атаулыдан) Пәксің)»¹⁹⁸.

6. Тура №5 дұға, бірақ түнгі таһажжуд намазында ол ﷺ былай деп қосатын: «Аллаһтан басқа құлшылыққа лайықты құдай жоқ» (3 рет) және «Көптеген рет Аллаһ Ұлы!» (3 рет).

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ». «اللَّهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا».

Лә иләһә иллә-Алаһ - 3 рет, және Аллаһу әкбар кәбиран - 3 рет.

7. «Аллаһ аса Ұлы (барлық нәрседен аса Ұлы), Аллаһқа көп-көп мақтаулар, Аллаһ таңертең де, кешкісін де (кемшілік атаулыдан) Пәк!»

«اللَّهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ كَثِيرًا ، وَسُبْحَانَ اللَّهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا»

Аллаһу Өкбару кәбиран, уәл-хамду ли-Аләһи кәсиран, уә субханә-Аләһи букратан уә асылән.

Пайғамбардың ﷺ бір сахабасы намазын осы сөздермен бастағанда, Елші ﷺ былай деп айтқан: «(Бұл дұға) нендей жақсы, өйткені оның себебімен көктің қақпалары ашылды»¹⁹⁹.

193 Яғни «мен Сені пәктеймін», бұл «мен Сенің қандай да болсын кемшілітерден Пәк екеніңе сенемін» дегенді білдіреді.

194 Яғни «біз Саған деген мақтауға тасып-толып тұрмыз».

195 Яғни «Сенің Есіміңнің құттылығы ұлы, өйткені кез-келген игілік Сенің Есіміңді зікір етуден келеді».

196 Яғни «Сенің Даңқың және Сенің Қуатың».

197 Абу Дәуд және әл-Хаким, соңғысы бұл хадисті сенімді деді, және онымен әз-Зәһаби келісті. Әл-Укайли былай деп айтқан: «Бұл (хадис) бірнеше жолмен жақсы (хасан) иснадтармен жеткізіледі». Бұл хадистің алынған көздері мен жеткізушілерінің тізбектері «әл-Ируа'» (341) кітабында келтірілген. Оны сондай-ақ Ибн Мәндаһ «әт-Таухид» (123/2) кітабында баяндаушылардың сенімді (сахих) тізбегі арқылы, ән-Нәса'и «әл-Йаум уә әл-Ләйләда» «мәукуф» және «мәрфу'» түрінде және Ибн Кәсир «Жәми' әл-Масанидте» (3 т., 2-б., 235/2-бет) келтіреді.

198 Абу Дәуд және әт-Тахауи бұл хадисті жеткізушілердің жақсы тізбегі арқылы жеткізеді.

199 Муслим және Абу Ауана. Бұл хадистің сенімділігін әт-Тирмизи анықтап бекіткен. Сондай-ақ оны Абу Ну'айм «Ахбар Исбаһанда» (1/210) Пайғамбар ﷺ осы сөздерді қосымша намазды орындау кезінде айтқанын естіген Жубайр ибн Мут'имның сөздерінен жеткізген.

8. «Аллаһқа мақтау-мадақтар, көп-көп, игі және құтты (берекелі) мақтау-мадақтар болсын!»

«الْحَمْدُ لِلَّهِ حَمْدًا كَثِيرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ».

Әлхамду ли-Аллаһи, хамдан кәсиран, таййибан, мубәракан фи-һи

Бұл сөздермен басқа бір сахаба намазын орындай бастағанда, оған Пайғамбар ﷺ: «Мен (осы дұғаны) бірінші болып көтеріп кету үшін бір-бірінен озып жарысқан он екі періштені көрдім», - деген.²⁰⁰

9. «Уа, Аллаһ, саған мақтау-мадақтар болсын, Сен – көктер мен жердің әрі оларды мекен ететіндердің Нұрысың²⁰¹. Саған мақтау-мадақтар болсын! Сен көктер мен жердің әрі оларды мекен ететіндердің Басқарушысың²⁰². [Саған мақтау-мадақтар болсын! Сен көктер мен жердің әрі оларды мекендейтіндердің Патшасысың.] Саған мақтау-мадақтар болсын, Сен – Хақсың және Сенің уәдең де – хақ, Сенің Сөзің де хақ, Сенімен кездесу де – хақ, Жәннат та – хақ, От (Тозақ) та – хақ, Сағат та (яғни Қиямет күні де - Аудармашының ескертпесі) - хақ, Пайғамбарлар да - хақ, әрі Мұхаммад та - хақ. Уа, Аллаһ, саған бой ұсындым, Саған тәуекел еттім, Саған иман келтірдім, әрі Саған тәубе еттім, Сенің жолыңда керістім және Сенің үкіміңе жүгіндім. [Сен – Раббымызсың және (есеп беру үшін) қайтар жағымыз – Сенің алдың. Менің бұрынғы және кейінгі істеген (кемшілік) күнәларымды әрі жасырын және әшкере істеген күнәларымды кешіре гөр] [және Сен менен жақсырақ білетін нәрселерді (кешіре гөр)]. Сен - Ілгерілетуші, алға Шығарушысың және Сен - Кейіндетуші, артта Қалдырушысың. [Сен – менің Құдайымсың.] Сенен басқа құлшылыққа лайықты құдай жоқ».²⁰³

«اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ، أَنْتَ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ، وَلَكَ الْحَمْدُ، أَنْتَ قَيِّمُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ، وَلَكَ الْحَمْدُ، أَنْتَ الْحَقُّ، وَوَعْدُكَ حَقٌّ، وَقَوْلُكَ حَقٌّ، وَلِقَائُكَ حَقٌّ، وَالْجَنَّةُ حَقٌّ، وَالنَّارُ حَقٌّ، وَالنَّبِيُّونَ حَقٌّ، وَمُحَمَّدٌ حَقٌّ، اللَّهُمَّ لَكَ أَسْلَمْتُ، وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ، وَإِلَيْكَ أُنَبِّتُ، وَبِكَ خَاصَمْتُ، وَإِلَيْكَ حَاكَمْتُ، [أَنْتَ رَبُّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ، فَاغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ، وَمَا أَخَّرْتُ، وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ]، [وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي]، أَنْتَ الْمُقَدِّمُ، وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ، [أَنْتَ إِلَهِي]، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، [وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِكَ]».

Аллаһумма, ләкәл-хамду, Өнтә Нуру-с-самәуәти уәл-арди уә мән фи-һим, уә-ләкәл-хамду, Өнтә қайиму-с-самәуәти уәл-арди уә мән фи-һиннә, [уә ләкәл-хамду, Өнтә мәлику-с-самәуәти уәл-арди уә мән фи-һиннә], уә лә-кә-л-хамду, Өнтә-л-Хаққу уә уә'дукә-хаққу, уә қаулюкә-хаққу, уә лиқаукә-хаққу, уәл-Жәннәту хаққун, уән-Нәру хаққун, уәс-Са'ату хаққун, уән-нәбиййуна хаққун, уә Мұхаммадун хаққун, Аллаһумма, ләкә

200 Муслим және Абу Ауана.

201 Яғни: «Сен – (барлық болмысқа) Нұр Сыйлаушысың және көктер мен жерді мекендеушілерді (Ақиқат жолына) Сен шығарасың».

202 Яғни: «Олардың үстінен Басқарушы және тұрақты Қорғаушы».

203 Әл-Бухари, Муслим, Абу Ауана, Абу Дәуд, Ибн Нәср және әд-Дәrimi.

асламту, уә 'аләй-кә тауәккалту, уә бикә әмәнту, уә иләйкә әнабту, уә бикә хасамту, уә иләйкә хакамту, [Әнтә Раббә-нә уә иләйкәл-мәсыру, фәғфир ли мә қаддамту, уә мә әххарту, уә мә асрарту, уә мә а'ләнту], [уә мә Әнтә а'ләму биһи минни] Әнтәл--Муқаддимү уә Әнтәл-Муаххыру [Әнтә иләһи], лә иләһә иллә Әнтә.

Бұл дұғаны да, сол сияқты мына келесі (№ 10) дұғаны да, ол ﷻ қосымша түнгі намазды орындайтын кезінде айтатын²⁰⁴:

10. «Уа, Аллаһ, Жәбірейіл, Микаил және Исрафилдің Раббысы, көктер мен жердің Жаратушысы, айқын мен көместі Білуші! Сен құлдарың өзара келіспей, дауласып қалған (істерге) үкім шығарасың. Өз қалауыңмен мені даулы мәселелерден ақиқат (жолыңа) бастай гөр! Күмәнсіз, Сен қалағаныңды тура жолға салушысың»²⁰⁵.

«اللَّهُمَّ! رَبِّ جِبْرَائِيلَ وَمِيكَائِيلَ وَإِسْرَافِيلَ، فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ، عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ، أَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ، اهْدِنِي لِمَا اخْتَلَفَ فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِكَ، إِنَّكَ تُهْدِي مَنْ تَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ».

Аллаһуммә, Раббә Жибраилә уә Микәилә уә Исрафилә, Фәтира-с-сәмәуәти уәл-арды, 'Алимәл-ғайби уәш-шәһәдәти, Әнтә тәхкуму бәйнә 'ибәди-кә фи-мә кә-ну фи-һи йахталифун. Иһди-һи ли-мә-хтулифә фи-һи мин-әл-хаққи би-изни-кә, иннә-кә тәһди мән тәшә'у илә сырәтин мустақим.

11. Ол ﷻ әрбір тәкбірді («Аллаһу әкбар»), әрбір тахмидті («әл-хамду ли-Лләһи»), әрбір тасбихты («Субханә-Ллаһ»), әрбір тахлилді («Лә иләһә иллә-Ллаһ») және әрбір истиғфарды («Астағфиру Ллаһ») он реттен қайталап айтатын:
«اللَّهُ أَكْبَرُ؛ الْحَمْدُ لِلَّهِ؛ سُبْحَانَ اللَّهِ؛ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ؛ اسْتَغْفِرُ اللَّهَ».

Кейін 10 рет былай дейтін: «Уа, Аллаһ! Мені кешіре гөр және тура жолға бастай гөр және маған ризық бере гөр [және мені құтқара гөр]» (10 рет).

«اللَّهُمَّ! اغْفِرْ لِي وَاهْدِنِي وَارْزُقْنِي [وَعَافِنِي]».

Аллаһуммә, ғфир ли, уә һдини, уә рзуқни, [уә 'афини] - 10 рет.

Ал содан соң былай деп айтатын: «Уа, Аллаһ! Есен Айырысу Күнінің таршылығынан пана тілеп Саған сыйынамын»²⁰⁶ (10 рет).

«اللَّهُمَّ! إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الضَّيْقِ يَوْمَ الْحِسَابِ».

Аллаһуммә, инни а'узу би-кә мин-әд-даййықи йаумәл-хисаб (10 рет).

12. «Аллаһ Ұлы! (3 рет). (Ол -) Шексіз Биліктің, Қуаттың, Ұлықтық (Үлкендік) пен Ұлылықтың Иесі! Аллаһ (бәрінен де) Ұлы»²⁰⁷.

204 Бұл дұғалардың қосымша түнгі намаздарда оқылатындығы намаз орындаушылар оларды парыз намаздарда оқуларына болмайды дегенді білдірмейді, имамнан басқа, ол намазда өзіне ұйып тұрғандар үшін намазды созып жібермеуі үшін.

205 Муслим және Абу Ауана.

206 Ахмад, Ибн Аби Шәйба (12/119/2), Абу Дәуд, әт-Табарани «Му'жам әл-Әусат» (62/2) жеткізушілердің бір сенімді, ал басқасын жақсы тізбегі арқылы.

207 Әт-Тайалиси және Абу Дәуд бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

«اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، ذُو الْمَلَكُوتِ وَالْجَبَرُوتِ وَالْكِبْرِيَاءِ
وَالْعِظَمَةِ».

*Аллаһу Өкбар, Аллаһу Өкбар, Аллаһу Өкбар, зул-маләкути уәл-жәбәрути, уәл-
кибриййа'и уәл-'азамати.*

Кұран оқу «الْقِرَاءَةُ»

Ол ﷻ Аллаһ Тағаладан шайтанның кесірінен пана сұрап: *«Қуылған шайтаннан: оның (ақылдан аздыратын)²⁰⁸ азғыруынан, (ол көкейге салатын) менмендіктен және (бос, бұзық) өлеңдерден Аллаһқа сыйынамын», - деп айтатын.*²⁰⁹

«أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ مِنْ هَمْزِهِ وَنَفْخِهِ وَنَفْثِهِ».

Ә'узу би-Лләһи мин әш-шайтанир-ражим: мин һәмзи-һи, уә нәфхи-һи, уә нәфси-һи.

Кейде ол былай деп айтатын: *«Барлық нәрсені Естуші және барлық нәрсені Білуші Аллаһқа қуылған шайтаннан: оның (ақылдан аздыратын) азғыруынан, (ол көкейге салатын) менмендіктен, және (бос, бұзық) өлеңдерден сыйынамын»*²¹⁰.

«أَعُوذُ بِاللَّهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ...».

Ә'узу би-Лләһи-с-Сами'и-л 'Алими мин әш-шайтанир-ражим: мин һәмзи-һи, уә нәфхи-һи, уә нәфси-һи.

Кейін ол: *«Аса Мейірімді, ерекше Рақымды Аллаһтың атымен!»*

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

«Бисми-Лләһи рахмани рахим», - деп, дауыстамай оқитын.²¹¹

Аяттарды жеке-жеке біртіндеп оқу «الْقِرَاءَةُ آيَةً آيَةً»

Кейін ол «әл-Фатиха» сүресін ырғақпен, әр аяттан кейін тоқтап-тоқтап оқитын. Ол (былай) оқитын:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Аса Мейірімді, ерекше Рақымды Аллаһтың атымен!

[Бұл жерде ол үзіліс жасайтын және әрі қарай оқитын.]

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

Барлық мадақ пен мақтаулар әлемдердің Раббысы – Аллаһқа тән!

[Кейін ол үзіліс жасап, әрі қарай оқитын.]

الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

208 Арабтың «һәмз», «нәфх» және «нәфс» деген үш сөзі хадистің жеткізушісі тарапынан осылайша жан-жақты етіп түсіндірілген болатын; осы үш түсіндірудің барлығы сондай-ақ хадистің сенімді тізбегі арқылы «мурсәл» түрінде Пайғамбарға ﷺ дейін көтеріледі. «Өлеңдер» дегенде бос сөз бен пайдасыз нәрселерге толы өлеңдер меңзеледі, өйткені (кейбір өлеңдер) туралы Пайғамбар: *«Ақиқатында, (кейбір) өлеңдерде даналық бар», - деп айтқан* (әл-Бухари).

209 Абу Дәуд, Ибн Мәжаһ, әд-Даракутни және әл-Хаким, соңғысы Ибн Хиббанмен және әз-Зәһабимен бірге бұл хадистің сенімділігін дәлелдеген. Осы және келесі хадистің дереккөздері мен тізбектері «әл-Ируа'» (342) кітабында келтірілген.

210 Абу Дәуд және әт-Тирмизи бұл хадисті жеткізушілердің жақсы тізбегі арқылы келтіреді. Ахмад «Мәса'ил Ибн Һәниде» (1/50) бұл хадисті жақтап сөз айтқан.

211 Әл-Бухари, Муслим, Абу Ауана, әт-Тахауи және Ахмад.

Аса Мейірімді, Ерекше Рақымдыға.

[Кейін ол үзіліс жасап, әрі қарай оқитын.]

مالك يوم الدين

Қиямет Күннің Патшасына (Иесіне).

...әрі осылайша сүренің соңына дейін. Тура осы үлгімен ол Құранның қалған сүрелерін де оқитын: әр аяттың соңында тоқтап, оны келесі аятқа қоспайтын²¹².

Кейде ол:

مالك يوم الدين

(Қиямет Күннің Иесіне) - деудің орнына

ملك يوم الدين

(Қиямет Күннің Патшасына) - деп оқитын.²¹³

«Әл-Фатиха» сүресін оқудың рүкін екендігі және оның артықшылықтары туралы

«رُكْنِيَّةُ الْفَاتِحَةِ وَفَضَائِلُهَا»

Ол:

«لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَا يَقْرَأُ [فِيهَا] بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ [فَمَاعِدًا]»

«*Kim Kitapты Ашушыны*²¹⁴ (яғни «әл-Фатиха» сүресін) оқымаған болса, сол намазды орындамады»²¹⁵, - деп айтып, бұл сүренің маңыздылығына ерекше көңіл аударатын. Ал басқа бір хадисте:

«لَا تَجْزِي صَلَاةٌ لَا يَقْرَأُ الرَّجُلُ فِيهَا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ»

«*Намазында Kitapты Ашушыны оқымаған (адамға) намазы үшін сауап берілмейді*», - деп айтылады²¹⁶. Ол ﷻ сондай-ақ былай деп айтатын: «*Kim намазын*

212 Абу Дәуд және әс-Сахми (64-65). Бұл хадистің сенімділігін әл-Хаким дәлелдеген, және онымен әз-Зәһаби келіскен. Бұл хадистің алынған көздері мен жеткізушілерінің тізбектері «әл-Ируа'» (343) кітабында келтірілген. Абу Амр әд-Дани оны «әл-Муктафада» (5/2) келтіріп, былай деген: «Бұл хадис көптеген жолдармен жеткізіледі әрі ол бұл мәселе бойынша негіз болып табылады. Мұсылмандардың бұрынғы салиқалы ұрпақтарынан (сәлафтардан) кейбір имамдар мен Құранды жатқа оқушылар әрбір аяттан бұрын тоқтауды жөн көрген, тіпті олардың кейбіреулері (мағынасы бойынша) басқа аяттармен байланысты болса да». Мен (яғни шейх әл-Әлбани – Аудармашының ескертпесі) былай деп айтамын: «Бұл – біздің кезімізде, басқа мұсылмандарды айтпағанның өзінде, көптеген Құран оқушылар бас тартатын Сүннет».

213 Тәммам әр-Рази «әл-Фәу'идте», Ибн Аби Дәуд «әл-Масахифте» (7/2), Абу Ну'айм «Ах-бар Исбаханда» (1/104) және Әл-Хаким, соңғысы бұл хадисті сенімді деген және онымен әз-Зәһаби келіскен. «Әл-Фатиха» сүресін оқығанда «мәлик» сөзін осылайша айту үлгісі де, «ә» әріпі созылып айтылатын біріншісі де жеткізушілердің көптеген тізбектері арқылы жеткізілген.

214 «Әл-Фатиха» сүресінің аттарының бірі (Аудармашының ескертпесі).

215 Әл-Бухари, Муслим, Абу Ауана және әл-Бәйһақи. Бұл хадистің алынған көздері мен жеткізушілерінің тізбектері «әл-Ируа'» (302) кітабында келтірілген.

Кітапты Ашушыны оқымай орындаса, соның намазы толық емес, толық емес, толық емес, аяқталмаған»²¹⁷. Ол ﷺ сондай-ақ былай деп хабарлаған:

«قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: قَسَمْتُ الصَّلَاةَ بَيْنِي وَبَيْنَ عَبْدِي نِصْفَيْنِ، فَنِصْفُهَا لِي وَنِصْفُهَا لِعَبْدِي، وَلِعَبْدِي مَا سَأَلَ.»
قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- : «اقْرَءُوا يَقُولُ الْعَبْدُ (الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ) يَقُولُ اللَّهُ: حَمْدِي عَبْدِي. وَيَقُولُ الْعَبْدُ (الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ) يَقُولُ اللَّهُ: أَثْنَى عَلَيَّ عَبْدِي. يَقُولُ الْعَبْدُ (مَالِكُ يَوْمِ الدِّينِ) يَقُولُ اللَّهُ: مَجْدَنِي عَبْدِي. يَقُولُ الْعَبْدُ (إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ) فَهَذِهِ الْآيَةُ بَيْنِي وَبَيْنَ عَبْدِي، وَلِعَبْدِي مَا سَأَلَ. يَقُولُ الْعَبْدُ (اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ) فَهَؤُلَاءِ لِعَبْدِي وَلِعَبْدِي مَا سَأَلَ

«Аса Құдіретті және Ұлы Аллаһ былай деп айтқан: «Мен намазды»²¹⁸ Өзім мен құлым арасында тең бөлдім, әрі құлыма ол сұрайтын нәрсе тиеді». Кейін Аллаһтың Елшісі ﷺ былай деп айтқан: «Оқыңдар! Және егер (Аллаһтың) құлы: «Әлхамду лиләһи Раббил ‘әләмин (Әлемдердің Раббысы – Аллаһқа мадақ!)», - деп айтса, Аллаһ Тағала: «Құлым маған мадақ айтты», - дейді. Және егер ол: «...әр-Рахмаанир-Рахим (Аса Мейірімді, ерекше Рақымдыға)», - деп айтса, Аллаһ: «Құлым Мені ардақтады», - дейді. Және егер ол: «...Мәлики яумид-дин (Қиямет Күннің Иесіне)», - деп айтса, Аллаһ Тағала: «Құлым Мені тым дәріптеді», - деп айтады. Және егер ол: «...ийә-кә нә’буду уә ийәә-кә нәста’иин (Саған ғана құлшылық етеміз, әрі Сенен ғана көмек сұрап жалбарынамыз)», - деп айтса, Аллаһ: «Бұл Мені мен құлымның арасында (бөлінеді), әрі құлыма сұрағаны тиеді», - дейді. Және егер ол: «...иһдинас-сиратәл-мустақим, сиратәл-ләзина ән’амта ‘аләйһим, ғайрил мағдууби ‘аләйһим уәладдааал-лиин (бізді Тура Жолға сала гөр, Игілігіңе бөленгендердің жолына, бірақ Қаһарыңа ұшырағандардың және адасқандардың жолына емес)», - деп айтса, Аллаһ: «Бұл – құлыма, әрі құлыма сұрағаны беріледі!», - дейді».²¹⁹

Ол ﷺ сондай-ақ былай деп айтқан:

«مَا أُنْزِلُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فِي التَّوْرَةِ وَلَا فِي الْإِنْجِيلِ مِثْلُ أَمِّ الْقُرْآنِ، وَهِيَ السَّبْعُ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنُ الْعَظِيمُ الَّذِي أُوتِيَتْهُ.»

216 Әд-Даракутни, ол және Ибн Хиббан өзінің «Сахихында» бұл хадисті сенімді деген. Бұл хадистің алынған көздері мен жеткізушілерінің тізбектері «әл-Ируа’» (302) кітабында келтірілген.

217 Муслим және Абу Ауана.

218 Яғни «әл-Фатиха» сүресін. Бұл жерде түгел намаз қамтылған сөйлемнің түрі қолданылған, бірақ оның бір бөлігі ғана меңзеліп тұр, бұл оның маңыздылығын ерекшелеп көрсету үшін істелген.

219 Муслим, Абу Ауана және Мәлик. Әс-Сахми «Тарих Журжанда» (144) Жәбірден бұл хадисті растайтын басқа бір хадисті келтіреді.

«Аллаһ Тауратта да, Інжілде де Құранның Анасына ұқсас (сүре) түсірген емес. Бұл – жеті тұрақты қайталанатын [аяттар]²²⁰ (әс-сәб’у-л-мәсәни) [және маған сый етілген Ұлы Құран (әл-Қур’ану-л-‘азым)]»²²¹.

Ол ﷻ «намазды нашар орындаған адамға» намаз орындау кезінде «әл-Фатиханы» оқуды бұйырды²²², ал оны жаттай алмайтын адамға: «Аллаһ Пәк! Және Аллаһқа мадақ! Және Аллаһтан басқа құлшылыққа лайықты ешбір құдай жоқ! Аллаһ Ұлы! Және Аллаһтан басқа ешкімде Күш те, Қуат та жоқ!», - деп айт», - деп бұйырды²²³.

«سُبْحَانَ اللَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ، وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ».

«Субханә-Ллаһи, уәл-хамду лилләһи, уә лә иләһә илләл-лаһу, уәллаһу Әкбару, уә лә хаула уә лә қууәтә иллә-билләһи».

Ол сондай-ақ «намазды нашар орындаған адамға» былай деп айтқан:

«Егер Құраннан бір нәрсе білсең, соны оқы, ал білмесең, онда Аллаһты мадақта (яғни: «Әлхамду ли Лләһи», - деп айт), Оны ұлықта (яғни: «Аллаһу акбар», - деп айт) және Аллаһтан басқа құлшылыққа лайықты ешбір құдай жоқтығына куәлік бер (яғни: «Лә иләһә илләллаһу», - деп айт)»²²⁴.

Имам намазда Құранды дауыстап оқитын рақағаттарда Құран оқудың күші жойылғандығы (мәнсух етілгендігі) туралы²²⁵

«نَسْخُ الْقِرَاءَةِ وَرَاءَ الْإِمَامِ فِي الْجَهْرِیَّةِ»

220 Әл-Бәжи былай деп айтқан: «Ол ﷻ бұл жерде Аллаһ Тағаланың мына Сөзіне сілтеме жасайды: «(Мухаммад) әлбетте Біз саған қайталанып оқылатын жеті аятты және Ұлы Құранды бердік» («әл-Хижр» сүресі, 87-аят). Бұл жерде «жеті» деген сөз аталады, өйткені ол сүреде жеті аят бар және «қайталанып оқылатын» сөздері де (аталады), өйткені намаз орындаушылар намазда оларды тұрақты қайталап оқиды. Құранның әрбір сүресі Ұлы Құран болып табылса да, бұл сүре «Ұлы Құран» деп, оның ерекшелігін ажырату үшін аталған; сол сияқты барлық үйлер Аллаһқа тиісті болса да, Қазба да «Аллаһтың Үйі» деп аталады. Бұл оның маңыздылығын ерекше атап және айырып көрсету үшін айтылады».

221 Ән-Нәса’и және әл-Хаким, соңғысы бұл хадисті сенімді деген және онымен әз-Зәһаби келіскен.

222 Әл-Бухари «Имамның және оған ұюшылардың барлық намаздарды орындау кезінде Құранды міндетті түрде оқуы туралы тарауда» бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

223 Абу Дәуд, Ибн Хузайма (1/80/2), әл-Хаким, әт-Табарани және Ибн Хиббан, соңғысы әл-Хакиммен бірге бұл хадистің сенімділігін дәлелдеген және онымен әз-Зәһаби де келіскен. Бұл хадистің алынған көздері мен жеткізушілерінің тізбектері «әл-Ируа’» (303) кітабында келтірілген.

224 Абу Дәуд және әт-Тирмизи, соңғысы бұл хадисті жақсы деген. Бұл хадистің иснады сенімді болып табылады. «Сахих Аби Дәуд» (807).

225 Бұл жерде таң намазының (фәжр, субх) екі рақағаты, ақшам (мәғриб) және құптан (иша) намаздарының алғашқы екі рақағаты айтылып тұр.

Белгілі уақытқа дейін ол ﷺ имамға ұйып намаз орындайтын адамдарға Құран дауыстап оқылатын рақағаттарда «**әл-Фатиха**» сүресін оқуды рұқсат ететін. Мысалы, бірде «ол таң намазын орындап тұрған кезінде оған оқу қиын болды. (Намазды) аяқтап болып, ол:

«لَعَلَّكُمْ تَفْرَءُونَ خَلْفَ إِمَامِكُمْ؟»

«Сендер имамға ұйып тұрып, Құран оқитын шығарсыңдар?», - деп сұрады. Адамдар:

قُلْنَا: نَعَمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ.

«Иә, уа, Аллаһтың елшісі, әрі біз оны (едәуір) тез (хаззан) оқимыз», - деп жауап берді.²²⁶ Ол:

«لَا تَفْعَلُوا؛ إِلَّا [أَنْ يَقْرَأَ أَحَدُكُمْ] بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ، فَإِنَّهُ لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِهَا»

«Кітапты Ашушы сүреден басқа еш нәрсе оқымаңдар, өйткені бұл сүрені оқымаған адамның намазы жоқ!», - деді.²²⁷

Кейін ол оларға Құран дауыстап оқылатын намаз рақағаттарында Құран оқуға толық тыйым салды. Бұл «оның намазды (хадистің бір нұсқасында бұл таң намазы екендігі айтылған) аяқтап болып:

«هَلْ قَرَأَ مَعِيَ أَحَدٌ مِنْكُمْ آيَةً؟».

«Сендерден біреу дәл қазір менімен бірге қосылып Құран оқыды ма?», - деп сұрағанынынан кейін орын алды. Бір кісі:

فَقَالَ رَجُلٌ: نَعَمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ

«Иә, мен, уа, Аллаһтың елшісі», - деп жауап берді. Ол ﷺ былай деді:

فَقَالَ: «إِنِّي أَقُولُ: مَا لِي أُنَازِعُ؟».

«(Бәсе,) мен де: «(Құран оқуымда) кіммен жарысып тұрмын²²⁸?», - деймін».

[Абу Һурайра:] «Сонда адамдар Аллаһ Елшісінің ﷺ осы сөздерін естіген соң, ол Құранды дауыстап оқығанда оны оқудан тыйылды [бірақ имам Құранды дауыстап оқымайтын кезде, олар Құранды іштей оқитын], - деген].²²⁹

226 Арабтың «хаззан» деген сөзі асығыстық пен жылдамдылықты меңзейтін «жылдам оқу» дегенді білдіреді.

227 Әл-Бухари «Жуз әл-Қира'а» кітабында, Абу Дәуд, Ахмад. Әт-Тирмизи және әд-Даракутни бұл хадисті жақсы деген.

228 {Аудармашының ескертпесі: осы жерде сөзбе-сөз «айтысып-тартысу», «күресу» деген мағынаны білдіретін арабтың «нааза'а» етістігі қолданылған }.

Әл-Хаттаби былай деген: "(Бұл сөздердің) мағынасы (келесідей): «Мен оның (Құран) оқуына араласып тұрған (кісі кім)?». «Мунааза'а» («нааза'а» етістігінен жасалған зат есім – Аудармашының ескертпесі.) сөзімен «серік болу, ортақтасу» (мушарака) және «алмасу, кезектесу» (мунауаба) меңзеледі...". Мен (яғни шейх әл-Әлбани – Аудармашының ескертпесі) былай деймін: бұл сөздің осында келтірілген екінші мағынасы (яғни ««алмасу, кезектесу» (мунауаба) – Аудармашының ескертпесі) айқынырақ, өйткені, (осы хадисте) нұсқалатынындай, сахабалар (Құран дауыстап оқылатын намаз рақағаттарында оны) оқуды толығымен тоқтатты. Ал егер мұнымен бірінші мағына (яғни серіктес болу, ортақтасу – аудармашының ескертпесі) меңзелгенде, олар (Құран дауыстап оқылатын намаз рақағаттарында оны) оқуды тоқтатпас еді, өйткені бұл хадис олар (бір-бірінің (Құран) оқуын) бөлуді доғарғанына айғақ болады.

Ол ﷺ сондай-ақ:

«إِنَّمَا جُعِلَ الْإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ، فَإِذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا، وَإِذَا قَرَأَ فَأَنْصِتُوا»

«Имам басқалар (намазда) оның өнегесіне ілесу үшін тағайындалады: егер ол тәкбір айтса, сендер де айтыңдар, және егер ол Құранды дауыстап оқыса, онда үндемеңдер», - деп айтып²³⁰, имам Құранды дауыстап оқитын кезде намаз орындаушының үнсіз тұруын өзінің өнегесіне ілесудің бір бөлігі етті. Тура сол сияқты ол ﷺ:

«مَنْ كَانَ لَهُ إِمَامٌ فَقِرَاءَةُ الْإِمَامِ لَهُ قِرَاءَةٌ.»

«Егер адам имамға ұйып намаз орындаса, имамның Құран оқуы ол үшін де (яғни бұл адам үшін де – Аудармашының ескертпесі) оқу болып табылады»²³¹, - деп айтып, имамның Құран оқуын есту намаз орындаушының Құранды онымен бірге (қабаттасып) оқымауы үшін жеткілікті етті — (алайда) бұл тек Құран дауыстап оқылатын намаз ракағаттарына ғана қатысты.

Имам Құранды дауыстап оқымайтын намаз ракағаттарында Құран оқудың міндеттілігі

«وُجُوبُ الْقِرَاءَةِ فِي السَّرِّيَّةِ»

Ал имам Құранды дауыстап оқымайтын ракағаттарға қатысты айтар болсақ, ол ﷺ бұл намаздарды орындау кезінде Құран оқуға үндейтін. Мәселен, Жәбир: *«Біз бесін (зуһр), екінті (аср) намаздарында имамның артында тұрып, алғашқы екі ракағатта «әл-Фатиха» сүресі мен басқа бір сүрені және соңғы екі ракағатта тек «әл-Фатиха» сүресін оқитынбыз»,* - деп айтқан²³².

«Ол сахабаларымен бірге екінті намазын орындағанда» олардан Құран оқуын бөлмеуін қадала өтінді «және (намазды аяқтаған соң): «Сендерден кім «Ұлы Раб-

229 Мәлиқ, әл-Хумаиди, әл-Бухари «Жуз әл-Қира'ада», Дәуд, әл-Махамили (6/139/1). Әт-Тирмизи бұл хадисті жақсы деген; Абу Хатим әр-Рази, Ибн Хиббан және Ибн әл-Қайим бұл хадисті сенімді деген. Бұл хадиске 'Умардан жеткен хадисте дәлел бар; оның соңында былай деп айтылады: *«Мен Құран оқуда кіммен жарысып тұрмын?! Сендерге имамдарыңның оқуы жеткілікті емес пе?! Ақиқатында, имам басқалар (намаз кезінде) оның өнегесіне ілесу үшін тағайындалады, егер ол Құранды дауыстап оқыса, онда үндемеңдер»*. Бұл хадисті әл-Бәйһақи «Китаб Вуджуб әл-Қира'а фи-с-Саләт» («Намазда Құран оқудың міндеттілігі туралы») кітабында, сондай-ақ «Әл-Жәми' әл-Кәбирде» (3/344/2) келтіреді.

230 Ибн Аби Шәйба (1/97/1), Абу Дәуд, Муслим, Абу Ауана, әр-Руйани өзінің «Муснад» (24/119/1) кітабында. Бұл хадистің алынған көздері мен тізбектері «әл-Ируа'» (332, 394) кітабында келтірілген.

231 Ибн Аби Шәйба (1/97/1), әд-Дәракутни, Ибн Мәжаһ, әт-Тахауи және Ахмад бұл хадисті көптеген «мурсәл» мен «муснад» (иснады үзіліссіз түрде Пайғамбарға ﷺ дейін жететін хадистер - Аудармашының ескертпесі.) жолмен келтірген. Бұған Ибн Абд әл-Хади «Әл-Фуру'» (каф, 48/2) кітабында нұсқағандай, бұл хадисті Шейх-ул-Ислам Ибн Тәймийя күшті деген. Оның кейбір жеткізу жолдарын әл-Бусайри сенімді деп атаған. Мен бұл хадис туралы осы кітаптің түпнұсқасында («Әл-Әсл»), кейін «Ируа' әл-Ғалилде» (500) жан-жақты айтқан болатынмын.

232 Ибн Мәжаһ бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді. Бұл хадистің алынған көздері мен жеткізушілерінің тізбектері «әл-Ируа'» (506) кітабында келтірілген.

быңның атын пәкте» (яғни «Әғла» сүресін) оқыды?» - деп сұрады. Біреу: «Мен [бірақ мен мұны тек игі ниетпен ғана жасадым]», - деп жауап берді. Сонда ол: «Мен біреудің осында менімен жарысып жатқанын білгенмін», - деді.²³³

«قَدْ عَرَفْتُ أَنَّ رَجُلًا خَالَجَنِيهَا»

Басқа бір хадисте: «Олар Пайғамбардың ﷺ артында (ұйып) тұрғанда Құранды [дауыстап] оқитын, сонда ол (оларға):

«خَلَطْتُمْ عَلَيَّ الْقُرْآنَ»

«Сендер менің (Құран) оқуымды бөлдіңдер», - деп айтты», - деп хабарланды.²³⁴

Ол ﷺ сондай-ақ былай деп айтқан:

«إِنَّ الْمُصَلِّيَّ يُنَاجِي رَبَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فَلْيَنْظُرْ بِمَا يُنَاجِيهِ بِهِ، وَلَا يَجْهَرُ بِغَضُّكُمْ عَلَى بَعْضِ الْقِرَاءَةِ».

«Ақиқатында, намаз орындаушы Раббысымен құпия сұхбат жүргізеді, сондықтан да ол Оған жүгініп тұрған нәрселерінде сақтық (құнтылық) танытуы қажет. (Ендеше) Құранды (бір-біріңмен жарыса) дауыстап оқып, біріңді бірің бөлмеңдер!». ²³⁵

Ол ﷺ сондай-ақ былай деп айтатын:

«مَنْ قَرَأَ حَرْفًا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ فَلَهُ بِهِ حَسَنَةٌ، وَالْحَسَنَةُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا، لَا أَقُولُ (الْم) حَرْفٌ؛ وَلَكِنْ أَلِفٌ حَرْفٌ، وَ(لَامٌ) حَرْفٌ، وَ(مِيمٌ) حَرْفٌ».

«Аллаһтың Кітабынан бір әріп оқыған әрбір адамға осы үшін бір игі іс жазылады, ал әрбір игі іске он есе (сауап) беріледі. Мен: "«Әлиф», «ләм», «мим» - бұл бір әріп", - деп айтып тұрған жоқпын, жоқ, «әлиф» - бір әріп, «ләм» - бір әріп, және «мим» — бір әріп»²³⁶.

«Әмин» деп айту және имамның оны дауыстап айтуы

«التَّامِينَ وَجْهٌ الْإِمَامِ بِهِ»

233 Муслим, Абу Ауана және әс-Сираж.

234 Әл-Бухари «Жуз әл-Қира'а» кітабында, Ахмад және әс-Сираж жақсы иснадпен.

235 Мәлиқ, әл-Бухари «Әф'ал әл-'Ибад» кітабында бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді. **Маңызды ескерпе!** Имам Құранды дауыстап оқымайтын ракағаттарда оны оқу және имам Құранды дауыстап оқитын ракағаттарда оны оқудан тыйылудың орынды екендігі туралы пікірді алғашында имам әш-Шәфи'и де ұстанған. Сондай-ақ бұл көзқарасты Абу Ханифаның шәкірті Мухаммад та (Ибн әл-Хасан - Аудармашының ескертпесі.) ұстанған еді, бұл туралы одан жеткізілетін деректе айтылғандай; тура осы көзқарасқа Али әл-Қари және (ханафи) мазһабының басқа кейбір шейхтары да басымдық беретін. Басқалардың қатарында бұл пікірді әз-Зухри, Мәлиқ, Ибн әл-Мубарак, Ахмад ибн Хәнбал сынды имамдар, кейбір хадис білгірлері (мухаддистер), сондай-ақ шейх-ул-ислам Ибн Таймийа ұстанған.

236 Әт-Тирмизи және Ибн Мәжаһ бұл хадисті сенімді иснадпен келтіреді. Бұл хадисті сондай-ақ Әжжури де «Адаб Хәмлә әл-Қур'ан» кітабында келтіреді. Ал «Кім имамның артында ұйып Құран оқыса, соның аузы Отқа толады» деген хадиске келер болсақ, ол өтірік, ойдан шығарылған (мәуду') хадис, бұл туралы «әс-Силсилат әл-Әхадис әд-Да'ифа» кітабында келтірілгендей (№ 569). Қз.: Қосымша № 3.

Ол ﷺ «әл-Фатиха» сүресін оқуды аяқтаған кезде: آمين «Әмин», - деп дауыстап және созып айтатын²³⁷.

Сондай-ақ ол ﷺ имамға ұйып намаз орындаушыларға:

«إِذَا قَالَ الْإِمَامُ (غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ) فَقُولُوا: آمِينَ، [فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ تَقُولُ: آمِينَ، وَإِنَّ الْإِمَامَ يَقُولُ: آمِينَ] (إِذَا أَمَّنَ الْإِمَامُ فَأَمَّنُوا)، فَمَنْ وَافَقَ تَأْمِينُهُ تَأْمِينَ الْمَلَائِكَةِ (إِذَا قَالَ أَحَدُكُمْ فِي الصَّلَاةِ: آمِينَ، وَالْمَلَائِكَةُ فِي السَّمَاءِ: آمِينَ، فَوَافَقَ أَحَدُهُمَا الْآخَرَ)؛ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ».

«Имам: «Қаһарыңа ұшырағандардың және адасқандардың (жолына) емес», - деп оқыған соң: «Әмин», - деп айтыңдар [өйткені періштелер: «Әмин», - деп айтады және имам: «Әмин», - деп айтады].

Хадистің басқа нұсқасында былай деп жеткізіледі: «Имам: «Әмин», - деп айтқан кезде, [сендер де:] «Әмин», - деп айтыңдар), өйткені, ақиқатында, періштелермен бір мезетте «Әмин» деп айтқан адамға (хадистің басқа бір нұсқасында: «Егер кімде-кім намазда: «Әмин», - деп айтса және көктегі періштелер де: «Әмин», - десе, әрі осы сөздер бір-бірімен тұспа-тұс келсе), оның бұрынғы күнәлары кешіріледі»²³⁸.

Басқа бір хадисте: «...кейін «Әмин» деп айтыңдар; (әрі) Аллаһ (сендердің дұғаларыңа) жауап береді»²³⁹.

Ол ﷺ сондай-ақ былай деп айтатын:

«فَقُولُوا: آمِينَ يُجِبْكُمْ اللَّهُ» «مَا حَسَدْتَكُمْ الْيَهُودُ عَلَى شَيْءٍ مَا حَسَدْتَكُمْ عَلَى السَّلَامِ وَالتَّأْمِينِ خَلَقَ الْإِمَامَ».

«Яһудилер сендердің өзара: «Әс-сәләму ‘аләйкум уә рахмату-Аллаһи уә бәракатуһ» («Сендерге Аллаһтың сәлемі, игілігі және берекесі болсын»), - деп сәлемдескендеріңе және [имамның артында тұрып] «Әмин» деп айтуларыңа көреалмаушылық танытатындарындай басқа еш нәрсеге мұншалықты қатты көре алмаушылық танытпайды»²⁴⁰.

237 Әл-Бухари «Жуз әл-Қира’а» кітабында және Абу Дәуд бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

238 Әл-Бухари, Муслим, ән-Нәса’и және әд-Дәрим. Жақшаның ішіндегі бұл хадистің басқа түрін ән-Нәса’и және әд-Дәрим келтіреді, әрі олар бұл хадис имамның «Әмин» сөзін айтпауына ақтау бола алмайды деп куәлік етеді, бұл туралы (имам) Мәликтен жеткізілетіндей; осыдан Ибн Хәжар «Фәтх әл-Бәриде» айтатын мына сөздер келіп шығады: «Бұл имамның «Әмин» (сөзін) айта-тынына айқын нұсқайды». Ибн Абд әл-Бәрр «Тамхид» (7113) кітабында бұған қатысты былай деп жазады: «Бұл көзқарасты мұсылмандардың көпшілігі, соның ішінде (имам) Мәлик ұстанады, бұл туралы Мәдина тұрғындары хабарлайтындай, өйткені бұл Аллаһ Елшісінен ﷺ Абу Һурайраның хадисі арқылы (яғни осы хадис) және Уә’ил ибн Хужрадан жеткен (осының алдындағы) хадисте сенімді түрде жеткізіледі».

239 Муслим және Абу Әуана.

240 Әл-Бухари өзінің «әл-Әдаб әл-Муфрад» кітабында, Ибн Мәжаһ, Ибн Хузайма, Ахмад және әс-Сираж бұл хадисті жеткізушілердің екі сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

«Әл-Фатихадан» кейін (Құранның басқа сүрелерін) оқу
«قِرَاءَتُهُ بِغَدِّ الْفَاتِحَةِ»

Кейін ол ﷻ «әл-Фатиханың» ізінен (қандай да бір) басқа сүрені оқитын; кейде (Құран оқуын) ұзаққа созатын, ал кейде, мысалы, сапарда болғанда, (немесе) жөтеле бастағанда, ауырғанда немесе кішкентай балалардың жылауын естіген кездерінде, олай істемейтін.

Әнас ибн Мәлик (Аллаһ оған разы болсын) былай деп айтқан: «Бірде ол таң намазын орындау кезінде (Құран оқуын) қысқартты (хадистің басқа нұсқасында: «Ол таң намазын орындап, (онда) Құранның ең қысқа екі сүреслерін оқыды», - деп айтылады.) Сонда (адамдар) одан: «Уа, Аллаһтың елшісі! Не себепті (Құран оқуды) қысқарттың?», - деп сұрады, ол болса:

«سَمِعْتُ بُكَاءَ صَبِيٍّ فَظَنَنْتُ أَنَّ أُمَّهُ مَعَنَا تَصَلِّيَ فَأَرَدْتُ أَنْ أَفْرِغَ لَهُ أُمَّهُ».

«Мен баланың жылағанын естідім және оның анасы бізбен бірге намазда тұрған болар деп, оның тезірек өз баласына оралуын қаладым (сөзбе-сөз: «...сондықтан мен оның анасын ол үшін босатқым келді» — Аудармашының ескертпесі)», - деп жауап берді»²⁴¹.

Ол ﷻ сондай-ақ былай деп айтатын:

«إِنِّي لِأَدْخُلُ الصَّلَاةَ أُرِيدُ إِطَالَتَهَا، فَأَسْمَعُ بُكَاءَ الصَّبِيِّ، فَأَتَجَوَّزُ فِي صَلَاتِي مِمَّا أَعْلَمُ مِنْ شِدَّةِ وَجْدِ أُمَّهُ بِهِ».

«Ақиқатында, мен намазға кіріскен кезімде, оны ұзақ жүргізгім келеді, бірақ баланың жылағанын естісем, оны қысқартамын, өйткені оның анасына қиындық жасағым келмейді»²⁴².

Ол ﷻ сүрені ең басынан бастап оқитын әрі көбінесе оны толығымен оқып шығатын²⁴³.

Маңызды ескертпе!

Имамның артында ұйып тұрушылар «Әмин» сөзін дауыстап және, намаз орындаушылардың көбі істейтіндей - имамнан бұрын да емес әрі одан қалып та кетпей, онымен бір уақытта айтуға тиісті. Дәл осы менің ұзақ зерттеулерімнен соң маған едәуір сенімді болып көрінуде, (мұны) мен өзімнің кейбір еңбектерімде, соның ішінде Аллаһтың Мейірімімен басып шығарылған және жарияланған «Силсиләт әл-Әхадис әд-Да'ифа» (952, 2-том) және «Сахих әт-Тарғиб уа әт-Тархиб» (1/205) кітаптарында келтіргенімдей.

Аудармашының ескертпесі: Қз.: Қосымша № 4.

241 Ахмад бұл хадисті сенімді иснадпен келтіреді. Бұл хадистің ұқсас бір нұсқасын Ибн Аби Дәуд «әл-Масахифте» (4/14/2) келтірген. Осы және осыған ұқсас басқа хадистерден келіп шығатынындай, кішкентай балаларға мешітке кіруге рұқсат етіледі. Ал кең таралған «Балаларыңды мешіттеріңізге жібермеңіздер...» деген хадис туралы айтар болсақ, ол әлсіз хадис, әрі ол дәлел (куәлік) ретінде қолданыла алмайды. Бұл хадисті әлсіз деп айтқандардың қатарында Ибн әл-Жәузиді, әл-Мунзириді, әл-Хайсамиді, Ибн Хәжар әл-Асқаланиді және әл-Бусайриді атауға болады. Абд әл-Хаққ әл-Ишбили: «Бұл хадис негізсіз», - деп айтқан.

242 Әл-Бухари және Муслим.

Ол ﷺ:

«أَعْطُوا كُلَّ سُورَةٍ حَظَّهَا مِنَ الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ».

«Әрбір сүреге оның рукуғтар мен сәжделердегі үлесін беріңдер», - деп айтатын²⁴⁴. Бұл хадистің басқа нұсқасында: «Әр сүренің (өз) ракағаты (бар)», - делінген.²⁴⁵

Кейде ол ﷺ (бір сүрені) оқуды екі ракағатқа бөлетін²⁴⁶, ал кейде ол бірінші ракағатта оқыған сүресін екінші ракағатта да толығымен қайталайтын²⁴⁷.

Кейде ол ﷺ екі не одан көп сүрені бір ракағатта қосып (оқитын)²⁴⁸.

«Ансарлардың бірі Құба' мешітінде имам болатын, әрі ол қандай да бір сүрені оқитын²⁴⁹ әр кезде: «Айт: «Ол, Аллаһ, Жалғыз...» (112 «Ихлас» сүресі), - сөздерінен бастайтын да, (бұл сүрені) соңына дейін (жеткізіп), кейін оған қоса тағы бір сүрені оқитын, әрі әрбір ракағатта осылай істейтін. (Онымен бірге намаз орындайтын адамдар) онымен (осы туралы) сұхбаттасып, оған: «Сен (әркез «әл-Фатихадан» кейін Құран) оқуыңды осы сүреден бастайсың, ал содан соң осыны жеткілікті етпей, басқа сүрені оқуға кірісесің. Сен не (тек) оны оқуың керек, не оны (оқуды) қойып, басқа бір (сүре) оқуың керек», - деп айтты. Ол: «Мен оны (оқуымды) қоймаймын: егер менің имам болып қала беруімді қаласаңдар, мен (оны оқуды) тура осылай жалғастыра беремін, ал егер бұл сендерге ұнамаса, онда мен сендерден кетемін», - деп жауап берді. Адамдар оның өздерінің ішіндегі ең жақсысы екендігін білетін және басқа біреудің өздеріне имам болуын қаламайтын. Сондықтан да Пайғамбар ﷺ оларға келген кезде, олар оған барлығын баяндап береді. Ол:

«يَا فَلَانُ! مَا يَمْنَعُكَ أَنْ تَفْعَلَ مَا يَأْمُرُكَ بِهِ أَصْحَابُكَ؟ وَمَا يَخْمِلُكَ عَلَى لُزُومِ هَذِهِ السُّورَةِ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ؟»

«Уа, пәленше және пәленше (әрі осы жерде ол оның атын айтты)! Саған адамдар өтініш жасап тұрған нәрсені орындауға не кедергі жасайды? Сені осы сүрені әрбір ракағатта оқуға не мәжбүрлейді?», - деп сұрады. Ол:

فَقَالَ: إِنِّي أَحِبُّهَا.

«Ақиқатында, мен оны (яғни «Айт: «Ол, Аллаһ, Жалғыз...» деген сүрені – Аудармашының ескертпесі) жақсы көремін», - деп жауап берді. (Бұған Пайғамбар ﷺ):

243 Бұған әрі қарай келтірілетін көптеген хадистер нұсқайды.

244 Ибн Аби Шәйба (1/100/1), Ахмад, Абдул Ғани әл-Мәқдиси «әс-Сунанда» (9/2) бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

245 Ибн Нәср, әт-Тахауи бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді. Бұл хадистің мағынасы, менің ойымша, «әрбір ракағатты орындау кезінде бір сүрені толығымен оқыңдар» дегенді қамтиды. Осы бұйрық, бұл кейінірек келтірілетін хадистерден келіп шығатынындай, міндетті емес, нұсқаулық (мәндуб) сипатқа ие.

246 Ахмад, Абу Йә'лә бұл хадисті екі жеткізу жолы арқылы келтіреді. Сондай-ақ «Таң намазы («әл-Фәжр»)» тарауын қараңыз.

247 Ол таң намазында осылай істейтіндей, бұл туралы кейінірек айтылады.

248 Бұл туралы толығырақ кейінірек хабарланады.

249 Яғни «әл-Фатихадан» кейін оқылатын сүрені.

« حُبُّكَ يَا هَا أَذْخَلَ الْجَنَّةَ ».

«Ақиқатында, оған деген махаббатың сені Жәннатқа кіргізеді!», - деді»²⁵⁰.

Құранның (мағынасы бойынша) ұқсас және басқа сүрелерін қосып оқу

«جَمْعُهُ ٱلْبَيْنَ النَّظَائِرِ وَغَيْرَهَا فِي الرُّكْعَةِ»

Ол *муфассал*²⁵¹ сүрелерінің ішінен мағынасы бойынша ұқсас жұптарын («ән-наза'ир»)²⁵² қосып (оқитын), сөйтіп бір ракағатта

«Рахман»(55:78)²⁵³ және «Нәжм» (53:62);

«әл-Қамар» (54:55) және «әл-Хаққа»(69:52);

«Тур» (52:49) және «Зәрият» (51:60);

«әл-Уақиға» (56:96) және «әл-Қаләм» (68:52);

«әл-Мәғариж» (70:44) және «Нәзифат» (79:46);

«әл-Мутаффифин» (83:36) және «әл-Абаса» (80:42);

«әл-Муддассир» (74:56) және «әл-Муззаммил» (73:20);

«әл-Инсан» (76:31) және «әл-Қийяма» (75:40);

«Нәба» (78:40) және «әл-Мурсаләт» (77:50);

«Духан» (44:59) және «Тақуир» (81:29) сүрелерін жұп етіп оқитын²⁵⁴

Кейде ол ﷻ қосымша түнгі (таһажуд) намазында Құранның «әл-Бақара», «Ниса» және «Әли Имран» сияқты жеті ұзын сүрелерін (*тиуал*) бір ракағатта қосып оқитын, бұл туралы әрі қарай айтылатын болады. Ол былай деп айтатын: «Намаздың ең жақсысы – оның барысында тік тұру (*қийям*) ұзақ (*орындалатыны*)»²⁵⁵.

Ол ﷻ

أليس ذلك بقادر على أن يحيي الموتى

«Бұларды жасаған Аллаһтың өліктерді қайта тірілтуге күші жетпей ме?»

(«әл-Қийяма» сүресі, 40-аят) деген аятты оқығанда, былай деп айтатын:

250 Әл-Бухари бұл хадисті «тә'лиқ» түрінде, әт-Тирмизи — «мәусул» түрінде жеткізеді. Ол бұл хадисті сенімді деп атаған.

251 Муфассәл — ең сенімді көзқарасқа сәйкес Құранның 50-ші «әл-Каһф» сүресінен бастап ең соңғысына дейінгі барлық сүрелерінің жалпы атауы.

252 «Нәза'ир» — үгіт насихатты, әмірлерді, немесе (бұрынғы өткен қауымдардың және пайғамбарлардың (оларға Аллаһтың сәлемі болсын) тарихынан) ұлағатты хикаяларды қамтыған мазмұны бойынша ұқсас сүрелер.

253 Бұл жерде және әрі қарай бірінші сан сүренің реттік санына, ал екіншісі оның аяттарының санына нұсқайды. Сүрелердің кейбір жұптарын қарап шыққанда, оның ﷻ оларды оқу кезінде Құранда келген тәртібін сақтамағанын байқау қиын емес. Бұл осылай істеуге рұқсат етілетіндігіне дәлел болып табылады, десе де сүрелердің Құранда келетін тәртібін сақтау жақсырақ. Тура осы мәселе «Қосымша түнгі намаз (таһажуд)» деген тарауда да байқалады.

254 Әл-Бухари және Муслим.

255 Муслим және әт-Тахауи.

«سُبْحَانَكَ رَبِّيَ»

Субханәкә фә-балә! («Сені пәктеп дәріптейміз, әрине (иә)!»),
әрі

سبح اسم ربك الأعلى

«Бәрінен Жоғары Раббыңның Есімін пәктеп дәріпте!» («Әл-Әғла» сүресі, 1-аят) деген аятты оқыған кезде, былай деп айтатын:

سبحان ربي الأعلى

Субханә раббиял а'ләә! («Бәрінен Жоғары Раббым Пәк!») ²⁵⁶.

«Әл-Фатиха» сүресін ғана оқудың рұқсат етілетіндігі туралы «جَوَازُ الْاِقْتِصَارِ عَلَى الْفَاتِحَةِ»

«Әдетте Му'аз (ибн Жәбал) [соңғы] құптан ('иша) намазын Аллаһтың Елшісімен ﷺ бірге орындап, содан соң қайтып, өз руластарымен бірге намаз өткізетін. Бірде кешкісін, ол қайтып келіп, олармен бірге намаз өткізіп тұрған кезде, (оның тайпасынан) бір жас жігіт те [оның есімі Суләйм, ал өзі бану суләйм тайпасынан еді] онымен бірге намаз орындайды, алайда намаз ол үшін өте созылып кеткен кезде, ол [кетеді де, мешіттің бір бұрышында жекешеленіп] намаз оқиды да, кейін (мешіттен) шығып, түйесін жетектеп кетіп қалады. Намаз аяқталған соң (адамдар) Му'азға болған уақиғаны айтып береді, әрі ол: «Ақиқатында, бұл оның тарапынан екіжүзділік болды! Мен міндетті түрде Аллаһтың Елшісіне ﷺ оның істегені туралы айтып беремін!», - дейді. Жас жігіт: «Мен де Аллаһтың Елшісіне ﷺ оның істегені туралы айтып беремін!», - дейді. Таңертең олар (екеуі) Аллаһтың Елшісіне ﷺ келеді де, Му'аз бұл жас жігіттің қылығы туралы хабарлайды. Жас жігіт: «Уа, Аллаһтың Елшісі! Ол сіздің қасыңызда едәуір көп уақыт болады да, сосын (бізге) келіп, оны (яғни намазды) біз үшін созып (ұзартып) жібереді!», - деді. Мұны естіп, Аллаһтың Елшісі ﷺ: «Бүлік шығарып жүрген сенбісің, уа, Му'аз?!», - деді де, жас жігітке қарап: «Сен намаз орындаған кезінде не істейсің, уа, менің бауырымның ұлы?!», - деп сұрады. Ол: «Мен Кітапты Ашушы сүрені оқимын, кейін Аллаһтан Жәннатты сұраймын да, Оған Оттан пана тілеп жалбарынамын. Расында, мен сіздің (намазда) сұрайтын нәрсеңізді де, Му'аздың да іштей былдырлап сұрайтын нәрселерін де (дәндана²⁵⁷) білмеймін!», - деді. Аллаһтың Елшісі ﷺ: «Біз Му'аз екеуіміздің сұрайытын нәрсеміз бірдей», - деп жауап берді». Бұл

256 Абу Дәуд және әл-Бәйһақи бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді. Бұл хадис жалпылама сипатқа ие, сондықтан да оны қосымша және парыз намаздарын орындау кезінде Құран оқу кезінде де, басқа жағдайларда да қолдануға болады. Ибн Аби Шәйба (2/132/2) Абу Муса әл-Аш'аридің және әл-Муғира ибн Шу'бахтың бұл сөздерді парыз намаздарын орындау кезінде, ал Омардың (ибн әл-Хаттаб) және Алидің (ибн Абу Талиб) парыз намаздарынан өзге кезде де айтатындарын келтіреді.

257 «Дәндана» — біреудің кейбір сөздерді ырғағы естілетіндей етіп, алайда оларды түсіну қиын болатындай айтуы; бұл сыбыстан сәл жоғарылау.

хадистің жеткізушісі әрі қарай былай деп хабарлады: «Жас жігіт былай деді: «Ал (дұшпан) тайпасы келіп, адамдарға жаудың (бізге) тап бергені туралы хабарланғанда, Му'аз (менің кім екенімді) әлі біледі!» Әрі қарай хадистің жеткізушісі былай деп айтқан: «Және (шынымен де оның тайпасына) жау шабуыл жасағанда, бұл жас жігіт шәһид болды.

Содан соң Аллаһтың Елшісі ﷺ Му'азға: «Ал менімен және сенімен айтысқан жігіт не істеді?», - деді. Му'аз: «Уа, Аллаһтың Елшісі! Аллаһтың алдында оның (айтқаны) дұрыс болды, ал мен (оны екіжүзді деп атап) өтірік айтқан екенмін, ол дін үшін шәһид болды!», - деп жауап берді»²⁵⁸.

Бес уақыт (парыз) және басқа да намазда Құранды дауыстап және іштей оқу

«الْجَهْرُ وَالْإِسْرَارُ فِي الصَّلَاةِ الْخَمْسِ وَغَيْرِهَا»

Ол ﷺ (таң (фәжр, субх) намазын, ақшам (мәғриб) намазының алғашқы екі ракағатын және құптан ('иша) намазының алғашқы екі ракағатында Құранды дауыстап оқитын, ал бесін (зуһр) және екінті ('аср) намаздарын, сондай-ақ ақшам (мәғриб) намазының үшінші ракағатында және құптан ('иша) намазының соңғы екі ракағатында Құранды іштей оқитын»²⁵⁹.

Адамдар оның Құранды іштей оқып тұрғанын сақалының қозғалуынан²⁶⁰ және кейде олар оның белгілі бір аятты оқып тұрғанын естігенінен²⁶¹ білетін.

258 Ибн Хузайма «әс-Сахихте» (1634) және әл-Бәйһақи бұл хадисті сенімді иснадпен келтіреді. Күшейтетін хадисті Абу Дәуд «Сахихта» (№ 758) келтірген, ал бұл оқиғаның негізгі мазмұнын әл-Бухари және Муслим келтіреді. Бірінші қосымша Муслим келтіретін, екіншісі - Ахмад (5/74), ал үшіншісі және төртіншісі - әл-Бухари келтірген хадистерде қамтылады. Сондай-ақ осы бөлімнің атына сәйкес келетін хадис те бар, ол Ибн Аббастан былай деп жеткізіледі: «Аллаһтың Елшісі ﷺ екі ракағат намазды, оларда тек «әл-Фатиха» сүресін ғана оқып, орындады». Бұл хадисті Ахмад (1/282), Харис ибн Абу Усама өзінің «Муснадында» (38-бет «Зауа'ид») және әл-Бәйһақи (2/62) әлсіз иснадпен жеткізеді. Мен өз қателігімді байқағаным дейін, өзімнің алдыңғы еңбектерімде бұл хадисті жақсы деп атағанмын, өйткені бұл хадис әлсіз риуаятшы болып табылатын Хәнзала әд-Дауси арқылы жеткізіледі, әрі мен мұның менің назарымнан қалай тыс қалғанын білмеймін; мүмкін мен оны басқа біреу деп ойлаған шығармын. Қалай болғанда да, мені өз қателігімді көруіме алып келген Аллаһқа мадақ, міне сондықтан да мен кітапта оны түзетуге асықтым. Кейін Аллаһ маған Му'аздан жеткен одан да жақсы хадисті сыйлады: онда жоғарыда келтірілген Ибн Аббастан жеткізілетін хадис нұсқайтын нәрсе туралы баяндалады. Оның Мейірімімен игі істер соңына дейін жеткізілетін Аллаһқа мадақ!

259 Бұл мәселе бойынша барлық мұсылмандардың бірауызды келісімі (ижма') бар, өйткені бұл нәрсе, бұған имам ән-Нәуауи нұсқағандай, Пайғамбардың ﷺ заманынан бастап тиісті сенімді хадистер арқылы, ұрпақтан ұрпаққа жалғасып келді. Бұл хадистердің кейбіреулері әрі қарай келтіріледі. Сондай-ақ «әл-Ируа'» (345) кітабын қараңыз.

260 Әл-Бухари және Абу Дәуд.

261 Әл-Бухари және Муслим.

Ол ﷺ жұма намазы мен екі айт²⁶² намаздарын²⁶³, сондай-ақ жаңбыр сұрау намазы (әл-истиска)²⁶⁴ мен күн тұтылғанда оқылатын намазды (әл-кусуф) орындау кезінде²⁶⁵ Құранды дауыстап оқитын.

Қосымша түнгі (таһажжуд) намазда Құранды дауыстап және іштей оқу²⁶⁶
«الْجَهْرُ وَالْإِسْرَارُ فِي الْقِرَاءَةِ فِي صَلَاةِ اللَّيْلِ»

Қосымша түнгі намаз туралы айтар болсақ, ол оны орындаған кезінде кейде Құранды дауыстап, ал кейде іштей оқитын²⁶⁷, ал «ол Құранды үйде оқыған кезінде, оның дауысын бөлмедегілер еститін еді»²⁶⁸. «Кейде ол (Құран оқыған кезінде) дауысын (аздап) көтеретін және (ішкі ауланың сыртында) өз керуетінде жатқан адам оны ести алатын»²⁶⁹.

Ол ﷺ Абу Бәкр мен Омарға да (Аллаһ оларға разы болсын) тура осыны бұйырған еді; «(бірде) түнде ол (үйінен мешітке) шығып, Абу Бәкрді (Аллаһ оған разы болсын) жай бәсең дауыспен намаз орындап тұрған күйінде кездестіреді, ал Омар ибн әл-Хаттабтың (Аллаһ оған разы болсын) жанынан өтіп бара жатып, оның намазды көтеріңкі дауыспен орындап тұрғанын көреді. Кейін, олар Пайғамбардың ﷺ алдында бас қосқанда, ол:

«يَا أَبَا بَكْرٍ مَرَرْتُ بِكَ وَأَنْتَ تُصَلِّي تَخْفِضُ مِنْ صَوْتِكَ؟»

«Әй, Абу Бәкр! Мен сенің жаныңнан өтіп бара жатып, сен намазды бәсең дауыспен оқып тұрғаныңды көрдім», - дейді.

Бұған ол:

قَدْ أَسْمَعْتُ مَنْ نَاجَيْتُ.

«Жалбарынғаным мені естіді, уа, Аллаһтың Елшісі», - деп жауап береді. Омарға қарап, ол:

262 Ораза айт - 'Ид әл-Фитр және Құрбан айт - 'Ид әл-Адха күндерінде (Аудармашының ескертпесі).

263 Қз.: «Жұма намазы» және «Екі айт намазы» тараулары.

264 Әл-Бухари және Абу Дәуд.

265 Әл-Бухари және Муслим.

266 Абдул Хаққ «Таһажжуд» (90/1) кітабында былай деп айтқан: «Күндіз орындалатын нәпіл намаздарға қатысты айтар болсақ, ол ﷺ бұл намаздарда (Құранды) дауыстап немесе іштей оқығандығы туралы саһих түрде еш нәрсе жеткізілмейді. Бірақ (ол) іштей (оқыған) сияқты. Ол туралы ﷺ жеткен хабарлардың біреуінде ол бірде күндіз намаз орындап және (сол намазында Құранды) дауыстап оқып тұрған Абдуллаһ ибн Хузафаның жанынан өтіп баратып, оған: «Әй Абдуллаһ! Сені біз емес, Аллаһ естисін», - деп айтқаны жеткізіледі». Бірақ бұл хадис күшті болып табылмайды.

267 Муслим және әл-Бухари «Әф'әл әл-'Ибадта».

268 Абу Дәуд және әт-Тирмизи «әш-Шәма'илде» бұл хадисті жақсы иснадпен келтіреді. Бұл хадис оның ﷺ (Құран аяттарын) тым дауыстап та, тым жай да оқымағандығы туралы куәлік етеді.

269 Ән-Нәса'и, әт-Тирмизи «әш-Шәма'илде» және әл-Бәйһақи «әд-Далә'илде» бұл хадисті жақсы иснадпен келтіреді.

«مَرَرْتُ بِكَ يَا عُمَرُ وَأَنْتَ تَرْفَعُ صَوْتَكَ؟»

«Мен сенің жаныңнан өтіп баратын, сенің намазды дауыстан орындап тұрғанды байқадым», - дейді, ал ол бұған:

يَا رَسُولَ اللَّهِ أَخْتَسِبُ بِهِ أُوقِظُ الْوَسْئَانَ.

«Уа, Аллаһтың Елшісі! Мен ұйқысұрауыммен күресіп, шайтанды қуамын», - деп жауап береді. Пайғамбар ﷺ (оларды тыңдап болған соң):

. فَقَالَ لَأَبِي بَكْرٍ: «ارْفَعْ مِنْ صَوْتِكَ شَيْئًا». وَقَالَ لِعُمَرَ: «اخْفِضْ مِنْ صَوْتِكَ شَيْئًا».

«Уа, Абу Бәкр! Дауысыңды сәл көтер!», - ал Омарға: «Дауысыңды сәл бәсеңдет!», - деп айтады²⁷⁰.

Ол:

«الْجَاهِرُ بِالْقُرْآنِ كَالْجَاهِرِ بِالصَّدَقَةِ، وَالْمُسِرُّ بِالْقُرْآنِ كَالْمُسِرِّ بِالصَّدَقَةِ».

«Құранды көтеріңкі дауыспен оқитын адам садақаны жария беретін адамдай, ал Құранды жай дауыспен оқитын адам садақаны жасырын беретін адамдай», - деп айтатын²⁷¹.

Оның ﷺ түрлі намаздарда қандай сүрелер мен аяттарды оқығандығы туралы

«مَا كَانَ ﷺ يَقْرَأُ فِي الصَّلَوَاتِ»

Ол ﷺ өзінің намаздарында оқитын Құранның аяттары мен сүрелері намаз орындалатын жағдайларға байланысты ерекшеленетін. Бұл туралы толығырақ төменде бес уақыт (парыз) намаздарының біріншісінен бастап баяндалады.

Таң намазы («әл-фәжр»)

«صَلَاةُ الْفَجْرِ»

Бұл намазда ол ﷺ әдетте муфәссал²⁷² ішіндегі ұзындау сүрелерді²⁷³ оқитын. «(Кейде) ол «әл-Уақиға» (56:96) және сол сияқты сүрелерді екі ракағатта оқитын»²⁷⁴.

270 Абу Дәуд және әл-Хаким, соңғысы бұл хадисті сенімді деген және онымен әз-Зәһаби келіскен.

271 Сол жерде.

272 Бұл туралы жоғарыда айтылғандай, ең сенімді пікірге сәйкес, бұл - Құранның ең соңғы «әл-Қаф» (№ 50) сүресінен басталатын жетіден бір бөлігі.

Аудармашының ескертпесі: Құранның муфәссал ішіндегі сүрелері: ұзындары, орташалары және қысқалары болып - үш топқа бөлінеді. Мұсылман ғалымдарының көпшілігінің ең көп тараған пікіріне сәйкес муфәссалдің ұзақ сүрелері, шейх әл-Әлбани айтып кеткендей, «әл-Қаф» (№50) сүресінен басталып, «әл-Буруж» (№ 85) сүресімен аяқталады; орташалары «әл-Буруж» (№ 85) сүресінен басталып, «әл-Бәййина» (№ 98) сүресімен аяқталады; қысқа сүрелері «әл-

Ол ﷻ өзінің қоштасу қажылығын орындау барысында «Тур» (52:49) сүресінің (аяттарын) оқыған²⁷⁵.

Кейде «ол «Қаф» (50:45) сүресін және (соған ұқсас) сүрелерді [бірінші ракағатта] оқитын»²⁷⁶.

Кейде «ол муфассал ішінен қысқа сүрелерді, мысалы,

إذا الشمس كورت

«Күн бүктелген сәтте...» деп басталатын сүрені («Тәкуир» сүресі, 81:29) оқитын»²⁷⁷.

Бірде ол ﷻ

إذا زلزلت

«Жер сілкіндіріп қозғалған сәтте...» («Зилзәлә» сүресі, 99:8) сүресін екі ракағатта да оқыды. Бұл хадистің жеткізушісі былай деп айтқан: «Мен Аллаһтың Елшісі ﷺ ұмытқанынан осылай істеді ме, әлде оны әдейі (екінші рет) оқыды ма, білмеймін»²⁷⁸.

Бірде ол ﷻ сапарда болған кезінде

قل أعوذ برب الفلق

«Айт: «Таңның Раббысынан пана іздеймін...» («әл-Фәләқ», 113:5) сүресін және

قل أعوذ برب الناس

«Айт: «Адамдардың Раббысынан пана іздеймін...» («Нәс», 114:6)²⁷⁹ сүресін оқыды. Ол сондай-ақ 'Уқба ибн 'Амирге (оған Аллаһ разы болсын) былай деген:

«اقْرَأْ فِي صَلَاتِكَ الْمُعَوَّذَيْنِ، [فَمَا تَعَوَّذَ مُتَعَوِّذٌ يُمِثِّلُهُمَا]

«Намазыңды орындағанда «әл-Му'ауиззатайнды»²⁸⁰ оқы, өйткені пана іздеушілерден ешкім олардан өзге нәрсемен пана іздемейді»²⁸¹.

Бәййина»(№ 98) сүресінен басталып, «Нәс» (№ 114) сүресімен аяқталады. Толығырақ Сафий әр-Рахман әл-Мубаракфуридің «Итхаф әл-Қирам» кітабын қараңыз.

273 Ән-Нәса'и және Ахмад бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

274 Ахмад, Ибн Хузайма (1/69/1) және әл-Хаким, соңғысы бұл хадисті сенімді деген және онымен әз-Зәһаби келіскен.

275 Әл-Бухари және Муслим.

276 Муслим және әт-Тирмизи. Осы және келесі хадистің алынған көздері мен иснадтары «әл-Ируа'» (345) кітабында келтірілген.

277 Муслим және Абу Дәуд.

278 Абу Дәуд және әл-Бәйһақи бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді. Бәлкім, ол (осылай істеу негізді) екендігін бекіту үшін, (оны екінші рет) арнайы оқыған.

279 Абу Дәуд, Ибн Хузайма (1/76/1), Ибн Бушран «әл-Әмалиде» және Ибн Аби Шәйба (12/176/1); бұл хадистің сенімділігін әл-Хаким дәлелдеген және онымен әз-Зәһаби келіскен.

280 Аудармашының ескертпесі: «әл-му'ауиззатайн» — сөзбе-сөз «олар арқылы пана ізделетін екі (суре)». Бұл жерде Құранның

قل أعوذ برب

Кейде ол ﷺ бұдан да көбірек оқитын: «ол алпыс және одан да көп аят оқитын»²⁸² (бұл хадистің жеткізушілерінің бірі былай деп айтқан: «Бұл бір *ракағаттың ішінде болды ма, әлде екеуінде ме - мен білмеймін*»).

«Ол «Рум» (30:60)²⁸³ сүресін, ал кейде - «Йа син» (36:83)²⁸⁴ сүресін оқитын».

Бірде «ол Меккеде таң намазын орындап тұрып, «әл-Муминун» (23:118) сүресін оқи бастады, ал Муса мен Һарун немесе Иса²⁸⁵ туралы айтылған жерге дейін жеткен кезде, - мұны айтқан хадистің жеткізушілерінің біреуі анық сенімді болмады, - ол жөтеле бастап, рукуғ жасады»²⁸⁶.

«Ол ﷺ олардың (сахабалардың) намазына имам болып», кейде «"Саффат" (37:182) сүресін оқитын»²⁸⁷.

«Жұма күні таң намазы кезінде ол әдетте бірінші ракағатта «әс-Сәжда» (32:30) және екіншісінде «әл-Инсан» (76:31) сүрелерін оқитын»²⁸⁸.

Ол «бірінші ракағатты созыңқырап, ал екінші ракағатты қысқартып оқитын»²⁸⁹.

Таңғы парыз намаздан бұрын қосымша (сүннет) намазда Құран оқығаны

«الْقِرَاءَةُ فِي سُنَّةِ الْفَجْرِ»

Оның таңғы парыз намаздан бұрын екі қосымша ракағатты оқуының қысқа болатыны соншалықты²⁹⁰, 'Аиша (оған Аллаһ разы болсын) үнемі өзіне: «Ол «ал-Фатиха» сүресін оқыды ма?», - деп сұрақ қоятын»²⁹¹.

«Айт: «...Раббысынан Пана іздеймін...» сөздерімен басталатын екі соңғы сүресі аталып тұр.

281 Абу Дәуд және Ахмад бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

282 Әл-Бухари және Муслим.

283 Ән-Нәса'и, Ахмад және әл-Бәззар бұл хадисті жақсы иснадпен келтіреді. Мен «Тәмам әл-Миннада» (185) және өзімнің басқа да кейбір кітаптарымда айтқанымнан айырықша, соңғы кезде пікір дәл осыған (яғни осы хадистің жеткізушілер тізбегі жақсы дегенге – Аудармашының ескертпесі) орнықты.

284 Ахмад бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

285 Муса 45-аятта аталады:

ثُمَّ أَرْسَلْنَا مُوسَى وَأَخَاهُ هَارُونَ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُّبِينٍ

«Кейін біз Муса мен оның бауыры Һарунды аяттарымызбен және айқын басшылықпен жібердік....». Ал төрт аяттан соң Иса аталады:

وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ آيَةً وَآوَيْنَاهُمَا إِلَى رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ

«Мәриям ұлы мен оның анасын бір белгі қылдық. Екеуін бұлақты төбедегі оңаша жерге орналастырдық».

286 Муслим және әл-Бухари «тә'лик» түрінде. Бұл хадистің алынған көздері мен жеткізушілерінің тізбектері «әл-Ир-уа'» (397) кітабында келтірілген.

287 Ахмад және Абу Йә'лә өздерінің «әл-Муснадтарында»; әл-Мәкдиси «әл-Мухтарада».

288 Әл-Бухари және Муслим.

289 Сол жерде.

290 Ахмад сенімді иснадпен.

Кейде ол бірінші ракағатта «әл-Фатихадан» соң

قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا

«Және оларға айтыңдар: «Біз Аллаһқа, және бізге түсірілгенге (Құранға)... иман келтірдік» («әл-Бақара» сүресі, 136-аят) деген аяттың соңына дейін оқитын, ал екінші ракағатта

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ

«(Мухаммад) Айт: «Әй, Кітап иелері! Біздің арамызбен сендердің араларыңа бірдей бір сөзге келіңдер; жалғыз Аллаһқа құлшылық қылайық...» («Әли 'Имран» сүресі, 64-аят) деген аятты соңына дейін оқитын²⁹². Кейде бұл аяттың орнына ол

فلما أحس عيسى منهم الكفر

«Сонда Иса олардан күпірлік сезген кезде...» («Әли 'Имран» сүресі, 52-аят) деген аяттың соңына дейін оқитын²⁹³.

Кейде ол бірінші ракағатта «әл-Кәфирун» (109:6) сүресін, ал екінші ракағатта «әл-Ихлас» (112:4) сүресін оқитын²⁹⁴. Ол сондай-ақ: «Бұл екі сүре нендей жақсы жүп болып табылады!», - деп айтатын²⁹⁵. Бірде ол бір кісінің бірінші ракағатта «әл-Кәфирун» (109:6) сүресін оқығанын естіп, былай деп айтқан:

«هَذَا عَبْدٌ آمَنَ بِرَبِّهِ».

«Бұл – Раббысына иман келтірген (Аллаһтың) құлы». Кейін бұл адам екінші ракағатта «әл-Ихлас» (112:4) сүресін оқыды, ал ол:

«هَذَا عَبْدٌ عَرَفَ رَبَّهُ»

«Бұл – Раббысын таныған (Аллаһтың) құлы», - деді²⁹⁶.

2. Бесін намазы («әз-зуһр»)

«Бесін намазының алғашқы екі ракағатында ол ﷻ әдетте «әл-Фатиха» сүресін және әр ракағатта тағы бір сүреден қосып оқитын: бірінші ракағатта ұзындауын және екінші ракағатта қысқалауын»²⁹⁷.

Кейде ол бұл намазды ұзаққа созатыны соншалықты – «бесін намазы басталған соң адам (Мәдинадағы) әл-Бәқи' қабіріне жақын орналасқан тақырға шығып, сол жерде қажетін өтеп, [өзінің (үйіне) қайтып келіп], дәрет алып, ал содан соң

291 Әл-Бухари және Муслим.

292 Муслим, Ибн Хузайма және әл-Хаким.

293 Муслим және Абу Дәуд.

294 Сол жерде.

295 Ибн Мәжаһ және Ибн Хузайма.

296 Әт-Тахауи, Ибн Хиббан өзінің «әс-Сахих» кітабында. Ірі хадистанушы ғалым Ибн Хәжар өзінің «әл-Әхадис әл-'Алийат» (№ 16) кітабында бұл хадисті жақсы деген.

297 Әл-Бухари және Муслим.

(мешітке) қайта оралып, Аллаһтың Елшісі ﷺ әлі бірінші ракағатты орындап тұрғанын көріп үлгере алатын, ол соншалықты ұзақ болатын»²⁹⁸. Сондай-ақ «олар (яғни сахабалар): «Ол адамдар бірінші ракағатқа үлгеруі үшін, әдейі осылай істейді», - деп ойлайтын»²⁹⁹.

«Осы екі ракағаттың әрқайсысында ол отыз аятқа жуық оқитын, мысалы, («әл-Фатиханы» оқып болған соң) «әс-Сажда» (32:30) сүресін оқитын»³⁰⁰.

Кейде «ол (мына сөздермен басталатын сүрелерді) оқитын:

و السماء والطارق

«Аспанмен және түнгі жолаушымен ант...» («Тарик», 86:17),

والسما ذات البروج

«Жұлдызды аспанмен ант...» («әл-Буруж», 85:22),

والليل إذا يغشى

«Қараңғылығы басқан сәтте, түнмен ант...» («әл-Ләйл», 92:21), сондай-ақ басқа да осыларға ұқсас сүрелерді оқитын»³⁰¹.

Кейде «ол

إذا السماء انشقت

«Аспан жарылған сәтте...» («әл-Иншиқак», 84:25) деген (сөздермен басталатын) сүрені және сол сияқты сүрелерді оқитын»³⁰².

«Адамдар оның (Құран) оқып тұрғанын сақалының қозғалысынан білетін»³⁰³.

Бесін намазының соңғы екі ракағатында «әл-Фатихадан» кейін Құран оқу

«قِرَاءَتُهُ ﷺ آيَاتٍ بَعْدَ الْفَاتِحَةِ فِي الْأَخِيرَتَيْنِ»

298 Муслим және әл-Бухари «Жуз әл-Қира'ада».

299 Абу Дәуд бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді, сондай-ақ Ибн Хузайма да (1/165/1).

300 Ахмад және Муслим.

301 Абу Дәуд, әт-Тирмизи және Ибн Хузайма (1/67/2). әт-Тирмизи және Ибн Хузайма бұл хадисті сенімді деген.

302 Ибн Хузайма өзінің «әс-Сахих» (1/67/2) кітабында.

303 Әл-Бухари және Абу Дәуд.

«Оның (парыз) бесін намазының соңғы екі ракағаты алғашқы екі ракағатынан екі есе қысқа болатын, (ол оларда) он бес аятқа дейін (оқып шығатын)³⁰⁴, ал кейде ол оларда тек «әл-Фатиха» сүресін ғана оқитын³⁰⁵.

«Кейде ол аяттарды олардың біреуі немесе екеуі (оған жақын тұрғандарға – Аудармашының ескертпесі) естілетіндей етіп оқитын»³⁰⁶.

«Олар (сахабалар) оның:

سبح اسم ربك الأعلى

«Ұлы Раббыңның Есімін дәріпте...» («әл-Әғла», 87:19) және

هل أتاك حديث الغاشية

«(Мухаммад әлемді) қаптайтын (Қияметтің) хабары саған келді ме?...» («әл-Ғашия», 88:26), - деп қырағатпен оқитынын еститін»³⁰⁷.

Кейде «ол

والسما والطارق

«Аспанмен және түнгі жолаушымен ант...» («Тариқ», 86:17) және

والسما ذات البروج

«Жұлдызды аспанмен ант...» («әл-Буруж», 85:22) деген және басқа да сол сияқты сүрелерді оқитын»³⁰⁸.

Кейде «ол

والليل إذا يغشى

«Қараңғылығы басқан сәтте, түнмен ант...» («әл-Ләйл», 92:21) (деген сүрені), сондай-ақ басқа да оларға ұқсас сүрелерді оқитын»³⁰⁹.

304 Ахмад және Муслим. Бұл хадис соңғы екі ракағатта «әл-Фатихадан» бөлек Құраннан тағы басқа (сүрелерді) оқу - Сүннет екеніне, әрі көптеген сахабалар, солардың ішінде Абу Бакр әс-Сыддық (Аллаһ оған разы болсын), осылай істегендігіне нұсқайды. Бесін және қалған намаздарда «әл-Фатихадан» басқа да сүрелерді оқуға рұқсат етілгендігі туралы имам әш-Шәфи'и де айтқан. Осы көзқарасты мұсылмандардың соңғы буындарынан шыққан ғалымдар да бөлісті. Мысалы, Абул-Хасанат әл-Лукнәуи бұл көзқарасты өзінің «Тә'лик әл-Мумажид 'алә «Мууатта'» Мухаммад» («Имам Мухаммадтың «әл-Мууатта» еңбегіне маңызды ескертпелер) (102-бет) кітабында былай деп жазады: «Біздің жақтастарымыздың кейбіреулері «Намаз орындаушы соңғы екі ракағатта қандай да бір сүрені оқыған жағдайда абайсызда қателескендер үшін жасалатын қосымша сәжде (сажда әс-сәһу) жасауы міндетті (үәжіп) болады» деген өте оғаш пікірді ұстанады. Алайда «әл-Манийях» еңбегінің Ибраһим әл-Халәби, Ибн Амир Хажж сынды және басқа да тәпсіршілері мұндай пікірді едәуір сенімді түрде теріске шығарған. Мұндай (қате) пікірді жақтап пікір білдіргендер жоғарыда келтірілген хадис туралы білмегендерінде ешбір күмән жоқ, ал олар ол туралы білгенде, онда мұндай пікірді айтпас еді».

305 Әл-Бухари және Муслим.

306 Ибн Хузайма «әс-Сахихта» (1/67/2), әд-Дийа' әл-Мәқдиси «әл-Мухтарада» бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

307 Әл-Бухари «Жуз әл-Қира'ада» және әт-Тирмизи; ол бұл хадисті сенімді деді.

308 Муслим және әт-Тайалиси.

309 Әл-Бухари және Муслим.

3. Екінті намазы («әл-‘аср»)

«صَلَاةُ الْعَصْرِ»

«Екінті намазының алғашқы екі ракағатында ол ﷻ әдетте «әл-Фатиха» сүресін және әрбір ракағатта тағы бір сүреден оқитын: бірінші ракағатта ұзындауын және екінші ракағатта қысқалауын»³¹⁰, және «олар (яғни сахабалар): «Ол адамдар бірінші ракағатқа үлгеруі үшін, әдейі осылай істейді», - деп ойлайтын»³¹¹.

«Ол ﷻ алғашқы екі ракағаттың әрқайсысында әдетте он бес аятқа жуық оқитын, бұл бесін намазының алғашқы екі ракағаттарында оқитынынан екі есе қысқа болатын, ал (екінті намазының) соңғы екі ракағатының ұзақтығы әдетте (екінті намазының) алғашқы екі ракағаттарынан екі есе қысқа болатын»³¹².

«Ол соңғы екі ракағатта «әл-Фатиха» сүресін оқитын»³¹³. «Кейде ол аяттарды олардың біреуі немесе екеуі (оған жақын тұрғандарға) естілетіндей етіп оқитын»³¹⁴.

Екінті намазын орындау кезінде ол жоғарыдағы «Бесін намазы» бөлімінде аталған сүрелерді оқитын.

4. Ақшам намазы («әл-мәғриб»)

«صَلَاةُ الْمَغْرِبِ»

«Ол ﷻ (кейде) *муфассалдің* қысқа сүрелерін оқитын»³¹⁵, әрі «олар (сахабалар) онымен бірге ақшам намазын аяқтаған кезде, олардың кез келгені (мешіттен) шығып (садағынан атылған) жебенің түскен жерін көре алатындай еді»³¹⁶. Бірде, «сапарда болғанда, ол екінші ракағатта

والتين والزيتون

«Інжірмен және зәйтүнмен ант...» («Тин» сүресі, 95:8) сөздерімен басталатын сүрені оқыды»³¹⁷.

Алайда кейде ол *муфассалдің* ұзақ және қысқа сүрелерді оқитын. Мысалы, «кейде ол

الذين كفروا وصدوا عن سبيل الله

310 Әл-Бухари және Муслим.

311 Абу Дәуд бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді, сондай-ақ Ибн Хузайма да.

312 Ахмад және Муслим.

313 Әл-Бухари және Муслим.

314 Сол жерде.

315 Әл-Бухари және Муслим.

316 Ән-Нәса'и және Ахмад бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

317 Эт-Тайалиси және Ахмад бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

«Сондай иман келтірмей, (адамдарды) Аллаһтың жолынан тосқандардың...» («Мухаммад» сүресі, 47:48) (сөздерімен басталатын сүрені)³¹⁸; немесе «Тур» (52:49) сүресін³¹⁹; немесе өзінің ең соңғы намазында оқыған «Мурсаләт» (77:50) сүресін оқитын»³²⁰.

Кейде «ол екі ұзақ сүренің³²¹ ұзындауын («әл-Әғраф» сүресі, 7:206) [екі ракағатта] оқитын»³²². Немесе ол екі ракағатта «әл-Әнфәл» (8:75) сүресін оқитын»³²³.

**Ақшам парыз намазынан кейін оқылатын қосымша (сүннет) намазын
орындау кезінде Құран оқу
«الْقِرَاءَةُ فِي سُنَّةِ الْمَغْرِبِ»**

Бұл намазда «ол

قل يا أيها الكافرون

«Айт: «Әй, кәпірлер!...» («әл-Кәфирун» сүресі, 109:6) және

قل هو الله أحد

«Айт: «Ол, Аллаһ, Жалғыз...» («әл-Ихлас» сүресі, 112:4) (сөздерінен басталатын сүрелерді) оқитын»³²⁴.

**5. Құптан намазы («әл-’иша»)
«صَلَاةُ الْعِشَاءِ»**

Алқашқы екі ракағатта ол ﷻ *мұфәссалдің* орташа сүрелерін оқитын³²⁵. Мысалы,
«Ол

والشمس وضحاها

«Күнмен және оны жарқырауымен ант...» («Шәмс» сүресі, 91:15) (сөздерімен басталатын сүрені) және оған ұқсас сүрелерді оқитын»³²⁶.

Немесе «ол

إذا السماء انشقت

318 Ибн Хузайма (1/166/2), әт-Табарани және әл-Мәқдиси бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

319 Әл-Бухари және Муслим.

320 Сол жерде.

321 Бұл екі сүре «әт-тулайайн» деп аталады: мұсылман діндар ғалымдарының бірауызды пікірі бойынша, олардың біріншісі – «әл-Әғраф» (№ 7), ал екіншісі, бұл туралы айтылған ең сенімді пікірге сәйкес, — «әл-Әнғам» (№ 6) сүресі, бұған «Фәтх әл-Бәриде» нұсқалған.

322 Әл-Бухари, Абу Дәуд, Ибн Хузайма (1/68/1), Ахмад, әс-Сираж және әл-Мухлис.

323 Әт-Табарани «Му’жам әл-Кәбирде» бұл хадисті сенімді иснад арқылы келтіреді.

324 Ахмад, әл-Мәқдиси, ән-Нәса’и, Ибн Нәср және әт-Табарани.

325 Ән-Нәса’и және Ахмад бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

326 Ахмад және әт-Тирмизи, соңғысы бұл хадисті жақсы деген.

«Аспан жарылған сәтте...» («әл-Иншиқак» сүресі, 84:25) (сөздерінен басталатын сүрені) оқитын және оны оқу кезінде сәжде жасайтын^{327»328}.

Сондай-ақ «бірде ол сапарда болған кезінде

والتين والزيتون

«Інжірмен және зәйтүнмен ант...» («Тин» сүресі, 95:8) (сөздерімен басталатын сүрені) [бірінші рақағатта] оқыды»³²⁹.

Ол ﷺ осы намазда (Құран) оқуды ұзақ созуға тыйым салды, және бұл «Му'аз ибн Жәбал (өз тайпасының) адамдарымен намазды өткізіп, әрі оны тым созып жіберген кезде орын алады. Сонда ансарлардан болған бір кісі кетіп қалады да, намазды (жалғыз) өзі орындайды. (Намаз аяқталған) соң Му'азға орын алған жағдай туралы хабарланғанда, ол: «Ақиқатында, ол нағыз екіжүзді!», - дейді. Мұны естіген әлгі кісі Аллаһтың Елшісіне ﷺ барып, оған Му'аздың айтқанын жеткізеді. Сонда Аллаһтың Елшісі ﷺ оған (Му'азға): «Сен бүлікші болғың келеді ме, уа, Му'аз?! Адамдарға имам болсаң,

والشمس وضحاها

«Күнмен және оны жарқырауымен ант...» («Шәмс» сүресі, 91:15) немесе

سبح اسم ربك

«Ұлы Раббыңның Есімін дәріпте!..» («әл-Әғла» сүресі, 87:19) немесе

اقرأ باسم ربك

«Оқы, Раббыңның атымен оқы...» («әл-Аләқ» сүресі, 96:19), немесе

والليل إذا يغشى

«Қараңғылығы басқан сәтте, түнмен ант...» («әл-Ләйл» сүресі, 92:21) (сүрелерін) оқы [өйткені сенің артыңда кәрілер де, әлсіздер де, (бір нәрсеге) мұқтаж болғандар да ұйып намаз оқиды ғой]», - дейді³³⁰.

6. Қосымша түнгі намаз (саләтул-ләйл, таһажжуд)

«صَلَاةُ اللَّيْلِ»

Қосымша түнгі намаз туралы айтар болсақ, оны орындау кезінде ол ﷺ Құранды кейде дауыстап, ал кейде іштей оқитын³³¹. Ол ﷺ кейде қысқа, ал кейде ұзын сүрелерді оқитын, кейде оның (намазы) ұзақ болатыны соншылықты - тіпті Абдуллаһ ибн Мәс'уд (оған Аллаһ разы болсын) бірде былай деп айтқан екен: «(Бірде)

327 Бұл жерде сүренің сәжде жасау бұйырылатын 21-аяты оқылған соң сәжде жасау туралы айтылып тұр (Аудармашының ескертпесі).

328 Әл-Бухари, Муслим және ән-Нәса'и.

329 әл-Бухари, Муслим және ән-Нәса'и.

330 әл-Бухари, Муслим және ән-Нәса'и. Бұл хадистің алынған көздері мен жеткізушілерінің тізбектері «әл-Ируа'» (295) кітабында келтірілген.

331 Ән-Нәса'и бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

мен Пайғамбармен ﷺ бірге түнгі намазды орындағанымда, ол ұзақ тұрғаны соншалықты – мен тіпті бір жаман нәрсе істегім келіп кетті. Менен (адамдар): «Ол не?», - деп сұрады. Мен: «Мен Пайғамбарды ﷺ (жалғыз) тұруға қалдырып, отырғым келді», - дедім³³².

Хузайфа ибн әл-Йаман былай деп айтқан: «Бірде түнде мен Пайғамбармен ﷺ бірге намазда тұрдым. Ол «әл-Бақара» (2:286) сүресін оқи бастаған кезде, мен: «Ол жүз (аяттан) кейін рукуғ жасайды», - деп ойлады. Алайда ол (оқуын) жалғастыра берді. Сонда мен: «Ол оны екі ракағатта толығымен оқып бітеді», - деп ойлады, ал ол (оқуын) жалғастыра берді және мен өзіме: «Ол оны аяқтап болған соң рукуғ жасайды», - деп айттым. Алайда кейін ол «Ниса» (4:176) сүресін оқи бастады да, оны (толық) оқып бітті, ал содан соң «Әли Имран» (3:200) сүресін³³³ оқуға кірісті де, оны да (әрбір) әрібін нақты айтып (толық) оқып бітті, әрі Аллаһты дәріптеу бұйырылған аятқа келген әрбір тұста ол «Аллаһ пәк!» (Субханә Ллаһи!) деген сөздерді айтатын, Аллаһқа дұға ету (бұйырылған аятқа) келген кезде, оған осындай дұғамен жалбарынатын, ал (Аллаһтан) пана тілеу бұйырылған (аятқа келген кезде), (Одан) пана сұрайтын. Кейін ол рукуғқа иілді...», - осылай хадистің соңына дейін³³⁴.

Сондай-ақ «бірде түнде, ол ауырып тұрғанда, Жеті Ұзын сүрені оқыды»³³⁵.

«(Кейде) ол әрбір ракағатта осы (Жеті Ұзын) сүрелердің біреуін оқитын»³³⁶.

«Ол бір түнде Құранды түгел оқып шыққан жағдай [ешқашан] болмаған»³³⁷.

Керісінше, ол Абдуллаһ ибн 'Амрға (Аллаһ оған разы болсын):

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ - ﷺ - : «اقْرَأِ الْقُرْآنَ فِي كُلِّ شَهْرٍ». قُلْتُ: إِنِّي أَجِدُ قُوَّةً. قَالَ: «فَاقْرَأْهُ فِي عَشْرِينَ لَيْلَةً». قُلْتُ: إِنِّي أَجِدُ قُوَّةً. قَالَ: «فَاقْرَأْهُ فِي خَمْسَ عَشْرَةَ». قُلْتُ: إِنِّي أَجِدُ قُوَّةً. قَالَ: «فَاقْرَأْهُ فِي سَبْعٍ وَلَا تَزِدْ عَلَى ذَلِكَ».

«Құранды (толығымен) бір айда оқып шық!», - деп айтып, олай істеуге наразылық білдірген. Абдуллаһ ибн 'Амр былай деп баяндайтын: «Мен: «Мен бұдан да көбірек (жасай аламын)», - деп айттым. (Ал) ол: «Ендеше (Құранды толығымен) жиырма түнде оқып шық», - деп бұйырды. Мен: «Мен бұдан да көбірек жасай ала-

332 Әл-Бухари және Муслим.

333 Хадисте осылайша нұсқалған: «Ниса» (№ 4) сүресі «Әли Имран» (№ 3) сүресінен бұрын келеді. Бұл (Құран) оқу барысында сүрелердің Осман ибн Аффанның нұсқасында келтірілген тәртібін орындамауға болады дегенге нұсқайды. Осы хадис мұның көрнекі мысалы болып табылады.

334 Муслим және ән-Нәса'и.

335 Абу Йә'лә және әл-Хаким, соңғысы бұл хадисті сенімді деген және онымен әз-Зәһаби келіскен. Ибн әл-Асир: «Жеті Ұзын сүрелер - бұл «әл-Бақара» (№ 2), «Әли Имран» (№ 3), «Ниса» (№ 4), «әл-Мәйда» (№ 5), «әл-Әнғам» (№ 6), «әл-Әғраф» (№ 7) және «Тәуба» (№ 9)», - деп нұсқаған.

336 Абу Дәуд және ән-Нәса'и бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

337 Муслим және Абу Дәуд.

мын», - дедім. (Ал) ол: «Ендеше (Құранды толығымен кем дегенде жеті күнде оқып бітір де, (бұл мерзімді) азайтпа)!»», - деді»³³⁸.

Кейін «ол оған бес түнде (Құранды толығымен) оқып бітіруді рұқсат етті»³³⁹.

Кейін «ол оған үш түнде (Құранды толығымен) оқып бітіруді рұқсат етті»³⁴⁰.

Ақыры, ол оған осыдан қысқа мерзімде (Құранды толығымен) оқып бітіруге тыйым салды³⁴¹, әрі мұны:

«مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ فِي أَقَلِّ مِنْ ثَلَاثٍ لَمْ يَفْقَهُهُ».

«Кім Құранды үш күннен аз мерзімде оқып бітірсе, ол оны түсінбейді», - деп түсіндірді³⁴². Ал бұл хадистің басқа нұсқасында: «Құранды үш күннен аз уақытта оқып шығатын адам, оны түсінбейді»³⁴³, - деп хабарланады. Сондай-ақ ол оған былай деп айтқан:

«فَإِنْ لِكُلِّ عَابِدٍ شِرَّةٌ وَلِكُلِّ شِرَّةٍ فَتْرَةٌ فَإِنَّمَا إِلَى سُنَّةٍ؛ وَإِنَّمَا إِلَى بِدْعَةٍ، فَمَنْ كَانَتْ فَتْرَتُهُ إِلَى سُنَّةٍ فَقَدْ اهْتَدَى، وَمَنْ كَانَتْ فَتْرَتُهُ إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ فَقَدْ هَلَكَ».

«Әрбір мұмін адам шарықтау (ширра³⁴⁴) (кезеңін) бастан өткізеді, ал әрбір шарықтау (кезеңінен) соң (осы кезде) адамды не Сүннетке тартатын, не қандайда да бір діни жаңалыққа (бидғатқа) иілетін басылу (фатра³⁴⁵) кезеңі басталады. Кімді осы басылу Сүннетке алып келсе, сол шынайы басшылыққа ие болды, ал кімді бұл басылу басқа бір нәрсеге алып келсе, сол құрыды»³⁴⁶.

338 Әл-Бухари және Муслим.

339 Ән-Нәса'и және әт-Тирмизи, соңғысы бұл хадисті сенімді деген.

340 Әл-Бухари және Ахмад.

341 Әд-Дәrimi және Са'ид ибн Мансур өзінің «әс-Сунан» кітабында бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

342 Ахмад бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

343 Әд-Дәrimi және әт-Тирмизи, бұған қоса соңғысы бұл хадисті сенімді деген.

344 Арабтың «ширра» деген сөзі «рухтану, энтузиазм, жігерлену, қызу, белсенділік, қуаттылық» дегенді білдіреді. Жастықтың ширрасы оның бастапқы кезі және онымен бірге жүретін жігерлілік пен қызбалық болып табылады. Имам әт-Тахауи былай деп айтады: «Бұл жерде (осы хадисте) Раббыларына жақындата түсетін амалдарды жасайтын мұсылмандардың жігерлілігі (энтузиазм) айтылып тұр. Алайда (белгілі бір уақыт өткен соң) олар бұл амалдарды лайықты деңгейде орындауды қояды немесе мүлде олардан бас тартады, сондықтан да олардың амалдарынан Аллаһтың Елшісінің ﷺ алдында ең сүйіктілері ұдайы орындалатындары болатын. Ол осы себепті оларға өздерінің Аса Құдыретті және Ұлы Раббысымен жолыққанға дейін тұрақты орындай алатын игі амалдарды орындауды бұйыратын. Одан ﷺ жеткізілетін мына хадис те дәл осыған нұсқайды: «Аллаһ бәрінен де едәуір тұрақты түрде орындалатын істерді жақсы көреді, мейлі олар көп болмаса да». Мен (шейх әл-Әлбани — Аудармашының ескертпесі.) былай деймін: "«Одан жеткізілетін» деген сөздермен басталатын бұл хадис сенімді болып табылады, оны 'Аиша (оған Аллаһ разы болсын) жеткізген, және оны имам әл-Бухари және имам Муслим келтірген".

345 Арабтың «фатра» сөзі «үзіліс, аралық, пауза» дегенді білдіреді; аталған жағдайда онымен белсенділіктің (энтузиазмның) бәсеңдеу кезеңі меңзелуде.

346 Ахмад және Ибн Хиббан «әс-Сахих» кітабында.

Дәл сондықтан да «ол ﷺ Құранды толығымен үш күннен аз уақытта оқып бітірмейтін»³⁴⁷.

Ол сондай-ақ былай деп айтатын:

«مَنْ صَلَّى فِي لَيْلَةٍ بِمِائَةِ آيَةٍ لَمْ يُكْتَبْ مِنَ الْغَافِلِينَ، وَمَنْ صَلَّى فِي لَيْلَةٍ بِمِائَتِي آيَةٍ فَإِنَّهُ يُكْتَبُ مِنَ الْقَانِتِينَ الْمُخْلِصِينَ».

«Кім түнгі намазында жүз аят оқыса, сол (өз намазына) немқұрайлы болмағандардың біреуі ретінде жазылады. Әрі кім түнгі намазында екі жүз аят оқыса, ықыласпен құлшылық ететін (Аллаһтың құлы) ретінде жазылады»³⁴⁸. Сондай-ақ «ол әдетте түн сайын «Бану Исраил»³⁴⁹ (17:111) және «Зумәр» (39:75) сүрелерін оқитын»³⁵⁰.

Кейде «әрбір ракағатта ол елуге жуық және одан да көбірек аят оқитын»³⁵¹, немесе ол ««әл-Муззаммил» (73:20) сүресінде қанша аят болса, сонша аят оқитын»³⁵².

«Ол ﷺ әдетте түн бойы намаз оқымайтын»³⁵³, әрі мұндайды өте сирек жағдайда істейтін. Мысалы, бірде «Бадр (шайқасының) қатысушысы Абдуллаһ ибн Хәббаб ибн әл-Арат Аллаһтың Елшісімен ﷺ бірге таң атқанша түнді түгелімен ұйықтамастан өткізеді [бұл хадистің басқа нұсқасында: «түнді түгелімен намаз орындап өткізеді», - деп хабарланады]. Сондықтан ол намазын аяқтаған кезде Хәббаб оған: «Уа, Аллаһтың Елшісі, әкем мен шешем сен үшін өтеу болсын! Сен бүгін түнде мен ешқашан көрмеген намазды орындадың ғой!», - деді. Ол ﷺ:

347 Ибн Са'ад (1/376) және Абу әш-Шейх «Әхлақ ән-Нәбиде» (281).

348 Әд-Дәримиді және әл-Хаким, соңғысы бұл хадисті сенімді деген және онымен әз-Зәһаби келіскен.

349 Бұл сүренің басқа бір аты - «Исра» (Аудармашының ескертпесі).

350 Әд-Дәримиді және әл-Хаким, соңғысы бұл хадисті сенімді деген және онымен әз-Зәһаби келіскен.

351 Әл-Бухари және Абу Дәуд.

352 Ахмад және Абу Дәуд бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

353 Муслим және Абу Дәуд. Осы және басқа хадистердің негізінде түнді түгелімен ұйықтамай (намазда) өткізу, - мейлі ол үнемі немесе жиі жағдайда болсын, - құпталмайтын (мәкрух) амал екендігі, өйткені Пайғамбардың ﷺ өнегесіне сәйкес келмейтіндігі келіп шығады. Егер түнді түгелімен ұйықтамай (намазда) өткізу үлкен игілік болғанда, онда ол ﷺ былай істемес еді, өйткені ең жақсы Басшылық – бұл Мухаммадтың ﷺ басшылығы. «Абу Ханифа (оны Аллаһ рақым етсін) қырық жыл бойы таң намазын құптан намазынан алдын алынған дәретті сақтай отырып оқыды», - деп баяндалатын қиссамен өз-өзіңді адасушылыққа салуға болмайды. Өйткені ол туралы бұл деректің ешқандай негізі жоқ. Діндар ғалым әл-Файрузабади «Әр-Радд 'алә әл-Му'тарид» (44/1) кітабында былай деп жазады: «Бұл хабардың өтірік екендігі соншалықты, оны имамға телуге мүмкін емес, өйткені (онда баяндалатын) нәрсенің ешқандай игілігі жоқ, ал имам сияқты адамдарға бұдан да жақсы амалдар жасау лайық еді. Күмәнсіз, тіпті «ол қырық жыл бойы түнді түгелімен ұйықтамай (намазда) өткізді» деген сөз шындық болған жағдайда да, әр намаздың алдында дәретті жаңартып алу жақсырақ және кемелдеу (амал) болып табылады. Бұл дерек Абу Ханифа және басқа (ұлы адамдар) туралы осындай нәрселерді ойдан тоқитын кейбір өте надан фанатиктер ойлап тапқан өтірік сөздер қатарынан, ал іс жүзінде мұның барлығы өтіріктен басқа еш нәрсе емес».

«أَجَلُ إِنَّهَا صَلَٰةٌ رَّغِبٍ وَرَهَبٍ [وَإِنِّي] سَأَلْتُ رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ ثَلَاثَ خَصَالٍ؛ فَأَعْطَانِي اثْنَتَيْنِ وَمَنْعَنِي وَاحِدَةً: سَأَلْتُ رَبِّي أَنْ لَا يُهْلِكَنَا بِمَا أَهْلَكَ بِهِ الْأُمَمَ قَبْلَنَا (وفي لفظ: أَنْ لَا يُهْلِكَ أُمَّتِي بِسَيِّئَةٍ)؛ فَأَعْطَانِيهَا، وَسَأَلْتُ رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ أَنْ لَا يُظْهَرَ عَلَيْنَا عَدُوًّا غَيْرُنَا؛ فَأَعْطَانِيهَا، وَسَأَلْتُ رَبِّي تَبَارَكَ وَتَعَالَى أَنْ لَا يَلْبِسَنَا شَيْعًا؛ فَمَنْعَنِيهَا».

«Иә, бұл үміт пен қорқуға (толы) намаз еді. [Ақиқатында] мен өзімнің Аса Құдіретті де, Ұлы Раббыма Ол маған үш нәрсені (беруін) жалбарынып сұрадым: Ол маған оның екеуін сыйлады, ал үшіншісін бермеді. Мен Раббымнан Ол бізге дейін өмір сүрген қауымдарды опат еткеніндей бізді опат етпеуін сұрадым [бұл хадистің басқа бір нұсқасында: «...менің үмметімді ашаршылықпен опат етпеуін», - деп хабарланады], әрі Ол осыны маған сыйлады; мен Өзімнің Аса Құдіретті және Ұлы Раббымнан бізді өзімізден болмаған дұшпандардың билігі астына бермеуін сұрадым және Ол мұны маған сыйлады; және мен өзімнің Раббымнан бізді ишкі ұрыс-керістерге (алауыздықтарға) тастамауын сұрадым, бірақ Ол менің бұл (өтінішімді) қабылдамады»³⁵⁴.

Сондай-ақ бірде түнде (намаз орындау кезінде) ол ﷺ

إِنْ تَعَذَّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

«Егер Сен оларды жазаласаң, олар – Сенің құлдарың ғой, ал егер оларды кешірсен, ақиқатында, Сен – Аса Құдіретті, Данасың!» («әл-Мәида» сүресі, 118-аят) деген бір аятты таңға дейін қайталап тұрды [Осы аятпен ол руқұттар жасады, онымен ол сәжделер жасады және онымен ол Аллаһқа дұға етті], [сондықтан да таң атқан кезде, Абу Зарр (Аллаһ оған разы болсын) оған былай деді: «Уа, Аллаһтың Елшісі! Сен таң атқанға дейін бұл аятты оқуды тоқтатпадың; сен онымен руқұттар жасадың, сен онымен сәжделер жасадың», [және сен олар арқылы Аллаһқа дұға еттің], [ал Аллаһ сені Құранның барлығына үйретті емес пе], [егер біздің кез келгеніміз осылай істегенде, біз оған қатал болуымыз (керек пе еді)?»] [Ол ﷺ:

«إِنِّي سَأَلْتُ رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ الشَّفَاعَةَ لِأُمَّتِي؛ فَأَعْطَانِيهَا، وَهِيَ نَائِلَةٌ إِنْ شَاءَ اللَّهُ مَنْ لَا يُشْرِكُ بِاللَّهِ شَيْئًا».

«Ақиқатында, мен өзімнің Аса Құдіретті және Ұлы Раббыма өз үмметім үшін шапағат тілеп жалбарындым: Ол маған мұны сыйлады және ол, Аллаһ қаласа, Аллаһқа серік қоспайтын кез келген адамға мүмкін болады»]³⁵⁵.

Бір кісі оған: «Уа, Аллаһтың Елшісі! Менің көршім бар, ол түнде (намазға) тұрып,

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ

354 ән-Нәса'и, Ахмад және әт-Табарани (1/187/2); әт-Тирмизи бұл хадисті сенімді деген.

355 Ән-Нәса'и, Ибн Хузайма (1/70/1), Ахмад, Ибн Нәср және әл-Хаким, соңғысы бұл хадисті сенімді деген және онымен әз-Зәһаби келіскен.

«Айт: «Ол, Аллах, Жалғыз...» («әл-Ихлас» сүресі, 112:4) деген (сөздермен басталатын) сүреден өзге еш нәрсе оқымайды, әрі [оны қайталап], [оған ешнәрсені қоспайды да]», - деп, мұны баяндаған кезінде бұл сүрені кемсінгендей болды. (Оны тыңдап болған соң,) Аллаһтың Елшісі ﷺ:

«وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنَّهَا لَتَعْدِلُ ثُلُثُ الْقُرْآنِ»

«Жаным қолында болғанмен ант етемін, ақиқатында, ол (бұл сүре) Құранның үштен біріне³⁵⁶ тең», - деп айтты³⁵⁷.

7. Үтір («әл-уитр») намазы³⁵⁸

«صَلَاةُ الْوَيْتْرِ»

«Ол ﷻ бірінші ракағатта

سبح اسم ربك الأعلى

«Ұлы Раббыңның есімін дәріпте...» («әл-Әғла» сүресі, 87:19),
екінші ракағатта

قل يا أيها الكافرون

«Айт: «Әй, кәпірлер!..» («әл-Кәфирун» сүресін, 109:6) және үшінші ракағатта
قل هو الله أحد

«Айт: «Ол, Аллах, Жалғыз...» («әл-Ихлас» сүресін, 112:4) (сөздерінен басталатын) сүрелерді оқитын»³⁵⁹. Кейде соңғы ракағатта ол қосымша

قل أعوذ برب الفلق

«Айт: «Таңның Раббысынан пана іздеймін...» («әл-Фәләқ» сүресі, 113:5) және

قل أعوذ برب الناس

«Айт: «Адамдардың Раббысынан пана іздеймін...» («Нәс» сүресі, 114:6) (сөздерінен басталатын сүрелерді) оқитын»³⁶⁰.

Бірде «ол үшінші ракағатта «Ниса» сүресінен (4:176) жүз аят оқыды»³⁶¹.

Ал үтірден кейінгі екі ракағат туралы айтар болсақ³⁶², ол әдетте оларда

356 Шейх Абд әр-Рахман Ибн Насир әс-Са'ди өзінің «Ізгілер жүрегінің қуанышы» атты кітабында былай деп жазғанындай: «Ғалымдар бұл сөздердің астарында «теңдік» дегенде не меңзеліп тұрғандығы жайлы көп айтатын. Ең жақсы деп «бұл сүре өзіне бірқұдайшылық пен дін негіздеріне қатысты ұстанымдарды қамтитындығы тұрғысынан Құранның үштен біріне тең» деген пікірді санау қажет» (Аудармашының ескертпесі).

357 Ахмад және әл-Бухари.

358 Тақ ракағаттан тұратын қосымша түнгі намаз. «Үтір» («уитр») деген сөздің өзі араб тілінен аударғанда «тақ» дегенді білдіреді (Аудармашының ескертпесі).

359 Ән-Нәса'и және әл-Хаким, соңғысы бұл хадисті сенімді деген.

360 Әт-Тирмизи, Абу әл-Аббас әл-Әсамм өзінің «әл-Хадис» (т. 2, № 117) және әл-Хаким, соңғысы бұл хадисті сенімді деген және онымен әз-Зәһаби де келіскен.

361 Ән-Нәса'и және Ахмад бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

إذا زلزلت الأرض

«Жер сілкініп қозғалған кезде...» («Зилзәлә» сүресі, 99:8) және

قل يا أيها الكافرون

«Айт: «Әй, кәпірлер!...» («әл-Кәфирун» сүресі, 109:6) (сөздерімен басталатын сүрелерді) оқитын³⁶³.

8. Жұма намазы «صَلَاةُ الْجُمُعَةِ»

Кейде ол ﷻ бірінші ракағатта «әл-Жума» (62:11) сүресін және

إذا جاءك الم نافقون

«Саған екіжүзділер келген кезде...» («әл-Мунафиқун» сүресі, 63:11) (сөздерінен басталатын сүрені) оқитын³⁶⁴, кейде оның орнына

هل أتاك حديث الغاشية

«Қаптайтын (Қияметтің) хабары саған келді ме?...» («әл-Ғашия» сүресі, 88:26) (деген сөздермен басталатын сүрені) оқитын³⁶⁵. Ал кейде «ол бірінші ракағатта

سبح اسم ربك الأعلى

«Ұлы Раббыңның Есімін дәріпте...» («әл-Әғла» сүресі, 87:19) және екінші ракағатта

هل أتاك حديث الغاشية

«Қаптайтын (Қияметтің) хабары саған келді ме?...» («әл-Ғашия», 88:26) (сөздерімен басталатын сүрелерді) оқитын»³⁶⁶.

362 Пайғамбар ﷺ осы екі ракағатты орындағандығы туралы куәлік Мұслимнің «Сахихында» және басқа хадис жинақтарында бар. Алайда бұл оның мына айтқан сөздеріне қайшы келеді: «Түнгі намаздарыңның соңғысын тақ (үтір) етіңдер!» (әл-Бухари және Мұслим). Діндар ғалымдардың бұл екі хадисті үйлестіруге қатысты пікірлері әрқилы болды, бірақ олардың екеуі де маған сенімді болып көрінбегендіктен, (мен) сақтық шараларынан шыға келе, Пайғамбардың ﷺ (так ракағаттар туралы) бұйрығын басшылыққа алып, бұл ракағаттарды орындамау керек (деп есептегенмін). Аллаһқа бұл жақсырақ мәлім! Ал белгілі уақыт өткен соң маған үтірден кейін екі ракағат орындау бұйырылған (сахих) хадис кездесті, сөйтіп Пайғамбардың ﷺ бұйрығы оның амалымен қайшы болмады, әрі бұл екі ракағат әрбір (мұсылман) тарапынан орындалуы үшін жарамды болды. Сөйтіп, бірінші бұйрық тек мұстахаб (сауапты) сипатына ие, әрі ол (үтірден кейін) екі ракағат (намаздың) орындалуын жоққа шығармайды. Аталған хадистердің соңғысы «Силсиләт әл-Әхадис әс-Сахиха» (№ 1993) кітабында келтіріледі. Толығырақ Қосымша № 5 қараңыз.

363 Ахмад, Ибн Нәср және әт-Тахауи (1/202), сондай-ақ Ибн Хузайма және Ибн Хиббан бұл хадисті жеткізушілердің жақсы (хасан) сенімді (сахих) тізбегі арқылы келтіреді.

364 Мұслим және Абу Дәуд. Бұл хадистің алынған көздері мен жеткізушілерінің тізбектері «әл-Ируа'» (345) кітабында келтіріледі.

365 Сол жерде.

9. Екі айт намазы³⁶⁷ «صَلَاةُ الْعِيدَيْنِ»

«Ол ۞ (кейде) бірінші ракағатта

سبح اسم ربك الأعلى

«Ұлы Раббыңның Есімін дәріпте...» («әл-Әғла» сүресі, 87:19) және екінші ракағатта

هل أتاك حديث الغاشية

«Қаптайтын (Қияметтің) хабары саған келді ме?...» («әл-Ғашия», 88:26) (сөздерімен басталатын сүрелерді) оқитын»³⁶⁸. Немесе кейде «ол оларда

ق والقرن المجيد

«Қаф. Даңқты Құранмен ант....» («Қаф» сүресі, 50:45) және

اقتربت الساعة

«(Қиямет) сағаты жақындады...» («әл-Қамар» сүресі, 54:55) (сөздерімен басталатын сүрелерді) оқитын»³⁶⁹.

13. Жаназа намазы «صَلَاةُ الْجَنَازَةِ»

«Сүннетке сәйкес онда «әл-Фатиха» сүресі³⁷⁰ [және басқа да бір сүре] оқылады»³⁷¹. Сондай-ақ «ол бірінші тәкбірді (айтқан) соң біраз уақыт үнсіз тұратын»³⁷².

366 Муслим және Абу Дәуд.

367 Бұл жерде екі ислам мерекесі аталып тұр: рамазан айы аяқталған соң шаууәл айының 1-де аталатын 'Ид әл-Фитр (Ораза айт) және зул-хиджа айының 10-да аталатын 'Ид әл-Адха (Құрбан Айт) (Аудармашының ескертпесі).

368 Муслим және Абу Дәуд.

369 Сол жерде.

370 Бұл имам әш-Шәфи'идің, Ахмадың және Исақтың айтқан сөздері. Сондай-ақ осы көзқарасты мұсылмандардың соңғы буындарынан болған ханафи мазһабының кейбір өкілдері де олар осы мәселе бойынша тиісті зерттеулер өткізген соң ұстанатын болды. Ал «әл-Фатиха» сүресінен кейін қандай да бір сүре оқу туралы айтар болсақ, бұл пікірді Шәфи'и мазһабының кейбір өкілдері ұстанады әрі ол дұрыс болып табылады.

371 Әл-Бухари, Абу Дәуд, ән-Нәса'и және Ибн әл-Жәруд. Тууайжиридің пікірі бойынша («әл-Фатихадан» кейін тағы да бір басқа сүрені оқуға қатысты) қосымшалар үлкен мәртебеге ие басқа да хадистерге қайшы келмейді.

372 Ән-Нәса'и және әт-Тахауи бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

**Құранды барлық ережелерге сәйкес оқу («тартил»³⁷³) және дауыспен оны
көркемдеу**

«تَرْتِيلُ الْقِرَاءَةِ وَتَحْسِينُ الصَّوْتِ بِهَا»

Ол ﷻ Құранды әуенмен, байсалды, оның дұрыс ырғағын бұзбай, оған Аллаһ Тағала үйреткендей, асықпай және тездетпей, керісінше «әрбір әріпті анық айтып»³⁷⁴ оқитын, тіпті «ол қандай да бір сүрені жай және байсалды мәнермен оқығанда, сол (сүре) іс жүзіндегісінен ұзындау болып көрінетін»³⁷⁵.

Ол былай деп айтатын:

«يُقَالُ لِصَاحِبِ الْقُرْآنِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ اقْرَأْهُ وَارْقُهُ وَرَتَّلْ كَمَا كُنْتَ تُرْتِّلُ فِي الدُّنْيَا ، فَإِنَّ مَنَزْلَكَ عِنْدَ آخِرِ آيَةٍ تَقْرُؤُهَا».

«Құранды білгенге³⁷⁶ (Қиямет күні): “Оқы, көтеріле бер³⁷⁷ әрі мұны дүние өміріңде істейтініңдей сөздерді анықтап айт (раттил³⁷⁸), әрі ақиқатында, сенің орның соңғы оқыған аятыңа сәйкес болады», - деп айтылады»³⁷⁹.

Ол «(созылуы мүмкін болған белгілі әріптердің) оқуын созатын, мысалы, «Бисми-Лләһи» сөзін, «әр-Рахман» сөзін, «әр-Рахим» сөзін³⁸⁰, сондай-ақ «нә-диид» сөзін («Қаф» сүресі, 10-аят)³⁸¹ және басқа да соларға ұқсас сөздерді.

Ол, бұл туралы жоғарыда түсіндірілгеніндей, әдетте әрбір аятты оқып болған соң тоқтайтын³⁸².

Кейде «ол әдемі дірілді дауыспен (йуражжи’)³⁸³ (Құранның аяттарын) әуенді дыбыстап оқитын, мысалы (мұсылмандар) Меккені алған күні түйесінің үстінде

373 «Тартил» — Құранды (барлық ережелеріне сәйкес) оқу, бұл оның әрбір әрібінің анық айтылуын меңзейді (Аудармашының ескертпесі).

374 Ибн әл-Мубарак «әз-Зухдта» (162/1 «әл-Кауакибтен», 575), Абу Дәуд және Ахмад бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

375 Муслим және Мәлик.

376 Құранды толығымен немесе оның бір бөлігін жатқа білген әрі ондағы бұйрықтарға сәйкес амал еткен адам туралы (Аудармашының ескертпесі).

377 Жәннаттың сатыларынан көтерілу туралы айтылып тұр (Аудармашының ескертпесі).

378 «Раттил» — «ратталә» етістігінің бұйрық түрі — әуендетіп оқу [әрбір әріпті барлық ережелерге сәйкес нақты дыбыстап шығару] (Аудармашының ескертпесі). Қз.: 356 ескертпе.

379 Абу Дәуд және әт-Тирмизи, соңғысы бұл хадисті сенімді деген. Сөйтіп, ең жоғарғы сатыға Құранды толығымен жатқа білетін адам иемденеді, әрине, мұндай білгір адам іс жүзінде Құранның барлық нұсқауларына ілескен болса (Аудармашының ескертпесі).

380 Әл-Бухари және Абу Дәуд.

381 Әл-Бухари «Аф’әл әл-’Ибадта» бұл хабарды жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

382 «Әрбір аятты олардың арасында тоқтап-тоқтап оқу» тарауында.

383 Бұл сөздің етістіктен жасалған зат есімі - тәржи’. Хафиз Ибн Хәжар оны : «Бұл (Құран аяттарын) оқуда дауысты дыбыстарды көбейтуде (дуруб әл-харакат) ұқсайды, ал мұның негізі дірілдетуде (тардид); дауысты тәржи’ ету – бұл оны кеңірдекпен дірілдету (тардид би-ль-хальк)» деп

отырып, ол [өте жұмсақ және нәзік (дауыспен)] «әл-Фатх» (48:29) сүресін оқыды³⁸⁴, ал Абдуллаһ ибн Муғаффәл бұл әдемі дауыстың «а-а-а» деген дыбысы бар еді деп жеткізген³⁸⁵.

Ол ﷺ:

« زَيُّنُوا الْقُرْآنَ بِأَصْوَاتِكُمْ؛ فَإِنَّ الصَّوْتِ الْحَسَنَ يَزِيدُ الْقُرْآنَ حُسْنًا ».

«Құранды дауыстарыңмен көркемдеңдер [өйткені әдемі дауыс Құранның әдемілігін арттырады]! - және: - Ақиқатында, Құран оқушылардың арасында ең жақсы дауысқа, сендер оның Құран оқығанын естігенде: «Ол Аллаһтан қорқарды», - деп есептейтін адам ие»³⁸⁶, - деп, Құран оқығанда дауысты әдемі етуді бұйыратын³⁸⁷.

Ол сондай-ақ Құранды әуенді дыбыспен оқуды бұйырып, былай деп айтқан:

«تَعَلَّمُوا كِتَابَ اللَّهِ، وَاقْتَنُّوهُ، وَتَعَاهَدُوهُ، وَتَغْنُّوْا بِهِ، فَوَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَهُوَ أَشَدُّ تَقَلُّبًا مِنَ الْمَخَاضِ مِنَ الْعُقُلِ»

«Аллаһтың Кітабын зерттеп-үйреніңдер, оны үнемі оқыңдар, оны меңгеріңдер (яғни Құранды жаттаңдар) және оны әуендетіп оқыңдар, өйткені жаным Қолында болғанмен ант етемін, ол түйелердің бұғауларынан босап кететінінен де тезірек босап кетеді»^{388,389}.

түсіндірді; әл-Манауи былай деп айтқан: «Бұл Ардақты (Пайғамбар) ﷺ Меккені алған күні оның кеудесін тасып толтырған өте үлкен қуаныш пен бақыттың себебінен болуы әбден ықтимал».

384 әл-Бухари және Муслим.

385 Сол жерде. Ибн Хәжар «Фәтх әл-Бәриде» «а-а-а» деген бұл дыбыстауға түсіндірме жасап, былай деп жазады: «Бұл соңынан дыбыссыз алиф, ал оның соңынан басқа хамза ілесетін фатхалы хамза». Шейх Али әл-Қари тура сол түсіндірмені (Құранның басқа білгірлерінен) келтіріп, кейіннен былай деген: «Бұл – үш сөзылмалы алиф болуы әбден ықтимал».

Аудармашының ескертпесі: хамза (◌ْ) — екі дауысты дыбыстың арасында қысқа демсіздену ретінде шығарылатын әріп. Бөлек жазылуы мүмкін, бірақ жиі жағдайда «әлиф» (اَ), «уау» (وُ), «йа» (يُ) әріптерінің сүйеуіші ретінде қолданылады. Фатха – «ә» деген қысқа дыбысты білдіретін үстіңгі белгі (◌َ). «Әлиф» (اَ) — созылыңқы «ә» ретінде дыбысталады араб әліппесінің алғашқы әрібі.

386 Бұл сенімді (сахих) хадис, оны Ибн әл-Мубарак «әз-Зухдта» (162/1 «әл-Кауахиттен» 575), әд-Дәrimi, Ибн Нәср, әт-Табарани, Абу Ну'айм «Ахбар Исбаханда» және әд-Дийа' «әл-Мухтарада» жеткізген.

387 Әл-Бухари «та'лиқ» түрінде, Абу Дәуд, әд-Дәrimi, әл-Хаким, Таммам әр-Рази бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбектері арқылы келтіреді.

Маңызды ескертпе: бұл хадистің бір нұсқасында оның жеткізушілерінің біреуі сөздерді шатастырып: «Дауыстарыңды Құранмен көркемдегіңдер», - деп жеткізген. Бұл қателік хадисті және оның мағынасын жеткізуде болып тұр, әрі осындай нұсқада келтірілген хадисті сенімді деп айтатын адам қатты қателеседі, өйткені мұндай болған жағдайда бұл хадис осы тарауда қаралатын басқа сенімді түсіндірме жасайтын хадистерге қайшы келер еді. Іс жүзінде осындай хабарлар «мақлюб» хадистердің (хадистің ақпараттық бөлігінде немесе иснадында бір сөздің орыны ауыстырылған немесе басқасымен алмастырылған — Аудармашының ескертпесі) мысалы болады. Қозғалған мәселе толығырақ «Силсиләт әл-Әхадис әд-Да'ифа» (№ 5328) кітабында қаралады.

388 Яғни ұмытылады (Аудармашының ескертпесі).

Ол сондай-ақ:

«لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَتَغَنَّ بِالْقُرْآنِ»

«Құранды әуендетіп оқымаған бізден емес»³⁹⁰, - деп айтқан және:

389 Әд-Дәrimi және Ахмад бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

390 Абу Дәуд және әл-Хаким, соңғысы бұл хадисті сенімді деген және онымен әз-Зәһаби келіскен.

Ескертпе: Абу Дәудтен жеткен бұл хадисті Ибн әл-Әсир өзінің «Жәми' әл-Усул» еңбегінде әл-Бухариге жатқызып, оны Абу Һурайрадан жеткен хадис деп келтіреді. Оған ұстаз және бауыр Абд әл-Кадир әл-Арнаут пен оның көмекшілерінің бірі сүйеніп, былай деген (т. 2, 457-бет): «Әл-Әлбани өзінің «Пайғамбар ﷺ намазының сипаттамасы» кітабында (106-бет) зерттеу тақырыбынан ауытқып, бұл хадисті Абу Дәудке жатқызды». Сөйтіп олардың екеуі де егер хадис (әл-Бухари мен Муслимнің) «әс-Сахих» жинақтарының біреуінде келтірілетін болса, онда ғалым оны соларға жатқызу керек деп нұсқады.

Мен бұған былай деймін: егер осындай тұжырымдамаларда қандай да бір жасырын ниет жоқ деп білсек, онда менің нұсқаған нәрсем ақиқатқа сай және дұрыс. Алайда олар бұл жайттың мен тарапымнан осы, Аллаһ қаласа, игілікті кітапты құрастыруым барысында байқаусыз қалмағанын әрі маған әл-Бухаридің бұл хадисті Абу Һурайрадан келтіргені де белгілі екенін білуде тиіс. Бірақ мен бұл хадисті әл-Бухариге әдейі жатқызбадым, алайда, олар, бәлкім, ойлағандай, білмегендігім немесе ынтасыздығым себепті емес. Егер іс кейбір адамдар жорамалдайтындай осылай болғанда, онда бұл кітаптың бесінші басылымы шығып үлгерген осы уақыт ішінде мен ынтасыздығымнан жіберген қателігіме нұсқар едім, немесе бұрын білмеген нәрсемді білер едім, алайда, Аллаһқа мадақ, мұндай еш нәрсе болған жоқ. Ақиқатында, бұл хадистің сенімді (риуаятшы) болған жеткізушілерінің біреуі – Абу Әсим әд-Дахак ибн Мухләд ән-Нәбил, Абу Һурайрадан басталатын жеткізушілер тізбегінде қателесті, өйткені ол оны Ибн Журайжтан, Ибн Шихабтан, Абу Сәламадан, Абу Хурайрадан «*марфу*» үлгісінде (түрінде) келтірді, әрі бұл түсіндірілген. Алайда істің мәні барлық сенімді хадис баяндаушылар да осы хадисті Ибн Журайжтан жоғарыда аталған Абу Һурайрадан басталатын тізбек арқылы «*марфу*» түрінде, бірақ басқа «Аллаһ *тыңдайтындай басқа еш нәрсені тыңдамайды*» деген нұсқамен (риуаятпен) келтіретінінде, әрі бұл хадис осы кітапта әрі қарай аталатын болады.

Ибн Журайжтан хадистің бұл нұсқасы сенімді жеткізушілердің көбірек бөлігінен жеткізіледі, ал олардың әрбірі мұндай хадисті әз-Зухриден жеткізген.

Әрі әз-Зухриден де бұл нұсқа Яхья ибн Аби Кәсирден, Мухаммад ибн Умардан, Мухаммад ибн Ибраһим әт-Таймиден және Умар ибн Динардан жеткізіледі, әрі олардың барлығы бірге Абу Сәламадан, ал ол Абу Һурайрадан жеткізетін сенімді хадис баяндаушылар болатын.

«Осы Абу Һурайрадан келетін жалғыз иснад арқылы жеткізілетін бұл сенімді дәлелдер, - ал ол хадисті оның екінші нұсқасында жеткізген, - хадистің тек Абу Әсим жеткізетін бірінші нұсқасына қарағанда көбірек айақтарға ие» дегенге бір ауызды келісім бар. Шындығында, ол онда қателік жасады, әрі бұл хадис ғалымдар жіктеген белгілі «шазз» санатына жатады. Осы себепті хадис білгірі (әл-хафиз) Абу Бакр ән-Нисабури: «Хадистің екінші нұсқасын жеткізетін Ибн Журайждан баяндайтын риуаятшылардың көп болуына байланысты», - деп айтып, Абу Әсимнің хадисті осы риуаятта жеткізгенде қателескеніне сенімді еді. Мен (яғни шейх әл-Әлбани – *Аудармашының ескертпесі*): «Сондай-ақ бұл хадисті әз-Зухриден келтіретін риуаятшылар санының көп болуы және оны кейін Абу Сәламадан жеткізгендердің көп болуы себепті де», - деп айтамын. Сондықтан әл-Хатыб әл-Бағдади Абу Бакр ән-Нисабуриге мен одан дәйексөз ретінде келтірген (пікірде) ілесті. Ибн әл-Асир өзінің «әл-Жәми'» еңбегінде, кейін Ибн Хәжар да «әл-Фатх»-та (13/429) хадистің бірінші нұсқасының кемшіліктеріне сыпайы түрде нұсқады, ал бұл кейбір (ғалымдар) тарапынан байқаусыз қалды, бірақ егер біреу-міреу мұны байқаған болса да, оның «әс-Сахих» жинағында келтірілетін хадистің бір нұсқасында қателік бар екенін мойындауға итермелейтін батылы жетпейтін шығар еді.

Мен ол туралы осы кітаптың түпнұсқасында («әл-Әсл») осыдан жиырма жыл бұрын жазып кеткен зерттеу қорытындысы, міне, осындай. Мен оны (кітаптың) осы басылымында атап кетуді

«مَا أَذِنُ اللَّهُ لشيءٍ مَا أَذِنَ لِنَبِيِّ حَسَنِ الصَّوْتِ [حَسَنِ التَّرْنُمِ] يَتَغَنَّى
بِالْقُرْآنِ [يَجْهَرُ بِهِ]»

«Аллаһ Құранды [дауыстап] әуендетіп оқитын³⁹¹ [өз дауысын көркемдететін; - хадистің басқа нұсқасында: «әуендетіп оқитын», - деп айтылады] Пайғамбарды тыңдағандай етіп ешкімді тыңдамайды»³⁹², - деп айтатын.

Ол (өзінің атақты сахабаларының бірі болған) Абу Муса әл-Әш'ариге (Аллаһ оған разы болсын) былай деп айтқан:

«لَوْ رَأَيْتَنِي وَأَنَا أَسْتَمِعُ قِرَاءَتَكَ الْبَارِحَةَ، لَقَدْ أُوتِيتَ مِزْمَارًا مِنْ
مِزَامِيرِ آلِ دَاوُدَ»

«Сен мені кеше мен сенің (Құран) оқығаныңды тыңдаған кезімде көрсең еді³⁹³!
(Ақиқатында,) саған Дәуіт әулеті сырнайларының³⁹⁴ бір сырнайы сый етілген!»
[Ал Абу Муса әл-Әш'ари: «Егер мен сіздің сол жерде болғаныңызды білгенімде, дауысымды одан да күштірек көркемдетер едім», - деген³⁹⁵].

(Қажеттілік туындаған жағдайда) имамның есіне (Құранның аяттарын) салу туралы

«الْفَتْحُ عَلَى الْإِمَامِ»

Ол ﷺ егер имам (Құран) оқығанда жаңылысса, оның есіне (Құранның аяттарын) салу қажет екендігін бекітті. Мысалы, бірде «ол намазында (Құранды) дауыстап оқып жатып, жаңылысты. (Намазды) аяқтап болған соң ол Убаййдан: «Сен біз-

жөн санадым. Әрбір ынсапты адам мен «зерттеу тақырыбынан ауытқыған» болдым ба, әлде менен өзге басқа біреу (кейбір) хадис білгірлері қателік жіберген нәрседе маған қарсы пікір білдіргенде осы зерттеуді жақсылап өткізбеді ме – осыны білу үшін. Олар сонысымен мен оның (яғни шейх әл-Әрнауттың – Аудармашының ескертпесі) қатесіне ортақ болуымды және сол (қателікте) қала беруімді қалады. Аллаһ осындай ұзақ түсіндірменің себепкері болған кісіні кешірсін, өйткені мен осы кітапта мұндайдан қашқақтауға тырысудамын және енді осы сияқты көпсөзді ой бөлісуге қайта оралуға мәжбүр болмайтын шығармын деп үміттенемін. Ал Аллаһ – ең жақсы Көмекші!

391 Әл-Мунзири: «"Тәғанна" сөзі "әдемі дауыспен оқу" дегенді білдіреді; Суфйан бин 'Уйяйна және басқалар бұл пікір "истәғна" ((Құранның арқасында) бұл дүниенің игіліктеріне мұқтаж болмау) сөзіне қатысты деген, алайда мұндай пікір кері қайтарылады», - деп айтқан.

392 Әл-Бухари, Муслим, әт-Тахауи және Ибн Мәндаһ «әт-Таухидте»(81/1).

393 Яғни: егер сен мені сол кезде көргеніңде, бұл саған қуаныш қосар еді (Аудармашының ескертпесі).

394 Діндар-ғалымдар «сырнай» дегенде бұл жерде әдемі дауыс, ал «Дәуіттің әулеті» дегенде Дәуіт (пайғамбардың) өзі (оған Аллаһтың сәлемі болсын) туралы меңзеледі деп айтады. Кімнің болсын әулеті нақты оның өзіне ғана қатысты бола алады, ал Дәуіт өте әдемі дауысқа ие болатын. Бұл туралы имам ән-Нәуауи Муслимнің «Сахихына» жазған түсіндірмесінде нұсқаған.

395 Абду-р-Раззақ «әл-Амалиде» (2/44/1), әл-Бухари, Муслим, Ибн Нәср және әл-Хаким.

бен бірге намаз орындадың ба?», - деп сұрады. Ол: «Иә», - деп жауап берді. (Сонда) ол: «Ендеше, саған [менің есіме салуға] не кедергі болды?», - деді³⁹⁶.

Намаз кезінде Аллаһқа шайтаның кесірінен пана сұрап жалбарыну және оның азғыруын қайтару үшін үшін жеңіл-жеңіл (азғантай ғана) түкіру
«الْاِسْتِعَاذَةُ وَالتَّفَلُّ فِي الصَّلَاةِ لِدَفْعِ الْوَسْوَةِ»

Бірде Усман ибн Абул-'Ас (оған Аллаһ разы болсын): «Уа, Аллаһтың елшісі! Ақиқатында, шайтан мені шатастырып, намаз орындауыма және Құран оқуыма кедергі жасайды!», - дейді. Оған Аллаһтың Елшісі ﷺ:

«ذَاكَ شَيْطَانٌ يُقَالُ لَهُ خَنْزَبٌ فَإِذَا أَنْتَ حَسَسْتَهُ فَتَعَوَّذْ بِاللَّهِ مِنْهُ وَاتَّقِ عَنْ يَسَارِكَ ثَلَاثًا».

«Бұл – Хинзаб есімді шайтан. Егер оны (жаныңда екенін) сезсең, онда Аллаһтан (оның кесірінен) пана сұрап, сол жағыңа үш рет түкір³⁹⁷», - деп жауап айтты. Ол: «Мен тура солай істедім және Аллаһ оны менен алыстатты», - деп айтқан³⁹⁸.

Рукуғ «الرُّكُوعُ»

Кейін, ол ﷺ (Құран) оқуды аяқтап болып, шамалы тұра тұратын³⁹⁹, содан соң бұл «Намазды ашатын тәкбір (такбират әл-ихрам)» тарауында түсіндірілгендей, екі қолын көтеріп⁴⁰⁰, тәкбір айтатын⁴⁰¹ және рукуғ жасайтын⁴⁰².

396 Абу Дәуд, Ибн Хиббан, әт-Табарани, Ибн 'Асакир (2/296/2) және әд-Дийа' «әл-Мухтарада» бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

397 Арабтың «тәфл» сөзі «азғантай (мардымсыз) түкірік шығарып (жеңіл-жеңіл) түкіру дегенді білдіреді» («Нихайа»).

398 Муслим және Ахмад. Ән-Нәуауи (Аллаһ оны рақым етсін) былай деп айтқан: «Бұл хадис шайтан (намаз орындаушыларды бөтен ойлармен көңілін бұрып) азғырған тұста Аллаһтан пана сұраудың және сол жаққа түкірудің құпталатынын көрсетеді».

399 Абу Дәуд және әл-Хаким, соңғысы бұл хадисті сенімді деген және онымен әз-Зәһаби келіскен. Бұл, Ибн аль-Каййим мен басқа (ислам ғалымдарының) пікірінше, оның ﷺ (Құран оқып болған соң) демін басу үшін болған.

400 Әл-Бухари және Муслим. Осылайша рукуғтан тұрған кезде де екі қолды көтеру туралы Пайғамбардың өзінен ﷺ өте көптеген (мутауатир) хадистер жеткізіледі. Бұл қағида - имам Мәлик, әш-Шәфи'и және Ахмад сынды үш имамның, сондай-ақ хадис білгірлері болған ғалымдардың (мухаддистердің) және фикһ мамандарының басым бөлігінің мазһабы. Имам Мәлик (Аллаһ оны рақым етсін) өмірінің соңына дейін осы қағиданы ұстанды, бұл туралы Ибн 'Асакир (15/78/2) айтқанындай. Ханафи мазһабының кейбір өкілдері де, бұл осы кітаптың алғысөзінде түсіндірілгеніндей, соның ішінде Абу Юсуфтың шәкірті болған 'Исам ибн Йусуф Абу 'Асам әл-Бәлхи де (210 х. ж. қайтыс болды) осыны ұстанды. Абдуллаһ ибн Ахмад өзінің «әл-Мәса'ил» (60-бет) кітабында өзінің әкесінен (Ахмад ибн Хәнбалдан — Аудармашының ескертпесі) былай деп жеткізген: «'Уқба ибн

Ол сондай-ақ «намазды нашар орындаған адамға да»:

«إِنَّهَا لَا تَتِمُّ صَلَاةٌ أَحَدِكُمْ حَتَّى يُسَبِّحَ الْوُضُوءَ كَمَا أَمَرَهُ اللَّهُ تَعَالَى، ثُمَّ يُكَبِّرُ وَيَحْمَدُ اللَّهَ وَيُمَجِّدُهُ، وَيَقْرَأُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا أَدْنَى اللَّهُ لَهُ فِيهِ، ثُمَّ يُكَبِّرُ فَيَرْكَعُ، وَيَضَعُ كَفَّيْهِ عَلَى رُكْبَتَيْهِ حَتَّى تَطْمَئِنَّ مَفَاصِلُهُ وَتَسْتَرَحِي...».

«Ақиқатында, сендердің кез келгендеріңнің намазы ол сол үшін Аллаһ бұйырындай етіп ең жақсы үлгімен дәрет алмайынша,...; кейін Аллаһты ұлықтамайынша; Оны мадақтап дәріптемейінше; кейін Құраннан Аллаһ оған үйреткенін және (есіне сақтауға) мүмкіндік бергенін өзіне қиындық туғызбайтындай мөлшерде оқымайынша; кейін тәкбір айтып, буындары тырысып тұрмағанын және босансынғанын (сезетіндей) [екі қолын тізелеріне қойып,] рукуз жасамайынша.... толық болмайды»⁴⁰³.

Рукуғтың сипаттамасы

«صِفَةُ الرُّكُوعِ»

«Ол ﷻ алақандарын тізелеріне қоятын»⁴⁰⁴ және «басқаларға да солай істеуді бұйыратын»⁴⁰⁵, мысалы, жоғарыда келтірілген хадистегі «намазды нашар орындаған адамға» да осыны бұйырды.

«Ол алақандарын тізелерінің үстіне [оларды қысып ұстап тұрғандай] мығым тіреп қоятын»⁴⁰⁶ және «саусақтарының арасын ашатын»⁴⁰⁷, әрі тура соны «намазды нашар орындаған адамға» бұйырып:

«إِذَا رَكَعْتَ فَضَعْ رَاكِبِيكَ عَلَى رُكْبَتَيْكَ، ثُمَّ فَرِّجْ بَيْنَ أَصَابِعِكَ، ثُمَّ امْكُثْ حَتَّى يَأْخُذَ كُلُّ عَظْمٍ مَأْخُذَهُ».

‘Амирден ол намаз кезінде қолдарын көтерген адам туралы: «Әрбір осындай қозғалыс үшін ол (Аллаһтан) он игі іс жасағандай сый-сауап алады», - деп айтқаны жеткізіледі».

Мен (яғни шейх әл-Әлбани – Аудармашының ескертпесі) былай деймін: бұл сөз келесі құдси хадиспен расталады (құдси хадис — ол бізге Пайғамбар ﷺ арқылы жеткізіледі, ал бұл хадистің жеткізу тізбегінің өзі Пайғамбардан ﷺ Ұлы әрі Аса Құдіретті Аллаһқа көтеріледі. — Аудармашының ескертпесі): «...кім жақсы іс істеймін деп шешсе және оны істесе, Аллаһ Өзінің құзырында оның (істегені) үшін оннан жеті жүзге дейін және одан да көбірек осындай (жақсы) істерді жазып қояды» (әл-Бухари және Муслим). Қз.: «Сахих әт-Тарғиб» (№ 16).

401 Әл-Бухари және Муслим.

402 Сол жерде.

403 Абу Дәуд және ән-Нәса’и. Әл-Хаким бұл хадисті сенімді деген және әз-Зәһаби онымен келіскен.

404 Әл-Бухари және Абу Дәуд.

405 Әл-Бухари және Муслим.

406 Әл-Бухари және Абу Дәуд.

407 Әл-Хаким. Ол бұл хадисті сенімді деген және онымен әз-Зәһаби және әт-Тайалиси келіскен. Бұл хадис Абу Дәудтың «Сахихында» келтіріледі (809).

«Сен рукуғ жасағаныңда алақандарыңды тізелеріңе қой, кейін саусақтарыңның арасын аш, кейін денеңнің әрбір мүшесі өзінің тиісті күйіне түспейінше (осындай күйде) қала бер», - деген⁴⁰⁸.

«Ол еркін тұратын (яғни қысылып тұрмайтын) және шынтақтарын бүйірлерінен алшақтау қоятын (яғни оларды бүйірлеріне жабыстырып ұстамайтын)»⁴⁰⁹.

«Рукуғта ол арқасын біртегіс етіп, түзу ұстайтын»⁴¹⁰, «тіпті егер оған су құйылса, ол орнында қала берер еді (яғни ағып кетпес еді)»⁴¹¹. Ол сондай-ақ «намазды нашар орындаған адамға» былай деп айтқан:

«فَإِذَا رَكَعْتَ فَاجْعَلْ رَاخَتَيْكَ عَلَى رُكْبَتَيْكَ، وَامْدُدْ ظَهْرَكَ، وَمَكِّنْ لِرُكُوعِكَ».

«Сен рукуғ жасаған кезінде, алақандарыңды тізелеріңе қой, арқаңды (бүкіл бойымен) түзе және осы күйде мығым тұр» (сөзбе-сөз: «өз рукуғыңда» — Аудармашының ескертпесі)⁴¹².

«Ол басын өте төмен де түсірмейтін (яғни оның басы салбырамайтын) және оны (өте жоғары да) [яғни арқасының бойынан жоғары] көтермейтін»⁴¹³ — ол (осы екеуінің арасындағы) орташа күйде болатын⁴¹⁴.

Рукуғ жасау кезінде тыныш тұру (әр мүшенің тиісті күйіне түсуі) міндеттілігі туралы

«وَجُوبُ الطَّمَأْنِينَةِ فِي الرُّكُوعِ»

Ол рукуғ жасау кезінде әр мүшесін тиісті күйіне түсіретін және, бұл жоғарыда ескертілгендей, «намазды нашар орындаған адамға» да осылай істеуді бұйырған еді.

Ол былай деп айтатын:

«أَتِمُّوا الرُّكُوعَ وَالسُّجُودَ؛ فَإِنِّي أَرَاكُمْ مِنْ بَعْدِ ظَهْرِي إِذَا مَا رَكَعْتُمْ، وَإِذَا مَا سَجَدْتُمْ».

«Өз рукуғтарың мен сәжделеріңді толық орындаңдар, өйткені, жаным Қолыңда болғанмен ант етемін, ақиқатында, мен сендерді рукуғ пен сәжде жасап жатқан кездеріңде артымда көріп турамын»⁴¹⁵⁴¹⁶.

408 Ибн Хузайма және Ибн Хиббан өздерінің «әс-Сахих» кітаптарында.

409 Әт-Тирмизи, ол бұл хадисті сенімді деген және Ибн Хузайма да.

410 Әл-Бухари және әл-Бәйһақи бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

411 Әт-Табарани «Му'жам әл-Кәбирде» және «Му'жам әс-Сағирде», Абдуллаһ ибн Ахмад «Зау'ид әл-Муснадта» және Ибн Мәжаһ.

412 Ахмад және Абу Дәуд бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

413 Абу Дәуд және әл-Бухари «Жуз әл-Қира'ада» бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

414 Муслим және Абу Ауана.

415 Бұл Пайғамбардың ﷺ тек намаз орындау кезінде ғана орын алған мұғжизаларының бірі болған шынайы көруі еді: бұлайша көру жалпы сипатта болғандығы жайлы ешбір куәліктер жоқ.

Бірде «ол рукуғтарын дұрыс орындамай және сәжде жасау кезінде мұрнымен шұқып намаз орындап тұрған адамды көріп, оған былай деп айтқан:

«لَوْ مَاتَ هَذَا عَلَى حَالِهِ هَذِهِ؛ مَاتَ عَلَى غَيْرِ مِلَّةِ مُحَمَّدٍ، [يَنْقُرُ صَلَاتَهُ كَمَا يَنْقُرُ الْغُرَابُ الدَّمَ]، مَثَلُ الَّذِي لَا يُتِمُّ رُكُوعَهُ وَيَنْقُرُ فِي سُجُودِهِ مِثْلُ الْجَائِعِ الَّذِي يَأْكُلُ الثَّمَرَةَ وَالتَّمْرَتَيْنِ، لَا يُغْنِيَانِ عَنْهُ شَيْئًا».

«Егер бұл адам осы күйінде өлсе, ол [қанды шұқып жатқан қарға сияқты намазда мұрнымен шұқып,] Мухаммадтың дінінде (милләт) болмаған күйде өлер еді. Рукуғтарын соңына дейін (толық) орындамаушы және сәжде жасау барысында мұрнымен шұқушы, бір-екі құрма жейтін, бірақ олар оған еш пайда бермейтін аш адам секілді»⁴¹⁷.

Абу Һурайра (Аллаһ оған разы болсын) былай деп айтқан: «Менің сүйікті досым (оған Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын) маған намаз кезінде қораз секілді мұрынмен шұқуға, түлкі сияқты басты бұра беруге және маймыл сияқты (жүресінен) отыруға тыйым салды»⁴¹⁸.

Аллаһтың Елшісі (оған Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын) сондай-ақ былай деп айтатын:

«أَسْوَأُ النَّاسِ سَرِقَةً الَّذِي يَسْرِقُ صَلَاتَهُ» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ يَسْرِقُ صَلَاتَهُ؟ قَالَ: «لَا يُتِمُّ رُكُوعَهَا وَلَا سُجُودَهَا».

«Адамдардың арасындағы ең жаман ұры өз намазынан (бір нәрсе) ұрлаушы болып табылады». Одан: «Уа, Аллаһтың Елшісі! Ол қалайша өз намазынан (бір нәрселерді) ұрлайды?», - деп сұрады. Ал ол: «Ол рукуғтары мен сәжделерін соңына дейін орындамайды», - деп жауап берді⁴¹⁹.

Бірде «ол намаз орындап тұрған кезінде көзінің қырымен рукуғ пен сәжде жасаған кездерінде омыртқасы түзу етіп жазылмайтын бір адамды байқап қалды. (Намазын) аяқтап болған соң, ол:

«يَا مَعْشَرَ الْمُسْلِمِينَ! إِنَّهُ لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَا يُقِيمُ صَلَاتَهُ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ».

«Уа, мұсылмандар жамағаты! Ақиқатында, рукуғ және сәжде жасаған кезде омыртқасын түзу етіп жазбағанның намазы жарамсыз (дұрыс емес)», - деді⁴²⁰.

416 Әл-Бухари және Муслим.

417 Абу Йә'лә «әл-Муснадта» (340, 3491/1), әл-Әжури «әл-Әрба'инде», әл-Бәйһақи, әт-Табарани (1/192/1), әд-Дийа' «әл-Мунтақа мин әл-Әхадис әс-Сахах уәл-Хисанда» (276/1), Ибн 'Асакир (2/226/2, 414/1, 8/14/1, 76/2) бұл хадисті жеткізушілердің жақсы тізбегі арқылы жеткізген және Ибн Хузайма да; соңғысы бұл хадисті сенімді деген (1/82/1). Ибн Батта «әл-Ибанада» (5/43/1) күшейтетін басқа хадистің қосымшадан басқа бірінші бөлімін «мурсәл» түрінде келтіреді.

418 Әт-Тайалиси, Ахмад және Ибн Аби Шәйба. Бұл, мұны мен Абд әл-Хаққ әл-Ишбилидің «әл-Әхкам» (1348) кітабына жазған түсіндірмемде айтқанымдай, жақсы хадис.

419 Ибн Аби Шәйба (1/89/2), әт-Табарани және әл-Хақим, соңғысы бұл хадисті сенімді деген және онымен әз-Зәһаби келіскен.

420 Ибн Аби Шәйба (1/89/1), Ибн Мәжаһ және Ахмад бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді. Қз.: «әс-Сахих» (2536).

Басқа бір хадисте ол былай деп айтқан:

«لَا تُجْزَى صَلَاةٌ لَا يُقِيمُ الرَّجُلُ فِيهَا ظَهْرَهُ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ».

«Адам рукуғ және сәжде жасау кезінде арқасын түзу етіп жазбайынша, оның намазы үшін сауап берілмейді»⁴²¹.

Рукуғта айтылатын Аллаһты еске алу сөздері (зікірлер)

«أَذْكَارُ الرُّكُوعِ»

Ол (рукуғта – аудармашыдан (қз.)) Аллаһты еске алу сөздерін айтатын және төменде келтірілген түрлі дұғаларды кезектестіріп, Оған жалбарынатын:

1. «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ».

Субхәнә Рабби-л-‘Азым (3 рет)

«Ұлы Раббым Пәк!» (3 рет).⁴²²

Алайда кейде ол бұл сөздерді үш реттен де көбірек айтатын⁴²³. Бірде қосымша түнгі намазда ол бұл сөздерді көп айтатқаны сонша – оның рукуғінің ұзақтығы ол «әл-Бақара», «Ниса», «Әли Имран» секілді үш сүрені оқыған қиямының ұзақтығындай болды. Осы намазда ол Аллаһқа көп дұға етіп жалбарынатын және Одан кешірім сұрайтын. Бұл хадис жоғарыда «Қосымша түнгі намаз (таһажжуд)» тарауында (Хузайфа ибн әл-Йаманнан - Аудармашының ескертпесі) келтірілді.

2. «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ وَيُحْمَدُ».

Субхәнә Рабби-л-‘Азым уа би-хамди-һи (3 рет).

«Ұлы Раббым Пәк және Оған мақтау-мадақ!»⁴²⁴ (3 рет).

3. «سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ».

Суббухун, Қуддусун, Раббу-л-мәләикәти уә-р-рух.

«Пәк, Қасиетті»⁴²⁵, періштелер мен Рухтың (Жәбірейілдің) Раббысы^{426!}⁴²⁷

421 Абу Ауана, Абу Дәуд және әс-Сахми (61). Әд-Дәракутни бұл хадисті сенімді деген.

422 Ахмад, Абу Дәуд, Ибн Мәжаһ, әд-Дәракутни, әт-Тахауи, әл-Бәззар, Ибн Хузайма (604) және әт-Табарани бұл хадисті «Му’жам әл-Кәбир» кітабында жеті сахабадан жеткізеді. Сөйтіп, бұл хадис «Дәріштеуде тек үш ретпен шектелуге болады» деген пікірмен келіспейтіндердің (мысалы, Ибн әл-Қайимнің және басқалардың) пікірін теріске шығарады.

423 Мұндай қорытынды оның ﷻ қиямда тұруы, рукуғы мен сәждесі ұзақтықтары бойынша бірдей болғандығы туралы хабарланған хадистерде айтылған, бұл туралы келесі тарауда сөз етіледі.

424 Сенімді (сахих) хадис, Абу Дәуд, әд-Дәракутни, Ахмад, әт-Табарани және әл-Бәйһақи келтіреді.

425 Абу Исхақ былай деген: "«Суббух» деген «қандай да болсын кемшіліктерден Пәк» дегенді, ал «Қуддус» деген «Пәк және Қасиетті» дегенді білдіреді". Ибн Сайда былай деп айтқан: «Суббух пен Құддус Аса Құдіретті және Ұлы Аллаһтың сипаттары болып табылады, өйткені Оны барлық (жаратылыстар) дәріптейді және ұлықтайды» («Лисан әл-‘Араб»).

4. «سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ! وَبِحَمْدِكَ اللَّهُمَّ! اغْفِرْ لِي»

Субхәнә-кә, Аллаһуммә, уа би-хәмди-кә! Аллаһуммә, гғир ли!

«Уа, Аллаһ, сен Пәксің⁴²⁸ және Саған мадақ! Уа, Аллаһ, мені кешір!»

Ол өзіне Құранда бұйырылған нәреселердің барлығын орындап рукуғ пен сәжде жасау кезінде осы сөздерді жиі қайталайтын⁴²⁹.

5. «اللَّهُمَّ لَكَ رَكَعْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ - وَلَكَ أَسْلَمْتُ، [أَنْتَ رَبِّي] خَشَعْتُ لَكَ سَمْعِي

وَبَصَرِي، وَمُخِي وَعَظْمِي (عِظَامِي) وَعَصْبِي، [وَمَا اسْتَقَلْتُ بِهِ قَدَمِي لِلَّهِ رَبِّ

الْعَالَمِينَ]».

Аллаһуммә, лә-кә рака'ту, уа би-кә әмәнту, уа лә-кә әс-ләмту, [әнтә рабби,] хаша'а лә-кә сам'и, уа басари, уа мүххи, уа 'азми [немесе 'ызами], уа 'асаби [уа мә-стақалләт би-һи қадами ли Лләһи рабби-л-'әләмин]

«Уа, Аллаһ, Өзіңе рукуғ еттім (иілдім) және Өзіңе иман келтіріп, Өзіңе бойұсындым [Сен - Раббымсың]. Саған құлағым, көзім, миым, сүйегім (тағы бір хабарда «сүйектерім» деп келеді), сіңірім бойұсынды [сондай-ақ аяғым көтеріп тұрған бүкіл болмысым⁴³⁰ - барлығы әлемдердің Раббысы - Аллаһқа тән!]⁴³¹

6. «اللَّهُمَّ لَكَ رَكَعْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ، وَلَكَ أَسْلَمْتُ، وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ، أَنْتَ رَبِّي،

خَشَعْتُ سَمْعِي وَبَصَرِي وَذَمِّي وَلَحْمِي وَعَظْمِي وَعَصْبِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ».

Аллаһуммә, лә-кә рака'ту, уа би-кә әмәнту, уа лә-кә әс-ләмту уа 'аләй-кә тауаккал-ту, әнтә рабби, хаша'а сам'и уа басари, уа дами, уа ләхми, уа 'азами, уа 'асаби ли Лләһи рабби-л-'әләмин.

«Уа, Аллаһ, Өзіңе рукуғ еттім (иілдім) және Өзіңе иман келтіріп, Өзіңе бойұсындым, Саған тәуекел еттім. Сен - Раббымсың. Құлағым, көзім, қаным және етім, сүйектерім мен сіңірлерім әлемдердің Раббысы – Аллаһқа тән!»⁴³²

7. «اللَّهُمَّ لَكَ رَكَعْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ، وَلَكَ أَسْلَمْتُ، وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ، أَنْتَ رَبِّي،

خَشَعْتُ سَمْعِي وَبَصَرِي وَذَمِّي وَلَحْمِي وَعَظْمِي وَعَصْبِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ».

426 Бұл жерде Жәбірейіл (оған Аллаһтың сәлемі болсын) аталып тұрған болуы әбден ықтимал (Аудармашының ескертпесі).

427 Мұслим және Абу Ауана.

428 Яғни: «Сенің Даңқың Саған телінетін кез келген лайықсыздықтан жоғары», - деп куәлік береміз (Аудармашының ескертпесі).

429 Әл-Бухари және Мұслим. «...өзіне Құранда бұйырылғанды орындап» деген сөздер Аллаһ Тағаланың : «Енді Раббыңды мақтай дәріптеп, Одан жарылқау тіле. Негізінен Аллаһ тәубені өте қабыл етуші» («Нәср» сүресі, 110:3), - деген сөздеріне қатысты.

430 Бұл әрбір жеке затты атағаннан соң жалпы сөзді қолданудың мысалы (басқаша айтқанда бүкіл дене - Аудармашының ескертпесі).

431 Мұслим, Абу Ауана, әт-Тахауи және әд-Даракутни.

432 Ән-Нәса'и бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

Субхана зи-л-жабрути, уә-л-малакути, уә-л кибри-йаи, уә-л-‘азамати.

«(Шексіз) күш-құдіреттің, биліктің, айбындылық пен ұлылықтың»⁴³³ Иесі Аллаһ (кемшілік атаулыдан) Пәк!» «Ол бұл сөздерді қосымша түнгі намазда айтатын»⁴³⁴.

Рукуғты ұзақ уақытқа созып орындау туралы «إِطَالَةُ الرُّكُوعِ»

«Оның ﷻ рукуғы, рукуғтан кейін тік тұруы, сәждесі және екі сәжде арасында отыруы (ұзақтығы бойынша) шамамен бірдей болатын»⁴³⁵.

Рукуғ жасау кезінде Құран оқуға тыйым салынғандығы туралы «النَّهْيُ عَنْ قِرَاءَةِ الْقُرْآنِ فِي الرُّكُوعِ»

«Ол ﷻ рукуғ пен сәжде жасағанда Құран оқуға тыйым салатын»⁴³⁶. Бұдан тыс ол:

433 Бұл сөздер шексіз құдіретті (әл-қахр) білдіретін «ал-жабр» сөзінің және абсолюттік билікті (әт-тасарруф) білдіретін «ал-мүлк» сөзінің таңдаулы шырайы болып табылады. Яғни Аллаһ шексіз құдірет пен абсолюттік билік Иесі болып табылады, әрі олардың әрқайсысы ең жоғары дәрежеге жетеді.

434 Абу Дәуд және ән-Нәса’и бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді. **Ескертпе:** Жоғарыда келтірілген (Аллаһты) еске алу сөздерінің (зікірлердің) екеуін немесе бірнешеуін бір рукуғта біріктіріп айту туралы қандай да бір қуәлік бар ма әлде жоқ па? Ғалымдардың бұл мәселеге қатысты пікірлері әртүрлі болды. Ибн әл-Қайим өзінің «Зад әл-Ма’ад» кітабында бұл туралы нақты еш нәрсе айтпаған. Имам ән-Нәуауи өзінің «әл-Әзкар» кітабында бірінші пікірге ауып, былай деп жазған: «Егер мүмкіндік болса, осы еске алу сөздердің (зікірлердің) барлығын біріктіру әрі (намаздағы) зікірлер айтылатын басқа әрекеттерді жасауда да осылай істеу ең жақсысы болып табылады». Абу әт-Таййиб Сыддық Хасан Хан онымен келіспеді де, «Нузул әл-Абрарда» (84-бет): «Бір зікірлер бір жерде, ал басқалары басқа жерде жеткізіледі, бірақ мен оларды біріктіруге мүмкіндік беретін қуәліктерді көріп тұрған жоқпын. Аллаһтың Елиісі ﷻ кейде бір дұғаны, ал кейде екінші дұғаны айтып, оларды бір кезде біріктірмеген; жаңадан бір нәрселерді ойдан шығарғанша (оның өнегесіне) ілесу жақсырақ болады». Соңғы көзқарас, Аллаһ қаласа, ақиқатқа едәуір жақынырақ. Алайда осы (рукуғ) күйінде және басқа да күйлерде ұзақтығы бойынша қиямда тұрғандай ұзақ тұру Сүннетте бекітілген. Сөйтіп, егер намаз орындаушы осы мәселеге қатысты Пайғамбардың ﷺ Сүннетіне ілескісі келсе, ол үшін жалғыз мүмкін болған нәрсе не, бұған ән-Нәуауи нұсқағандай және Ибн Нәср «Қийам әл-Ләйл» (76-бет) кітабында Ибн Журайждан ‘Ата осылай істегендігі туралы хабарда келтіргендей, осы зікірлерді біріктіріп айту болады, не көп рет қайталанатын қандай да бір зікірді айту болады, әрі Сүннетке жақыны да осы. Аллаһ бұл туралы жақсырақ біледі!

435 Әл-Бухари және Муслим. Бұл хадистің алынған көздері мен жеткізушілерінің тізбектері «әл-Ируа’» кітабында келтірілген (331).

436 Муслим және Абу Ауана. Бұл абсолюттік тыйым жалпы сипатқа ие, әрі ол парыз намаздарды да, нәпіл намаздарды да қамтиды. Ибн Асакирдің (17/299/1) «...қосымша намаздарға қатысты айтар болсақ, бұда (Құран оқуда) айыпталатын еш нәрсе жоқ» деген қосымшасы не үлкен беделге ие

«أَلَا إِنِّي نُهَيْتُ أَنْ أَقْرَأَ زَاكِعًا أَوْ سَاجِدًا، فَأَمَّا الرُّكُوعُ فَعَظُمُوا فِيهِ الرَّبِّ، وَأَمَّا السُّجُودُ فَاجْتَهِدُوا مِنَ الدُّعَاءِ ، فَقَمِنْ أَنْ يُسْتَجَابَ لَكُمْ».

«Ақиқатында, маған *рукуғ* пен *сәжде* жасағанымда Құран оқуға тыйым салынды. Сондықтан да *рукуғ* жасау кезінде Аса Құдіретті және Ұлы Раббының Ұлылығын дәріптеңдер, ал *сәжде* жасау кезінде (Аллаһқа) жиі дұға етіп жалбарыныңдар, өйткені (дұғаларыңа) жауап қайтарылуы әбден мүмкін», - деп айтатын⁴³⁷.

Рукуғтан бой түзеу және рукуғтан кейін айтылатын Аллаһты еске алу сөздері

«الاعْتِدَالُ مِنَ الرُّكُوعِ، وَمَا يَقُولُ فِيهِ»

Кейін «ол ﷻ рукуғтан бой көтергенде:

«سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ»

Сами'а-Аллаһу ли-мән хамидаһу -

«Аллаһ Өзіне мақтау-мадақ айтушыны естіді (естісін)!», - деп, омыртқасын түзейтін⁴³⁸.

Ол «намазды нашар орындаған адамға»:

«إِنَّهَا لَا تَتِمُّ صَلَاةٌ لِأَحَدٍ مِنَ النَّاسِ حَتَّى ... يُكَبِّرَ ... ثُمَّ يَرْكَعَ، ثُمَّ يَقُولُ: سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، حَتَّى يَسْتَوِيَ قَائِمًا».

«Адамның намазы ... ол *тәкбір* айтпайынша..., кейін *рукуғ* жасамайынша..., кейін: «Сами'а-Аллаһу ли-ман хамидаһу» («Аллаһ Өзіне мақтау-мадақ айтушыны естіді (естісін)!»), - деп айтпайынша және (қайтадан) бой түзеп, тік тұрмайынша толық болмайды»⁴³⁹, - деп, осылай істеуді бұйырды. «Ол басын көтерген кезде әрбір омыртқа сүйегі өз орнына қайтқанға дейін бойын тік түзейтін»⁴⁴⁰.

Кейін «ол ﷻ тік тұрып:

«رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ»

Рабба-на, [ya] лә-кә-л-хамд

«Раббымыз, [және] Саған мақтау-мадақ!», - деп айтатын⁴⁴¹.

басқа хабарларға қайшы келеді (шазз), не оны жеткізу барысында өрескел қате (мункар) орын алған. Ибн 'Асакирдің өзі бұл қосымшаның жасырын кемшілігіне нұсқады, сондықтан да оны басшылыққа алуға және оған амал етуге тыйым салынады.

437 Мұслим және Абу Ауана.

438 Әл-Бухари және Мұслим.

439 Абу Дәуд және әл-Хаким, соңғысы бұл хадисті сенімді деген және онымен әз-Зәһаби келіскен.

440 Әл-Бухари және Абу Дәуд. Қз.: «Сахих Аби Дәуд» (722). Бұл жерде қолданылған арабтың «факар» сөзі араб тілінің «Қамус» түсіндірме сөздігінің анықтамасына сәйкес «омыртқа сүйек» — «мойынның астынан құйымшақтың үстіне дейін жалғасатын омыртқа желісін құрайтын сүйек және сіңір элементтері» дегенді білдіреді. Сондай-ақ «Фатх әл-Бәриді» (2/308) қараңыз .

441 Әл-Бухари және Ахмад.

Ол ﷺ имамға ұйып та, жеке де намаз орындайтын әрбір адамға руқұтан көтеріліп тік тұрғанда жоғарыда айтылғанның барлығын істеуді бұйырып:

«صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أَصَلِّي»

«Намазды мен сендердің көздеріңше қалай орындаған болсам, солай орындаңдар!», - деді⁴⁴².

Ол сондай-ақ былай деп айтатын:

«إِنَّمَا جُعِلَ الْإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ... وَإِذَا قَالَ سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ فَقُولُوا [اللَّهُمَّ] رَبَّنَا! وَلَكَ الْحَمْدُ؛ يَسْمَعُ اللَّهُ لَكُمْ، فَإِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى قَالَ عَلَى لِسَانِ نَبِيِّهِ ﷺ سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ».

«Имам намаз орындаушылардың (намазда) оған ілесуі үшін тағайындалады..., және егер ол: «Сами'а-Ллаһу ли-мән хамидаһу» («Аллаһ Өзіне мақтау-мадақ айтушыны естиді (естісін)!»), - деп айтса, «[Аллаһумма,] Рабба-на, уа лә-кә-л-хамд» («[Уа, Аллаһ,] Раббымыз және Саған мақтау-мадақ!», - деп айтыңдар; Аллаһ сендерді естиді, өйткені Аса Даңқты және Ұлы Аллаһ Өзінің Пайғамбарының ауызымен: «Аллаһ Оған мақтау-мадақ айтқан адамды естиді!», - деп айтқан⁴⁴³.

Ол сондай-ақ бұл бұйрықтың себебін басқа бір хадисте түсіндіріп:

«فَإِنَّهُ مَنْ وَافَقَ قَوْلَهُ قَوْلَ الْمَلَائِكَةِ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ».

«...өйткені, кім бұл сөздерді періштелермен бір мезгілде айтса, оның бұрынғы күнәлары кешіріледі», - деген⁴⁴⁴.

Ол (руқұтан) бойын тік түзегенде екі қолын, жоғарыда «Намазды ашатын тәкбір (такбират әл-ихрам)» тарауында түсіндірілгендей, көтеретін⁴⁴⁵.

442 Сол жерде.

443 Муслим, Абу Ауана, Ахмад және Абу Дәуд.

Ескертпе. Бұл хадис «имамға ұйып намаз орындаушылар имаммен бірге «Сами'а-Ллаһу ли-мән хамидаһу (Аллаһ Өзіне мақтау-мадақ айтушыны естиді (естісін)!» деген сөздерді айтуға қатыспайды» дегенге нұсқамайды, сол сияқты ол "имам намаз орындаушылармен бірге «Раббә-на, [уа] лә-кә-л-хамд - «Раббымыз, [және] Саған мақтау-мадақ!» деген сөздерді айтпайды" дегенге де нұсқамайды. Мұның себебі - осы хадистің мақсаты нақты имамға және оған ұйып намаз орындаушыларға олар осы күйде болған кезде қандай сөздерді айту қажет екендігін түсіндіруде емес, жоқ, бұл хадис «имам: «Сами'а-Ллаһу ли-мән хамидаһу», - деп (тасми') айтқан соң, намаз орындаушылар Аллаһты мадақтау [тахмид] («Раббә-на, [уа] лә-кә-л-хамд» деген – Аудармашыдан) сөздерін айтуы қажет» дегенді түсіндіреді. Бұл Пайғамбардың өзі ﷺ имам болған кезінде Аллаһты мадақтау (тахмид) сөздерін айтқандығымен расталады, ал оның «Намазды мен сендердің көздеріңше қалай орындаған болсам, солай орындаңдар!» деген сөздерінің жалпы сипаты «имамға ұйып намаз орындаушылар имам айтатын сөздерді, мысалы, «Сами'а-Ллаһу ли-мән хамидаһу» (тасми') және т.с.с. сөздерді айтуы керек» дегенге нұсқайды. Яғни осы мәселеге қатысты бізге сілтеме жасаған құрметті бауырлар оны мұқият зерттеулері қажет, әрі мүмкін, біз осы жерде ескерткеніміздің өзі жеткілікті болып табылар. Кім бұл мәселенің талқылануы туралы көбірек білгісі келсе, хадистердің ең ірі білгірі (хафиз) әс-Суйутидің «әл-Хауи лил-Фәтауи» (1/529) кітабындағы мақаласына жүгінсе болады.

444 Әл-Бухари және Муслим. Әт-Тирмизи бұл хадисті сенімді деген.

Руқуғтан кейін тік тұру кезінде ол жоғарыда аталып өтілген сөздерді айтатын:

1. «رَبَّنَا ! وَلَكَ الْحَمْدُ»

Рабба-на, уа лә-қал-хамд.

«Раббымыз, және Саған мақтау-мадақ!»⁴⁴⁶; немесе

2. «رَبَّنَا ! لَكَ الْحَمْدُ»

Рабба-на, лә-қал-хамд.

«Раббымыз, Саған мақтау-мадақ!»⁴⁴⁷

3. «اللَّهُمَّ رَبَّنَا ! وَلَكَ الْحَمْدُ»

«Аллаһумма Рабба-на, уа лә-қал-хамд».⁴⁴⁸

«Уа, Аллаһ, Раббымыз, және саған мақтау мадақ»

4. Кейде ол ﷺ жоғарыда келтірілген зікірлерге

«Аллаһумма...» - «Уа, Аллаһ!...»⁴⁴⁹ сөзін қосып айтатын.

Ол ﷺ басқа (адамдарға) осылай істеуді бұйырып: *«Имам: «Сами'а-Алаһу ли-ман хамидаһу (Аллаһ Өзіне мақтау-мадақ айтушыны естісін (естіді))!», - десе, «[Аллаһумма,] Рабба-на, уа лә-қал-хамд ([Уа, Аллаһ,] Раббымыз және Саған мақтау-мадақ)!\», - деп айтыңдар, өйткені, ақиқатында, кім бұл сөздерді періштелермен бір мезгілде айтса, оның бұрынғы күнәлары кешіріледі», - деп айтатын⁴⁵⁰.*

5. Кейде (№ 1 немесе № 2) зікірлердің кез-келгеніне ол мына сөздерді қосатын:

«... مِلْءُ السَّمَاوَاتِ ، وَمِلْءُ الْأَرْضِ، وَمِلْءُ مَا شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدَ»

...мил'ә -с-самәуәти, уә мил'ә -л-арды, уә мил'ә мә ши'та мин шәййин бә'ду.

«...ол өзімен көктерді толтырсын және өзімен жерді толтырсын және өзімен Сен қалаған нәрселерді толтырсын»⁴⁵¹; немесе:

445 Әл-Бухари және Муслим. Осылайша екі қолды көтеру туралы Аллаһтың Елшісінің ﷺ өзінен көптеген (мутауатир) хадистер келтіріледі, (әрі ғалымдардың көпшілігі, соның ішінде ханафи мазһабының кейбір өкілдері де, екі қолды осылайша көтеруді мақұлдаған. Жоғарыда «Руқуғ» тарауында келтірілген ескертпені қараңыз).

446 Әл-Бухари және Муслим.

447 Сол жерде.

448 Әл-Бухари және Ахмад. Ибн әл-Қайим (Аллаһ оны рақым етсін) өзінің «Зад әл-Ма'ад» кітабында «Аллаһумма (Уа, Аллаһ)» және «уә (және)» дегенді бір зікірде қосып айтуды теріске шығарып, бұл мәселеде қателескен. Бұл факт әл-Бухаридің «Сахихында» және Ахмадтың «Муснадында», сондай-ақ ән-Нәса'иде және Ахмадта жеткізушілердің екі тізбегі арқылы, әд-Дәримиде Ибн Омардан жеткен хадисте, әл-Бәйһақиде Абу Са'ид әл-Худриден жеткен хадисте және де ән-Нәса'иде Абу Муса әл-Әш'ариден жеткен хадисте тағы да бір рет анықталып бекітілген.

449 Сол жерде.

450 Әл-Бухари және Муслим; әт-Тирмизи бұл хадисті сенімді деген.

451 Муслим және Абу Ауана.

6. «...مِلَّةُ السَّمَاوَاتِ، وَ [مِلَّةُ] الْأَرْضِ، وَمِلَّةُ مَا بَيْنَهُمَا، وَمِلَّةُ مَا شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدَ»

...мил'ә -с-сәмауәти, уә [мил'ә] -л-арды, уә мә бәйнә-һумә, уә мил'ә мә ши'та мин шәйһин бә'д.

«...ол өзімен көктерді толтырсын және жер мен оның арасындағыларды [өзімен толтырсын], және өзімен Сен қалаған нәрселердің барлығын толтырсын»⁴⁵².

7. Кейде осы сөздерге ол ﷻ мынаны қосатын:

«...أَهْلُ الثَّنَاءِ وَالْمَجْدِ، لَا مَا نِعَ لِمَا أُعْطِيَ، وَلَا مُعْطِي لِمَا مَنَعَتْ، وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ»

...Әһлә-с-сәнәи уә-л-мәжди, лә мәни'а ли-мә-ә'тайта, уә лә му'тыя ли-мә мәнә'та, уә лә йанфә'у зә-л-жәдди мин-кә-л-жәдду.

«...Сен мақтап-мадақтауға және пәктеп-дәріптеуге лайықтысың, Сен сыйлағанды ешкім тартып ала алмайды, әрі Сен тартып алған нәрсені ешкім сыйлай алмайды, әрі Сенің алдыңда күш-қуат иесінің күш-қуаты пайдасыз болады»^{453,454}.

8. Немесе кейде оның қосымшасы келесі сөздерден тұратын:

«...مِلَّةُ السَّمَاوَاتِ، وَمِلَّةُ الْأَرْضِ، وَمِلَّةُ مَا شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدَ، أَهْلُ الثَّنَاءِ وَالْمَجْدِ، أَحَقُّ مَا قَالَ الْعَبْدُ، وَكُنَّا لَكَ عَبْدٌ، [اللَّهُمَّ] لَا مَانِعَ لِمَا أُعْطِيَ، [وَلَا مُعْطِي لِمَا مَنَعَتْ]، وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ».

...мил'ә-с-сәмауәти, уә мил'ә-л-арды, уә мә бәйнә-һумә, уә мил'ә мә ши'та мин шәйһин бә'ду, әһлә-с-сәнәи уә-л-мәжди, ахаққу мәқалә-л-'абду, уә куллю-нә лә-кә 'абдун. [Аллаһумма,] лә мәни'а ли-мә-ә'тайта, [уә лә му'тыя ли-мә мәнә'та,] уә лә йанфә'у зә-л-жәдди мин-кә-л-жәдду.

«...ол өзімен көктерді толтырсын және жерді өзімен толтырсын, және олардың арасындағыларды толтырсын, және өзімен Сен қалаған нәрселердің барлығын толтырсын. Сен мақтап-мадақтауға және пәктеп-дәріптеуге лайықтысың. Біз барлығымыз – Сенің құлдарыңбыз. Мынау - құл айта алатын сөздердің ең дұрысы: «[Уә, Аллаһ,] сен сыйлағаннан ешкім айыра алмайды, [әрі Сен айырғанды (бермегенді) ешкім сыйлай алмайды] әрі Сенің алдыңда күш-қуат иесінің күш-қуаты пайдасыз болады»⁴⁵⁵.

452 Сол жерде.

453 Арабтың «жәдд» сөзі «байлық, құдірет, билік» дегенді білдіреді; бұл жерде адам бұл дүниеде ие болған байлық, ұлдар, құдірет Аллаһтың алдында (арғы дүниеде) пайда бермейтіні, сондай-ақ ол (бұл дүниеде) ие болған нәрселер оны Аллаһтың (жазасынан) құтқара алмайтыны айқын болады, әрі тек игі істер ғана кез келген адамға пайда келтіреді немесе оны (жазадан) қорғайды.

454 Мұслим және Абу Ауана.

455 Мұслим, Абу Ауана және Абу Дәуд.

9. Кейде қосымша түнгі намазда ол ﷺ былай деп айтатын:

«لِرَبِّي الْحَمْدُ لِرَبِّي الْحَمْدُ».

Ли-Раббийә-л-хамду, ли-Раббийә-л-хамду.

«Раббыма мақтау-мадақ! Раббыма мақтау-мадақ!». Ол бұл сөздерді қайталайтыны соншалықты – оның тік тұруы (қиям) ұзақтығы бойынша шамамен ол «әл-Бақара» сүресін оқып тұрған бірінші тұруымен бірдей болатын»⁴⁵⁶.

10. «رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ حَمْدًا كَثِيرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ [مُبَارَكًا] عَلَيْهِ، كَمَا يُحِبُّ رَبُّنَا وَيَرْضَى».

Раббә-нә, уа лә-кә-л-хамду, хамдан кәсиран, таййибән, мубәракән фи-һи, [мубәракән 'аләй-һи, кәмә йухиббу раббә-нә уа йарда].

«Раббымыз, Саған мақтау-мадақ, көп қайталанатын, игі, берекелі [Раббымыз жақсы көретіндей және онымен разы болатындай берекелі] мадақ»⁴⁵⁷.

Бірде Пайғамбарға ﷺ ұйып намаз орындап тұрған бір кісі ол ﷺ басын рукуғтан көтеріп: «Сами'а-Ллаһу ли-мән хамидаһу (Аллаһ Өзіне мақтау-мадақ айтушыны естісін (естіді)!», - деп айтқаннан кейін осы сөздерді айтты. Аллаһтың Елшісі ﷺ намазды аяқтағаннан соң: «Қазір ғана әлгі сөздерді айтқан кім?», - деп сұрады. Әлгі адам: «Мен, уа, Аллаһтың елшісі!», - деп жауап берді. Сонда Аллаһтың Елшісі ﷺ:

لَقَدْ رَأَيْتُ بِضْعَةَ وَثَلَاثِينَ مَلَكًا يَبْتَدِرُونَهَا ، أَيُّهُمْ يَكْتُتُهَا أَوَّلُ».

«Мен әрқайсысы осы сөздерді бірінші болып жазып алуға тырысқан отыз періштені көрдім», - деді⁴⁵⁸.

Рукуғтан кейін ұзақ уақыт тік тұру және онда толық (қозғалмай) тұрудың міндеттілігі туралы

«إِطَالَةُ هَذَا الْقِيَامِ، وَوُجُوبُ الْإِطْمِنَانِ فِيهِ»

Жоғарыда ескертіліп кеткендей, оның ﷺ рукуғтан кейінгі тік тұруы рукуғ жасау уақытымен шамалас еді; ал кейде «ол тіпті адамдар [оның ұзақ тұруы себепті]: «Ол сәжде туралы ұмытты», - деп айтатындай (соншалықты ұзақ) тұратын»⁴⁵⁹.

Ол адамдарға осы күйде толық (қозғалмай) тұруды бұйыратын. Мысалы, «намазды нашар орындаған адамға» ол былай деді:

«ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَغْتَدِلَ قَائِمًا؛ [فَيَأْخُذُ كُلُّ عَظْمٍ مَأْخَذَهُ]

456 Абу Дәуд және ән-Нәса'и бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді. Бұл хадистің алынған көздері мен жеткізушілерінің тізбектері «әл-Ируа'» кітабында келтірілген (№ 335).

457 Мәлик, әл-Бухари және Абу Дәуд.

458 Сол жерде.

459 Әл-Бухари, Муслим және Ахмад. Бұл хадистің алынған көздері мен жеткізушілерінің тізбектері «әл-Ируа'» кітабында келтірілген (№ 307).

«...*Кейін тік тұрғаныңа дейін [және барлық сүйектерің өз орындарына оралғанға дейін] басыңды көтер*». Бұл хадистің басқа бір нұсқасында былай деп хабарланады:

(وَإِذَا رَفَعْتَ فَأَقِمْ صُلْبَكَ، وَارْفَعْ رَأْسَكَ حَتَّى تَرْجِعَ الْعِظَامُ إِلَى مَوَاطِنِهَا) «

«(Рукуғтан) тұрған кезінде, омыртқаңды түзе де, әрбір сүйегің өз буынына қайтқаныша басыңды көтер»⁴⁶⁰.

460 Әл-Бухари және Муслим, соңғысы тек алғашқы айтылғанды ғана келтіреді; әд-Дәримиде, әл-Хаким, әш-Шәфи'и және Ахмад. «Сүйектер» деген сөздердің астарында бұл жерде арқа сіңірлері, омыртқа сүйектері меңзеліп тұр, бұл туралы жоғарыда осы тарауда ескертілгендей.

Маңызды ескертпе! Бұл хадистің мағынасы анық және айқын: мұндай күйде тыныш және денені бос ұстап тұру қажет. Ал осы хадисті біздің хижаздық және басқа жерлердегі бауырларымыз «осы күйде оң қолды сол қолдың үстіне қоюға рұқсат етіледі» дегенге куәлік ретінде пайдалануына қатысты айтар болсақ, бұл осы жерде келтірілген хадиске қатысы бар көптеген хабарлардың мағынасынан өте алыс. Керісінше, бұл - жалған дәйек, өйткені рукуғтан кейін оң қолды сол қолдың үстіне қою, рукуғтан бұрын қиямда тұрудан айрықша, ешбір хабарда және хадистің ешбір нұсқасында жеткізілмеген. Сондықтан хадисте келтірілетін «әрбір сүйегің өз буынына қайта оралмайынша» деген сөздерді қалайша оң қолды рукуғтан бұрынғы қиямда тұруда орын алатындай сол қолдың үстіне қоюға нұсқау ретінде түсінуге болмақ?! Бұл тек осы хадистің барлық нұсқалары осылай түсіндірілген жағдайда ғана заңды болар еді, ал ендеше, олардың барлығы осыған қарама-қайшы мағынаға ие болса, онда мұндай қорытынды шығаруға қандай негіз болмақ? Керісінше, шын мәнісінде, бұл хадистің негізінде рукуғтан кейін оң қолды сол қолдың үстіне қою туралы ешқандай қорытынды шығаруға болмайды, өйткені «әрбір сүйегің» деген сөздердің астарында омыртқа сіңірлері меңзеледі, бұған Сүннетте: *«ол... әрбір омыртқа сүйегі өз орнына оралмайынша бойын тік түзейтін»*, - деп нұсқалғандай. Сөйтіп, осы күйде қолды көкіректің үстіне қою діни жаңалық (бидғат) және адасушылық болып табылатындығына менің ешқандай күмәнім жоқ, өйткені намазға қатысты хадистердің өте көп болуына қарамастан, олардың біреуінде де бұл туралы айтылмаған. Егер де осы тәжірибенің астарында қандай да бір негіз ие болғанда, ол бізге бір хадис арқылы болса да жетер еді. Бұдан бөлек, мұсылмандардың алғашқы буынынан болған біздің бірде-бір салиқалы саләфтарымыз мұндайды істемеген, және менің білуімше, бірде-бір ірі хадис білгірі болған ғалым мұндай іс-әрекет туралы айтып кетпеген. (Жоғарыда) мазмұндалғанның барлығы шейх әт-Тууайжири өзінің еңбегінде (18-19-бетте) имам Ахмадтан (Аллаһ оны рақым етсін) баяндаған: «...егер адам қаласа, онда екі қолдарын жамбастарына түсіріп тұрса да, ал қаласа, оларды көкірегіне қойса да болады», - деген сөздеріне де қайшы келмейді, өйткені имам Ахмад бұл сөздерді өз ижтиһады мен пікірінің негізінде айтып, оларды Пайғамбарға ﷺ қатысты етпеген, ал жеке пікір қате болуы да мүмкін. Сенімді дәлелдің арқасында кез келген іс-әрекеттің, мысалы, осы іс-әрекеттің бидғаттық мәні ашылса, онда кез келген имамның бұл бидғатты жақтап айтқан сөзі оны өз мәнінен (яғни бидғаттық мәнінен – ред.) айырмайды, бұл туралы шейх-ул-ислам Ибн Таймийя (Аллаһ оны рақым етсін) жазғандай. Іс жүзінде мен (Ибн Таймийяға тиісті) бұл сөздерде Имам Ахмадтың өзі де рукуғтан кейін оң қолды сол қолдың үстіне қоюды Сүннетпен дәлелденген айғақ ретінде қарастырмағанын көріп тұрмын, өйткені ол: *«Қаласаң – осылай істе, қаламасаң – істеме!»*, - деп, таңдау құқығын ұсынды. Әлде, бәлкім, құрметті шейх (әт-Тууайжири — Аудармашы.): «Имам (Ахмад) рукуғтан бұрын да қолды осылайша қоюға қатысты таңдау еркін берді», - деп есептейді ме екен? Сөйтіп, рукуғтан кейінгі тұруда екі қолды көкірекке қою Сүннетке қатысты емес екендігі дәлелденді. Бұл тақырыпқа байланысты қысқаша ойтолғау осы, әрі оны бұдан да мұқият қарап шы-

Ол ﷻ сондай-ақ оған («намазды нашар орындаған адамға»):

«ثُمَّ افْعَلْ ذَلِكَ فِي صَلَاتِكَ كُلِّهَا»

«...егер адам осылай істемесе, оның намазы толық болмайды», - деп ескертті.

Бұдан тыс ол:

«لَا يَنْظُرُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَى صَلَاةِ عَبْدٍ لَا يُقِيمُ صَلَاتَهُ بَيْنَ رُكُوعِهَا وَسُجُودِهَا».

«Аса Құдіретті Аллаһ Тағала руқуғтары мен сәжделерінің арасында омыртқасын түзу етпейтін құлының намазына қарамайды», - деп айтатын⁴⁶¹.

Сәжде

«السُّجُودُ»

Кейін «ол ﷻ тәкбір айтатын және сәжде жасау үшін еңкейе түсетін»⁴⁶², әрі «намазды нашар орындаған адамға»:

«لَا تَتِمُّ صَلَاةٌ لِأَحَدٍ مِنَ النَّاسِ حَتَّى ... يَقُولَ: سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ؛ حَتَّى يَسْتَوِيَ قَائِمًا ثُمَّ يَقُولَ: اللَّهُ أَكْبَرُ، ثُمَّ يَسْجُدُ حَتَّى تَطْمَئِنَّ مَفَاصِلُهُ».

"Адам: «Сами'а-Ллаһу ли-ман хамидаһу (Аллаһ Өзіне мақтау-мадақ айтушыларды (айтушыны) естісін (естіді!))», - деп айтпайынша және бойын толықтік түзеп тұрмайынша, ал содан соң: «Аллаһу акбар! (Аллаһ ұлы!)», - деп айтпайынша және буындары тынышталғанға дейін сәжде жасамайынша, оның намазы толық болмайды...», - деп, осылай істеуді бұйырды»⁴⁶³.

Сондай-ақ «ол сәжде жасағысы келгенде, тәкбір айтатын [және екі қолын бүйірінен ажырататын], ал содан соң сәжде жасайтын»⁴⁶⁴.

Кейде «ол сәжде жасаудан бұрын екі қолын көтеретін»⁴⁶⁵.

ғуға болады, алайда бұл жерде орын аз болғандығы себепті мен мұны өзімнің «Шейх Тууайжиді теріске шығару» атты мақаламда жасадым.

461 Ахмад және әт-Табарани «Му'жам әл-Кәбир» кітабында бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

462 Әл-Бухари және Муслим.

463 Абу Дәуд және әл-Хаким, соңғысы бұл хадисті сенімді деген және онымен әз-Зәһаби келіскен.

464 Абу Йә'лә өзінің «Муснад» (284/2) атты кітабында бұл хадисті жақсы иснад арқылы келтіреді, ал Ибн Хузайма (1/79/2) оны басқа сенімді иснад арқылы келтіреді.

465 Ән-Нәса'и, әд-Дарақутни және әл-Мухлис «әл-Фәу'ид» (1/2/2) кітабында бұл хадисті екі сенімді иснад арқылы келтіреді. Осылайша қол көтеру туралы хабарлар Пайғамбардың ﷺ он сахабасынан келтіріледі, әрі мұсылмандардың алғашқы буындарынан болған көптеген салиқалы ұрпақтар бұл тәжірибені заңды (орынды) деп санаған. Олардың арасында Ибн Омар, Ибн Аббас, әл-Хасан әл-Бәсри, Тауус және оның ұлы – Абдуллаһ, Ибн Омардың азат еткен құлы - Нәфи', Ибн Омардың ұлы - Сәлим, әл-Қасим ибн Мухаммад, Абдуллаһ ибн Динар және 'Ата. Абдурахман ибн Мәхди де: «Бұл Сүннетке сәйкес келеді», - деп айтқан. Осы тәжірибеге Сүннеттің имамы Ахмад ибн Хәнбал да ілескен, сондай-ақ бұл туралы имам Мәликтен және әш-Шәфи'иден де жеткізіледі.

Сәждеге екі қолмен бару туралы

«Ол ﷺ екі қолын жерге тізелерінен бұрын қоятын»⁴⁶⁶.

Ол ﷺ басқа (адамдарға) осылай істеуді бұйырып:

«إِذَا سَجَدَ أَحَدُكُمْ؛ فَلَا يَبْرُكُ كَمَا يَبْرُكُ الْبَعِيرُ، وَلِيَضَعَ يَدَيْهِ ثُمَّ رُكِبَتْهُ».

«Сендерден біреулерің сәжде жасаса, жерге түйе сияқты шөкпесін, әрі бірінші болып қолдарын, содан соң тізелерін қойсын»,⁴⁶⁷ - деген.

Ол ﷺ сондай-ақ былай деп айтатын:

«إِنَّ الْيَدَيْنِ تَسْجُدَانِ كَمَا يَسْجُدُ الْوَجْهُ، فَإِذَا وَضَعَ أَحَدُكُمْ وَجْهَهُ فَلِيَضَعْ يَدَيْهِ؛ فَإِذَا رَفَعَهُ فَلْيَرْفَعْهُمَا».

466 Ибн Хузайма (1/76/1), әд-Даракутни және әл-Хаким, соңғысы бұл хадисті сенімді деген және онымен әз-Зәһаби келіскен. Бұл хадиске қайшы келетін барлық хадистер сенімсіз (даиф). Осы іс-әрекетті Мәлик мақұлдаған және тура осы Ибн әл-Жәузидің «әт-Тахқиқ» (108/2) кітабына Ахмадтан жеткізіледі. Әл-Мәруази де өзінің «Мәса'ил» (1/147/1) кітабында жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы имам әл-Әуза'идің «Мен қолдарын тізелерінен бұрын жерге қоятын адамдарды көріп үлгердім» деген сөздерін келтіреді.

Аудармашының ескертпесі: имам әл-Әуза'и хижраның 157 ж. (б.з. 774 ж.) Бейрутта қайтыс болғандықтан, бұл жерде Пайғамбардың ﷺ көзі тірі сахабалары туралы әңгіме болып тұрғандығын тұжырымдауға болады.

467 Абу Дәуд, Тәммам «әл-Фәуа'идте» (108/1), ән-Нәса'и «Сунан әс-Суғрада» және «Сунан әл-Кубрада» (47/1) жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді. Абдул-Хаққ «әл-Әхкам әл-Кубрада» (54/1) бұл хадисті сенімді деген, ал «Китаб әт-Таһажжуд» (56/1) кітабында ол келесі қосымшаны жасаған: «...бұл хадистің иснады осыдан алдыңғы хадистің иснадына қарағанда едәуір сенімдірек». «Бұдан алдыңғы хадис» дегенде бұл жерде Уә'илден жеткізілетін, онда керісінше (бірінші болып тізелерді, содан соң екі қолды қою туралы) хабарланатын хадис меңзеліп тұр. Іс жүзінде Уә'илден жеткен хадис жоғары келтірілген екі сенімді хадиске қайшы келеді, әрі жеткізушілерінің тізбегі жағынан да, мағынасы жағынан да шынайы емес, мен мұны «Силсиләт әл-Әхадис әд-Да'ифа» (№ 929) және «әл-Ируа'» (№ 357) атты кітаптарымда түсіндіріп бергенімдей. «Жерге «түйеге ұқсамай» шөгу» деген сөздер «оған тізеден бұрын қолын тигізу» дегенді білдіретінін атап кету қажет, өйткені түйе бірінші болып тізесімен шөгеді, ал «Лисан әл-'Арабтың» және араб тілі бойынша басқа да кітаптардың берген анықтамасына сәйкес түйенің «тізесі» дегенде оның алдыңғы аяқтары меңзеледі. Тура соған әт-Тахауи де «Мушkil әл-Асар» және «Шәрх Мә'ани әл-Асар» кітаптарында нұсқаған болатын. Бұдан тыс, Қасим әл-Саракусти (Аллаһ оны рақым етсін) «Ғариб әл-Хадис» (2/70/1-2) атты кітапта жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы Абу Һурайраның «Ешкім (жерге) мұны қашқын түйе істейтіндей шөкпеуі тиіс» деген тұжырымын жеткізген, содан соң: «Бұл сәждеге қатысты», - деп қосқан. Ол (Абу Һурайра (Аллаһ оған разы болсын) — Аудармашыдан): «Адам, мұны қашқын (немесе үйретуге көнбейтін) түйе істейтіндей, өзін асығыстықпен және мазасыздықпен жерге тастап жібермеуі керек, керісінше, ол асықпай, алдымен екі қолын, кейін екі тізесін (жерге) қойып, сәждеге баруы қажет», - деп есептеген, ал мұны түсіндіріп беретін хадис «мәрфу'» түрінде жоғарыда келтірілген болатын. Кейін ол (имам әл-Саракусти — Аудармашыдан) жоғарыда аталған хадисті келтірді. Ибн әл-Қайимнің «Бұл сөздер ақылға сыйымсыз және (араб) тілінің мамандарына түсініксіз» деген сөздеріне келер болсақ, оған жоғарыда аталған дереккөздерді келтіріп, сондай-ақ басқа да көптеген (дереккөздерге) жүгініп, жауап беруге болады. Бұдан тыс, мен осы жерде қозғалған тақырыпқа өзімнің басып шығарылуы мүмкін «Шейх Тууайжириді теріске шығару» атты мақаламда кеңінен тоқталдым.

«Ақиқатында, екі қол сәждеге бет секілді барады; сондықтан да сендерден біреу (жерге) бетін тигізсе, (оған) қолын да тигізсін, ал бетін көтерсе, екі қолын да көтерсін»⁴⁶⁸.

«Ол ﷻ алақандарына сүйенетін [әрі оларды ашық ұстайтын]»⁴⁶⁹, «саусақтарын бір-біріне тығыз етіп жабыстыратын»⁴⁷⁰ және «оларды Қыбла тарапқа қарата-тын»⁴⁷¹.

Сондай-ақ «ол оларды (яғни алақандарын) иықтарының тұсына қоятын»⁴⁷², ал кейде «құлақтарының тұсына қоятын»⁴⁷³. «Ол мұрны мен маңдайын жерге тығыз жабыстыра қоятын»⁴⁷⁴.

Ол ﷻ «намазды нашар орындаған адамға»:

«إِذَا سَجَدْتَ فَمَكِّنْ لِسُجُودِكَ».

«Сәжде жасаған кезінде, онда өзіңді орнықты ұста», - деп айтқан⁴⁷⁵; хадистің басқа нұсқасында:

«إِذَا أَنْتَ سَجَدْتَ؛ فَأَمْكَنْتَ وَجْهَكَ وَيَدَيْكَ؛ حَتَّى يَطْمَئِنَّ كُلُّ عَظْمٍ مِنْكَ إِلَى مَوْضِعِهِ».

«Сәжде жасайтын кезінде барлық сүйектерің өз орындарында босаңсығанға дейін бетің мен қолдарыңды (жерге) тығыз жабыстыра қой», - деп айтылады⁴⁷⁶.

Бұдан тыс, ол:

«لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَا يُصِيبُ أَنْفَهُ الْأَرْضَ مَا يُصِيبُ الْجَبِينَ».

«Мұрнымен жерді маңдайымен сезгендей етіп сезбеген адам намазын орындамады», - деп айтатын⁴⁷⁷.

468 Ибн Хузайма (1/79/2), Ахмад және әс-Сираж. Бұл хадистің сенімділігіне әл-Хаким нұсқаған және онымен әз-Зәһаби келіскен. Бұл хадистің алынған көздері мен жеткізушілерінің тізбектері «әл-Ируа'» кітабында келтірілген (313).

469 Абу Дәуд және әл-Хаким, соңғысы бұл хадисті сенімді деген және онымен әз-Зәһаби келіскен.

470 Ибн Хузайма, әл-Бәйһақи және әл-Хаким, соңғысы бұл хадисті сенімді деген және онымен әз-Зәһаби келіскен.

471 Әл-Бәйһақи бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді. Ибн Аби Шәйба (1/82/2) және әс-Сираж саусақтарды Қыбла тарапқа қарату туралы хадисті жеткізушілердің басқа тізбегі арқылы жеткізген.

472 Абу Дәуд және әт-Тирмизи, соңғысы бұл хадисті сенімді деген, Ибн әл-Муләккин де (27/2). Ибн Аби Шәйба (1/82/2) және әс-Сираж аяқтың саусақтарын Қыбла тарапқа қарату туралы жеткізушілердің басқа тізбегі арқылы жеткізген. Бұл хадистің алынған көздері мен жеткізушілерінің тізбектері «әл-Ируа'» (309) кітабында келтірілген.

473 Абу Дәуд және ән-Нәса'и бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

474 Абу Дәуд және әт-Тирмизи, соңғысы бұл хадисті сенімді деген, сондай-ақ Ибн әл-Муләккин де (27/2). Бұл хадистің алынған көздері мен иснадтары «әл-Ируа'» (309) кітабында келтірілген.

475 Абу Дәуд және Ахмад бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

476 Ибн Хузайма (1/10/1) бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

477 Әд-Даракутни, әт-Табарани (3/140/1) және Абу Ну'айм «Ахбар Исфаханда».

«Ол тізелерімен және аяқтарының ұшымен (башпайларымен) (жерге) бекем тірелетін»⁴⁷⁸, «башпайларының ұштарын Қыбла тарапқа қарататын»⁴⁷⁹, «өкшелерін бір-біріне тығыз жабыстырып қоятын»⁴⁸⁰, «аяқтарын түзу ұстайтын»⁴⁸¹ және «(адамдарға) да осылай істеуді бұйырды»⁴⁸².

Осылайша, ол ﷻ сәжделерін денесінің жеті мүшесіне: екі алақанына, екі тізесіне, екі аяғына, мұрны мен маңдайына - сүйеніп жасайтын, әрі соңғы екі мүшені дененің бір мүшесі ретінде санайтын, өйткені ол ﷻ былай деп айтқан:

«أَمِرْتُ أَنْ أَسْجُدَ (أَمَرْنَا أَنْ نَسْجُدَ) عَلَى سَبْعَةِ أَغْظَمٍ: عَلَى الْجَبْهَةِ - وَأَشَارَ بِيَدِهِ إِلَى أَنْفِهِ - وَالْيَدَيْنِ (الْكَفَيْنِ)، وَالرُّكْبَتَيْنِ، وَأَطْرَافِ الْقَدَمَيْنِ، وَلَا نَكَفَيْتِ الثِّيَابَ وَلَا الشَّعْرَ».

«Маған (хадистің басқа бір нұсқасында: «*Бізге*», - деп хабарланады) *сәждені жеті сүйекке: маңдайға*, - және осы тұста ол қолымен⁴⁸³ мұрнының айналасын көрсетті, - *қолдарға* (хадистің басқа нұсқасында: «...*алақандарға*», - деп жеткізіледі), *тізелерге және аяқ башпайырына - сүйеніп жасау, сондай-ақ киімді түрмеу*⁴⁸⁴ және *шашты өрмеу бұйрылды*»⁴⁸⁵.

Ол сондай-ақ былай деп айтатын:

«إِذَا سَجَدَ الْعَبْدُ سَجْدَةً مَعَ سَبْعَةِ آزَابٍ: وَجْهُهُ وَكَفَّاهُ وَرُكْبَتَاهُ وَقَدَمَاهُ».

478 Әл-Бәйһақи бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді. Ибн Аби Шәйба (1/82/2) және әс-Сираж аяқтың саусақтарын Қыбла жаққа қарату туралы жеткізушілердің басқа тізбегі арқылы жеткізген.

479 Әл-Бухари және Абу Дәуд. Ибн Са'д (4/157) Ибн Омардан ол намазда денесінің барлық мүшелерін, тіпті екі қолының бас бармақтарын да Қыбла жаққа қаратуды жақсы көретіндігі туралы жеткізіледі.

480 Әт-Тахауи, Ибн Хузайма (№ 654) және әл-Хаким, соңғысы бұл хадисті сенімді деген және онымен әз-Зәһаби келіскен.

481 Әл-Бәйһақи бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

482 Әт-Тирмизи және әс-Сираж; әл-Хаким бұл хадисті сенімді деген, және онымен әз-Зәһаби келіскен.

483 «Көрсетті» (әшара) сөзінің астарында «жүргізіп өтті» (әмарра) деген мағына барға ұқсайды, сондықтан да (хадистің мәтінінде) (қазақ тілінде «...не» деген септік жалғауымен белгіленетін – аудармашыдан (қаз.)) «илә» көмекші сөзінің орнына «үстінен» («'алә») (дегенді білдіретін) көмекші сөз қолданылған. Бұл тұжырым «Фәтх әл-Бәриде» бар (Бұл ымдау сәжде жасау кезінде жерге мұрынмен де, маңдаймен де тию қажет дегенді білдіреді — Аудармашыдан.).

484 Бұл жерде киімді түруге және шаштың жайылуына жол бермеу үшін оны өруге, яғни рукуғ пен сәжде жасау кезінде оларды бірге жинап ұстауға қатысты тыйым меңзеледі («Нихайя»). Мен (яғни шейх әл-Әлбани – Аудармашының ескертпесі) былай деймін: мұндай тыйым намаздың уақытында ғана емес, басқа кездерде де күшке ие: діндар ғалымдардың көпшілігі бұл тыйымға шаш өруді және намаз алдында киімді түруді де қосады, өйткені намаз орындаушы оны орындауға (осындай күйде) кіріседі. Бұл тыйым оның ﷻ ерлерге шаштары өрілген күйде намаз орындауына рұқсат етпегендігімен де күшейтіледі, ал бұл туралы кейінірек айтылады.

485 Әл-Бухари және Муслим. Бұл хадистің алынған көздері мен жеткізушілерінің тізбектері «әл-Ируа'» (310) кітабында келтірілген.

«(Аллаһтың) құлы сәжде жасаған кезде, онымен бірге денесінің жеті мүшесі: беті, алақандары, тізелері және аяқтары да - сәжде жасайды»⁴⁸⁶.

Ол ﷻ шашы арқасына өрілген⁴⁸⁷ күйде намаз орындаған адам туралы:

«إِنَّمَا مَثَلُ هَذَا مَثَلُ الَّذِي يُصَلِّي وَهُوَ مَكْنُوفٌ»

«Ол, ақиқатында, қолдарын (артына) байлап қойып, намаз орындайтын адам сияқты», - деп айтқан⁴⁸⁸. Ол сондай-ақ:

«ذَلِكَ كِفْلُ الشَّيْطَانِ»

«Бұл – шайтанның паналайтын жері»⁴⁸⁹, - деп, яғни шаштың өрулі жерлерін меңзеп, оларды шайтан отыратын жер деген.

«Ол ﷻ білектерін⁴⁹⁰ жерге төсеп қоймайтын»⁴⁹¹, керісінше, «оларды жерден көтеріп, қолтығының ағы көрінетіндей етіп жан-жағына қарай бүйірінен алыстататын»⁴⁹², сондай-ақ «егер кішкентай қозы немесе лақ оның қолдарының астынан өткісі келсе, өте алатын»⁴⁹³.

Осы тұста ол сондай ыждағаттылық танытатын, тіпті оның сахабаларының бірі: «Біз Аллаһтың Елшісін ﷺ ол сәжде жасағанда қолдарын бүйір тұстарынан керіп қоятындығы себепті аяп кететінбіз», - деп айтқан⁴⁹⁴.

Ол басқаларға да осылай істеуді бұйырып:

«إِذَا سَجَدْتَ؛ فَضَعْ كَفْيَكَ وَارْفَعْ مِرْقَئَكَ».

«Сен сәжде жасайтын кезіңде алақандарыңды (жерге) қой да, білектеріңді көтер», - деген⁴⁹⁵. Бұдан тыс ол:

«اعْتَدِلُوا فِي السُّجُودِ، وَلَا يَبْسُطْ أَحَدُكُمْ ذِرَاعَيْهِ انْبِسَاطَ الْكَلْبِ»

486 Муслим, Абу Ауана және Ибн Хиббан.

487 Шашы өрулі немесе байлаулы адам.

488 Муслим, Абу Ауана және Ибн Хиббан. Ибн әл-Әсир былай деп айтқан: «Бұл хадистің мағынасы – егер оның шаштары жайылған күйде болғанда, олар сәжде жасаған кезде жерге түсер еді, әрі бұл адам осының нәтижесінде шаштарының сәжде жасағаны үшін Аллаһтан сауап алар еді. Алайда егер оның шаштары өрулі болса, онда іс жүзінде оның шаштары сәжде жасамаған болады, өйткені ол ﷻ бұл адамды қолы кісенделген кісімен теңеді, өйткені осындай жағдайда сәжде жасаған кезде екі қол жерге тимейді». Бұл нұсқау әйелдерге емес, тек ер кісілерге қатысты болуы әбден ықтимал. Бұл туралы әш-Шәукани Ибн әл-‘Арабиден хабарлаған.

489 Абу Дәуд және әт-Тирмизи, соңғысы бұл хадисті жақсы деген. Ибн Хузайма және Ибн Хиббан бұл хадисті сенімді деген. Қз.: «Сахих Абу Дәуд» (653).

490 Бұл жерде және әрі қарай «адамның білегі» дегенде қолдың шынтақтан білезік сүйегіне дейінгі бөлігі меңзеледі, ал омыртқалы жануарларда (бұл) – алдыңғы аяқтарының иық буынынан табанына дейінгі бөлігі (Аудармашының ескертпесі).

491 Әл-Бухари және Абу Дәуд.

492 Әл-Бухари және Муслим. Бұл хадистің алынған көздері мен жеткізушілерінің тізбектері «әл-Ируа’» (359) кітабында келтірілген.

493 Муслим, Абу Ауана және Ибн Хиббан.

494 Абу Дәуд және Ибн Мәжаһ бұл хадисті жеткізушілердің жақсы тізбегі арқылы келтіреді.

495 Муслим және Абу Ауана.

«Сәжде жасаған кезде түзеліңдер, әрі сендерден ешкім білектерін (жерге) ит сияқты (хадистің басқа нұсқасында: «...оларды ит төсейтіндей етіп», - деп хабарланады) төсеп қоймасын», - деп айтқан⁴⁹⁶. Басқа бір хадисте:

«وَلَا يَفْتَرِشْ أَحَدُكُمْ ذِرَاعِيهِ افْتِرَاشَ الْكَلْبِ»

«Сендерден ешкім қолдарын (жерге) ит (аяқтарын) жаятындай етіп жайып қоймасын», - деп айтқан⁴⁹⁷.

Ол сондай-ақ былай деп айтатын:

«لَا تَبْسُطُ ذِرَاعِيكَ [بَسْطَ السَّبْعِ] وَادْعُمْ عَلَى رَاْحَتَيْكَ، وَتَجَافَ عَنْ ضَبْعَيْكَ؛ فَإِنَّكَ إِذَا فَعَلْتَ ذَلِكَ سَجَدَ كُلُّ عَضْوٍ مِنْكَ مَعَكَ».

«Қолыңды [жабайы аң (аяғын) жайып төсейтіндей етіп] жайып төсеме, алақандарыңа сүйен, әрі білектеріңді кер, өйткені осының барлығын істесең, денеңнің әрбір мүшесі сенімен бірге сәжде жасайды»⁴⁹⁸.

Сәжде жасау кезінде тыныштық сақтаудың міндеттілігі туралы

«وُجُوبُ الطَّمَأْنِينَةِ فِي السُّجُودِ»

Ол ﷺ рукуғтар мен сәжделерді толық жасауды бұйыратын, әрі осылай істемейтіндерді бір-екі құрма жеп, жеген құрмалары оған ешбір пайда бермейтін аш адамға теңеген. Бұдан тыс, ол ﷺ мұндай адамды адамдар арасындағы ұрылардың ең жаманы деген.

Ол сондай-ақ, (бұл туралы) «Рукуғ» тарауында айтылғандай, рукуғтар мен сәжделер жасау кезінде омыртқасын толық түземеген адамның намазы жарамсыз екеніне нұсқаған, әрі бұл туралы ертеректе сөз болғандай, «намазды нашар орындаған адамға» сәжде жасау кезінде тыныштық сақтауды бұйырған.

Сәжде жасау кезінде айтылатын Аллаһты еске алу сөздері (сәжде зікірле-

рі)

«أَذْكَارُ السُّجُودِ»

(Намаздың) осы рүкінін жасау кезінде ол ﷺ Аллаһқа төменде келтірілген түрлі дұғаларды және еске алу сөздерін кезектестіріп жалбарынатын:

1. «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى»

Субханә Рабби-л-А'лә (3 рет)

«Аса Жоғары Раббым Пәк!»⁴⁹⁹ (3 рет).

496 Әл-Бухари, Муслим, Абу Дәуд және Ахмад.

497 Ахмад және әт-Тирмизи, соңғысы бұл хадисті сенімді деген.

498 Ибн Хузайма (1/80/2), әл-Мәқдиси «әл-Мухтарада» және әл-Хаким, соңғысы бұл хадисті сенімді деген және онымен әз-Зәһаби келіскен.

499 Ахмад, Абу Дәуд, Ибн Мәжаһ, әд-Даракутни, әт-Тахауи, әл-Бәззар, Ибн Хузайма (604) және әт-Табарани «Му'жам әл-Кәбир» кітабында бұл хадисті жеті сахабадан келтіреді. Сондай-ақ

Алайда «кейде ол бұл сөздерді үш реттен көбірек айтатын»⁵⁰⁰. Бірде қосымша түнгі намазда ол осы сөздерді көп рет қайталағаны соншалықты - оның сәждесі ұзақтығы бойынша шамамен оның қиямда тұрып, үш ұзын: «әл-Бақара», «Ниса» және «Әли Имран» - сүрелерін оқыған (уақытындай) болды. Осы намазда ол Аллаһқа көп рет дұға етіп және Одан кешірім тілеп жалбарынатын. Бұл хадис жоғарыда «Қосымша түнгі намаз (*таһажжуд*)» тарауында келтірілген.

2. «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى وَبِحَمْدِهِ».

Субханә Рабби-л-Ә'лә уа би-хамди-һи (3 рет).

«Аса Жоғары Раббым Пәк және Оған мақтау-мадақ!»⁵⁰¹ (3 рет).

3. «سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ».

Суббухун, Қуддусун, Раббу-л-мәләикәти уар-рух.

«Аса Пәксің, Аса Қасиеттісің, әрі періштелер мен Рухтың Раббысысың!»⁵⁰².

4. «سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي».

Субханә-кә, Аллаһуммә, Раббанә, уа би-хамди-кә! Аллаһумма, гғфир ли!

«Сен аса Пәксің, уа, Раббымыз, және Саған мақтау-мадақ! Уа, Аллаһ, мені кешір!»

Ол Құранда өзіне бұйырылғанды орындап, осы сөздерді рукуғтар мен сәжде-лерде жиі айтатын⁵⁰³.

5. «اللَّهُمَّ! لَكَ سَجَدْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ وَلَكَ أَسْلَمْتُ، [وَأَنْتَ رَبِّي]، سَجَدَ وَجْهِي

لِلَّذِي خَلَقَهُ وَصَوَّرَهُ [فَأَحْسَنَ صُورَهُ]، وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ، فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ

الْخَالِقِينَ»

Аллаһуммә, лә-кә сажәдту, уа би-кә әмәнту, уа лә-кә әсләмту, [уа әнтә Рабби,] са-жәда уажһи ли-лләзи халәқа-һу, уа саууара-һу, [уа ахсана сууара-һу,] уа шаққа сам'а-һу уә бәсара-һу, [фә-]табәракә Ллаһу, ахсану-л-халиқин.

«Уа, Аллаһ, Саған сәжде еттім және Саған иман келтірдім, және Саған мой-ынсұндым [Сен - Раббымсың]. Жүзім оны Жаратқанға, оған түр бергенге [және

«Рукуғ жасау кезінде айтылатын Аллаһқа жалбарыну сөздері» тарауына жазылған ескертпелерді қараңыз.

500 Мұндай қорытынды оның ﷻ қиямда тұруы, рукуғы мен сәждесі ұзақтығы бойынша бір-дей еді деп хабарлайтын хадистердің негізінде жасалды.

501 Абу Дәуд, әд-Даракутни, Ахмад, әт-Табарани және әл-Бәйһақиден жеткізілген сенімді (сахих) хадис.

502 Муслим және Абу Ауана.

503 Әл-Бухари және Муслим. «Құранда өзіне бұйырылғанды орындап» деген сөздер Аллаһ Тағаланың «Ендеше Раббыңды мақтай дәріптеп, Одан жарылқау тіле. Негізінен, Аллаһ тәу-бені өте қабыл етуші» («Нәср» сүресі, 110:3) деген сөздеріне қатысты.

оның бейнесін кемел еткенге], оған есту мен көруді дарытқанға сәжде етті, Жаратушылардың ең жақсысы Ұлы Аллаһ (берекелі)»⁵⁰⁴.

6. «اللَّهُمَّ! اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي كُلَّهُ، وَدِقَّةَ وَجِلَّتِهِ، وَأَوَّلَهُ وَآخِرَهُ، وَعَلَانِيَتَهُ وَسِرَّهُ»

Аллаһумма, ғфир ли занби кулла-һу, уа диққа-һу, уа жилла-һу, уа аууала-һу уа ахира-һу, уа 'аләнийята-һу уа сирра-һу

«Уа, Аллаһ, менің кіші-үлкен, әуелгі-кейінгі, ашкере-жасырын жасалған бүкіл күнәларымды кешіре гөр!»⁵⁰⁵.

7. «سَجَدَ لَكَ سَوَادِي وَخِيَالِي، وَآمَنَ بِكَ فُؤَادِي، أَبُوءُ بِنِعْمَتِكَ عَلَيَّ هَذِي يَدِي وَمَا جَنَّتْ عَلَيَّ نَفْسِي»

Сәжада лә-кә сауади уа хайали, уа әмәнә би-кә фу'ади, абү'у лә-кә би-ни'мәти-кә 'аләййя, һәзәйй-йадаййя, уа мә жәнәй-ту 'алә нәфси.

«Сенің алдыңда келбетім мен көлеңкем сәжде жасады, әрі Саған жүрегім иман келтірді; мен Сенің маған көрсеткен игілігіңді мойындаймын, мынау – менің қолдарым және мен олар арқылы өзіме қарсы иемденген нәрселерімнің (барлығы)»⁵⁰⁶.

8. «سُبْحَانَ ذِي الْجَبَرُوتِ وَالْمَلَكُوتِ وَالْكِبْرِيَاءِ وَالْعَظَمَةِ»

Субханә зи-л-жабарути, уә-л-мәләкути, уә-л кибри-йаи, уә-л-'азамәти.

«Күш-құдірет, билік және ұлылық иесі Аллаһ (кемшілік атаулыдан) Пәк!»⁵⁰⁷

Ол осы сөздерді қосымша түнгі намаздарды орындау кезінде айтатын, сондай-ақ мыналарды да:

9. «سُبْحَانَكَ [اللَّهُمَّ!] وَبِحَمْدِكَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ»

Субханә-кә [Аллаһумма] уа бихамди-кә, лә иләһа иллә әнтә.

«Сен пәксің [уа, Аллаһ] және Саған мақтау-мадақ, сенен басқа құлшылыққа лайықты құдай жоқ»⁵⁰⁸.

10. «لِلَّهِمَّ! اغْفِرْ لِي مَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ»

Аллаһумма, ғфир ли мә әсрарту уа мә ә'ләнту

«Уа, Аллаһ, жасырын және ашық түрде істегендерімді кешіре гөр!»⁵⁰⁹

504 Муслим, Абу Ауана, әт-Тахауи және әд-Дәракутни.

505 Муслим және Абу Ауана.

506 Ибн Нәср, әл-Бәззар және әл-Хаким, соңғысы бұл хадисті сенімді деген, бірақ әз-Зәһаби онымен келіспеді. Десе де, қолжазба түріндегі нұсқада бұл хадисті нығайтатын басқа хадис бар.

507 Абу Дәуд және ән-Нәса'и бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

508 Муслим, Абу Ауана, ән-Нәса'и және Ибн Нәср.

509 Ибн Аби Шәйба (62/112/1) және ән-Нәса'и. Әл-Хаким бұл хадисті сенімді деген және онымен әз-Зәһаби келіскен.

11. «اللَّهُمَّ! اجْعَلْ فِي قَلْبِي نُورًا، [وَفِي لِسَانِي نُورًا]، وَاجْعَلْ فِي سَمْعِي نُورًا، وَاجْعَلْ فِي بَصَرِي نُورًا، وَاجْعَلْ مِنْ تَحْتِي نُورًا، وَاجْعَلْ مِنْ فَوْقِي نُورًا، وَعَنْ يَمِينِي نُورًا، وَعَنْ يَسَارِي نُورًا، وَاجْعَلْ أَمَامِي نُورًا، وَاجْعَلْ خَلْفِي نُورًا، [وَاجْعَلْ فِي نَفْسِي نُورًا]، وَأَعْظَمْ لِي نُورًا».

Аллаһумма ж'ал фи қалби нуран [уа фи лисани нуран], уа ж'ал фи сам'и нуран, уа ж'ал фи басари нуран, уа ж'ал мин тахти нуран, уа ж'ал мин фәуқи нуран, уа 'ан йами-ни нуран, уа 'ан йасари нуран, уа ж'ал әмәми нуран, уа ж'ал халфи нуран, [уа ж'ал фи нәфси нуран] уа а'зым ли нуран.

«Уа, Аллаһ, жүрегіме нұр сал [және тіліме нұр сал,] құлағыма нұр сал, жанырыма нұр сал және маған үстімнен нұр бер, астымнан нұр бер, маған оң жағымнан нұр бер және маған сол жағымнан нұр бер, алдыма нұр бер, артыма нұр бер [және жаныма нұр сал] әрі мен үшін нұрды ұлы ет!»⁵¹⁰

12. «اللَّهُمَّ! [إِنِّي] أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ، وَ[أَعُوذُ] بِمُعَافَاتِكَ مِنْ عِقَابِكَ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ، لَا أَحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ».

[Аллаһумма] [инни] а'узу би-рида-кә мин сахати-кә, уа [ә'узу] би-му'афәти-кә мин 'уқубәти-кә, уа ә'узу би-кә мин-кә, лә ухсы сәнә'ән 'аләй-кә, әнтә кә-мә әснәйтә 'алә нәфси-кә.

«[Уа, Аллаһ] [ақиқатында] мен Сенің ашу-ызаңнан ризалығыңа, жазалауыңнан кеіріміңе сыйынамын. Әрі Мен Сенен Өзіңе сыйынамын! Мен Саған лайықты болған мақтау-мадақты айтып тауыса алмаймын. Өйткені Сенің Өзің ғана Өзіңді жеткілікті мәлішерде мадақтағансың!»⁵¹¹

Сәжде жасау кезінде Құран оқуға тыйым салынғандығы туралы

«النَّهْيُ عَنْ قِرَاءَةِ الْقُرْآنِ فِي السُّجُودِ»

Ол ﷻ рукуғ мен сәжде жасау кезінде Құран оқуға тыйым салатын және ыждағаттылық танытуды, әрі осы күйде Аллаһқа көбірек дұға айтып жалбарынуды бұйыратын, бұл туралы «Рукуғ жасау кезінде Құран оқуға тыйым салынғандығы туралы» тарауда түсіндірілген.

Ол сондай-ақ былай деп айтатын:

«أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ وَهُوَ سَاجِدٌ، فَأَكْثَرُوا الدُّعَاءَ [فِيهِ]».

«(Аллаһтың) құлы сәжде жасаған кезінде өзінің Раббысына ең жақын болады, ендеше (осындай кездерде Аллаһқа) жиі дұға етіңдер!»⁵¹²

510 Муслим, Абу Ауана және Ибн Аби Шәйба «әл-Мусаннафта» (12/106/2 және 112/1).

511 Сол жерде.

512 Муслим, Абу Ауана және әл-Бәйһақи. Бұл хадистің алынған көздері мен жеткізушілерінің тізбектері «әл-Ируа'» (456) кітабында келтірілген.

Сәждені ұзаққа созып жасау туралы

«إِطَالَةُ السُّجُودِ»

Оның ﷺ сәждесі ұзақтығы жағынан шамамен рукуғымен бірдей болатын. Кейде ол кейбір жағдайларға байланысты өте ұзақ сәжде жасайтын, бұл туралы сахабалардың бірі былай деп баяндағанындай: «Бірде Аллаһтың Елшісі ﷺ қолына Хасанды немесе Хусайнды көтеріп, (үйінен) біздің алдымызға екі намаздың біреуін [бесін немесе екінті] орындау үшін шықты⁵¹³. Пайғамбар ﷺ алға шықты да, оны [оң аяғының жанына] жерге қойды, кейін тәкбір айтып, намазды бастады. Намазда ол өте ұзақ сәжде жасады, әрі сол кезде мен [адамдардың арасынан] басымды көтеріп, баланың сәжде жасап жатқан Аллаһ Елшісінің ﷺ арқасына шығып алғанын көрдім. Сонда мен қайтадан сәждеге бардым, ал Аллаһтың Елшісі ﷺ намазын аяқтап болған соң, адамдар оған: «Уа, Аллаһтың елшісі! [Осы] намазыңның ортасында сен сәжде жасадың да, оны тым ұзақ созып жібердің – біз тіпті бір нәрсе болып қалды ма, әлде саған Уахи түсіп жатыр ма деп ойлап қалдық!», - деді. Ол оларға:

«كُلُّ ذَلِكَ لَمْ يَكُنْ؛ وَلَكِنَّ ابْنِي ازْتَحَلَنِي فَكَرِهْتُ أَنْ أُعْجِلَهُ حَتَّى يَقْضِيَ حَاجَتَهُ».

«Бұлардың ешқайсысы болған жоқ; жай менің балам мені ерттеп алды да, ол керегін істеп болмайынша мен оны асықтырғым келмеді!», - деп жауап берді⁵¹⁴.

Басқа бір хадисте былай деп хабарланады: «(Бірде) Пайғамбар ﷺ намаз орындап жатқан болатын. Ол сәждеге иілген кезде, арқасына әл-Хасан мен әл-Хусайн ырғып мініп алды. Адамдар оларға (мұндай істеуге) кедергі жасағысы келген кезде, ол ﷺ қолымен оларға тиіспеуді ымдады. Намазды аяқтап болған соң ол оларды өзінің тізелеріне отырғызды да:

«مَنْ أَحَبَّنِي فَلْيَجِبْ هَذَيْنِ»

«Кім мені жақсы көрсе, осы екеуін де жақсы көрсін!», - деді⁵¹⁵.

513 Аудармашының ескертпесі: әл-Хасан және әл-Хусайн – Пайғамбардың ﷺ қызы Фатима мен оның күйеу баласы Алидің (Аллаһ оларға разы болсын) балалары, Мухаммад пайғамбардың ﷺ немерелері.

514 Ән-Нәса'и, Ибн 'Асакир (4/275/1-2) және әл-Хаким, соңғысы бұл хадисті сенімді деген және онымен әз-Зәһаби келіскен.

515 Ибн Хузайма бұл хадисті «Сахих» (887) кітабында Ибн Мәс'удтан, жеткізушілердің жақсы тізбегі арқылы, ал әл-Бәйһақи (2/263) «мурсәл» түрде келтірген. Ибн Хузайма бұл хадис келтіретін тарауды «Намазда болған кезде қолмен (басқа адамдарға) түсінікті белгі беру (ымдау) рұқсат етілетіндігі әрі бұл (әрекет) намазды жарамсыз етпейтіні және бұзбайтыны туралы дәлел» деп атаған. Ал бұл іс-әрекетке аһл-әр-Рай және басқалар ((құқықтық мәселелерді шешуде) жеке пікірдің жақтаушылары) тыйым салатын еді ғой! Алайда әл-Бухаридің, Мұслимнің «Сахихтарында» және өзге де хадис жинақтарында келтірілетін (қажетті жағдайда) осылайша ымдауға (ишара жасауға) рұқсат ететін басқа да хадистер бар.

Сәжденің артықшылықтары

«فَضْلُ السُّجُودِ»

Ол ﷺ:

«مَا مِنْ أُمَّتِي مِنْ أَحَدٍ إِلَّا وَأَنَا أَعْرِفُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»

«Менің үмметімнің ішінде Қиямет күні мен танымай қалатын бірде-бір адам болмайды», - деді. (Сонда адамдар):

وَكَيْفَ تَعْرِفُهُمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ فِي كَثْرَةِ الْخَلَائِقِ؟

«(Аллаһтың) сонша көп жаратылыстарының арасында сен оларды қалайша тани аласың, уа, Аллаһтың елшісі?», - деп сұрады. (Мұны естіген) ол:

قَالَ: «أَرَأَيْتَ لَوْ دَخَلْتَ صَبْرَةً، وَفِيهَا خَيْلٌ دُھْمٌ بُھْمٌ، وَفِيهَا فَرَسٌ أَعْرٌ مُحَجَّلٌ؛ أَمَا كُنْتَ تَعْرِفُهُ مِنْهَا؟»

«Айтыңдаршы, сендерден біреу тұтас қара түсті жылқылар⁵¹⁶ қамалған қораға кірсе, ал (сол жерде) тек бір жылқының ғана маңдайында ақ жұлдызы, ал аяқтарында ақ білезіктері бар болса, ол оны басқаларынан ажырата алар ма еді?», - деп сұрады. (Адамдар:)

قَالَ: بَلَى.

«Иә, әрине!», - деп жауап берді. Сонда ол:

قَالَ: «فَإِنَّ أُمَّتِي يَوْمَئِذٍ غُرٌّ مِنَ السُّجُودِ، مُحَجَّلُونَ مِنَ الْوُضُوءِ».

«Ақиқатында, сол Күні менің үмметімнің (мүшелерінің) жасаған сәжделерінің (қалдырған іздерінен) жүздері ақ⁵¹⁷ және алған дәреттерінің (қалдырған іздерінен) аяқ-қолдары да ақ⁵¹⁸ болады», - деді⁵¹⁹.

Ол сондай-ақ былай деп айтатын:

«إِذَا أَرَادَ اللَّهُ رَحْمَةً مَنْ أَرَادَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ؛ أَمَرَ الْمَلَائِكَةَ أَنْ يُخْرِجُوا مَنْ يَعْبُدُ اللَّهَ، فَيُخْرِجُونَهُمْ وَيَعْرِفُونَهُمْ بِآثَارِ السُّجُودِ، وَحَرَّمَ اللَّهُ عَلَى النَّارِ أَنْ تَأْكُلَ أَثَرَ السُّجُودِ، فَيُخْرِجُونَ مِنَ النَّارِ، فَكُلُّ ابْنِ آدَمَ تَأْكُلُهُ النَّارُ إِلَّا أَثَرَ السُّجُودِ».

«Аллаһ Отқа түскендерден⁵²⁰ біреуге қатысты рақым танытқысы келсе, періштелерге (ол жерден тек) Аллаһқа ғана құлшылық еткендерді шығаруды бұйырады. Әрі олар осындайларды (олардың бойында қалған) сәжде іздерінен та-

516 Бұл жерде «осы жылқылардың түсі ешқандай қоспасыз толық қап-қара» деген меңзелуде («Нийайя»).

517 Бұл жерде сәжде жасаудың себебімен жүздің жарқырауы меңзелуде.

518 Бұл жерде мүмін адам дәрет алған кезде жуатын денесінің барлық мүшелері: беті, екі қолы және екі аяғы - меңзеліп тұр. Жуудың беттегі, екі қолдағы және екі аяқтағы іздері бұл жерде жылқының маңдайындағы және аяқтарындағы ақ іздермен теңестірілуде.

519 Ахмад бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді. Әт-Тирмизи бұл хадистің бір бөлігін жеткізген және оның сенімділігіне (сахихтығына) нұсқаған. Бұл хадис «Силсиләт әл-Әхадис әс-Сахихада» келтірілген.

520 Бұл жерде бірқұдайшылық дінін ұстанған, алайда Қиямет Күні таразыларындағы жаман істері жақсы істерінен салмақты болғандықтан Отқа түсетін адамдар меңзелуде (Аудармашының ескертпесі.).

нып, шығара бастайды, өйткені Аллаһ Отқа мұндай іздерді жоюға тыйым салған. Әрі олар әрбір (осындай) адамның сәжде жасаған іздерінен басқа жерлерін жеп қоятын Оттан шыға бастайды».⁵²¹

Сәждені жерге және төсеніш үстіне жасау туралы⁵²²

«السُّجُودُ عَلَى الْأَرْضِ وَالْحَصِيرِ»

Ол ﷺ жиі жағдайда сәждені (тақыр) жер үстіне жасайтын⁵²³.

«Сахабалар онымен бірге қатты ыстықта намаз орындайтын, әрі олардан әлдекім маңдайын (қызу) жерге тигізе алмаған кезде, өз киімін төсеп, үстіне сәжде жасайтын»⁵²⁴.

Ол сондай-ақ былай деп айтатын:

«...وَجَعَلْتُ الْأَرْضَ كُلَّهَا لِي وَلِأُمَّتِي مَسْجِدًا وَطَهُورًا، فَأَيْنَمَا أَدْرَكَتْ رَجُلًا مِنْ أُمَّتِي الصَّلَاةَ فَعِنْدَهُ مَسْجِدُهُ، وَعِنْدَهُ طَهُورُهُ، [وَكَانَ مِنْ قَبْلِي يُعْظَمُونَ ذَلِكَ، إِنَّمَا كَانُوا يُصَلُّونَ فِي كَنَائِهِمْ وَبَيْعِهِمْ].»

«...әрі бүкіл жер мені мен үмметім үшін сәжде жасайтын орын [мешіт] және таза етілді, сондықтан да менің үмметімнен болған кез келген адамға намаздың уақыты қай жерде тап болса да, оның сәжде жасайтын орны [мешіті] және жанында тазару (құралы) бар. Менен бұрынғылар мұның барлығын артық деп санаған: ақиқатында, олар намазды тек өздерінің шіркеулері мен синагогаларында ғана орындайтын»⁵²⁵.

Кейде ол сәжделерін сулы және балшықты жердің үстіне де жасайтын, мысалы, 21-рамазанның таңындағыдай. Сол күннің қарсаңында жаңбырдың қатты жауғаны соншалық - тіпті мешіттің пальма жапырақтарынан жасалған шатырынан су өтіп кеткен еді. Абу Са'ид әл-Худри кейіннен былай деп баяндағандай: «Мен Аллаһтың Елшісін ﷺ су мен балшық үстінде сәжде жасап жатқанын көрдім, оның маңдайы мен мұрнында су мен лайдың іздері бар еді»⁵²⁶.

521 Әл-Бухари және Муслим. Бұл хадис намаз орындаушылардан болған күнәһарлар Тозақта мәңгі қалмайтындығына нұсқайды. Іс жүзінде тіпті жалқаулықпен намазын өткізіп алатындар да Тозақта мәңгі қалмайды, әрі бұл сенімді. Бұл туралы толығырақ «әс-Сахиханы» (2054) қараңыз.

522 Арабтың «хасир» деген сөзі пальма ағашының жапырақтарынан, сабаннан және с.с. заттардан жасалған төсенішті білдіреді.

523 Бұл жайт Пайғамбардың ﷺ мешітінде төсеніштер т.с.с. заттар төселмегендігімен түсінікті болады. Бұл туралы көптеген хадистер куә болады, солардың ішінде әрі қарай келтірілетін Абу Са'ид әл-Худриден (оған Аллаһ разы болсын) жеткізілетін хадис те бар.

524 Муслим және Абу Ауана

525 Ахмад, әс-Сираж және әл-Бәйһақи бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

526 Әл-Бухари және Муслим.

Кейде «ол (бетке арналған) кішкентай төсеніш (хумра)⁵²⁷ үстіне»⁵²⁸, ал кейде (жай) «төсеніште»⁵²⁹ намаз оқитын, және бұдан тыс, «бірде ол ұзақ пайдаланғаннан қарайып кеткен төсеніш үстінде намаз орындады»⁵³⁰.

(Бірінші) сәждеден кейін бой түзеп отыру туралы

«الرَّفْعُ مِنَ السُّجُودِ»

Кейін «ол ﷻ сәжде жасағаннан соң, тәкбір айтып, басын көтеретін»⁵³¹ және «намазды нашар орындаған адамға»:

«لَا تَتِمَّ صَلَاةُ لِأَحَدٍ مِنَ النَّاسِ حَتَّى... يَسْجُدَ، حَتَّى تَطْمِئِنَّ مَفَاصِلُهُ، ثُمَّ يَقُولُ: «اللَّهُ أَكْبَرُ»، وَيَرْفَعُ رَأْسَهُ حَتَّى يَسْتَوِيَ قَاعِدَا».

*«Адамның намазы, ол буындары тынышталғанға дейін сәжде жасамайынша, ал кейін: «Аллаһу әкбар! (Аллаһ Ұлы!)», - деп, басын көтермейінше және тік отырмайынша, толық болмайды», - деп айтып, осыны бұйырған*⁵³². Сондай-ақ кейде «ол осы тәкбірді айтқан кезінде екі қолын көтеретін»⁵³³.

527 Арабтың «хумра» сөзі пальма жіптерінен немесе басқа заттан жасалған төсеніштің көлемі бойынша намаз орындаушы сәжде жасаған кезде оған бетін қоя алатындай бөлігі аталады; алайда бұл сөз бұдан үлкендеу көлемдегі төсеніштерді атау үшін қолданыла алмайды.

528 Әл-Бухари және Муслим.

529 Сол жерде.

530 Муслим және Абу Ауана. Бұл хадисте (адамдар) кимейтін нәрсенің үстіне отыру туралы куәлік бар, сөйтіп, ол, бұл әл-Бухаридің мен Муслимнің «Сахихтарында» және сенімді хадистердің басқа да жинақтарында айтылғандай, жібек киюге деген тыйымның сенімді болуы себепті одан жасалған қандай да бір нәрсенің үстіне отыруға да қатаң тыйым салынатынына нұсқайды. Іс жүзінде бұл жерде жібектен жасалған қандай да бір нәрсенің үстіне отыруға деген айқын тыйым аталып тұр, ендеше, кейбір ірі ғалымдардың мұны рұқсат ететіні сендерді абыржуға салмасын.

Аудармашының ескертпесі: сенімді хадистерде келетініндей, жібекті, сондай-ақ алтынды киюге деген тыйым тек ерлерге қатысты күшке ие, әрі әйелдерге мұның қатысы жоқ.

531 Әл-Бухари және Муслим.

532 Абу Дәуд және әл-Хаким, соңғысы бұл хадисті сенімді деген, және онымен әз-Зәһаби келіскен.

533 Әл-Бухари «Жуз' Раф' әл-Йадайн фи-с-Саләт» кітабында, Абу Дәуд, Муслим және Абу Ауана бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді. Бұл хадистің алынған көздері мен жеткізушілерінің тізбектері «әл-Ируа'» (316) кітабында келтірілген. Осы жерде, әрбір тәкбірді айтатын кездегідей, екі қолды көтеру туралы имам Ахмад айтатын, бұл туралы Ибн әл-Қайим «әл-Бәдаи'» (3/89) кітабында былай деп келтіреді: «Әсрам (кітаптың түпнұсқасында Ибн әл-Әсрам) одан (имам Ахмадтан) оған намазда екі қолды көтеру туралы сұрақ қойылғанда, ол: «Әр еңкейгенде және көтерілгенде», - деп жауап бергенін жеткізген». Бұдан тыс осы пікірді шәфи'и мазһабының өкілдерінен Ибн әл-Мунзир және Абу Али ұстанған және имам Мәлик пен әш-Шәфи'идің өздері де, бұл туралы «Тарх әт-Тасрибте» хабарланатындай. Осылай қол көтеру туралы Әнас ибн Мәликтен, Ибн Омардан, Нәфи'ден, Тауустан, әл-Хасан әл-Бәсриден, Ибн Сириннен және Әййуб әс-Сихтианиден де жеткізіледі, — олардан жеткен бұл сенімді хабарлардың барлығы «Мусаннаф Ибн Аби Шәйба» (1/106) кітабында келтіріледі.

Кейін «ол сол аяғын (астына бүгіп) жерге төсейтін және оның үстіне [босаңсып] отыратын»⁵³⁴; ол «намазды нашар орындаған адамға» осыны бұйырып, былай деп айтқан:

«وَإِذَا سَجَدْتَ فَمَكِّنْ لِسُجُودِكَ فَإِذَا رَفَعْتَ رَأْسَكَ فَاجْلِسْ عَلَى فَخْذِكَ الْيُسْرَى». «Сен сәждеге барған кезіңде, (жерге) мығым тірел, ал кейін, (одан) көтерілгеніңде, сол саныңның үстіне отыр»⁵³⁵. (Осылайша отыру үлгісі «ифтираш» деп аталады – Аудармашының ескерпесі).

«Ол оң аяғының (табанын) тік қоятын»⁵³⁶ және «оның башпайларын Қыбла жаққа қарататын»⁵³⁷.

Екі сәжденің арасында «иқ'а'»⁵³⁸ үлгісімен отыру туралы «الْإِقْعَاءُ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ»

«Кейде ол ﷻ [екі табанының екеуіне де және аяғының (барлық) саусақтарына сүйеніп отырып,] «иқ'а'» үлгісімен отыратын»⁵³⁹.

Екі сәжде арасында тыныштық сақтаудың міндеттілігі туралы «وُجُوبُ الطَّمَأْنِينَةِ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ»

534 Ахмад және Абу Дәуд бұл хадисті жақсы иснадпен келтіреді.

535 Әл-Бухари және әл-Бәйһақи.

536 Ән-Нәса'и бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

537 Муслим, Абу Ауана, Абу әш-Шайх Ибн Хайян «Ма рауаху Абу әз-Зубайр 'ан Ғайр Жәбир» (№№104-106) және әл-Бәйһақи.

538 Осы күйде намаз орындаушы балтырларын сандарының астына жинап, екі аяқтарының табандарын жерге тіреп, олардың үстіне отырады. Қз.: Сафий әр-Рахман әл-Мубаракфури «Итхаф әл-Қирам» (Аудармашының ескертпесі).

539 Муслим, Абу Ауана, Абу әш-Шайх «Ма рауаха Абу әз-Зубайр 'ан Ғайр Жәбирде» (№№104-106) және әл-Бәйһақи. Ибн әл-Қайим (Аллаһ оны рақым етсін) мұны назарынан жіберіп алды және Пайғамбар ﷺ екі сәжденің арасында «ифтираш» үлгісін қабылдағанын атап айтқан соң: «Одан отырудың басқа ешқандай тәсілі сақталмаған!», - деді. «Иқ'а'» үлгісінде отыру Ибн Аббастан жеткен хадисте Муслимнің, Абу Дәудтың және әт-Тирмизидің жинақтарында әрі басқа да хадис кітаптарында келтірілсе және соңғысы оны сенімді деп айтқан болса (Қз.: «Силсиләт әл-Әхадис әс-Сахиha», 383); әл-Бәйһақидің жинағында Ибн Омардан жақсы тізбек арқылы жеткізілген, Ибн Хәжар оны сенімді деп айтқан хадис келтірілсе, мұндай тұжырым қалайша дұрыс болмақ?! Бұдан бөлек, Абу Исхақ әл-Харби «Ғариб әл-Хадисте» (5/12/1) Тауустан, ол Ибн Омар мен Ибн Аббастың «иқ'а'» үлгісімен отырғандарын көргендігін келтіреді — бұл хабардың тізбегі сенімді. Пайғамбардың ﷺ қабіріне нұсқап: «Мына қабірде жатқан (кісіден) басқа әрбіріміздің сөзіміз қабылдануы да, кері қайтарылуы да мүмкін», - деп айтқан имам Мәликті Аллаһ Өзінің рақымына бөлесін. Осы Сүннетті кейбір сахабалар, олардың ізбасарлары және басқа адамдар ұстанған, ал осы жерде қозғалған мәселені мен толығырақ осы кітаптың түпнұсқасында («әл-Әсл») келтірген болатынымын. Әрине, (отырудың) бұл «иқ'а'» үлгісі тыйым салынған үлгідегідегі (отырудан) ерекшеленеді, бұл туралы «Тәшәһһуд» тарауында сөз болмақ.

«Ол ﷻ әрбір сүйегі өзінің (бастапқы) орнына қайта келмейінше босаңситын»⁵⁴⁰ және «намазды нашар орындаған адамға» осыны бұйырып, оған (және басқа адамдарға):

«لَا تَتِمَّ صَلَاةُ أَحَدِكُمْ حَتَّى يَفْعَلَ ذَلِكَ».

«Егер осылай істемесеңдер, сендердің ешқайсыларыңның намаздарың толық болмайды», - деп айтты⁵⁴¹.

Сондай-ақ «оның ﷻ екі сәжде арасында отыруы ұзақтығы бойынша шамамен сәжде жасау уақытымен бірдей болатын»⁵⁴², ал кейде «ол екі сәжденің арасында (соншалықты ұзақ) отыратын - тіпті кейбір (адамдар) ол (екінші сәжде туралы) ұмытты деп ойлайтын»⁵⁴³.

Екі сәжденің арасында айтылатын зікірлер

«الْأَذْكَارُ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ»

Екі сәжденің арасында отыру кезінде ол ﷻ былай деп айтатын:

1. «اللَّهُمَّ [رَبِّ]! اغْفِرْ لِي، وارْحَمْنِي، [وَأَجْبُرْنِي]، [وَارْقُغْنِي]، وَاهْدِنِي، [وَعَافِنِي]، وَارْزُقْنِي».

Аллаһумма, [басқа бір нұсқада: Рабби] ғфир ли, уа-рхам-ни, [уа-жбур-ни], [уа-рфә'-ни], уа-һди-ни, [уа'афи-ни], уа-рзу-қни.

«Уа, Аллаһ, [басқа бір нұсқада: Раббым] мені кешір және рақым ет, [және маған күш бер], [және мені көтермеле] және мені тура жолға сала гөр, [әрі мені ғафу ет] және маған ризық бер!»⁵⁴⁴

Немесе кейде ол былай деп айтатын:

2. «رَبِّ! اغْفِرْ لِي اغْفِرْ لِي».

Рабби-ғфир ли, ғфир ли.

«Раббым, мені кешір, кешір мені!»⁵⁴⁵.

540 Абу Дәуд және әл-Бәйһақи бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

541 Абу Дәуд және әл-Хаким, соңғысы бұл хадисті сенімді деген және онымен әз-Зәһаби келіскен.

542 Әл-Бухари және Муслим.

543 Әл-Бухари және Муслим. Ибн әл-Қайим былай деп айтқан: «Адамдар сахабалардың дәуірі аяқталған соң бұл Сүннеттен бас тартты. Алайда Сүннетті басшылыққа алған және оған қайшы келетін нәрселерге алаңдамайтын адам, осы Басшылықтан ерекшеленетін нәрселерге көңіл бөлмейді».

544 Абу Дәуд, әт-Тирмизи, Ибн Мәжаһ және әл-Хаким, соңғысы бұл хадисті сенімді деген және онымен әз-Зәһаби келіскен.

545 Ибн Мәжаһ бұл сөздерді жеткізушілердің жақсы тізбегі арқылы келтіреді. Имам Ахмад Аллаһқа осы дұға арқылы жалбарынуды абзал көрген. Исхақ ибн Раһауайһ былай деп айтқан: «Егер адам қаласа, осы сөздерді үш рет қайталап айтса болады немесе ол: «Уа, Аллаһ, мені кешір...», - десе де болады, өйткені екі сәжденің арасындағы осы екі дұға туралы Пайғамбардан ﷺ ха-

Ол сондай-ақ осы екі дұғаны қосымша түнгі намаздарын орындау кезінде де айтатын⁵⁴⁶.

Екінші сәжде «السَّجْدَةُ الثَّانِيَةُ»

Кейін «ол тәкбір айтып, екінші сәждені орындайтын»⁵⁴⁷. Ол осылай істеуді «намазды нашар орындаған адамға» бұйырып, мұны екі сәжде арасында толық отыру туралы айтқан соң: «...*Кейін: «Аллаһ Ұлы (Аллаһу әкбар)!», - деп айт та, барлық буындарың босаңсығанына дейін сәжде жаса [әрі осыны әр намазыңда істе]*», - деді⁵⁴⁸.

Сондай-ақ кейде «ол осы тәкбірді айтқанда (сәждеге барарда – ред.) екі қолын көтеретін»⁵⁴⁹.

Ол бұл сәждені тура бірінші сәждені орындағандай етіп орындайтын. Кейін «ол тәкбір айтып, басын көтеретін»⁵⁵⁰ және «намазды нашар орындаған адамға» осылай істеуді бұйырып, екінші сәждені жасау туралы бұйрығынан соң: «...*Кейін тәкбір айтып, басыңды көтер*», - деді⁵⁵¹.

Ол оған сондай-ақ:

«[ثُمَّ اصْنَعْ ذَلِكَ فِي كُلِّ رُكْعَةٍ وَسَجْدَةٍ]، فَإِذَا فَعَلْتَ ذَلِكَ؛ فَقَدْ تَمَّتْ صَلَاتُكَ، وَإِنْ أَنْقَضْتَ مِنْهُ شَيْئًا؛ أَنْقَضْتَ مِنْ صَلَاتِكَ».

барланады («Мә-сә'ил әл-Имам Ахмад уа Исхақ ибн Раһауайһ», Исхақ әл-Мәруазиден жеткен хадистер бойынша, 19-бет).

546 Бұл жайт парыз намаздарын орындау кезінде Аллаһқа осындай дұғалармен жалбарынудың заңды екенін жоққа шығармайды, өйткені бұл жерде парыз және нәпіл намаздардың арасында қандай да болмасын айырмашылық жоқ. Бұл пікірді әш-Шәфи'и, Ахмад және Исхақ сынды имамдар ұстанған. Әт-Тирмизи хабарлағанындай, олар бұл (амал) парыз және қосымша намаздарда рұқсат етілген деп есептеген. Имам әт-Тахауи де осы пікірге қосылып, бұл туралы «Мушкил әл-Асарда» жеткізген. Осы жерде қозғалған мәселенің тиісті талдауы осы дәйекті растайды, өйткені «намазда Аллаһты еске алу сөзі (зікір) өз күшін жоғалтады» деген ереже жоқ. Осы ереже аталған жағдайда да күшке ие.

547 Әл-Бухари және Муслим.

548 Абу Дәуд және әл-Хаким, соңғысы бұл хадисті сенімді деген және онымен әз-Зәһаби келіскен. Жақшалардың ішіндегі қосымшаны әл-Бухари және Муслим келтірген.

549 Абу Ауана және Абу Дәуд бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбектері арқылы келтіреді. Деректе хабарланғандай, осындай үлгімен қол көтеруді жақтап Ахмад, Мәлик және әш-Шәфи'и сынды имамдар пікір айтқан. «Бірінші сәждеден кейін бой түзеп отыру туралы» тараудағы соңғы ескертпені қараңыз.

550 Әл-Бухари және Муслим.

551 Абу Дәуд және әл-Хаким, соңғысы бұл хадисті сенімді деген және онымен әз-Зәһаби келіскен.

«[...Кейін әрбір рукуз пен сәждені жасаған кезінде осылай істе], өйткені егер сен осылай істесең, намазың толық болады, ал егер осыдан бір нәрсені жіберіп алсаң, намазың (соңына) дейін аяқталмаған болады, - деп айтқан⁵⁵².

Сондай-ақ кейде «ол осы тәкбірді айтқан кезде (сәждеден тұрғанда – ред.) екі қолын көтеретін»⁵⁵³.

Демалыс отырысы (жәлсат әл-истираха)

«جُلُوسَةُ الْإِسْتِرَاحَةِ»

Кейін «ол ﷺ бойын түзеп [әрбір сүйегі өз орнына келгенге дейін сол аяғының үстіне, тік] отыратын»⁵⁵⁴.

Келесі ракағатты жасау үшін екі қолға сүйеніп тұру туралы

«الْإِعْتِمَادُ عَلَى الْيَدَيْنِ فِي النَّهْوضِ إِلَى الرَّكْعَةِ»

Кейін «ол екінші ракағатты орындау үшін (екі қолымен) жерге сүйеніп тұратын»⁵⁵⁵. Сондай-ақ «ол намаз кезінде орнынан тұрғанда қолына сүйеніп, саусақтарын жұдырыққа түйетін»^{556,557}.

«Ол екінші ракағатты орындау үшін орнынан тұрған кезінде, (оны):

الحمد لله رب العالمين

«Әлхамду лиЛләһи раббил ‘аләмин (Әлемдердің Раббысы – Аллаһқа мадақ!)» («әл-Фатиха» сүресі, 1-аят), - деп бастаған, әрі (осы орайда) үзіліс жасамайтын»⁵⁵⁸.

552 Ахмад және әт-Тирмизи, соңғысы бұл хадисті сенімді деген.

553 Абу Ауана және Абу Дәуд бұл хадисті жеткізушілердің екі сенімді тізбектері арқылы келтіреді. Осындай үлгімен қол көтеруді жақтап Ахмад, Мәлик және әш-Шәфи’и сынды имамдар пікір айтқан.

554 Әл-Бухари және Абу Дәуд. Фақиһ ғалымдарға бұл отырудың үлгісі «жәлсат әл-истираха» (демалыс отырысы) деген атпен белгілі. Имам әш-Шәфи’и мұны құптаған. «Әт-Тахқиқ» (1/111) кітабында келтірілгендей, имам Ахмад та «жәлсат әл-истираханы» құптаған, ал ол Сүннетке қайшы келмейтін нәрселерде оған ілесуге ұмтылғанымен көпке танымал еді. Ибн Һани «Мәса’ил әл-Имам Ахмад» (42-бет) кітабында былай деп хабарлаған: «Мен Абу Абдуллаһтың (имам Ахмад) келесі ракағатты орындау үшін орнынан тұрған кезінде кейде екі қолына сүйеніп тұратынын, ал кейде отырған күйінде бойын түзеп, содан соң (ғана) орнынан тұратынын көретінмін». Бұл пікірді имам Исхақ Ибн Раһауайһ та абзал көріп, әрі «Мәса’ил әл-Мәруази» (1/147/2) кітабында: «Орыннан тұрған кезде екі қолға сүйену өнегесі Пайғамбар ﷺ тарапынан көрсетілген болатын, (намаз орындаушы) қария немесе жасөспірім болса да», - деген. Сондай-ақ қз.: «әл-Ируа’» (2/82/3).

555 Әл-Бухари және әш-Шәфи’и.

556 Сөзбе-сөз: «қамыр илеуші адам секілді».

557 Абу Исхақ әл-Харби бұл хадисті жеткізушілердің мінсіз (салих) тізбегі арқылы жеткізген. Бұл хадистің мағынасын сондай-ақ әл-Бәйһақи де жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтірген. Ал «Ол жебе сияқты қолына сүйенбестен орнынан тұратын» деген хадиске келер болсақ, ол жалған және ойдан шығарылған (мәуду’), әрі осыған ұқсас мағынадағы барлық хабарлар, мен (мұны) «Силсиләт әл-Әхадис әд-Да’ифада» (562, 929, 968) түсіндіргенімдей, не әлсіз, не сенімсіз.

Ол бұл рақағатта біріншісінде істеген нәрселерді істеп, жоғарыда айтылғандай, оны біріншісінен қысқа ететін.

«Әл-Фатиха» сүресін әрбір рақағатта оқудың міндеттілігі туралы

Ол «намазды нашар орындаған адамға» «әл-Фатиха» сүресін әрбір рақағатта оқуды бұйырды, әрі оған оны бірінші рақағатта оқу туралы бұйрығынан соң⁵⁵⁹ бұны: «...Әрі барлық намазыңда осылай істе!», - деді⁵⁶⁰. Осы хадистің басқа бір нұсқасында: «...әрбір рақағатта», - деп жеткізіледі⁵⁶¹. Ол сондай-ақ: «Әрбір рақағатта – (әл-Фатиханы) оқу (бар)», - деп айтатын⁵⁶².

Бірінші тәшаһһуд «التَّشَهُدُ الْأَوَّلُ»

Кейін ол ﷺ екінші рақағатты орындап болған соң тәшаһһудты айту үшін отырып алатын. Егер намаз екі рақағаттан тұрса, мысалы, таң (фәжр) намазындай, онда ол екі сәжденің арасындағыдай «ифтираш» үлгісімен отыратын⁵⁶³. Үш немесе төрт рақағаттан тұратын намаздарда «ол бірінші тәшаһһудты орындаған кезде» тура сол сияқты отыратын⁵⁶⁴.

Ол «намазды нашар орындаған адамға» осылай істеуді бұйырып:

«فَإِذَا جَلَسْتَ فِي وَسْطِ الصَّلَاةِ؛ فَاطْمَئِنِّ، وَافْتَرِشْ فَخْذَكَ الْيُسْرَى، ثُمَّ تَشَهُدْ».

«Намаздың ортасында отыратын кезінде тыныштал, сол саныңды төсе де, тәшаһһудты айт», - деді⁵⁶⁵.

558 Муслим және Абу Ауана. Бұл хадисте «тәрк етілетін үзіліс» дегеннің астарында намаздың басында оқылатын дұғаны (ду'а әл-истифтах) оқу үшін жасалатын үзіліс түсініледі, әрі ол өзіне шайтанның кесірінен пана тілеп, Аллаһқа жалбарыну сөздерін (исти'аза — «А'узу би-Лләһи мин әш-шайтан...») қамтымауы да мүмкін; немесе бұл үзіліс едәуір кеңірек мағынаға ие. Бірінші тұжырым маған барынша сенімді болып көрінеді. Ғалымдарда «исти'аза» сөздерін (әрбір рақағатта) айту туралы екі пікір бар, әрі біз: «Олардың ішіндегі ең дұрысы әрбір рақағатта осы сөздерді айтуды жақтайтыны болып табылады», - деп санаймыз. Бұл мәселе толығырақ осы кітаптың түпнұсқасында («әл-Әсл») қарастырылған.

559 Абу Дәуд және Ахмад бұл хадисті күшті иснадпен келтіреді.

560 Әл-Бухари және Муслим.

561 Ахмад бұл хадисті жақсы иснадпен келтіреді.

562 Ибн Мәжаһ, Ибн Хиббан өзінің «Сахих» кітабында және Ахмад «Мәса'ил Ибн Һаниде» (1/52). Жәбир ибн Абдуллаһ (Аллаһ оған разы болсын) былай деп айтқан: «Кім Кітаптың Анасын оқымастан бір рақағат (болса да) намаз оқыса, ол намазды (мүлде) орындамады, тек егер ол имамға ұйып намаз орындамаған болса ғана». Бұл хабарды имам Мәлик өзінің «әл-Мууатта'» хадистер жинағында келтіреді.

563 Ән-Нәса'и (1/173) бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

564 Әл-Бухари және Абу Дәуд

565 Абу Дәуд және әл-Бәйһақи бұл хадисті жеткізушілердің жақсы тізбегі арқылы келтіреді.

Абу Һурайра (Аллаһ оған разы болсын) былай деп айтқан: «Менің сүйікті досым ﷺ маған ит секілді жүресінен отыруға («иқ'а'») тыйым салды»⁵⁶⁶. Басқа бір хадисте: «Ол шайтан сияқты жүресінен отыруға тыйым салатын», - деп хабарланды⁵⁶⁷.

«Ол тәшаһһудты айту үшін отырған кезде оң алақанын оң санының үстіне [басқа бір нұсқада: «...оң тізесінің үстіне»], ал сол алақанын— сол санының үстіне [басқа бір нұсқада: «...сол тізесінің үстіне, оны (яғни алақанды) оның үстінде (төмен қарай) ашып»] қоятын»⁵⁶⁸, және «ол оң қолының шынтағының ұшын оң санының үстіне қоятын»⁵⁶⁹.

Сондай-ақ «ол намаз кезінде сол қолына сүйеніп отырған адамға осылай істеуге тыйым салып:

«إِنَّهَا صَلَاةُ الْيَهُودِ».

«Ақиқатында, бұл яһудилердің намазы!», - деді⁵⁷⁰; бұл хадистің басқа бір нұсқасында:

«لَا تَجْلِسْ هَكَذَا إِنَّمَا هَذِهِ جَلِيسَةُ الَّذِينَ يُعَذِّبُونَ».

«Былай отырма, өйткені бұл азапқа тартылатындардың отырысы!», - деп айтылады⁵⁷¹.

Басқа бір хадисте: «Мұндай отырыспен (Аллаһтың) қаһарына ұшырағандар отырады», - делінген⁵⁷².

Тәшаһһудты айту кезінде (оң қолдың сұқ бармағын) қимылдату туралы

«تَحْرِيكُ الإِصْبَعِ فِي الشَّهَادَةِ»

566 Эт-Тайалиси, Ахмад және Ибн Аби Шәйба. Абу 'Убайда және басқалар «иқ'а'тың» мұндай түрін былай түсіндірген: «Бұл – адамның құйрығын жерге тіреп, балтырларын тік ұстап және қолымен жерге сүйеніп отыруы, тура осылай ит отырады». «Иқ'а'тың» мұндай түрі, бұл туралы жоғарыда айтылғандай, Сүннет тарапынан мақұлданатын екі сәжденің арасындағы «иқ'а'» отырысынан өзгешеленеді.

567 Муслим, Абу Ауана және басқалар. Бұл хадистің алынған көздері мен жеткізушілерінің тізбектері «әл-Ируа'» (316) кітабында келтірілген (осыдан бұрынғы ескертпеде сөз етілетін «итше отырыс», «шайтанның отырысы» деп те аталады. Қз.: Сафий ар-Рахман әл-Мубаракфури «Итхаф әл-Қирам» – Аудармашыдан.).

568 Муслим және Абу Ауана.

569 Абу Дәуд және ән-Нәса'и бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді. Бұл хадистің мағынасынан шыға келе, бұл жерде «ол шынтақтарын жамбастарынан керіп ұстамады» деп тұжырым жасауға болады, мұны Ибн әл-Қайим «Зад әл-Ма'адта» түсіндіріп бергендей.

570 Әл-Бәйһақи және әл-Хаким, сонғысы бұл хадисті сенімді деген және онымен әз-Зәһаби келіскен. Бұл және келесі хадистің алынған көздері мен жеткізушілерінің тізбектері «әл-Ируа'» (380) кітабында келтірілген.

571 Ахмад және Абу Дәуд бұл хадисті жеткізушілердің жақсы тізбегі арқылы келтіреді.

572 Абд ар-Раззак; Абдул Хаққ өзінің «әл-Әхкам» (1284) кітабында бұл хадисті сенімді деген. Бұл кітаптағы хадистерінің сенімділігін мен тексеріп шыққанмын.

«Ол ﷺ өзінің сол алақанын сол тізесінің үстінде (төмен қарай) жайып қоятын, оң қолының барлық бармақтарын жұдырыққа жинап, сұқ саусағымен Қыбла тарапқа нұсқайтын, оған (яғни оң қолының сұқ бармағына) көзін тігетін»⁵⁷³.

Сондай-ақ «саусағымен нұсқаған кезінде ол (оң қолының) бас бармағын ортан саусақтың үстіне қоятын»⁵⁷⁴, ал кейде «ол бұл екі саусағымен шеңбер жасайтын»⁵⁷⁵.

«Өзінің оң қолындағы (сұқ) саусағын көтеріп, ол арқылы Аллаһқа жалбарынып қимылдататын»⁵⁷⁶ және ол (оң қолдың) сұқ саусағын меңзеп:

573 Муслим, Абу Ауана және Ибн Хузайма. Әл-Хумайди (13/1) және Абу Йа'лә (275/2) жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы Ибн Омардан келесі қосымшаны жеткізген: «...әрі бұл шайтанға қатты соққы береді; ешкім осылай істеген кезінде (бұл туралы) ұмытпасын», - әрі әл-Хумайди өз саусағын көтерді. Әл-Хумайди сондай-ақ Муслим ибн Абу Мәриямның: «Бір адам маған Сирияның піркеулерінің бірінде осылай істегендері (бейнеленген) пайғамбарлардың сүреттерін көргенін айтты», - деп айтқанын жеткізіп, саусағын көтерді. Бұл өте сирек кездесетін байқау екенін атап өткен жөн, алайда бұл хабардың бүкіл тізбегі, тіпті «бір адам» деген сөздерге дейін, сенімді болып табылады.

574 Муслим және Абу Ауана.

575 Абу Дәуд, ән-Нәса'и, Ибн әл-Жәруд «әл-Мунтақада» (208), Ибн Хузайма (1/86/1-2), Ибн Хиббан «әс-Сахихта» (485) бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді. Ибн әл-Муләккин де бұл хадисті сенімді деген (28/2) және оны растайтын хабарды Ибн 'Адий (287/1) келтіреді.

576 Сол жерде. «Онымен Аллаһқа жалбарынып» деген сөздер туралы имам әт-Тахауи былай деп айтқан: «Бұл оның намаз соңында осылай істегендігі туралы куәлік береді». Мен (яғни шейх әл-Әлбани – Аудармашының ескертпесі) былай деймін: сөйтіп, бұл жерде (Қыбла тарапқа) саусақпен ишара жасауды жалғастыру және тіпті сәлем берілгенге (таслимге) дейін оны қимылдату Сүннет болып табылатындығына дәлел бар, өйткені Аллаһқа дұға етіп жалбарыну сәлем берілгенге (таслимге) дейін үзіліссіз жалғасады. Осы пікірді имам Мәлик және басқалар (ғалымдар) ұстанатын. Имам Ахмадқа (бірде) «Адам намазда саусағымен ишара жасауы керек пе?» деген сұрақ қойылады. Ол: «Иә, (әрі барынша) екпінді түрде», - деп жауап берген. (Бұл туралы Ибн Һани өзінің «Мәса'ил әл-Имам имам Ахмад», 1/80 кітабында хабарлаған). Баяндалғанның барлығынан тәшәһһуд айту кезінде (оң қолдың сұқ саусағымен) қозғалыс жасау Пайғамбардың ﷺ сенімді Сүннеті екендігі, әрі оған сәйкес Ахмад әрі Сүннеттің басқа да имамдары амал еткені әп-айқын болады. Сондықтан да бұл әрекетті мән-мағынасыз, орынсыз және намазға еш қатысы жоқ деп ойлайтын адамдар Аллаһтан қорқуы керек, өйткені осылай ойлауы себепті олар өздерінің (сұқ) саусақтарын қимылдатпайды, тіпті бұл бекітілген Сүннет екенін білсе де. Бұдан бөлек, олар осыған бар күш-жігерлерімен араб тілінде сөйлеудің тәсілдерімен сыйыспайтын және бұл мәселенің имамдар тарапынан түсінінуіне қайшы келетін түсіндірме бергілері келеді.

Олардың кейбіреулері басқа мәселелер бойынша белгілі бір имамды, тіпті оның пікірі Сүннетке қайшы болып жатса да қорғайтыны, әрі өз ұстанымын «имамның қателіктеріне нұсқау міндетті түрде оны қорлау және оған құрметсіздік таныту болады» деген (тұжырыммен) дәйектеуі таң қалдырады. Сосын олар бекітілген Сүннетті ұмытады әрі жоққа шығарады, әрі осы орайда оған сәйкес амал ететіндерді келемеждейді. Олар мұны білсе де, білмей істесе де, өздерінің әдеттері бойынша бар күш-жігерін салып өтірік пен шындық арқылы қорғайтын өз имамдарын да мысқылдаған болады, алайда дәл осы жолы имамдардың Сүннетке қатысты ұстанымы дұрыс-ақ! Іс жүзінде осынысымен олар Пайғамбардың ﷺ, өзін мысқылдайды, өйткені осы Сүннетті бізге оның дәл өзі алып келген, демек, оны мысқылдау Пайғамбарды ﷺ мысқылдаумен бірдей.

Ал (сұқ) саусақты ишара жасап болған соң түсіру немесе оның қозғалысын («Лә иләһә...» сөздерін айту кезіндегі) теріске шығарумен және («...илләЛлаһ» сөздерін айту кезіндегі) бекітумен

«لَهِيَ أَشَدُّ عَلَى الشَّيْطَانِ مِنَ الْحَدِيدِ. يَغْنِي: السَّبَابَةُ».

«Ақиқатында, ол шайтанға темірден де қатты әсер етеді», - деп айтатын»⁵⁷⁷.

Бұдан тыс, «Пайғамбардың ﷺ сахабалары да Аллаһқа дұға етіп жалбарынғанда саусақпен ишара жасау қажет екендігін бір-біріне ескертетін»⁵⁷⁸. «Ол ﷺ екі тәшаһһудты (айту кезінде де) осылай істейтін»⁵⁷⁹.

Бірде «бір адамның Аллаһқа екі саусағымен қимыл жасап, жалбарынып отырғанын көріп, ол ﷺ оған:

«أَحْذَرُ [أَحْذَرُ]»، وَأَشَارَ بِالسَّبَابَةِ.

«(Мұны) біреуімен істе, [біреуімен істе]!» — деп, өзінің сұқ саусағын көрсеткен»⁵⁸⁰.

Бірінші тәшаһһудтың міндеттілігі және сол кезде дұға жасаудың заңды екендігі туралы

«وَجُوبُ التَّشَهُُّدِ الْأَوَّلِ، وَمَشْرُوعِيَّةُ الدُّعَاءِ فِيهِ»

Кейін «ол ﷺ екі ракағатты орындап болған соң, әр кез «әт-тахиййатты» айтатын»⁵⁸¹ және «осы отырыста оның ең алғаш айтатын сөздері «...Сәлемдер Аллаһқа тән... (әт-тахиййату ли-Лләһи...)» болатын»⁵⁸².

«Ол алғашқы екі ракағаттан кейін тәшаһһуд айтуды ұмытқан кезінде жаңылысқаны үшін (екі) қосымша сәжде (сажда әс-саһу) жасайтын»⁵⁸³.

Ол ﷺ оларға (сахабаларға) тәшаһһуд жасауды бұйырып:

шектеуге келер болсақ, мұның барлығының Сүннетте ешқандай негізі жоқ; іс жүзінде, бұл Сүннетке қайшы келеді, бұған осы хадис куә болады.

Ал «ол ﷺ (намаз орындау кезінде оң қолындағы сұқ) саусағымен қозғалыстар жасамайтын» деген хадиске келер болсақ, ол, мұны мен «Да'иф Аби Дауд» (175) кітабында түсіндіргенімдей, сенімді емес. Бірақ егер бұл хадисті сенімді деп пайымдағанның өзінде де, онда теріске шығару (нәф) бар, ал жоғарыда келтірілген хадисте – бекіту (мусбит) қамтылған, ал фақиһтерге «Бекітушіге (мусбит) теріске шығарушының (нәф) алдында басымдық беріледі» деген қағида жақсы белгілі.

577 Ахмад, әл-Бәззар, Абу Жә'фар әл-Бухтири «әл-Амалиде» (60/1), әт-Табарани «әд-Ду'ада» (73/1), Абдул-Ғани әл-Мәкдиси «әс-Сунанда» (12/2) бұл хадисті жеткізушілердің жақсы тізбегі арқылы келтіреді, әр-Руйани өзінің «Муснад» кітабында (249/2) және әл-Бәйһақи.

578 Ибн Аби Шәйба (2/123/2) бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

579 Ән-Нәса'и және әл-Бәйһақи бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

580 Ибн Аби Шәйба (12/40/1, 2/123/2) және ән-Нәса'и. Әл-Хаким бұл хадисті сенімді деген және онымен әз-Зәһаби келіскен. Ибн Аби Шәйба сондай-ақ осы хадисті күшейтетін басқа хабарды келтіреді.

581 Муслим және Абу Ауана.

582 Бұл хадисті әл-Бәйһақи 'Аишадан Ибн әл-Муләккин (28/2) тексеріп шыққан жеткізушілердің жақсы тізбегі арқылы келтіреді.

583 Әл-Бухари және Муслим. Бұл хадистің алынған көздері мен жеткізушілерінің тізбектері «әл-Ируа'» (338) кітабында келтірілген.

«إِذَا قَعَدْتُمْ فِي كُلِّ رَكْعَتَيْنِ فَقُولُوا: التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ... ثُمَّ لِيَتَخَيَّرَ أَحَدُكُمْ مِنَ الدُّعَاءِ أُعْجِبَهُ إِلَيْهِ فَلْيَدْعُ بِهِ رَبَّهُ عَزَّ وَجَلَّ».

«Сендер әр екі ракағаттан кейін отырған кездерінде, «әт-тахиййатты» айтыңдар, ал кейін әрбірің өзіне көбірек ұнайтын дұғаны таңдап алуы тиіс және сол арқылы Аса Құдіретті Аллаһ Тағалаға жалбарынуы керек»⁵⁸⁴, - деген; бұл хадистің басқа бір нұсқасында:

«قُولُوا فِي كُلِّ جَلْسَةٍ: التَّحِيَّاتُ».

«...«әт-тахиййатты» әрбір отырыста айтыңдар», - деп хабарланады⁵⁸⁵, және бұл туралы жоғарыда айтылғанындай, ол «намазды нашар орындаған адамға» да осылай істеуді бұйырған.

«Ол ﷺ оларға (сахабаларға) Құран сүрелерін үйреткеніндей тәшаһһуд сөздерін де үйрететін»⁵⁸⁶, әрі сондай-ақ «Сүннетке сәйкес оны (тәшаһһудты) іштей айту керек»⁵⁸⁷.

Тәшаһһудтың түрлері «صِيغُ التَّشَهُّدِ»

Ол ﷺ өзінің сахабаларына тәшаһһудтың бірнеше түрлерін үйретті.

1. Ибн Мәс'удтан (Аллаһ оған разы болсын) жеткізілетін тәшаһһуд.

Ибн Мәс'уд былай деп айтқан: "Аллаһтың Елшісі ﷺ менің алақанымды қолымен ұстап, маған тәшаһһудтың сөздерін тура Құран сүрелерін үйреткеніндей етіп үйретті:

«التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ، وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ! وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ».

Әт-тахиййату ли-Лләһи уәс-саләуату уәт-таййибату. Әс-саләму 'аләй-кә әййу-һа-н-нәбиййу, уә рахмату-Лләһи уә бәрақату-һу. Әс-саләму 'аләй-нә уә 'алә 'ибади-Лләһи-с-салихин [(осы жерде): «Әрі ақиқатында, егер (осы сөздерді) айтсаңдар, олар Аллаһтың көктер мен жердегі әрбір ізгі құлына тиеді», - деп айтқан]. Әшһаду әллә иләһә иллә-Лләһу уә әшһаду әннә Мұхаммәдән 'абду-һу уә расулю-һу.

«Сәлемдер⁵⁸⁸, салауаттар⁵⁸⁹ және (барлық) игі сөздер⁵⁹⁰ Аллаһқа тән! Сәлем⁵⁹¹ саған, уа, Пайғамбар, және Аллаһтың рахметі мен берекеті⁵⁹²! Аллаһтың сәлемі

584 Ән-Нәса'и, Ахмад, әт-Табарани «Мұ'жәм әл-Кәбир» (3/25/1) кітабында бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді. Сөзбе-сөз мағынада бұл хадис әрбір тәшаһһудта Аллаһқа дұға етіп жалбарыну орынды екеніне нұсқайды, тіпті одан кейін сәлем беру (таслим) жасалмайтын тәшаһһудта да. Бұл пікірді Ибн Хазм (Аллаһ оны рақым етсін) ұстанатын.

585 Ән-Нас'аи бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

586 Әл-Бухари және Муслим.

587 Абу Дәуд және әл-Хаким, соңғысы бұл хадисті сенімді деген және онымен әз-Зәһаби келіскен.

бізге және Оның ізгі салиқалы құлдарына болсын! Аллаһтан басқа құлшылыққа лайықты құдай жоқ екеніне куәлік беремін және Мұхаммад – Оның құлы әрі елшісі екеніне куәлік беремін». (Әрі қарай Ибн Мәс'уд былай деп айтқан:) [«ол біздің арамызда болған кезде, біз осылай айтатынбыз, ал ол қайтыс болған соң біз: *Әс-сәләму 'алә-н-нәбийи* - «Пайғамбарға сәлем»] – деп айтатын болдық»⁵⁹³.

588 Арабшада «әт-тахиййат»; бұл жерде «тек Аллаһ қана бейбітшілікті, шексіз билікті және мәңгілікті өзіне қамтитын барлық сөздерге лайықты» деген меңзеледі («Нихайя»).

589 Арабша «саләуат»; бұл жерде «Аллаһтың Ұлылығын дәріптеу үшін айтылатын барлық дұғалар» меңзеледі, «өйткені тек Ол ғана оларға толық құқықты, әрі Одан басқа ешкім оларға лайықты емес («Нихайя»).

590 Арабша «таййибәт»; бұл жерде «Аллаһты мақтап-мадақтау үшін сәйкес келетін барлық игі және кіршіксіз сөздер» меңзелуде, «бірақ Оның сипаттарына сәйкес келмейтін және патшаларға сәлем беру үшін қолданатын сөздер емес» («Фәтх әл-Бәри»).

591 Бұл сөз «Аллаһқа және Одан жіберілетін күшке пана тілеп жүгіну» дегенді білдіреді, өйткені «әс-Сәләм» деген сөздің өзі Аллаһтың Есімі болып табылады. Сөйтіп, бұл сәлемдесу іс жүзінде «Аллаһ сені қарап-бақсын және сені сақтасын!» дегенді білдіреді. Тура сол сияқты: «Аллаһ жар (сенімен бірге) болсын! – яғни: - Ол сені сақтасын, саған көмектессін және саған аман-есендік берсін», - деп те айтылып жатады.

592 Бұл сөз Аллаһтан тұрақты беріліп тұратын барлық игілікті білдіреді.

593 Әл-Бухари, Муслим, Ибн Аби Шәйба (1/90/2), әс-Сираж, Абу Йә'лә өзінің «Муснад» кітабында (258/2). Бұл хадистің алынған көздері мен жеткізушілерінің тізбектері «әл-Ируа'» (321) кітабында келтірілген.

Мен (яғни шейх әл-Әлбани) былай деймін: Ибн Мәс'удтың «Біз: «*Әс-сәләму 'алә нәбийи* - *Пайғамбарға сәлем*», - деп айтатынбыз» деген тұжырымдамасы сахабалардың (Аллаһ оларға разы болсын) «Пайғамбардың ﷺ тірі кезінде тәшаһһудта: «*Әс-сәләму 'аләй-кә аййу-һә-н-нәбийю* — Сәлем саған, уа, Пайғамбар», - деп айтқандарын түсіндіреді, алайда ол ﷺ қайтыс болған соң олар оның орнына: «*Әс-сәләму 'алә нәбийи* - *Пайғамбарға сәлем*», - деп айтып, олай істеуді тоқтатты. Олар бұны алдын ала Пайғамбардың ﷺ рұқсатын алып істегені күмәнсіз; бұны 'Аишаның (Аллаһ оған разы болсын) адамдарды құрамында «*Әс-сәләму 'алә нәбийи* (*Пайғамбарға сәлем*)» деген сөздері бар тәшаһһудқа үйреткені де растайды, мұны әс-Сираж өзінің «Муснадында» (9/1/2) және әл-Мухлис «әл-Фәуа'idте» (11/54/1) оған барып тірелетін екі сенімді иснад арқылы жеткізгендеріндей.

Ибн Хәжар былай деп айтқан: «(Ибн Мәс'удтың) бұл қосымшасы олардың (сахабалардың): «*Әс-сәләму 'аләй-кә аййу-һә-н-нәбийю* — Сәлем саған, уа, Пайғамбар», - деп, ол тірі кезінде оған тікелей жүгініп айтқандарына, алайда ол ﷺ қайтыс болған соң олар оған (осы сөздер арқылы) жүгінбегендігіне, әрі мұның орнына олар: «*Әс-сәләму 'алә нәбийи* (*Пайғамбарға сәлем*)», - деп, оны үшінші тарап түрінде еске алатынына айқын нұсқайды». Басқа бір жерде Ибн Хәжар сондай-ақ былай деп айтқан: «*Әс-Субқи* де «*Шарх әл-Минһажда*» осы хабарды тек Абу 'Ауанадан: «Егер бұл сахабалардан сенімді түрде жеткізілген болса, онда (оның өмір сүру) кезеңі аяқталған соң сәлем беруде Пайғамбарға ﷺ тікелей жүгіну міндетті болып табылмайды, әрі адам: «*Әс-сәләму 'алә нәбийи* (*Пайғамбарға сәлем*)», - деп айта алады», - деп келтіріп, осылайша тұжырымдаған. (Әрі қарай Ибн Хәжар былай деп жалғастырады:) «Бұл хабар (әл-Бухаридің «Сахихында» бекітілгендігі себепті) сенімді екендігі ешбір күмән тұғызбайды, әрі мен оны күшейтетін басқа да күшті хабарларды таптым: 'Абд әр-Раззақ былай деп айтқан: «Ибн Журайж маған: «'Ата' маған сахабалар Пайғамбардың ﷺ тірі кезінде: «*Әс-сәләму 'аләй-кә аййу-һә-н-нәбийю* (*Сәлем саған, уа, Пайғамбар*)!», - деп айтқандарына, бірақ ол қайтыс болған соң олар: «*Әс-сәләму 'алә нәбийи* (*Пайғамбарға сәлем*)», - деп айтқандарын жеткізген, ал бұл хабардың тізбегі сенімді», - деген. Ал Са'ид

2. Ибн Аббастан (Аллаһ оған разы болсын) жеткізілетін тәшаһһуд.

Ибн Аббас былай деп айтқан: «Аллаһтың Елшісі ﷺ бізге тәшаһһуд сөздерін тура Құран [сүрелерін] үйреткеніндей үйрететін. Ол былай деп айтатын:

«التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ، [و] الصَّلَوَاتُ [و] الطَّيِّبَاتُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ! وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ [وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ]، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ».

*От-тахиййату-л-мубәракәту-с-саләуату-т-таййибәту ли-Лләһи*⁵⁹⁴. [Әс-] сәләму 'аләй-кә аййу-һә-н-нәбиййу, уә рахмату Лләһи уә бәракәту-һу. [Әс-] сәләму 'аләй-һә уә 'алә 'ибади-Лләһи-с-салихин. Әшһаду әллә иләһә иллә-Лләһу уә [әшһаду] әннә Мухаммадан расулю-Лләһ [басқа бір нұсқада: 'абду-һу уә расулю-һу]

«Сәлем, берекелі сөздер, салауаттар, (барлық) игі сөздер Аллаһқа тән! Сәлем саған, уа, Пайғамбар, және Аллаһтың рақымы мен Оның берекеті! Аллаһтың сәлемі бізге және Оның игі салиқалы құлдарына болсын! Аллаһтан басқа құлшылыққа лайықты құдай жоқ екеніне куәлік беремін және Мухаммад – Оның елшісі [екеніне куәлік беремін]» [басқа бір нұсқада: «Оның құлы әрі елшісі», - деп айтылады]⁵⁹⁵.

3. Ибн Омардан (Аллаһ оған разы болсын) жеткізілетін тәшаһһуд.

Ибн Омар Аллаһтың Елшісі ﷺ тәшаһһуд кезінде келесі сөздерді айтатынын жеткізген:

«التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ، [و] الصَّلَوَاتُ [و] الطَّيِّبَاتُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ! وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ [وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ]، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ».

ибн Мансурдың Абу 'Убайда ибн Абдуллаһ ибн Мәс'удтан, ол өзінің әкесінен Пайғамбар ﷺ оларға тәшаһһудты үйретті және ол осы жерде оның (тәшаһһудын) айтқандығы туралы жеткізген хабарға келер болсақ, (бұл жерде) Ибн Аббас былай деп айтқан: «Біз: «Әс-сәләму 'аләй-кә аййу-һә-н-нәбиййу (Сәлем саған, уа, Пайғамбар)!», - деп тек оның көзі тірісі кезінде айтатынбыз», - ал бұған Ибн Мәс'уд: «Бізді (бұрын) осылай үйреткен, әрі біз (қазір) де тура солай үйретеміз!», - деп жауап берген. (Сөйтіп,) Ибн Аббас бұл сөздерді пікірталас кезінде дәйек ретінде келтіріп, ал Ибн Мәс'уд бұл дәйекті қабылдамаған болуы мүмкін. Десе де, Абу Мә'мардың хабары (әл-Бухариде келтірілген хадис) едәуір сенімдірек болып табылады, өйткені Абу 'Убайда өзінің әкесінен хадистер естімеген, әрі бұдан қалса (бұл хабардың) тіпті Абу 'Убайдаға дейінгі жеткізушілер тізбегі әлсіз» (Ибн Хәжардың сөздерінің соңы).

Ибн Хәжардың бұл сөздерін кейбір ғалымдар өзіндік зерттеулерін өткізу барысында келтіретін, олардың арасында: әл-Қасталләни, әз-Зуркани, Лукнауи және басқалар. Олардың барлығы оның сөздерін келтіруді әрі оларды әрі қарай түсіндірме жасауға кіріспеуді абзал көрген. Бұл жерде қозғалған тақырып осы кітаптың түпнұсқасында («әл-Әсл») қаралады.

594 Ән-Нәуауи былай деп айтқан: «Дұрыс нұсқасы, Ибн Мәс'удтың және басқа (сахабалардың) хадистерінде хабарланатынындай, — «және» (арабиша «уа») жалғаулық шылауы пайдаланғаны: «уәл-мубәракәту, уәс-саләуату, уат-таййибәту...». Алайда бұл жердегі «және» (арабиша «уа») жалғаулығы қысқарту мақсатында қалдырылған. Бұл рұқсат етіледі және араб тілінде норма (қалыпты) болып табылады. Хадистің мағынасы мынандай: намаз және оған ұласатын барлық нәрсе тек Аллаһ Тағалаға қатысты әрі басқа ешкімге емес».

595 Муслим, Абу Ауана, әш-Шәфи'и және ән-Нәсә'и.

Әт-тахиййату ли-Лләһи [уа]-с-саләуату [уа-] т-таййибату. Әс-сәләму ‘аләй-кә аййу-һә-н-нәбиййу, уа рахмәту Лләһи [Ибн Омар былай деп айтқан: «Осы жерде мен⁵⁹⁶: «уә баракату-һу», - деп қосамын»]. Әс-сәләму ‘аләй-һә уа ‘алә ‘ибади-Лләһи-с-салихин. Әшһаду әллә иләһә иллә-Лләһу [Ибн Омар былай деп айтқан: «Осы жерде мен⁵⁹⁷: «уахда-һу лә шарикә-лә-һу», - деп қосамын»] уә әшһаду әннә Мұхаммәдән ‘абду-һу уә расулю-һу.

«Сәлем, [және] салауаттар, [және] (барлық) игі сөздер Аллаһқа тән! Сәлем саған, уа, Пайғамбар, Аллаһтың мархаметі [мен оның берекеті]! Аллаһтың сәлемі бізге және Оның игі салиқалы құлдарына болсын! [Ешбір серігі жоқ] Аллаһтан басқа құлшылыққа лайықты құдай жоқ екеніне куәлік беремін және Мұхаммад – Оның құлы әрі елшісі екеніне куәлік беремін»⁵⁹⁸.

4. Абу Муса әл-Әш‘ариден (Аллаһ оған разы болсын) жеткізілетін тәшаһһуд.

Ол Аллаһ Елшісінің ﷺ былай деп айтқанын жеткізген: «...сендер (тәшаһһудты айту үшін) отырған кездеріңде, ең бірінші айтатын (сөздерің) мыналар болсын:

«التَّحِيَّاتُ الطَّيِّبَاتُ الصَّلَوَاتُ لِلَّهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ! وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ [وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ]، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ».

Әт-тахиййату, әт-таййибәту, әс-саләуату-ли-Лләһи. Әс-сәләму ‘аләй-кә аййу-һә-н-нәбиййу, уа рахмәту-Лләһи уа бәракәтуһу. Әс-сәләму ‘аләй-һә уа ‘алә ‘ибади-Лләһи-с-салихин. Әшһаду әллә иләһә иллә-Лләһу [уахда-һу лә шарикә-лә-һу] уә әшһаду әннә Мұхаммәдән ‘абду-һу уә расулю-һу.

«Сәлем, (барлық) игі сөздер, салауаттар – Аллаһқа тән! Сәлем саған, уа, Пайғамбар, Аллаһтың мархаметі мен оның берекеті! Аллаһтың сәлемі бізге және Оның игі салиқалы құлдарына болсын! [Ешбір серігі жоқ] Аллаһтан басқа құлшылыққа лайықты құдай жоқ екеніне куәлік беремін, және Мұхаммад – Оның құлы әрі елшісі екеніне куәлік беремін» (Әрі қарай Пайғамбар ﷺ: «Намаздағы сәлем беру болып табылатын жеті сөз», - деп айтқан)⁵⁹⁹.

5. Омар ибн әл-Хаттабтан (оған Аллаһ разы болсын) жеткізілетін тәшаһһуд.

Омар ибн әл-Хаттаб (оған Аллаһ разы болсын) адамдарды тәшаһһуд сөздерін айтуға мінберде тұрып үйрететін. Ол былай деп айтатын: «**Айтыңдар:**

596 Келесі ескертпені қараңыз.

597 Бұл екі қосымша Пайғамбардың ﷺ өзінің тәшаһһудының бір бөлігі болғандығы (Сүннетте) бекітілген. Ибн Омар оларды өздігінен қоспады; ол оларды (осы қосымшаларды) Пайғамбардан ﷺ жеткізген сахабалардан үйренді, ал кейіннен өзі Пайғамбардан ﷺ тікелей естіген тәшаһһудқа қосып айтты.

598 Абу Дәуд және әд-Даракутни, соңғысы бұл хадисті сенімді деген.

599 Муслим, Абу Ауана, Абу Дәуд және Ибн Мәжаһ.

«التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ، الزَّكَايَاتُ لِلَّهِ، الطَّيِّبَاتُ [لِلَّهِ]، الصَّلَوَاتُ لِلَّهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ! وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ».

Әт-тахиййату ли-Аллаһи, әз-зәкийату ли-Аллаһи, әт-таййибә-ту [ли-Аллаһи]. Әс-сәләму ‘аләй-кә аййу-һә-н-нәбиййу, уа рахмәту Аллаһи уа бәрәкәту-һу. Әс-сәләму ‘аләй-нә уа ‘алә ‘ибади-Аллаһи-с-салихин. Әшһаду әллә иләһә иллә-Аллаһу, уа әшһаду әннә Мухаммадән ‘абду-һу уа расулю-һу.

«Сәлем - Аллаһқа тән, (барлық) Пәк (Есімдер) – Аллаһқа тән, (барлық) игі сөздер [- Аллаһқа тән]. Сәлем саған, уа, Пайғамбар, Аллаһтың мархаметі мен Оның берекеті! Аллаһтың сәлемі бізге және Оның игі салиқалы құлдарына болсын! Аллаһтан басқа құлшылыққа лайықты құдай жоқ екеніне куәлік беремін, және Мухаммад – Оның құлы әрі елиісі екеніне куәлік беремін»⁶⁰⁰.

6. Айшадан (оған Аллаһ разы болсын) жеткізілетін тәшаһһуд.

Әл-Қасим ибн Мухаммад былай деп хабарлаған: «Айша (оған Аллаһ разы болсын) бізді тәшаһһуд айтуға үйрететін. Ол қолымен ишара жасады да, былай деп айтты:

«التَّحِيَّاتُ الطَّيِّبَاتُ الصَّلَوَاتُ الزَّكَايَاتُ لِلَّهِ، السَّلَامُ عَلَى النَّبِيِّ! وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ».

Әт-тахиййату, әт-таййибәту, әс-сәләуату, әз-зәкийату ли-Аллаһи. Әс-сәләму ‘алә-н-нәбиййи уа рахмәту-Аллаһи уа бәрәкәту-һу. Әс-сәләму ‘аләй-нә уа ‘алә ‘ибади-Аллаһи-с-салихин. Әшһаду әллә иләһә иллә-Аллаһ, уа әшһаду әннә Мухаммадан ‘абду-һу уа расулюһу.

600 Мәлик және әл-Бәйһақи бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбектері арқылы келтірген. Бұл хадис «мәукуф» түрінде жеткізілгеніне қарамастан, іс жүзінде ол «мәрфу» түріне ие, өйткені мұндай нәрселер өз атыңнан айтылмайтыны белгілі, өйткені егер осылай болғанда, бұл сөздер Аллаһты еске алатын басқа сөздерден (зікірлерден) жақсырақ болмас еді, - мұның барлығына Ибн ‘Абд әл-Бәрр нұсқады.

Маңызды ескертпе: тәшаһһудтың бірде-бір үлгісінде «уа мағфиратуһу (және Оның кешірімі)» деген қосымша сөздер жоқ, сондықтан да намаз орындаушы оларға әдеттеніп алмауы керек. Алғашқы салиқалы алдыңғы буын өкілдері (сәләфтар – аудармашыдан (қз.)) мұны теріске шығаратын, бұл туралы келесі хабарларда жеткізілетініндей:

Әт-Табарани (3/56/1) Тәлха ибн Мусаррифтен сенімді тізбек арқылы оның былай деп айтқанын жеткізген: «Раби’ ибн Хайсам тәшаһһудты айтуда «...және Оның берекеті мен Оның кешірімі!» деген қосымшаны жасады. Мұны естіген ‘Алқама: «Біз өзімізді үйреткен жерден, яғни: «Сәлем саған, уа, Пайғамбар, Аллаһтың мархаметі және Оның берекеті», - деп тоқтаймыз!», - деді». Іс жүзінде, ‘Алқама өзінің ұстазы - Абдуллаһ ибн Мәс’удтың (Аллаһ оған разы болсын) өнегесіне ілесті, ал одан бірде оның бір адамды тәшаһһуд сөздеріне үйреткені, әрі «ол «Аллаһтан басқа құлшылыққа лайықты құдай жоқ...» деген сөздерге келгенде, әлгі адам: «Оның серігі жоқ», - деп жалғастырды, бұған Абдуллаһ (ибн Мәс’уд): «Бұл шындығында да осылай, бірақ біз бізге үйретілгенмен шектелеміз», - деп жауап бергені келтіріледі. (Осылай әт-Табарани «Му’жәм әл-Әусатта» (№ 2848) жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтірген).

«Сәлем, (барлық) игі сөздер, салауаттар, (барлық) Пәк (Есімдер) – Аллаһқа тән. Пайғамбарға сәлем, Аллаһтың мархаметі және оның берекеті болсын! Аллаһтың сәлемі бізге және Оның ізгі салиқалы құлдарына болсын! Аллаһтан басқа құлшылыққа лайықты құдай жоқ екеніне куәлік беремін және Мұхаммад – Оның құлы әрі елшісі екеніне куәлік беремін»⁶⁰¹.

Пайғамбарға ﷺ салауат⁶⁰² айту: оның орны және түрлері

«الصَّلَاةُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ، وَمَوْضِعُهَا، وَصَيَغُهَا»

Ол ﷺ бірінші және басқа тәшаһһудтарда⁶⁰³ өзі үшін салауат айтып Аллаһқа жалбарынады⁶⁰⁴. Ол сондай-ақ өзінің үмметіне оған сәлем⁶⁰⁵ жолдағаннан кейін

601 Бұл хадисті Ибн Аби Шәйба, әс-Сираж өзінің «Муснадында» (9/1/2), әл-Мухлис «әл-Фәуа’идте» (11/54/1) және әл-Бәйһақи (2/144) келтіреді.

602 *Аудармашының ескертпесі:* Арабша бұл салауат «әс-саләт ‘алә-н-нәбийи» деп аталады. Оның басқа аты «әс-салләуәтту-л-Ибраһимийя» («Ибраһимнің салауаты»). Бұл салауатпен Пайғамбарға ﷺ және оны отбасына берекет тілеу меңзеледі. Оқырманның назарын «салауат» сөзінің бұл жерде және әрі қарай «намаз» сөзінің мағынасында емес, «дұға», «игілік, береке тілеу» сөздерінің мағынасында қолданылғанына ерекше аударғым келеді.

603 Бұл жерде соңғы тәшаһһуд меңзеліп тұр, егер намаз үш немесе төрт ракағаттан тұрса (Аудармашының ескертпесі).

604 Абу Ауана өзінің «Сахихында» (2/324) және ән-Нәса’и.

605 Олар (яғни сахабалар): «Уа, Аллаһтың елшісі, біз саған (тәшаһһудта) қалай сәлем беруді білеміз, бірақ біз сен үшін Аллаһқа қалай жалбарынуымыз керек?», - деді. Ол: **“«Уа, Аллаһ, Мұхаммадқа игілік ет...», - деп айтыңдар”**, - деді және т.с.с.). Сөйтіп, ол бұл жерде белгілі бір тәшаһһудты ерекше атамады, әрі (осы орайда) басқасын теріске шығарып айтпады, ал бұл жайт бірінші тәшаһһудта да ол үшін салауаттар айтып Аллаһқа жалбарыну орынды екенін растайды. Бұл имам әш-Шәфи’идің пікірі (мазһабы), бұл оның «әл-Умм» кітабынан келіп шығатынындай. Бұл көзқарасты сондай-ақ имам әш-Шәфи’идің серіктері де қолдаған, ән-Нәуауи оны «Раудат әт-Талибин» (1/263) кітабында толығымен қолдап, «әл-Мәжмұ’та» (3/460) осыған нұсқаған. Бұдан тыс, бұл туралы Ибн Ражаб жеткізгендей, осындай көзқарасты Уәзир ибн Хубайра әл-Хәнбали «әл-Ифсахта» ұстанған, әрі ол да осы пікірді «Зайл Табақат» (1/280) кітабында қолдаған. Тәшаһһудта Пайғамбар үшін ﷺ салауаттар айтып Аллаһқа жалбарыну туралы көптеген хадистер бар; олардың ешқайсысында ол қандай да бір тәшаһһудты ерекше айырып атамаған. Іс жүзінде бұл хадистер жалпылама сипатқа ие, әрі осылайша өздеріне әрбір тәшаһһудты қамтиды. Мен оларды (бұл хадистерді - Аудармашының ескертпесі) осы кітаптың түпнұсқасында («әл-Әсл») «тә’лик» түрінде келтірдім, бірақ оның негізгі бөлімінің мәтінінде келтірген жоқпын, өйткені олардың барлығы хадистердің сенімділігіне қоятын біздің талаптарымызды қанағаттандырмайды. Дегенмен, мен мұны осы кітаптың түпнұсқасында («әл-Әсл») жан-жақты түсіндіргенімдей, бұл хадистер мағыналық тұрғыдан бірін бірі қолдайды, ал осыны теріске шығаратын және осыған қарсы келетіндердің осынысына дәлел ретінде ұсына алатын сенімді негіздемелері жоқ. Тура сол сияқты «Уа, Аллаһ, Мұхаммадты берекеге бөле...» сөздеріне қалған сөздерді қосып айту сөгіске лайық (мәкрух) амал екендігі туралы сөздердің де Сүннетте ешқандай негізі жоқ, өйткені осындай тұжырым жасауға рұқсат беретін бірде-бір дәлел жоқ. Іс жүзінде біз осындай әңгімелерді айтып жүргендер Пайғамбардың ﷺ осыдан бұрынғы: **«Уа, Аллаһ, Мұхаммадты берекеге бөле...», - деп айтыңдар**, - деген әмірін орында-

ол үшін салауаттар айтып, Аллаһқа жалбарынуды бұйырып, мұны олар үшін бекітіп орнатты және оның түрлі үлгілерін үйретті:

1. «اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ، وَعَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ، وَعَلَى أَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ، وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ، وَعَلَى آلِ بَيْتِهِ، وَعَلَى أَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ؛ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ.»

Аллаһумма, салли ‘алә Мухаммадин, уә ‘алә аһли бәйти-һи, уә ‘алә азүәжи-һи, уә зурриййати-һи, кә-мә салләйта ‘алә әли Ибраһимә, иннә-кә хамидун мәжид! Уә бәрик ‘алә Мухаммадин, уә ‘алә әли бәйти-һи, уә ‘алә азүәжи-һи уә зурриййати-һи, кә-мә бә-рактә ‘алә әли Ибраһимә, иннә-кә хамидун мәжид!

«Уә, Аллаһ, Сен Ибраһимнің отбасына игілік еткеніңдей, Мухаммадқа және оның отбасы мүшелеріне, оның әйелдері мен ұрпақтарына игілік ет⁶⁰⁶, ақиқатында, Сен – Аса Мақтаулы әрі Даңқтысың! Және Сен Ибраһимге береке бергеніңдей, Мухаммадқа, оның отбасына, оның әйелдері мен ұрпақтарына да береке⁶⁰⁷ бер; ақиқатында, Сен – Аса Мақтаулы әрі Даңқтысың!»

Осы сөздер арқылы ол ﷺ Аллаһқа өзі үшін дұға етіп жалбарынатын⁶⁰⁸.

2. «اللَّهُمَّ! صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ، وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى [إِبْرَاهِيمَ، وَعَلَى] آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ، اللَّهُمَّ! وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ، وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى [إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى] آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ.»

Аллаһумма, салли ‘алә Мухаммадин, уә ‘алә әли Мухаммадин, кә-мә салләйта ‘алә [Ибраһимә, уә ‘алә] әли Ибраһимә, иннә-кә хамидун мәжид! Аллаһумма бәрик ‘алә Мухаммадин, уә ‘алә әли Мухаммадин, кә-мә бәракта ‘алә [Ибраһимә, уә ‘алә] әли Ибраһимә, иннә-кә хамидун мәджид!

май жатқанын көрудеміз, бұл мәселе толығырақ осы кітаптың түпнұсқасында («әл-Әсл») қаралады.

606 «Пайғамбарға ﷺ салауат» сөздерінің мағынасы туралы ең ертедегі хабарлардың бірі Абу әл-‘Алийядан (33-ші - «әл-Әхзаб» сүресінің 56-аятына сілтеме жасалған түрде) былай деп жеткізіледі: «Аллаһ Өзінің Пайғамбарына игілік етуі Оның оны ұлықтайтынын және (дәрежесін) биіктетінін білдіреді; періштелер мен басқа жаратылыстардың оған салауат айтуы олардың осыны ол үшін Аллаһ Тағаладан сұрайтынын білдіреді. Бұл сұраныс салауаттың өзін емес, олардың оған игілік етуді көбейту туралы дұға етуін білдіреді», - деген. Ибн Хәжар бұл дәйексөзді «Фәтх әл-Бәриде» келтірді де, кейін «Раббы тарапынан әлдебіреуге жасалған игілік Оның Рахымы болып табылады» деген кең таралған пікірді теріске шығарды; Ибн Қайим де осы мәселені «Жәлә’ әл-Әфхамда» ашып беріп, осы мәселеге қатысты талқылауларға іс жүзінде ешқандай орын қалдырмады, сондықтан да осы еңбекке жүгінулеріңізді сұраймын.

607 «Баракат» сөзі «ұлғаю, көбею» дегенді білдіреді. Сөйтіп бұл дұға өзіне Аллаһ Мухаммадқа ﷺ Ибраһимнің отбасына сыйлаған игіліктерді беруін меңзейді. Сондай-ақ бұл дұға осы игіліктердің тұрақты үздіксіз жалғасауын және тоқтамауын, сондай-ақ көбейіп ұлғаюын сұрауды да өзіне қамтиды.

608 Ахмад және әт-Тахауи осы дұғаның сөздерін жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

«Уа, Аллах! Сен [Ибраһимге]⁶⁰⁹ және оның отбасына игілік еткеніңдей, Мухаммадқа және оның отбасына да игілік ет, шын мәнінде, Сен Аса Мақтаулы әрі Даңқтысың! Уа, Аллах! Сен [Ибраһимге]⁶¹⁰ және оның отбасына береке бергеніңдей Мухаммадқа және Мухаммадтың отбасына береке бер; шын мәнінде, Сен – Аса Мақтаулы әрі Даңқтысың!»⁶¹¹

3. «اللَّهُمَّ! صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ، وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ، وَآلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ، وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ، وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَآلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ».

Аллаһумма, салли ‘алә Мухаммадин, уә ‘алә әли Мухаммадин, кә-мә салләйта ‘алә Ибраһимә, [уә ‘алә әли Ибраһимә,] иннә-кә хамидун мәжид! Уә бәрик ‘алә Мухаммадин, уә ‘алә әли Мухаммадин, кә-мә бәракта ‘алә [Ибраһимә, уә] әли Ибраһимә, иннә-кә хамидун мәжид!

«Уа, Аллах! Сен Ибраһимге [және Ибраһимнің отбасына] игілік еткеніңдей, Мухаммадты және Мухаммадтың отбасына игілік ет; ақиқатында, Сен – Аса Мақтаулы әрі Даңқтысың! Және Сен [Ибраһим мен] Ибраһимнің отбасына береке бергеніңдей, Мухаммадқа және Мухаммадтың отбасына береке бер, ақиқатында, Сен – Аса Мақтаулы әрі Даңқтысың!»⁶¹²

4. «اللَّهُمَّ! صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ [النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ]، وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى [آلِ] إِبْرَاهِيمَ، وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ [النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ]، وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى [آلِ] إِبْرَاهِيمَ فِي الْعَالَمِينَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ».

Аллаһумма, салли ‘алә Мухаммадин [ән-нәбиййи-л-уммиййи], уә ‘алә әли Мухаммадин, кә-мә салләйта ‘алә [әли] Ибраһимә, уә бәрик ‘алә Мухаммадин [ән-нәбиййи-л-уммиййи], уә ‘алә әли Мухаммадин, кә-мә бәракта ‘алә [әли] Ибраһимә фи-л-‘әләмин, иннә-кә хамидун мәжид!

«Уа, Аллах, Сен Ибраһимнің [отбасына] игілік еткеніңдей Мухаммадқа да [хат танымаған]⁶¹³ Пайғамбарға] және Мухаммадтың отбасына игілік ет және

609 Келесі ескертпені қараңыз.

610 Осы екі қосымшалардың сенімді екеніне әл-Бухари, әт-Тахауи, әл-Бәйһақи, Ахмад және ән-Нәса’и нұсқаған. Бұл қосымшалар сондай-ақ басқа жеткізу тізбектері арқылы да келтіріледі және олар осы дұғаның өзге де кейбір үлгілеріне кіргізілген (Қз.: № 3 және № 7). Сондықтан да өзінің ұлы ұстазы Ибн әл-Таймийяның өнегесіне («әл-Фатауа» 1/16) ілесіп, «Жәлә’ әл-Әфхам» (198-бет) кітабында: "«Ибраһим» мен «Ибраһимнің отбасы» сөздерінің бір сөйлемде келтірілетініне бірде-бір сенімді хадис жоқ», - деп жазған Ибн әл-Қайимның сөздеріне таң қалудың қажеті жоқ. Алайда бұл жерде біз сіздерге осындай сенімді хадистерді келтірдік. Алайда Ибн әл-Қайим өзіне жоғарыда айтқан сөздерін теріске шығарған нәрселерді қамтыған №7 дұғаның сөздері келтірілетін хадисті сенімді деп атап, өзіне өзі қайшы келеді!

611 Әл-Бухари, Муслим, әл-Хумаиди (138/1) және Ибн Мәндаһ (68/2); соңғысы былай деп айтқан: «Бұл хадистің сенімділігі туралы бірауызды келісім бар».

612 Ахмад, ән-Нәса’и, Абу Йә’лә «Муснад» (44/2) кітабында бұл сөздерді жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы жеткізген.

613 Пайғамбар Мухаммад ﷺ оқи да, жаза да алмағаны белгілі (Аудармашының ескертпесі).

Сен Ибраһимнің [отбасына] әлемдерде береке бергеніңдей Мұхаммадқа [хат танымаған Пайғамбарға] және Мұхаммадтың отбасына береке бер; ақиқатында, Сен – Аса Мақтаулы әрі Даңқтысың!»⁶¹⁴

5. «اللَّهُمَّ! صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَرَسُولِكَ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى [آلِ] إِبْرَاهِيمَ، وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ [عَبْدِكَ وَرَسُولِكَ]، [وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ]، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ [وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ]».

Аллаһумма, салли ‘алә Мұхаммадин, ‘абди-кә уа расули-кә, кә-мә салляйта ‘алә [әли] Ибраһимә, уа бәрик ‘алә Мұхаммадин, [‘абди-кә уа расули-кә], кә-мә бәракта ‘алә Ибраһимә [уа ‘алә әли Ибраһимә]!

«Уа, Аллаһ, Сен Ибраһимге игілік еткеніңдей, құлың және Елшің Мұхаммадқа игілік ет, және Сен Ибраһимге [және Ибраһимнің отбасына] береке бергеніңдей, [құлың және Елшің] Мұхаммадқа да береке бер!»⁶¹⁵

6. «اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ، وَ[عَلَى] أَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى [آلِ] إِبْرَاهِيمَ، وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ، وَ[عَلَى] أَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ؛ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى [آلِ] إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَّجِيدٌ».

Аллаһумма, салли ‘алә Мұхаммадин, уа [‘алә] әзуажи-һи, уа зуррийяти-һи, кә-мә салляйта ‘алә [әли] Ибраһимә, уа бәрик ‘алә Мұхаммадин, уа [‘алә] әзуажи-һи уа зуррийяти-һи, кә-мә бәракта ‘алә [әли] Ибраһимә, иннә-кә хамидун мәжид!

«Уа, Аллаһ, Сен Ибраһимнің [отбасына] игілік еткеніңдей, Мұхаммадқа және оның жұбайлары мен оның ұрпақтарына игілік ет және Сен Ибраһимнің [отбасына] береке бергеніңдей, Мұхаммадқа және оның жұбайлары мен оның ұрпақтарына береке бер, ақиқатында, Сен – Аса Мақтаулы әрі Даңқтысың!»⁶¹⁶

7. «اللَّهُمَّ! صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ، وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ، وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ وَبَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ، وَآلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَّجِيدٌ».

Аллаһумма, салли ‘алә Мұхаммадин, уа ‘алә әли Мұхаммадин, уа бәрик ‘алә Мұхаммадин, уа ‘алә әли Мұхаммадин, кә-мә салляйта уа бәракта ‘алә Ибраһимә, уа әли Ибраһимә, инна-кә хамидун мәжид!

«Уа Аллаһ, Сен Ибраһим мен Ибраһимнің отбасына игілік етіп, берекеге бергеніңдей, Мұхаммад пен Мұхаммадтың отбасына игілік етіп, береке бер; ақиқатында, Сен – Аса Мақтаулы әрі Даңқтысың!»⁶¹⁷

614 Муслим, Абу Ауана, Ибн Аби Шәйба «әл-Мусаннаф» (2/132/1) кітабында және Абу Дәуд. Бұл хадистің сенімділігін әл-Хаким растаған.

615 Әл-Бухари, ән-Нәса’и, әт-Тахауи, Ахмад және Исма’ил әл-Қади «Фәдл әс-Саләт ‘алә-н-Нәбийи, саллә Ллаһу ‘аләйһи уа сәлләм» (1-ші басылым — 28-бет, 2-ші басылым — 62-бет), оның хадистерінің сенімділігін мен тексеріп шыққанмын).

616 Әл-Бухари, Муслим және ән-Нәса’и.

617 Ән-Нәса’и, әт-Тахауи, Абу Саид ибн әл-‘Араби «әл-Му’жәм» (79/2) кітабында бұл дұғаның сөздерін жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы жеткізген. Ибн әл-Қайим «Жәлә’ әл-Әфхам» (14-15 беттер) кітабында бұл хадисті сенімді деген, ал оның дереккөзі ретінде Мұхаммад ибн Исхақ әс-Сиражды нұсқаған. Бұл дұға өзіне «Ибраһим» сөзін де, «Ибраһимнің отбасы» сөзін де қамтиды,

**Пайғамбар ﷺ үшін салауат айтуға қатысты пайдалы және маңызды қоры-
тындылар**

«فَوَإِذْ مُهَمِّمَةٌ فِي الصَّلَاةِ عَلَى نَبِيِّ الْأُمَّةِ»

Бірінші пайда:

Пайғамбар ﷺ үшін айтылатын салауаттардың басым бөлігінде: «...*Сен Ибраһимнің отбасына игілік еткеніңдей*», - деп Ибраһим өзінің отбасынан бөлек аталмайтынын байқауға болады. Мұның себебі – араб тілінің нормаларына сәйкес қандай да бір адамның отбасы (жанұясы, әулеті) өзінің құрамына оның өзін, сондай-ақ оның қамқорлығында болғандарды қамтиды, мысалы, мұны Аллаһ Тағаланың мына сөздері растайды:

إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ دَمَ نُوْحًا وَّلَ إِبْرَاهِيْمَ وَّلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِيْنَ

«Ақиқатында, Аллаһ Адам мен Нұхты және Ибраһим мен Имранның отбасыларын әлемдерге ардақты етті» («Әли 'Имран» сүресі, 33-аят);

إِلَّا لَ لَوْ نَجَّيْنَاهُمْ بِسَحَرٍ

«Бірақ Лұттың отбасын таңда құтқардық» («әл-Қамар» сүресі, 34-аят). Оның ﷺ келесі айтқан сөзі де мазмұны бойынша осыған ұқсас болып табылады: «*Уа, Аллаһ, Абу Ауфаның отбасына игілік ет!*».

“Әһл әл-Бәйт” сөз тіркесі де (сөзбе-сөз “Үйдің адамдары”) осы санатқа жатады, мысалы:

رَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ

«Аллаһтың Рақымы және Оның игіліктері сендерге болсын, әй, осы үйдің адамдары» («Һуд» сүресі, 73-аят). Сөйтіп, «Ибраһимнің отбасы» өзіне Ибраһимнің өзін де қамтиды.

Шейх-ул-Ислам Ибн Таймийя былай деп айтқан:

«Сондықтан да (хадистердің) көпшілік нұсқаларында: «...*Сен Ибраһимнің отбасына игілік еткеніңдей*», - және, - «...*Сен Ибраһимнің отбасына береке бергеніңдей*», - деп келтіріледі, ал олардың кейбіреулерінде Ибраһимнің өзі ғана аталады. Мұның осылай болуының себебі оның барлық игіліктер мен берекенің түсірілуінің себепкері болуында – оның отбасының қалған мүшелері осының барлығын (тек) екінші кезекте (ғана) алады. Міне, осы екі жағдайға нұсқау үшін де екі сөз тіркестері бір бірінен жеке пайдаланылды».

Ғалымдар осы жайында біледі әрі өздеріне оның «...*игілік еткеніңдей*» сөздеріндегі салыстырудың мәні туралы кең танылған сұрақты қояды, өйткені салыстыру үшін үлгі салыстыратыннан ардақтырақ болатыны ақиқат болып табылады. Ал

мұны Ибн әл-Қайим және оның ұстазы Ибн Таймийя назардан тыс қалдырған, бұл жоғарыда түсіндірілгеніндей.

бұл жағдайда керісінше жағдай орын алуда, өйткені Мухаммад Ибраһимнен ардақтырақ және оның жоғары мәртебесі Аллаһтан сұралатын игіліктердің кез келген түсірілген игіліктерден немесе [Мухаммадтан ﷺ] өзге әлдебіреуге түсірілетін игіліктерден салмақтырақ екеніне еріксіз көндіреді. Ғалымдар бұл сұраққа түрлі жауаптар берген, олардың барлығы «Фатх әл-Бариде» және «Жәлә’ әл-Ифхамда» келтірілген. Олардың барлығы он түрлі көзқарасқа келіп ұштасады: олардың кейбіреулері басқаларына қарағанда әлсіздеу, жақсы дәйектелген әрі шейх-ул-ислам Ибн Таймийя мен (оның шәкірті) Ибн әл-Қайим тарапынан қабылданған жалғыз біреуінен ғана бөлек. Бұл пікір мынандай: «Ибраһимнің отбасы өзіне көптеген пайғамбарларды қамтиды, ал Мухаммадтың отбасында (Пайғамбардың ﷺ өзінен өзге) (мәртебесі) бойынша оларға ұқсас ешкім жоқ. Сондықтан Пайғамбар ﷺ және оның отбасына Ибраһимге және өзінің құрамына пайғамбарларды қамтитын оның отбасына игілік етілгендей игілік тілеп, Аллаһқа жүгінуде Мухаммадтың отбасы мүшелері олардан (яғни игіліктерден) өздеріне тиістісін алады. Ал Мухаммадтың отбасы мүшелеріне пайғамбарлардың мәртебесіне жету мүмкін емес болғандықтан, пайғамбарларға сый етілген қосымша игіліктер мен нығметтер Мухаммадтың (өзіне) ﷺ тиесілі болады. Сонымен ол басқалар жете алмайтын ерекшілікке ие болады».

Ибн әл-Қайим былай деп айтқан:

«Бұл осыдан алдыңғы пікірлердің ең кереметі: Мухаммад — Ибраһим отбасының бір мүшесі, іс жүзінде ол — Ибраһим отбасының ішіндегі ең жақсысы, бұл туралы ‘Али ибн Тәлха Ибн ‘Аббастан (Аллаһ оған разы болсын) Аллаһ Тағаланың

إن الله اصطفى دم ونوحا و ل إبراهيم و ل عمران على العالمين

«Ақиқатында, Аллаһ Адам мен Нұхты және Ибраһим мен Имранның отбасы жақындарын әлемдерге ардақты етті» («Әли ‘Имран» сүресі, 33-аят) сөздері туралы жеткізгеніндей; Ибн ‘Аббас былай деп айтқан: «Мухаммад — Ибраһимнің отбасының мүшелерінен». Бұған негіздеме (келесідей) — егер Ибраһимнің ұрпақтары болып табылатын басқа пайғамбарлар оның отбасына кіргізілген болса, онда Аллаһ Елшісіне ﷺ бұл тіпті бірінші кезекте қатысты болмақ. Сөйтіп, біздің «...Ибраһимнің отбасына игілік еткеніңдей» деген сөздеріміз оған да, Ибраһимнің ұрпақтары болып табылатын қалған пайғамбарларға да түсірілетін игіліктерді қамтиды. Кейін Аллаһ бізге нақты Мухаммадқа және оның отбасына береке беруді сұрауды әмір етті, біз оны Ибраһимнің қалған отбасы мүшелеріне тұтас игілік етуін сұрайтынымыздай. Сондықтан Пайғамбардың ﷺ отбасы мүшелерінің барлығы оларға тиесілі болған нәрселерден өз үлестерін алады, ал қалғанның барлығы оған ﷺ тиеді. Ибраһимнің отбасы, олардың бірі болған Аллаһ Елшісінің өзін ﷺ қосқанда, алатын игіліктердің тұтас барлығы Пайғамбар ﷺ жеке өзі алатыннан көбірек екендігі күмәнсіз. Сондықтан да ол үшін салауаттар айтып Аллаһқа жүгіну өзіне өте мол игіліктерді қамтитыны соншалықты — ол (мүміндердің) Ибраһим үшін Аллаһқа жүгінетін салауаттарынан едәуір артығы-

рақ. Сөйтіп, мұндай салыстырудың мәні мен қисындылығы айқын болды. Ол үшін дәл осы сөздерді қолданып айтылатын салауаттар басқа кез келген (салауаттардан) артығырақ, өйткені (мүміндер) осы дұға өзіне салыстыру үлгісін қамтыған нәрселерді қамтуын және Пайғамбар ﷺ (одан) басым мол үлес алуын сұрайды: мұндай салыстыру (мүміндердің) өздерінің дұғаларында сұрайтын нәрселері (Аллаһтың) Ибраһимге және басқаларға бергенінен асады. Сөйтіп, Мухаммадтың ﷺ артықшылығы мен ардақтылығы өзіне Ибраһим мен оның көптеген пайғамбарларды қамтыған отбасына қарағанда әп-айқын, әрі ол лайықты болған нәрселерге сәйкес. Пайғамбарға ﷺ игілік пен береке тілеу туралы бұл салауат та оның артықшылығын растайды, әрі ол оның (іс жүзінде) лайықты болған нәрсесінен көп емес. Ендеше, Аллаһ оған және оның отбасына игілік етсін, олармен көп сәлемдерді қамтыған сәлемдердермен сәлемдессін, оларға біздің дұғаларымыз арқылы Өзінің басқа пайғамбарларына қарағанда көбірек сауаптар сыйласын. Уа, Аллаһ, Сен Ибраһимнің отбасына игілік еткеніңдей, Мухаммадқа және Мухаммадтың отбасына игілік ет, ақиқатында, Сен – Аса Мақтаулы әрі Данқтысың! Өрі Сен Ибраһимнің отбасына береке бергеніңдей, Мухаммадқа және Мухаммадтың отбасына да береке бер; ақиқатында, Сен – Аса Мақтаулы әрі Данқтысың!» (Ибн әл-Қайимның дәйексөзінің соңы).

Екінші пайда:

Оқырман салауаттың осы бөлігі өзінің барлық айтылу үлгілерінде Пайғамбарға ﷺ, оның жұбайлары мен ұрпақтарына және оның өзіне игілік-береке тілеу сөздерін қамтығанын байқайды. Сондықтан да бұл салауатта «Уа, Аллаһ, Мухаммадқа игілік ет!» деген жалғыз сөздерді ғана айту Сүннет болып табылмайды, әрі Пайғамбардың ﷺ бұйрығына сәйкес келмейді. Керісінше, осы салауаттардың бірінде қамтылған барлық сөздерді толық айту қажет, өйткені оның өзі ﷺ бірінші тәшаһһудта болсын, не соңғысында болсын осылай істейтін. Бұл туралы имам әш-Шәфи'и өзінің «әл-Умм» кітабында былай деп жазған: «Тәшаһһуд бірінші және екінші жағдайларда бірдей болып табылады; «тәшаһһуд» дегенде мен куәлік сөздерін (шәһада) және Пайғамбар үшін ﷺ игілік-береке тілеу салауаттарын айтып тұрмын; оның біреуі де екіншісіз жеткілікті болмайды».

Іс жүзінде «зияткерлік анархиясы» («ғылыми бассыздық») шарпыған біздің ғасырымыздың тудырған едәуір таңқаларлық құбылыстарының бірі – кейбір адамдардың, солардың арасында Мухаммад Ис'аф ән-Нәшабиби деген біреудің өзінің «әл-Исләм әс-Сахих» («Шынайы Ислам») кітабында, тіпті бұл әл-Бухаридің, Муслимның және басқа да хадис жинақтарында Ка'б ибн Ужра, Абу Хумайд әс-Са'ди, Абу Са'ид әл-Худри, Абу Мәс'уд әл-Ансари, Абу Һурайра және Тәлха ибн 'Убайдуллаһ сынды сахабалардан сенімді түрде бекітілген болса да, Пайғамбар ﷺ үшін салауаттар айтып (Аллаһқа) жүгінгенде оның отбасына (да) игілік тілеуге қатысты нәрселерді теріске шығаруға дейін батылы жететіні! Олардан (сахабалардан) жеткізілетін хадистерде олар Пайғамбардан ﷺ: «Біз Аллаһқа сен үшін қалайша са-

лауаттар айтып жалбарынуымыз қажет?», - деп сұрады, әрі жауап ретінде ол оларға осы салауаттарды жоғарыда келтірілген үлгілермен айтуды үйретті. Ән-Нәшабибидің өз пікірін нығайту үшін пайланған дәйегі - «Аллаһ Тағала Өзінің
صلوا عليه وسلموا تسليماً

«Оған салауат және ықыласпен (жиі) сәлем келтіріңдер!» («әл-Әхзаб» сүресі, 56-аят) сөздерінде онымен басқа ешкімді қосып айтпады», - деуі.

Әрі қарай өзінің теріске шығаруында ол одан сайын тереңдей түсіп: «Сахабаларға «сәләт» сөзі «дұға» деген мағынада белгілі болған, міне сондықтан да олар одан: «Біз қалай Сен үшін дұға етіп жалбарына аламыз?», - деп сұрады», - дейді.

Мұндай пікір құру әп-айқын алдау болып табылады, өйткені, олардың сұрағының мәні, бұған біз келтірген хадистердің мәтіндерінде айқын нұсқалғанындай, оның ﷺ оларға ол үшін айтылатын «саләт» сөзінің қандай мағынада екенін түсіндіріп беруінде емес, өйткені олай болған жағдайда осылай пікір құруға ода (яғни ән-Нәшабибиде) негіз болар еді, бірақ ол үшін «саләтты» қалай орындау керектігінде еді. Осылайша, барлық нәрсе өз орындарына келді, өйткені сахабаларда осы амалдың Шариғатқа сәйкес орындалу тәсілі туралы шексіз Білімді, аса Дана Шариғат Сыйлаушының Басшылығына жүгінуден бөлек өзге жерден білуге деген мүмкіндігі болмағандықтан, олар осы туралы сұрақ қойған еді. Тура сол сияқты олар одан Аллаһ Тағаланың

وأقيموا الصلاة

«...әрі саләтты (намаздарды) орында» («Та Һа» сүресі, 14-аят) деген сөздері арқылы парыз етілген *саләтты* (намазды) орындаудың тәсілі туралы да сұрауы мүмкін еді; өйткені оларға «саләт» сөзінің сөзбе-сөз мағынасы туралы белгілі болған нәрселер оларды оны Шариғатқа сәйкес орындауға қатысты сұрақтарды қою қажеттілігінен ұстап қала алмайтын, ал бұл толығымен айқын ғой.

Ән-Нәшабибидің сілтеме жасайтын⁶¹⁸ жоғарыда келтірген дәйегіне келер болсақ, ол негізсіз, өйткені мұсылмандарға Пайғамбар ﷺ ғана Аллаһ Тағаланың сөздерін адамдарға түсіндіріп беруші болып табылатыны жақсы белгілі, өйткені Аллаһ Тағала:

وأنزلنا إليك الذكر لتبين للناس ما نزل إليهم

«Саған да адамдар үшін түсірілгенді ашық баян етерсің деп, Зікірді (Құранды) түсірдік» («ән-Нәхл» сүресі; 44-аят), - деп айтты. Сөйтіп, Пайғамбар ﷺ ол үшін қандай салауаттар айтып, Аллаһқа жүгіну керектігін түсіндіріп берді, әрі оларға оның отбасы да енгізілді, сондықтан да Аллаһтың

وما تأكم الرسول فخذوه

618 Яғни Аллаһ Тағала «әл-Әхзаб» сүресінің 56-аятында Пайғамбармен ﷺ бірге ешкімді атамады (Аудармашының ескертпесі).

«Сендерге Елші не берсе - алыңдар» («әл-Хашр» сүресі, 7-аят) деген сөздеріне мойынсұнып және «*Ақиқатында, маған Құран және сол сияқты нәрсе сый етілді*»⁶¹⁹ деген танымал әрі сенімді хадисті басшылыққа алып, мұны одан қабылдау міндетті болып табылады.

Мен егер әлдебіреу тәшаһһудты айтуды мүлдем теріске шығарса, немесе «етеккірі келген әйелдер намазды орындап, ораза ұстасын» деген пікір білдіріп жатса, әрі өздерінің осы осы тұжырымдарын «Аллаһ Тағала Құранда тәшаһһуд айтуды атап айтпаған, ол тек рукуғ пен сәждені ғана атап айтқан, және Құранда етеккірі келген әйелдерді намаз бен оразадан босатпаған» деген сөздермен дәйектесе, ән-Нәшабиби және оның қоқиған сөздерімен алданған адамдар не дейтіндерін білгім келер еді. Ендеше, олар оның (ән-Нәшабибидің – аудармашыдан (қаз.)) түпнұсқа дәйегінің астарынан оп-оңай көрініп тұрған осындай дәлелдермен келісер ме еді, әлде жоқ па?! Егер олардың (осы қойылған сұраққа берген) жауабы келісу болса, - ал біз олар бұлай жауап бермейді деп үміт етеміз, - онда олар Басшылықтан өте алшақ адасушылыққа түсті, әрі сол арқылы өздерін мұсылмандардың негізгі бөлігінен оқшаланып шығарыды; ал егер олардың жауабы келіспеу болса, онда олар бізбен келісіп, (ұстанымы) дұрыс болғаны, әрі мұндай жағдайда олардың осы дәйектерді теріске шығарудағы дәлелдері біздің ән-Нәшабибидің түпнұсқа дәйегіне қарсы келтірілген дәлелдеріміздей болмақ, ал ол дәлелдерді біз толық айқындықпен түсіндіріп бердік.

Сондықтан да мен мұсылмандарды Құранды Сүннетке жүгінбей түсіну талпыстарынан сақтануға шақырамын, өйткені сіздер тіпті біздің заманымыздың Сибауайхының⁶²⁰ өзі және араб тілі саласындағы сарапшылар болсаңдар да, бұл сендердің қолдарыңнан келмейді. Көрнекі мысал дәл сіздердің көздеріңіздің алдында, өйткені осы ән-Нәшабиби біздің кезімізде араб тілі саласының жетекші ғалымдарының бірі болып саналады; оның тіл саласындағы білімдерімен алданып, Құранды түсінуде Сүннеттің көмегіне жүгінбей, адасушылыққа түскенін көрдіңіздер; іс жүзінде ол, бұл сіздерге белгілі болғандай, бұл көмектен бас тартты. Бұған қатысты басқа да мысалдар көп, алайда оларды тізіп айту өте көп орын алатын болғандықтан, біз жоғарыда келтірілгенмен ғана шектелеміз, әрі осыны жеткілікті деп санаймыз, ал кез келген мүмкіндікті беруші Аллаһ.

Үшінші пайда:

Оқырман сондай-ақ Пайғамбар үшін ﷺ айтылатын осы салауаттардың ешқайсысында «*сайид*» (мырза) деген сөз қолданылмағандығын байқайды. Соңғы буын-

619 Абу Дәуд және Ахмад бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

620 Сибауайх — атақты ғалым және араб тілінің білгірі, хижраның II-ғасырында өмір сүрген.

ның ғалымдары бұл сөзді «Ибраһим салауатына»⁶²¹ енгізуге қатысты әртүрлі пікірде болған. Орынның шектеулі болғандығынан біз егжей-тегжейліктерге кіріспейміз және осы (сөзді енгізудің) заңдылығын теріске шығарғандарды атап айтпаймыз, әрі бұл үмметтің ең жақсы ұстазы – Пайғамбарға ﷺ ол үшін Аллаһқа қандай салауат айтып жалбарыну туралы сұрақ қойылғанда: «*«Уа, Аллаһ, Мухаммадқа игілік ет...», - деп айтыңдар!*», - деп бұйырған Басшылығымен шектелеміз. Алайда біз бұл жерде осы мәселе бойынша пікір айтқан хафиз Ибн Хәжар әл-Асқаләнидің, шәфи`и мазһабының хадис саласында да, фикһ саласында да ең атақты ғалымы деген мәртебесін ескерген түрде, бір ғана дәйексөзін келтіреміз, өйткені Пайғамбардың ﷺ осы іліміне қатысты қарама-қайшы көзқарастар дәл шәфи`и мазһабының ғалымдарының арасында ең көбірек таралды!

Ибн Хәжардың серігі, ең ірі хадис білгірі (хафиз) Мухаммад ибн Мухаммад ибн Мухаммад әл-Ғурабили (х. 790-835 жж.) мыналарды жазған (мен оның қолжазбаларын дәйексөз етемін⁶²²):

«Оған (яғни Ибн Хәжарға), Аллаһ бізге оның өмірінен пайда алуды нәсіп етсін, Пайғамбар үшін ﷺ намазда және одан тыс уәжіп және мұстахаб жағдайларда салауаттар айтып жалбарынудың ерекшіліктері туралы келесі сұрақтар қойылған болатын: «Пайғамбарға ﷺ «сайид» (мырзалық, жетекшілік) (ұғымын), мысалы, «Уа, Аллаһ, мырзамыз («сайидина») Мухаммадты...» сөздерінде немесе «жаратылыстардың ең жақсысы» немесе «Адам ұрпақтарының мырзасы» және т.с.с. қатыстыру оның (салауаттың) шарты болып табылады ма? Әлде «Уа, Аллаһ, Мухаммадқа игілік ет...» сөйлемін қатаң түрде ұстану қажет пе? Осы екі тәсілдің қайсысы жақсырақ: «сайид» (мырза) сөзі Пайғамбардың ﷺ бекітілген сипаты екендігіне негізделіп, оны (салауат сөздеріне) қосу ма, әлде бұл сөз хадистерде жоқ болғандықтан, оны қоспау ма?» Ол (Ибн Хәжар), Аллаһ оны рақым етсін: «Иә (әрине), хадистерде жеткізілетін сөздерге ілескен жақсырақ. (Бұл жерде) «Мүмкін, Пайғамбардың өзі ﷺ мұны кішіпейілділігі себепті айтпаған шығар, өйткені ол өз аты аталған кезде: «Оған Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын (*салла-Аллаһу 'аләйһи уа сәлләм*)», - деп айтпады ғой, оның үмметіне осылай істеу нұсқалған болса да», - деп тұжырым жасауға тыйым салынған, өйткені егер осылай істеу (яғни дұғаларға «сайид» сөзін қосу) жақсырақ болғанда, бізге бұл туралы сахабалардан, содан соң олардың ізбасарларынан хабарланған болар еді, сахабалардан және олардың ізбасарларының жеткен бірде-бір хабарда бізге мұндай нәрсе кездеспеді. Ал бұл

621 Жоғарыда атап айтылғандай, бұл салауат сондай-ақ «Ибраһимнің салауаты» деген атқа ие (Аудармашының ескертпесі).

622 Бұл қолжазба «әз-Заһирийя» кітапханасында (Дамаск) сақтаулы.

олардан өте көп хадистер мен асарлар⁶²³ жеткізілетініне қарамастан. Пайғамбарды ﷺ ардақтауға қатысты істерде ең көрнекті адамдардың бірі болған имам әш-Шәфи'и, Аллаһ оның мәртебесін жоғарылатсын, өз мазһабын ұстанушылар үшін негізгі (құқықтық дереккөз) болған өзінің кітабына жазған алғысөзінде: «Уа, Аллаһ, Мухаммадқа игілік ет..., - және әрі қарай, - ...еске алушылар оны еске алатын әрбір кезде және ұмытшақтар оны еске алуды ұмытқан әрбір кезде», - деп жазады; ол бұл ой тұжырымды (мына) сенімді (хадистен) шығарған сияқты: «(Бірде) Пайғамбар ﷺ мүміндердің анасының⁶²⁴ ұзақ уақыт бойы (Аллаһты) зікір еткенін және көп-көп рет мадақтап-дәріптегенін байқап, оған: *"Мен айтқан сөздерімді сенің күні бойы айтқандарыңның барлығымен салмақтары бойынша (салыстырсақ), менің сөздерім міндетті түрде ауыр түседі. (Мен былай деп айттым:) «Аллаһ Пәк және Оған Оның жаратылыстары (қанша болса, сонша) мадақ-мақтаулар (болсын)..."*». Ол ﷺ Аллаһқа үлгісі бойынша қысқа, бірақ мазмұны бойынша көлемді дұғалар арқылы жалбарынатын. Қади 'Ийяд өзінің «Әш-Шифа'» («Шипа») кітабында Пайғамбар ﷺ үшін салауаттарға арналған тарау жасап, онда кейбір сахабалар және олардың ізбасарлары жеткізген Пайғамбардың ﷺ хадистерін келтіреді: олардың ешқайсысында «сайид» (мырза) сөзі аталмайды:

а) Алиден жеткен, онда ол «Уа, жазықтарды Жайған және шыңдарды Жаратқан Аллаһ, жабық тұрғанды Ашушы, құлың әрі елшің Мухаммадқа ең жақсы үлгіде игілік ет және ең мол болған береке мен қалған кез келген сәлемдерді жібер!» деген сөздерді қолданып, оларға Пайғамбар үшін ﷺ салауат айтып Аллаһқа жалбарыну сөздерін үйреткендігі туралы хадис;

б) Сондай-ақ Алидің былай деп айтатыны да хабарланады: «Аса Мейірімді және ерекше Рақымды Аллаһ пен (Оған) ең жақын періштелер, пайғамбарлар, (Аллаһтың ең) шыншыл (құлдары), (дін үшін) шәһидтер, ізгілер және Сені, уа, әлемдердің Рабысы, дәріптеушілердің барлығы Пайғамбарлардың мөрі, тақуалардың имамы - Абдуллаһтың ұлы Мухаммадқа салауат келтірсін...» және әрі қарай;

в) 'Абдуллаһ ибн Мәс'удың сөзінен оның былай деп айтатыны жеткізіледі: «Уа, Аллаһ, ізгіліктің имамы және рақымдылықтың елшісі, құлың әрі елшің – Мухаммадқа игілік ет және берекең мен рақымыңды сыйла...», - және әрі қарай;

623 Осы жерде «хадис» сөзі «Пайғамбар ﷺ туралы хабар» дегенді білдіретінін, ал «асар» сөзі сахабалардың немесе олардың ізбасарларының сөздері, не істері туралы хабар екендігін атап кету қажет. Кейде осы екі сөздер синоним ретінде қолданылуы мүмкін (Аудармашының ескертпесі).

624 Бұл жерде сөз Жууайрийя бинт әл-Харис ﷺ туралы болуда. Бұл оқиға туралы толығырақ имам ән-Нәуауидің «Рияд ас-салихин» («Ізгілердің бақтары»), «әл-Әзкар» («(Аллаһты) еске алу (сөздері)») кітабтарындағы, «(Аллаһты) еске алудың және еске алуға ынталандырудың артықшылықтары туралы тарауды») қараңыз (Аудармашының ескертпесі).

г) Өл-Хасан әл-Бәсриден оның былай деп айтатыны жеткізіледі: «Таңдаулының (әл-Мустафаның) су айдынынан⁶²⁵ (әл-Хауздан) сусынды қандыратын (бір) кесе (су) ішуді қалайтынның кез келгені: «Уа, Аллаһ, Мухаммадқа және оның отбасына, жұбайларына, балаларына, ұрпақтарына, үйіндегілерге, (екі жағынан да) ағайын-туысқандарына, көмекшілеріне, ізбасарларына және оны жақсы көргендердің барлығына игілік ет», - деп айтуы қажет».

Ол (яғни қаді 'Ийад) «әш-Шифа'» кітабында Пайғамбар үшін ﷺ оның сахабалары қалайша салауаттар айтып жалбарынғандығына қатысты тура осылай деген, әрі онда осыдан тыс басқа да нәрселерді атап айтқан. Иә, Ибн Мәжаһ келтіретін Ибн Мәс'удтан жеткізілген хадисте, шындығында да, ол Пайғамбар үшін ﷺ салауаттар айтып Аллаһқа жалбарынғанда былай деп айтқан-мыс: «Уа, Аллаһ, Өзіңнің ең жақсы игілік-берекеңді, рақым мен рахатыңды елшілердің мырзасына (саййид) бере гөр...», - және әрі қарай осылай. Алайда бұл хадистің жеткізушілерінің тізбегі (иснады) әлсіз болып табылады, сондықтан да Алиден жеткен хадиске көбірек абзалдық беріледі, өйткені әт-Табарани оны жеткізушілердің жарамды тізбегі арқылы келтіреді. Бұл хадис мен ажыратып көрсеткен және Абул Хасан ибн әл-Фарис тарапынан жазылған «Фәдл ән-нәби» («Пайғамбардың ﷺ артықшылықтары») атты кітапта түсіндірген (сирек кездесетін) сөздерді қамтиды. Шәфи'и мазһабын ұстанушылардың кейбіреулері: «Егер қандай да бір адам Пайғамбар үшін ﷺ ең жақсы салауатпен Аллаһқа жалбарыну туралы ант берсе, онда осы антын орындауы үшін ол: «Уа, Аллаһ, еске алушылар оны еске алатын, ал ұмытшақтар оны еске алуды ұмытқан әр кезде Мухаммадқа игілік ет!», - деп айтуы керек», - деген. Ән-Нәуауи былай деп айтқан: «Ақиқат деп белгілеуге тиісті нәрсеге ең жақыны келесі сөздер болып табылады: «Уа, Аллаһ, Сен Ибраһимге... игілік еткеніңдей, Мухаммадқа және оның отбасына да игілік ет...». Соңғы буынның кейбір ғалымдары бұл (сұраққа): «Аталған екі тәсілдердің ешқайсысында хадистерге қатысты оның қайсыбірі ең жақсы екендігінің дәлелдері жоқ, бірақ маңызына қатысты «саййид» сөзі қолданылмайтын нұсқасының артықшылығы айқын», - деп жауап берген. Бұл мәселе фикһ кітаптарында жақсы белгілі және осы тақырыппен айналысқан түгелімен барлық фәқиһ ғалымдардың айтқан сөздерінде «саййид» сөзі кездеспейді. Егер осы сөзді қолдану абзал болғанда, онда бұл нәрсе бірден барлық фәқиһ ғалымдардың назарынан тыс қалмас еді және олар бұл туралы хабарсыз болмас еді. Барлық игілік (хадистер мен хабарларда сенімді түрде) жет-

625 Бұл жерде ол туралы әл-Бухари мен Муслимның «Сахихтарында»: «...оның суы сүттен ақ, аңқыған иісі мисктің хош иісінен жағымды, ал жағалауларында тұрған кеселері (құмыралары саны бойынша) аспандағы жұлдыздар сияқты, әрі одан су ішетіндердің әрқайсысы кейін ешқашан шөлдемейді», - деп айтылған Пайғамбардың ﷺ су айдыны туралы айтылуда. Әл-Бухари мен Муслимнің «Сахихтарында», сондай-ақ басқа жинақтарда бұл су айдыны аталатын көптеген хадистер келтіріледі (Аудармашының ескертпесі).

кізілген нәрселерге ілесуде, ал Аллаһ бұл туралы жақсырақ біледі!» (Ибн Хәжардың дәйексөзінің соңы).

Ибн Хәжардың Пайғамбар үшін ﷺ салауаттар айтып Аллаһқа жалбарыну кезінде оны «сайид» деп атауға болмайтындығы туралы көзқарасына - ал оған салауат айту Құранда бұйырылған - сондай-ақ ханафи мазһабының ғалымдары да ортақтасады. Дәл осы көзқарасты ұстану қажет, өйткені ол оған ﷺ деген сүйіспеншіліктің шынайы көрінісі болады:

قل إن كنتم تحبون الله فاتبعوني يحببكم الله

«Айт (я, Мухаммад!): «Егер Аллаһты сүйсеңдер, онда маған ілесіңдер, (әрі сонда) Аллаһ та сендерді сүйеді...» («Әли 'Имран» сүресі, 31- аят).

Имам ән-Нәуауи осы (әмірді) басшылыққа алып, «Раудат әт-Талибин» (1/265) кітабында былай деп айтқан: «Пайғамбар үшін ﷺ айтылатын ең кемел салауат (келесі): «*Уа, Аллаһ, ...Мұхаммадқа игілік ет...*» болып табылады», — және әрі қарай ол тура № 3 салауат үлгісіндегі сөздерді келтірді, ал онда «сайид» сөзі аталмайды ғой!

Төртінші пайда:

Пайғамбар үшін ﷺ айтылатын салауаттардың № 1 және № 4 үлгілері Аллаһ Елшісінің ﷺ сахабалары одан Аллаһқа ол үшін қалайша жалбарынулары керек екендігін сұраған кезде оның өзі үйреткен сөздерді қамтитынын білу қажет. Сондықтан салауаттардың бұл түрлері ол үшін дұға етудің ең жақсы үлгілері екендігіне айғақ ретінде келтіріледі, өйткені ол ﷺ сахабалары мен өзі үшін ең көп игілікпен пайда қамтылған нәрселерді ғана таңдайтын. Имам ән-Нәуауи де, бұл туралы жоғарыда айтылғандай, өзінің «Раудат әт-Талибин» кітабында «егер әлдебір адамға Пайғамбар үшін ﷺ ең жақсы салауатпен Аллаһқа жалбарыну туралы ант беруге тура келсе, оны осы сөздерді қолданудан өзге жолмен орындау мүмкін болмас еді» (деген пікірді) қолдаған.

Әс-Субки сондай-ақ (мынандай) басқа бір себепті келтірген: бұл сөздерде қамтылған салауаттар арқылы Аллаһқа жалбарынатын кез келген адам Пайғамбар үшін ﷺ салауат айтқанына сенімді бола берсе болады; ал кім басқа сөздерді қолданса, «ол салауатты ол бұйырылғандай етіп айтты ма, әлде жоқ па?» деген күмәндарды сезінеді. Істің мәні осылай болғанының себебі олардың: «Біз сен үшін Аллаһқа қалай жалбарынуымыз керек?», - деп сұрағанында, ал ол (бұл сұраққа): «*Уа, Аллаһ, (...) Мұхаммадқа (...) игілік ет...* », - деп жауап бергенінде, әрі осы арқылы оларға өзі үшін дұға еткенде (жоғарыда аталған) сөздерді айтуды бекітіп бергенінде болып тұр. Бұл туралы әл-Хайсами «әд-Дарр әл-Мәндудта» (каф 25/2) ескертіп, кейін (каф 27/1) қойылған мақсатқа айтылу үлгісі сенімді хадистерде жеткізілетін кез келген салауатты айту арқылы қол жеткізілетіндігін айтқан.

Бесінші пайда:

Пайғамбар үшін ﷺ айтылатын салауаттардың келтірілген барлық үлгілерін бір жалғыз нұсқаға біріктіруге ешқандай негіз жоқ екендігін білу қажет; тура сол ұстаным тәшаһһудтың жоғарыда келтірілген түрлі үлгілеріне қатысты да күшке ие. Іс жүзінде бұл діни жаңалықпен (бидғатпен) бірдей болар еді; ал Сүннет бұл салауаттардың үлгілерінің әрқайсысын әртүрлі уақыттарда айту болып табылады, мұны шейх-ул-ислам Ибн Таймийя екі айт тәкбірлеріне қатысты зерттеуінде түсіндірген болатын («Мәжму’ әл-Фатауа» 29/253/1).

Алтыншы пайда:

Сыддық Хасан Хан атты ғалым өзінің «Нузул әл-Әбрар би-л-Илм әл-Мә’сур мин әл-’Ад’ийя уәл-Әзкар» кітабында Аллаһқа Пайғамбар ﷺ үшін жиі дұға етіп жалбарынудың артықшылықтары туралы көптеген хадистерді келтіріп, былай деп жазады (161-бет): *«Хадис білгірлері мен Саф Сүннетті жеткізумен айналысатындар, ол ﷺ үшін салауаттар арқылы Аллаһқа жалбарынуга қатысты басқа мұсылмандардан озады, өйткені бұл олардың міндеттерінің бірі, себебі - олар өздері үшін білімнің осы ардақты жолын таңдап алған соң, әрбір хадистің алдында ол үшін дұға етеді, әрі осылайша олардың тілдері оны ﷺ тұрақты түрде зікір етеді. Өз құрамына мыңдаған хадистерді қамтымайтын Сүннетке арналған бірде-бір кітап және бірде-бір «Жәми’», «Муснад», «Му’жам», «Жуз’»⁶²⁶ және басқа хадис жинақтары жоқ, ал қалған жинақтар бұдан ерекшеленеді. Сөйтіп, міне солар - «Құтылған қауым»⁶²⁷: Қиямет күні Аллаһ-*

626 Аудармашының ескертпесі: барлық анықтамалар доктор Махмуд Тахханның «Пособие по терминологии хадисов» (М., 2002. С. 145-146) кітабынан алынған:

«Жәми’» — құрастырушысы оны түрлі тақырыптарға (мысалы, «діннің бұлжымас қағидалары», «ғибадаттың түрлері», «кейбір адамдардың артықшылықтары» т.с.с.) арналған тарауларға бөліп құрастырған кез келген кітап. Мысал ретінде имам әл-Бухаридің «әл-Жәми’ әс-Сахихын» атауға болады.

«Муснад» — хадистің тақырыбына қарамастан, әрбір сахабадан жеке түрде жеткізілетін хадистер жинақталған кез келген кітап. Мысал ретінде имам Ахмад ибн Хәнбалдің «Муснадын» атауға болады.

«Му’жәм» - құрастырушы онда жинақталған хадистерді негізінен шейхтардың атына сәйкес әліпби бойынша тәртіппен орналастыратын кез-келген кітап. Мысал ретінде құрамдас бөліктері «әл-Му’жәм әл-Кәбир», «әл-Му’жәм әл-Әусат» және «әл-Му’жам әс-Сағир» деп аталатын әт-Табаранидің «әл-Мә’ажим әс-Сәласа» жинағын атауға болады.

«Жуз’» — жеткізушілердің біреуі тарапынан жеткізілген хадистер жинақталған көлемі бойынша шағын кез келген кітап; немесе бұл онда тереңдетілген түрде зерттелетін белгілі бір тақырып бойынша хадистер жинақталған кітап. Мысал ретінде имам әл-Бухаридің «Жуз’ Раф’ әл-Йадайн фи-с-Саләт» кітабын келтіруге болады.

627 Аудармашының ескертпесі: «Құтылған қауым» — бұл мұсылмандардың жетпіс үш тобының ішіндегі Оттан құтылатын жалғыз біреуі ғана. Сенімді хадистерде Пайғамбар ﷺ былай деп айтқаны жеткізіледі: *«Менің үмметімнен бір топ ақиқатты айқын ұстанатын болады, әрі оларға қарсы шығушылар Аллаһтың әмірі келіп жетпейінше оларға зиян тигізе алмайды»* (әл-

тың Елшісіне ﷺ басқа адамдарға қарағанда ең жақын болатын және оларға (Аллаһ тарапынан) оның ﷺ шапағаты бірінші кезекте сый етілетін хадис білгірлерінің негізгі бөлігі; әкем мен шешем ол үшін өтеу болсын! Хадис білгірлеріне тән бұл артықшылықтардан бірде-бір адам аса алмайды, тек егер ол солар істейтін нәрселерді олардан да көбірек істемесе ғана... Сондықтан да мен саған былай деймін: егер игілікке ие болғың келсе, құтылуды және басқа да кез келген (жақсылықтарды) іздесең, не өзің хадис білгірі (мухаддис) болуың керек, не олардың қастарында жүруің қажет; (әрі) өзгеше істеме.... өйткені бұдан басқа саған пайда келтіретін еш нәрсе жоқ» (Сыддық Хасан Ханның дәйексөзінің соңы).

Мен Пәк Аллаһ Тағаладан мені Аллаһтың Елшісіне (оған Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын) басқа адамдарға қарағанда жақын болған осы хадис білгірлері қатарына қосуын сураймын; бәлкім, осы кітап осыған куәлік болар. (Мына шумақтарды) айтқан имам Ахмадты Аллаһ Өзінің рахметіне бөлесін:

Мухаммад пайғамбардың діні - хадистерде,
Жігіт үшін ең жақсы сәйгүліктер – асарларда;
Хадис пен оның білгірлерінен бет бұрма,
Өйткені жеке пайым – түн, ал хадис – бұл күн.
Кейде күн барынша жарқырап тұрса да,
Бозбала Тура жолдан хабарсыз болуы да мүмкін!

Бірінші тәшаһхұдта Аллаһқа дұға етіп жалбарыну «الدُّعَاءُ بَعْدَ التَّشَهُُّدِ الْأَوَّلِ»

Ол ﷺ сондай-ақ:

«إِذَا قَعَدْتُمْ فِي كُلِّ رَكْعَتَيْنِ فَقُولُوا: التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ
السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ
الصَّالِحِينَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، ثُمَّ
لِيَتَخَيَّرَ أَحَدُكُمْ مِنَ الدُّعَاءِ أَعْجَبَهُ إِلَيْهِ فَلْيَدْعُ».

«Сендер әрбір екі ракағаттан кейін отырғандарыңда «әт-тахиййатты» айтыңдар, ал содан соң әрқайсың өзіне көбірек ұнайтын дұғаны таңдап, (ол арқы-

Бухари және Муслим). Басқа бір хадисте Пайғамбар ﷺ бұл топтарға қатысты былай деп айтқан: «Олардың біреуінен басқасының барлығы Отта болады, әрі бұл – келісімнің жақтаушылары (әл-жама‘а)» (Ибн Мәжаһ және Ахмад). Бұл хадистің басқа бір нұсқасында Аллаһтың Елшісі ﷺ «Құтылған топ» адамдары туралы былай деп айтқан: «...әрі олар - мен және менің сахабаларым осы бүгін ұстанған нәрселерді ұстанатындар» (әт-Тирмизи және әл-Хаким). Аллаһ бізді жалғыз құтылатын топқа қоссын!

лы) аса Құдіретті Аллаһ Тағалаға жалбарынуларың қажет»⁶²⁸, - деп, осы та-
шаһһудта да дұға айтуды басшылық ретінде орнатты.

**Үшінші, ал содан кейін төртінші ракағаттарды орындау үшін ор-
нынан турегелу**
«الدُّعَاءُ بَعْدَ الشَّهَادَةِ الْأُولَى»

Кейін «ол ﷻ тәкбір айтып, үшінші ракағатты орындау үшін орнынан тұра-
тын»⁶²⁹, және бұл туралы жоғарыда айтылғандай, «намазды нашар орындаған
адамға»: «...әрі әрбір ракағатта осылай жаса», - деп, тура осылай істеуді бұйыр-
ған.

«Ол ﷻ отырыстан тұру кезінде тәкбір айтатын, ал содан соң орнынан тұра-
тын»⁶³⁰; кейде осы тәкбірді айтқан кезде «ол екі қолын көтеретін»⁶³¹.

«Ол төртінші ракағатты орындау үшін орнынан тұрғысы келгенде: «Аллаһ
Ұлы! (Аллаһу әкбар)», - деп айтатын»⁶³², әрі, бұл туралы алдында айтылып кетке-
ніндей, ол «намазды нашар орындаған адамға» да осылай істеуді бұйырды, әрі осы
тәкбірді айтқан кезде кейде «ол екі қолын көтеретін»⁶³³.

«Ол әрбір сүйегі өз орнын тапқанына дейін оң аяғына отырып алып, денесін
түзейтін, ал кейін (екі қолымен) жерге сүйеніп орнынан тұратын»⁶³⁴; және «ол ор-
нынан тұру үшін екі қолына сүйенерде, саусақтарын жұдырыққа түйетін»^{635,636}.

628 Ән-Нәса'и, Ахмад және әт-Табарани бұл хадисті жеткізушілердің түрлі тізбектері арқы-
лы Ибн Мәс'удтан келтіреді; толығырақ бұл хадис «әс-Сахихта» (878) қаралады, ал «Мәжма' әз-
Зауа'идте» (2/142) сондай-ақ басқа қолдаушы хадис келтіріледі.

629 Әл-Бухари және Муслим.

630 Абу Йә'лә өзінің «Муснад» (284/2) кітабында бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі
арқылы келтіреді. Ол сондай-ақ «Силсиләт әл-Әхадис әс-Сахихада» (604) келтіріледі.

631 Әл-Бухари және Абу Дәуд.

632 Сол жерде.

633 Абу Ауана және ән-Нәса'и бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

634 Әл-Бухари және Абу Дәуд.

635 Аудармашының ескертпесі: сөзбе-сөз «қамыр илеуші адамдай».

636 Әл-Харби «Ғариб әл-Хадисте». Бұл хадистің мағынасын әл-Бухари және Абу Дәуд өзде-
рінің жинақтарында келтіреді. Ал «ол бір адамға намазда орнынан тұрған кезінде екі қолына сүй-
енуге тыйым салды» деген хадиске келер болсақ, бұл «мункар» үлгідегі сенімді емес хадис болып
табылады, мұны мен «Силсиләт әл-Әхадис әд-Да'ифа» (967) кітабында түсіндірдім.

Аудармашының ескертпесі: (екі анықтама да доктор Махмуд Тахханның «Пособие по тер-
минологии хадисов». (М., 2002. С. 77) кітабы бойынша келтіріледі: «мункар» үлгісіндегі хадистер-
дің ең танымал екі анықтамасы бар:

1) бұл - иснадында өрескел қателерге жол берген, жиі салғырттық танытқан немесе өзінің
бұзықтығымен танылған жеткізушінің аты аталатын хадис;

2) бұл – әлсіз жеткізуші жеткізген және сенімге лайық жеткізушінің жеткізгеніне қайшы ке-
летін хадис.

Осы рақағаттардың екеуінде де ол «әл-Фатиха» сүресін оқитын, әрі «намазды нашар орындаған адамға» да осыны бұйырды. «Бесін намазының соңғы екі рақағаттарында «әл-Фатиха» сүресінен кейін Құран аяттарын оқу» тарауында түсіндірілгеніндей, ол бесін намазын орындау кезінде кейде («әл-Фатихадан» соң) қосымша бірнеше аяттар оқитын.

**Қандай да бір апат (бақытсыздық туындаған) жағдайда бес намазда Құ-
нұт дұғасын оқу**

«الْقُتُوتُ فِي الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ لِلنَّازِلَةِ»

«Ол ﷻ (Аллаһтан) әлдебіреуді жазалауын сұрап жалбарынғанда немесе (Оған) әлдебіреу үшін дұға етіп жалбарынғысы келгенде, соңғы рақағатта руқуғ жасағаннан соң «Аллаһ Оған мақтау-мадақ айтқандарды (айтқанды) естісін (Сами'а-Ллаһу ли-мән хамидаһу), Раббымыз және Саған мақтау-мадақтар болсын (Раб-бә-нә, уа лә-кә-л-хамд)!»⁶³⁷ деген сөздерін (айтқаннан) кейін құнұт дұғасын (ду'а ал-қунут)⁶³⁸ айтып, «дауысын көтерген күйде Аллаһқа дұға етіп жалбарынатын»⁶³⁹, «екі қолын көтеретін»⁶⁴⁰, ал «оның артында тұрғандар: «Әмин», - деп айтатын»⁶⁴¹.

«Ол құнұт дұғасын барлық бес намазда да айтқаны» белгілі⁶⁴², алайда «ол оларда құнұт дұғасын қандай да бір адам үшін немесе қандай да бір адамға қарсы дұға етіп жалбарынғанда оқитын»⁶⁴³. Мысалы, ол бірде:

637 Әл-Бухари және Ахмад.

638 «Қунут» сөзі бірнеше мағынаға ие, мысалы «мойынсұнушылық, құдайшылық». Аталған осы жағдайда (намаз кезінде) турегеліп тұрған күйде айтылатын дұға меңзелуде.

639 Сол жерде.

640 Ахмад және әт-Табарани бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді. Құнұт дұғасын айтқан кезде екі қолды көтеру - бұл Ахмадтың және Исхақ ибн Раһауайһтың ұстанған мазһабы. Әл-Мәруазидің «әл-Мәса'ил» (23-бет) кітабымен салыстырыңыз. Ал бетті екі қолмен сипап өту туралы айтар болсақ, аталған жағдайда мұны (істеу туралы) ешбір жерде айтылмаған, әрі мұны істеу діни жаңалық (бидғат) болып табылады; екі бетті басқа жағдайларда сипап өтуге қатысты айтар болсақ, онда бұл туралы ешқандай сенімді дерек келмеген: бұл туралы мен «Да'иф Аби Дәуд» (262) және «Силсиләт әл-Әхадис әс-Сахиха» (597) кітаптарында айтқанымдай, бұл туралы жеткізілетін хадистердің барлығы не әлсіз, не өте әлсіз болып табылады. Міне сол үшін де әл-'Иzz ибн 'Абд әс-Саләм өзінің пәтуаларының бірінде: «Осылай тек надан адам ғана істейді», - деп айтқан. Толығырақ № 6 Қосымшаны қараңыз.

641 Абу Дәуд және әс-Сираж. Әл-Хаким бұл хадисті сенімді деген және онымен әз-Зәһаби және басқалар келіскен.

642 Абу Дәуд, әс-Сираж және әд-Даракутни бұл хадисті жеткізушілердің екі жақсы тізбегі арқылы келтіреді.

643 Ибн Хузайма өзінің «Сахих» (1/78/2) және әл-Хатиб «Китаб әл-Қунут» кітаптарында бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

«اللَّهُمَّ أَنْجِ الْوَلِيدَ بْنَ الْوَلِيدِ، اللَّهُمَّ أَنْجِ سَلَمَةَ بْنَ هِشَامٍ وَعَيَّاشَ بْنَ أَبِي رَبِيعَةَ اللَّهُمَّ اشْدُدْ وَطَأَتَكَ عَلَى مُضَرَ، وَاجْعَلْهَا سِنِينَ كَسَنِينَ يُوسُفَ، [اللَّهُمَّ] لَعَنَ اللَّهُ لِخِيَانًا وَرِعْلًا وَذُكُوانَ وَعُصِيَّةَ عَصَتْ اللَّهُ وَرَسُولُهُ».

«Уа, Аллаһ, әл-Уалид ибн әл-Уалидты және Сәлама бин Хишамды және 'Ай-йаш ибн Абу Раби'аны және мүміндерден болған әлсіздерді құтқар! Уа, Аллаһ, мудар тайпасына қатал бол және олар үшін ашаршылықты Йусуфтың кезіндегідей уақытқа соз! [Уа, Аллаһ, лихйян, ри'л, закуан және 'усайй (тайпаларының) Аллаһқа және Оның Елшісіне мойынсұнбаған (көпқұдайшылдарын) жазалай гөр», - деп айтқан⁶⁴⁴.

Кейін, «құнұт дұғасын бітірген соң, ол: «Аллаһ Ұлы! (Аллаһу әкбар)», - деп айтатын және сәжде жасайтын»⁶⁴⁵.

Үтір («әл-Уитр») намазын орындау кезіндегі құнұт дұғасы

«الْقُنُوتُ فِي الْوُتْرِ»

«Ол ﷺ құнұт дұғасын үтір намазының (тақ) ракағаттарын орындау кезінде (тек) кейде⁶⁴⁶ (ғана) айтатын⁶⁴⁷ және «ол осы дұғаны руқұт жасаудан бұрын оқитын»⁶⁴⁸.

Ол ﷺ әл-Хасан ибн 'Алиге (Аллаһ оған разы болсын) [үтір намазында (Құран) оқып болған соң] мына дұғаны үйретті:

644 Әл-Бухари және Ахмад. Жақшадағы қосымшаны Муслим келтіреді.

645 Ән-Нәса'и, Ахмад, әс-Сираж (109/1) және Абу Йә'лә өзінің «Муснад» кітабында бұл хадисті жеткізушілердің жақсы тізбегі арқылы келтіреді.

646 Біз: «Кейде», - деп айтқанымыздың себебі үтір намазы туралы хадистерді жеткізген сахабалар оларда құнұт дұғасы туралы айтпағандарында, өйткені егер Пайғамбар ﷺ үнемі осылай істейтін болғанда, олардың барлығы бұл туралы айтып кетер еді. Дегенмен, тек бір ғана сахабадан - Убайй ибн Ка'бтан, үтір намазында құнұт дұғасы айтылатындығы туралы хабарланады, ал бұл оның ﷺ осы дұғаны кейде оқығандығын растайды. Сөйтіп, бұл жерде үтір намазын орындау кезінде құнұт дұғасын оқу уәжіп еместігіне дәлел бар. Бұл пікірді ғалымдардың көпшілігі ұстанады. Дәл осы себептен де ханафи мазһабының зерттеуші ғалымы Ибн әл-Хумам «Фатх әл-Қадир» (1/306, 359, 360) кітабында үтір намазында құнұт дұғасының уәжіптігі туралы тұжырымды әлсіз және жеткілікті дәйектермен нығайтылмаған деп мойындады. Бұл осы ғалымның бейтараптығын (әділдігін) және оның бойында фанатизмнің жоқтығын растайды, өйткені ол қолдаған осы пікір оның ұстанған мазһабына қайшы келеді!

647 Ибн Нәср және әд-Даракутни бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

648 Ибн Аби Шәйба (12/41/1), Абу Дәуд, ән-Нәса'и «әс-Сунан әл-Кубрада» (218/1-2), Ахмад, әт-Табарани, әл-Бәйһақи, Ибн 'Асакир (4/244/2) бұл хадисті әрі келесі хадисте келтірілетін дұғаны да жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді. Ибн Мәндаһ «әт-Таухид» (70/2) кітабында келесі хадистен тек құнұт дұғасын ғана жеткізушілердің басқа бір жақсы тізбегі арқылы келтіреді. Бұл хадистің алынған көздері мен жеткізушілерінің тізбектері «әл-Ируа'» (426) кітабында келтірілген.

«اللَّهُمَّ! اهْدِنِي فِيمَنْ هَدَيْتَ، وَعَافِنِي فِيمَنْ عَافَيْتَ، وَتَوَلَّنِي فِيمَنْ تَوَلَّيْتَ، وَبَارِكْ لِي فِيمَا أَعْطَيْتَ، وَقِنِي شَرَّ مَا قَضَيْتَ، [فَ] إِنَّكَ تَقْضِي وَلَا يُقْضَى عَلَيْكَ، [وَ] إِنَّهُ لَا يَذِلُّ مَنْ وَالَيْتَ، [وَلَا يَعْزُ مَنْ عَادَيْتَ]، تَبَارَكْتَ رَبَّنَا وَتَعَالَيْتَ، [لَا مَنَجَا مِنْكَ إِلَّا إِلَيْكَ]».

Аллаһумма, һди-ни фи-мән һадәйтә, уә 'афи-ни фи-мән 'афәйтә, уә тауаллә-ни фи-мән тауалләйтә, уә бәрик ли фи-мә а'тайта, уә қи-ни шәрра мә қадәйтә, [фә-] иннә-кә тақдый уә лә юқда 'аләй-кә [уә] инна-һу лә йазыллю мән уаләйтә [уә ли я'иззу мән 'адайтә]⁶⁴⁹, тәбәракта, раббә-нә, уә тә'аләйтә, [лә мәнжә мин-кә иллә иләй-кә].

«Уа, Аллаһ, Өзің тура жолға салған кісілердің қатарында мені де тура жолға сал. Өзің есендік берген кісілердің қатарында маған да есендік бер. Өзіңе жақын тұтқан кісілердің қатарында мені де Өзіңе жақын тұт. Маған сыйлаған нәрселеріңді берекелі ет және алдын ала шешіп қойған нәрселеріңнен мені қорғай гөр. Расында, Сен үкім шығарасын, (бірақ) Сен туралы үкім шығарылмайды. Ақиқатында, Сен қолдаған пендең қор болмайды, [ал Сен жау тұтқан адам қадірлі болмайды]! Уа, Раббымыз, сен Жоғары және Ұлысың! [Саған жүгінуден өзге, Сенен құтылу жоқ!]⁶⁵⁰.

649 Жақшалардың ішіндегі бұл қосымша хадисте бекітілген, мұны әл-Хафиз «әт-Талхис» кітабында келтіргендей. Мен оның (сенімділігін) осы кітаптың түпнұсқасында («әл-Асл») келтіргенмін. Мұны имам ән-Нәуауи назарынан тыс қалдырды, әрі «Раудат әт-Талибин» (1/253) кітабында бұл сөздерді де, «Фа-лә-ка-л-хамду 'алә ма қадайтә, астағфиру-кә уә әтубу иләй-кә» («Сенің алдын ала шешіп бекіткенің үшін Саған мадақ! Сенен кешірім өтінемін және саған тәубе етемін») деген сөздерді де ғалымдардың өздері қосқан деп айтқан. Тура бірнеше жолдан соң оның өзі (яғни ән-Нәуауи) былай деп айтқаны таң қалдырады: «Әл-Қади Абу әт-Таййиб «лә я'иззу мән 'адәйтә» («...Сен Өзіңе жау тұтқан кісі қадірлі болмайды») деген сөздерді айтудың заңдылығын теріске шығарып, қателесті дегенге барлық ғалымдар бірауызды келіскен». Мұны әл-Бәйһақи келтіреді. Ал Аллаһ бұл туралы жақсырақ біледі!

650 Бұл дұғаның сөздерін, бұл туралы 631-ескертпеде айтылғандай, Ибн Хузайма (1/119/2), сондай-ақ Ибн Аби Шәйба және басқалар келтіреді.

Маңызды ескертпе: ән-Нәса'и құнұт дұғасының соңында әлсіз жеткізушілер арқылы хабарланатын «...уә саллә Ллаһу 'алә-н-нәбийи-л-уммийи» («...Аллаһ хат танымаған Пайғамбарға игілік етсін!») деген сөздерді қосады; оны әлсіз деп айтқандардың қатарында Ибн Хәжар әл-Асқалани, әл-Қасталләни және әз-Зуркани. Сондықтан да біз бұл қосымшаны өзіміздің қабыл етілетін хабарлардың жүйесіне қоспадық (бұл туралы осы кітаптың алғысөзінде айтылатындай). Әл-'Изз ибн 'Абд әс-Сәлам «әл-Фәтауада» (66/1, 1962) былай деп айтқан: «Құнұт дұғасын айтқан кезде Аллаһтың Елшісіне ﷺ салауат айту, Аллаһтың Елшісінің ﷺ намазына қандай да бір нәрсе қосу сияқты, сенімді болып табылмайды». Ол айтқан осы пікір оның осы дәйектеудің шеңберін соңғы буынның кейбір ғалымдары істейтініндей «жақсы діни жаңалық» («бид'а хасана») ұғымын қосу арқылы кеңейтпегенін көрсетіп тұр. Десе де, Ибн Хузайма өзінің «Сахихында» (1097) келтіретін Убайй ибн Ка'б туралы хадисте, ол рамазан айында өткізілетін түнгі (тарауих) намаздарда имам болған кездерінде, құнұт дұғасының соңында Пайғамбарға ﷺ салауат айтатыны хабарланады, ал бұл халифа Омардың (Аллаһ оған разы болсын) кезінде орын алған еді. Осыған ұқсас хабар сондай-ақ Омардың басқару тұсында адамдардың намазын басқарған Абу Халим Му'аз әл-Ансариден де жеткізіледі, бұл туралы Исма'ил әл-Қади (№107) және басқалар баяндаған. Осыдан шыға келе, аталған сөздерді қосу орынды болады, өйткені мұсылмандардың алғашқы салиқалы буын өкілдері

Соңғы тәшаһһуд
«التَّشَهُدُ الْآخِرُ»
Осы тәшаһһудтың міндеттілігі туралы
«وُجُوبُ هَذَا التَّشَهُدِ»

Төртінші ракағатты аяқтай келе, ол ﷺ соңғы тәшаһһудты айту үшін отыратын. Онда «ол «мутауаррик» үлгісінде отырудан басқасын (айтпағанда), бірінші тәшаһһудта істейтіннің барлығын бұйырды әрі істейтін⁶⁵¹: (яғни) «оның сол балтырының үстіңгі бөлігі жерде болатын, ал екі аяғы бір жаққа (яғни оң жаққа) шығарылатын»⁶⁵²; «ол сол аяғын (оң аяғының) балтыры мен санының астына өткізетін»⁶⁵³, «оң аяғының (табанын) тік тұрғызатын»⁶⁵⁴, ал кейде «ол оны жерге төсейтін»⁶⁵⁵, (осы кезде) «оның сол алақаны сол тізесін жабатын, әрі ол оған қатты сүйенетін»⁶⁵⁶.

Ол ﷺ осы тәшаһһудта бірінші тәшаһһудтағыдай өзі үшін салауат айтып Аллаһқа жалбарынуды бұйыратын; ал ол ﷺ үшін қалай дұға ету керектігі туралы тиісті тарауда түсіндірілген болатын.

Осы тәшаһһудта Пайғамбар үшін ﷺ салауат айтып Аллаһқа жалбарынудың міндеттілігі туралы

«وُجُوبُ الصَّلَاةِ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ»

Бірде «Аллаһтың Елшісі ﷺ бір адамның өз намазында бірінші кезекте Аллаһ Тағаланы мақтап-мадақтамастан және Пайғамбар үшін ﷺ салауат айтпастан Аллаһқа дұға етіп жалбарына бастағанын естіп: «Бұл (адам) асығыстық жасады!», — деп айтты да, содан соң оны өзінің жанына шақырып алып, оған (немесе басқа біреуге):

«إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ فَلْيُبْدِ بِتَحْمِيدِ رَبِّهِ عَزَّ وَجَلَّ، وَالتَّائِبِ عَلَيْهِ، ثُمَّ لِيُصَلِّ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ لِيَذْعُ بَعْدُ بِمَا شَاءَ».

«Сендердің біреулерің Аллаһқа дұға етіп жалбарынғысы келсе, Пәк Раббысына мақтау-мадақ айтудан бастасын да, Оны пәктеп-дәріптесін, содан соң Пай-

(салиқалы саләфтар) осылай істейтін, әрі сонымен «осы қосымша діни бидғат болып табылады» деп үзілді-кесілді айтуға болмайды. Ал Аллаһ жақсырақ біледі!

651 Әл-Бухари.

652 Әл-Бухари. Екі ракағаттан тұратын намаздарға келер болсақ, мысалы, таң (фәжр) намазы, (онда) «ифтираш» үлгісінде отыру Сүннетке сәйкес келеді. (Отыру) үлгілеріндегі бұл айырмашылық имам Ахмадтан жеткізіледі, Ибн Һәни «Мәса’ил әл-имам Ахмад» (79-бет) кітабымен салыстырыңыз.

653 Абу Дәуд және әл-Бәйһақи бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

654 Муслим және Абу Ауана.

655 Сол жерде.

656 Сол жерде.

ғамбарға ﷺ игілік (басқа бір нұсқада: «... береке») тілесін, ал содан соң ғана қаланың сұрасын», - деді⁶⁵⁷.

Сондай-ақ (бірде) «ол бір адамның намазда Аллаһты мақтап-мадақтағанын және пәктеп-дәріптегенін, әрі Пайғамбарға ﷺ игілік-береке тілегенін (салауат айтқанын) естіп, оған: «Аллаһқа дұғаңмен (жалбарын), әрі Ол саған жауап береді! Аллаһтан сұра, әрі Ол саған сұрағаныңды береді!»⁶⁵⁸, - деген.

Сәлем беруге дейін айтылатын дұғалардан бұрын Аллаһтан төрт нәрседен пана тілеп жалбарынудың міндеттілігі туралы

«وَجُوبُ الْإِسْتِعَاذَةِ مِنْ أَرْبَعِ قَبْلِ الدُّعَاءِ»

Ол ﷺ былай деп айтатын: «Сендерден кім [соңғы] тәшаһһудты оқуды аяқта-са, Аллаһтан төрт нәрседен пана сұрап, былай деп айтсын:

«اللَّهُمَّ! إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ، وَمِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَخْيَا وَالْمَمَاتِ، وَمِنْ شَرِّ [فِتْنَةِ] الْمَسِيحِ الدَّجَالِ».

Аллаһуммә, инни а'узу би-кә мин 'азәби жәһаннамә, уа мин 'азәби-л-қабри, уа мин фитнәти-л-мәхйя уәл-мәмәти, уа мин шәрри [фитнәти-] л-мәсиихи-д-дәжжәл.

«Уа, Аллаһ, мен Өзіңе қабір азабынан, Жәһаннам (Тозақ) азабынан, өмір мен өлім бүлігінен және Дәжжәл бүлігінен пана тілеп сыйынамын». [«Кейін ол өзі үшін қалаған дұғасын айтып жалбарынсын»]⁶⁵⁹.

«Ол ﷺ өзінің тәшаһһудында Аллаһқа осы дұғамен жалбарынатын»⁶⁶⁰.

Бұдан тыс, «ол өзінің сахабаларына (Аллаһ оларға разы болсын) Құранның сүрелерін қалай үйреткен болса, осыны да солай үйреткен»⁶⁶¹.

657 Ахмад, Абу Дәуд, Ибн Хузайма (1/83/2) және әл-Хаким, соңғысы бұл хадисті сенімді деген және онымен әз-Зәһаби келіскен. Бұл хадис осы тәшаһһудта Пайғамбар үшін ﷺ дұға етудің міндетті екендігіне, өйткені оның өзі осылай істеуді бұйырғандығына нұсқайтынын білу қажет. Осы пікірді имам әш-Шәфи'и, сондай-ақ Ахмад ұстанған, бұл туралы одан жеткен екі хабардың соңғысында жеткізілетіндей. Олардан бұрын тура осы пікірді кейбір сахабалар және басқа да ғалымдар ұстанатын. Дәл сондықтан да әл-Әжжури «әш-Шәри'а» (415-бет) кітабында былай деп айтқан: «Кім соңғы тәшаһһудта Пайғамбар үшін ﷺ дұға етіп жалбарынбаса, намазын қайта орындауы қажет». Сондықтан имам әш-Шәфи'и, мұны фақиһ ғалым әл-Хайтами «әд-Дарр әл-Мәндуд фи-с-Саләт уәс-Саләм 'алә Сахиб әл-Мақам әл-Махмуд» (13—16-тараулар) кітабында түсіндіріп бергеніндей, олардың ойларына, осы ерсі пікірді ұстанған жалғыз адам болды-мыс деп жала жапқандар әділетсіздік жасайды.

658 Ән-Нәса'и бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

659 Муслим, Абу Ауана, ән-Нәса'и және Ибн әл-Жәруд «әл-Мунтақа» (27) кітабында. Бұл хадистің алынған көздері мен жеткізушілерінің тізбектері «әл-Ируа'» (350) кітабында келтірілген.

660 Абу Дәуд және Ахмад бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

661 Муслим және Абу Ауана.

**Сәлем беру сөздерін айтудан бұрын Аллаһқа жалбарынып айтылатын
дұғалардың түрлі үлгілері
«الدُّعَاءُ قَبْلَ السَّلَامِ وَأَنْوَاءُهُ»**

Ол ﷺ өз намазында Аллаһқа әртүрлі дұғалар арқылы жалбарынатын⁶⁶², әрі әр дұғаны әртүрлі уақытта айтатын; ол сондай-ақ Аллаһқа басқа дұғалармен жалбарынуды да бұйыратын және «намаз орындаушыға оның өзі қалаған дұғаны таңдап алуын бұйыратын»⁶⁶³. Бұл дұғалар төменде келтіріледі:

1. «اللَّهُمَّ! إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، أَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَالِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ؛ اللَّهُمَّ! إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْمَأْتَمِ وَالْمَغْرَمِ».

Аллаһумма, инни а'узу би-кә мин 'азәби-л-қабри, уа а'узу би-кә мин фитнәти-л-Мәсихи-д-Дәжжали, уә а'узу би-кә мин фитнәти-л-мәхйя уәл-мәмәти. Аллаһумма, инни а'узу би-кә мин әл-мә'сәми уәл-мәғрам.

«Уа, Аллаһ, ақиқатында, мен Өзіне қабір азабынан пана тілеп сыйынамын. Сондай-ақ, мен Өзіңе Мәсих Дәжжәлдің бүлігінен және өмір мен өлімнің бүгінінен пана тілеп сыйынамын! Уа, Аллаһ, шын мәнінде, мен Өзіңе күнадан⁶⁶⁴ және қарыздан⁶⁶⁵ сыйынамын».⁶⁶⁶

662 Ақиқатында, біз «өзінің тәшаһһудында» деп айтпағанымыздың себебі - мәтіннің өзінде тәшаһһуд немесе басқа нәрсе нақты белгілеп айтымай, «өзінің намазында» деп нұсқалған. Сөйтіп, бұл намаз кезіндегі дұға айтуға ыңғайлы болған түрлі жағдайларды қамтиды, мысалы, сәжде мен тәшаһһудты, ал осы екі кейіпте Аллаһқа жалбарынудың әмір етілгендігі жоғарыда айтылған болатын.

663 Әл-Бухари және Муслим. Әл-Асрам былай деп хабарлаған: «Мен (имам) Ахмадтан: «Тәшаһһудтан соң Аллаһқа қандай дұғаларды айтып жалбарынуым керек?», - деп сұрадым. Ол: «Хадистерде жеткізілген дұғаларды», - деп жауап берді. Мен: «Бірақ Аллаһтың Елшісі ﷺ: «**Кейін өзіне ұнайтын дұғаны таңдап алсын**», - деп айтты емес пе?», - дедім. Ол: «(Хадистерде) келтірілгендердің ішінен таңдауы қажет», - деп жауап берді. Мен оған сұрағымды қайталап қойдым. Ол тағы да: «Ол (хадистерде) келтірілгендердің ішінен таңдауы қажет», - деп жауап берді». Бұл хабарды Ибн Таймийя «Мәжму' әл-Фатауада» (69/218/1) келтіреді де, осыны (имам Ахмадтың айтқан сөздерін) мақұлдап, былай дейді: «Сөйтіп, «кез келген дұға» деген сөздер кез келген түрдегі дұғаларға емес, дәл Аллаһ сүйетін дұғаларға қатысты..., - әрі қарай ол былай деді: - Сонымен, (сенімді) хадистерде жеткізілетін, бекітілген, орнатылған, сондай-ақ өзіне игілікті қамтыған дұғаларды айту жақсырақ». Бұл осылай, бірақ қайсы дұғалар өзіне игілікті қамтитынын танып білу сенімді білімге тәуелді, ал оны адамдардың арасында сирек кездестіруге болады, сондықтан да (хадистерде) жеткізілетін дұғаларды ұстану бәрінен жақсырақ, әсіресе егер олар өз құрамына намаз орындаушының солар арқылы Аллаһқа жалбарынғысы келетін өтінішін қамтитын болса. Ал бұл туралы Аллаһ жақсырақ біледі!

664 Арабтың «мә'сам» сөзі не адамды күнә жасауға мәжбүр ететін нәрсені, не күнәнің өзін білдіреді.

665 Арабтың «мәғрам» сөзінің негізгі мағынасы - «ауыртпалық». Аталған жағдайда, бұл Айшадан (Аллаһ оған разы болсын): «(Бірде) бір адам Пайғамбардан ﷺ: «Неліктен сіз (Аллаһтан) соншалықты жиі түрде қарыздан құтқаруын сұрайсыз?», - деп сұрады», - деп хабарланатын мына хадистің мәтінінен келіп шығатынындай, бұл сөздің астарында «қарыз» меңзелуде. Жауап ретінде Аллаһ-

2. «اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا عَمِلْتُ، وَمِنْ شَرِّ مَا لَمْ أَعْمَلْ [بَعْدُ]».

Аллаһумма, инни а'узу би-кә мин шәрри мә 'амилту, уа мин шәрри мә ләм а'мәл [бә'ду].

«Уа, Аллаһ, ақиқатында, мен Өзіңе істеген істерімнің жамандығынан және [әлі] істемеген істерімнің жамандығынан пана тілеп сыйынамын»⁶⁶⁷.⁶⁶⁸

3. «اللَّهُمَّ! حَاسِبْنِي حِسَابًا يَسِيرًا».

Аллаһумма, хәсибни хисәбән йасиран.

«Уа, Аллаһ, менен жеңіл есеппен есеп ал!»⁶⁶⁹

4. «اللَّهُمَّ! بَعْلَمِكَ الْغَيْبِ وَقُدْرَتِكَ عَلَى الْخَلْقِ، أَحْيِنِي مَا عِلِمْتَ الْحَيَاةَ خَيْرًا لِي، وَتَوَفَّنِي إِذَا عِلِمْتَ الْوَفَاةَ خَيْرًا لِي، اللَّهُمَّ! وَأَسْأَلُكَ خَشْيَتَكَ فِي الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ، وَأَسْأَلُكَ كَلِمَةَ الْحَقِّ (الْحُكْمَ) وَالْعَدْلَ فِي الْغَضَبِ وَالرِّضَا، وَأَسْأَلُكَ الْقَصْدَ فِي الْفَقْرِ وَالْغِنَى، وَأَسْأَلُكَ نَعِيمًا لَا يَبِيدُ، وَأَسْأَلُكَ قُرَّةَ عَيْنٍ لَا تَنْقُطُ، وَأَسْأَلُكَ الرِّضَى بَعْدَ الْقَضَاءِ، وَأَسْأَلُكَ بَرْدَ الْعَيْشِ بَعْدَ الْمَوْتِ، وَأَسْأَلُكَ لَذَّةَ النَّظَرِ إِلَى وَجْهِكَ، وَأَسْأَلُكَ الشُّوقَ إِلَى لِقَائِكَ فِي غَيْرِ ضَرَاءٍ مُضِرَّةٍ وَلَا فِتْنَةٍ مُضِلَّةٍ، اللَّهُمَّ! زَيْنًا بِزِينَةِ الْإِيمَانِ وَاجْعَلْنَا هَذَاهُ مُهْتَدِينَ».

Аллаһумма, би-'илми-кә-л-ғайби, уа қудрати-кә 'алә-л-халқи, әхйи-ни мә 'алимтә-л-хәйатә хайран ли, уа тәуаффәни изә кәнәти-л-уафәту хайран ли! Аллаһумма, уа әс'алю-кә хашийята-кә фи-л-ғайби уа-ш-шәһадәти, уа әс'алю-кә кәлимәтә-л-хаққи [басқа бір нұсқада: ...әл-хукми] уәл-'адлә фи-л-ғадаби уар-рида, уа әс'алю-кә-л-қасдә фи-л-фәқри уал-гинә, уа әс'алю-кә нә'имән лә йәбиду, уа әс'алю-кә қуррата 'айнин [лә тәнфәзу, уа] лә танқаты'у, уа әс'алю-кә-р-рида бә'дә-л-қада-и, уа әс'алю-кә бәрда-л-'айши бә'дә-л-мәути, уа әс'алю-кә ләззәтә-н-нәзри илә уәжхи-кә, уа [әс'алю-кә-] ш-шәуқа илә лиқаи-кә фи ғай-ри дарра'ин мудырратән уа лә фитнәтин мүдылләтин! Аллаһумма, зәййиннә би-зийнә-ти-л-имәни, уәж'әл-нә һудатан муһтадийн.

«Уа, Аллаһ, егер көместі білгендігіңмен және жарату құдіреттілігіңмен тіршілікті мен үшін қайырлы деп білсең, маған өмір бере гөр, ал егер өлімді мен үшін қайырлы көрсең, маған өлім бере гөр деп сұраймын. Уа, Аллаһ, ақиқатында, мені әшкере және жасырын (істерімде) Өзіңнен қорқатын (пенделеріңнен) етуіңді сұраймын. Әрі риза болғанымда да, ашуланған шағымда да шын [басқа бір нұсқада: «...дана»] және әділетті (сөздерді айтуымды нәсіп ет). Сонымен қатар бай-дәулетті болғанымда, әрі жарлылық (шағымда да) бір қалыпты орта болуымды сұраймын. Сенен [таусылмайтын] нығмет (бақ) сұраймын әрі үзіл-

тың Елшісі ﷺ былай деп айтқан: «Ақиқатында, қарыздың ауыртпалығын көтерген адам сөйлесе - өтірік айтады, ал уәде берсе - оны бұзады».

666 Әл-Бухари және Муслим.

667 Яғни мен жаман істер істегенімнің жамандығынан және жақсы істер істемегенімнің жамандығынан.

668 Ән-Нәса'и бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді және Ибн Аби 'Асым «әс-Сунна» кітабында (№ 370 – бұл кітаптын барлық хадистері менің тарапымнан сенімділікке тексерілген). Төрт бұрышты жақшалардағы қосымшаны сол келтіреді.

669 Ахмад және әл-Хаким, соңғысы бұл хадисті сенімді деген және онымен әз-Зәһаби келіскен.

мейтін қуаныш сұраймын, тағдырға болған оқиғадан (қазадан) кейін (оған) ризалықты, өлімнен кейін бақыт сұраймын. Сенің Дидарыңды көру ләззатын, зиянды қайғыларсыз, адастыратын бүліктерсіз Өзіңе жолығуға деген құштарлықты [сұраймын]. Уа, Аллаһ, бізді иман көркемділігімен көркейте гөр, әрі бізді тура жолды ұстаған жетекшілерден ете гөр»⁶⁷⁰.

5. Ол ﷺ Абу Бәкр әс-Сыддыққа (оған Аллаһ разы болсын) келесі дұғаны үйретті:

«اللَّهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْمًا كَثِيرًا، وَلَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ، فَاعْفُ رَ لِي مَغْفِرَةً مِّنْ عِنْدِكَ، وَارْحَمْنِي، إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ».

Аллаһумма, инни заләмту нәфси зулмән кәсиран, уа лә йяғфиру-з-зунубә иллә Әнтә, фә-ғфир ли мәғфиратан мин 'инди-кә уа-рхам-ни, иннә-кә Әнтә-л-Ғафуру-р-Рахим.

«Уа, Аллаһ, ақиқатында өзіме аса көп зұлымдық жасадым. Күнәларымды кешіретін Өзіңнен басқа ешкім жоқ! Өз жарылқауыңмен мені кешір де, маған рақым ет. Расында, Сен аса Жарылқаушы, ерекше Мейірімдісің!»⁶⁷¹.

6. Ол ﷺ Аишаға (Аллаһ оған разы болсын) былай деп айтуды бұйырды:

«اللَّهُمَّ! إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنَ الْخَيْرِ كُلِّهِ [عَاجِلِهِ وَآجِلِهِ]؛ مَا عَلِمْتُ مِنْهُ وَمَا لَمْ أَعْلَمْ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الشَّرِّ كُلِّهِ، [عَاجِلِهِ وَآجِلِهِ]؛ مَا عَلِمْتُ مِنْهُ وَمَا لَمْ أَعْلَمْ. وَأَسْأَلُكَ (اللَّهُمَّ! إِنِّي أَسْأَلُكَ) الْجَنَّةَ وَمَا قَرَّبَ إِلَيْهَا مِنْ قَوْلٍ أَوْعَمَلٍ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ النَّارِ وَمَا قَرَّبَ إِلَيْهَا مِنْ قَوْلٍ أَوْعَمَلٍ، وَأَسْأَلُكَ (اللَّهُمَّ! إِنِّي أَسْأَلُكَ) مِنْ خَيْرِ مَا سَأَلْتُكَ عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ [مُحَمَّدٌ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا اسْتَعَاذَكَ مِنْهُ عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ مُحَمَّدٌ ﷺ]، [وَأَسْأَلُكَ] مَا قَضَيْتَ لِي مِنْ أَمْرٍ أَنْ تَجْعَلَ عَاقِبَتَهُ [لِي] رُشْدًا».

Аллаһумма, инни ас'алю-кә мин-әл-хайри кулли-һи [ажилиһи уа әжилиһи) мә 'алимту мин-һу уа мә ләм а'ләм, уа ә'узу би-кә мин-әш-шәрри куллиһи [ажилиһи уә әжилиһи] мә 'алимту мин-һу уа мә ләм а'ләм, уа ас'алю-кә [хадистің басқа бір нұсқасында: Аллаһумма, инни әс'алю-кә]-л-жәннатә уа мә қаррабә иләй-һә мин қаулин әу 'амәлин, уа а'узу би-кә мин ән-нәри уа мә қаррабә иләй-һә мин қаулин әу 'амәлин, уа әс'алю-кә [хадистің басқа бір нұсқасында: Аллаһумма инни әс'алю-кә] мин [әл-] хайри мә са'алә-кә 'абду-кә уа расулю-кә [Мұхаммадун, уа а'узу би-кә мин шәрри мә исти'аза-кә мин-һу 'абду-кә уа расулю-кә Мұхаммадун, сәллә-Ллаһу 'аләйһи уа сәлләм], [уа әс'алю-кә] мә қадайтә ли мин әмрин ән тәж'алә 'ақибәтә-һу [ли] рушдән.

«Уа, Аллаһ, мен Сенен кез келген [қазіргі әрі болашақтағы] мен ол туралы білетін және білмейтін игілікті сұраймын. Әрі мен Саған кез келген [қазіргі әрі болашақтағы] мен ол туралы білетін және білмейтін жамандықтан пана тілеп сыйынамын. Және мен Сенен [хадистің басқа бір нұсқасында: «Уа, Аллаһ, ақиқатында мен Сенен...»] Жәннат пен оған жақындататын сөздерді немесе амалдарды сұраймын; және мен Оттан әрі оған жақындататын сөздер мен амалдардан пана тілеп Саған сыйынамын. Және мен Сенен [хадистің басқа нұсқасында: «Уа,

670 Ән-Нәса'и және әл-Хаким, соңғысы бұл хадисті сенімді деген, және онымен әз-Зәһаби келіскен.

671 Әл-Бухари және Муслим.

Аллаһ, ақиқатында, мен Сенен...] құлың және елшің [Мұхаммад] сұраған игіліктерді сұраймын, және мен құлың әрі елшің [Мұхаммад, оған Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын!] пана тілеп Саған сыйынған нәрселерден Өзіңе сыйынамын, [және мен] Сен [мен үшін] алдын ала шешіп қойған істің соңы салиқалы болуын сұраймын»⁶⁷².

7. Ол ﷺ бір кісіден: «Сен намаз орындаған кезінде не оқисың?», - деп сұрады. Ол: «Мен куәлік сөздерін (ташаһһуд) айтамын, Аллаһтан Жәннатты сұрап, Оған Оттан пана тілеп сыйынамын. Алайда, Аллаһпен ант етемін, менің былдырым (дандана⁶⁷³) не сенікі, не Му'аздікі сияқты жақсы емес!», - деп жауап берді. Сонда ол ﷺ: «Біз де тура соны сұраймыз», - деп айтты⁶⁷⁴.

7. (Бірде) ол ﷺ бір адамның тәшаһһудта келесі сөздерді айтқанын естіді:
«اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ يَا اللَّهُ (بِاللَّهِ) [الْوَاحِدُ] الْأَحَدُ الصَّمَدُ الَّذِي لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ، وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ ! أَنْ تَغْفِرَ لِي ذُنُوبِي، إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ».

Аллаһуммә, инни ас'алю-кә, йә Аллаһу, [басқа бір нұсқада: би-Лләһи] [әл-Уахиду,] әл-Ахадү, әс-Самаду, әлләзи ләм йялид уә ләм йуләд уә ләм йякул-лә-һу куфууан ахад, - ән тағфира ли зунуби, иннә-кә Өнтә-л-Ғафуру-р-Рахим!

«Уа, Аллаһ, ақиқатында, мен Сенен: «Уа, Аллаһ, Сен - [Дарасың], Жалғызсың, ешкімге және еш нәрсеге мұқтаж емессің, сондай-ақ тумағансың әрі туылмағансың, әрі Саған ешкім тең емес», - (дей отырып) менің күнәларымды кешіруіңді сұраймын. Ақиқатында, Сен аса Жарылқаушы, ерекше Мейірімдісің!» Ол ﷺ: «Ол кешірілді, ол кешірілді!», - деді⁶⁷⁵.

9. Ол ﷺ басқа бір адамның тәшаһһудта былай деп айтқанын естіген:
«اللَّهُمَّ! إِنِّي أَسْأَلُكَ بِأَنَّ لَكَ الْحَمْدُ، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ [وَحْدَكَ لَا شَرِيكَ لَكَ]، [الْمَنَّانُ]، [يَا بَدِيعَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ! يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ! يَا حَيَّ يَا قَيُّوْمُ! إِنِّي أَسْأَلُكَ] [الْجَنَّةَ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ النَّارِ]».

Аллаһуммә, инни әс'алю-кә би-әннә лә-кә-л-хамду, лә иләһә иллә Өнтә [уахда-кә лә шәрикә лә-кә], [әл-Мәннә-ну], [йә] бәди'а-с-самәуати уәл-арди, йә зә-л-жаләли уәл-икрам, йә Хаййу, йә Қаййум! [Инни әс'алю-кә-] [-л-жәннәтә, уә а'узу би-кә мин ән-нар]

«Уа, Аллаһ, ақиқатында, мен Сенен сұраймын, өйткені барлық мақтау-мадақ Саған тән, Сенен өзге құлшылыққа лайықты ешбір құдай жоқ, [әрі Сенің серігің жоқ] Жалғызсың. [Игілік беруші,] [уә,] көктер мен жерді Жоқтан Бар

672 Ахмад, әт-Тайалиси, әл-Бухари «әл-Адаб әл-Муфрада», Ибн Мәжаһ және әл-Хаким, соңғысы бұл хадисті сенімді деген және онымен әз-Зәһаби келіскен. Бұл хадис «Силсиләт әл-Әхадис әс-Сахихта» (1542) келтіріледі.

673 «Дандана» - сөйлеу ырғағы (интонациясы) естілетіндей, алайда сөздерді түсіну қиын болатындай етіп сөйлеу. Аталған жағдайда жай дауыспен айтылатын дұғалар меңзелуде. Соңғы сөйлем «Біздің айтатын сөздеріміз сенің айтатын сөздеріңмен ұқсас» дегенді білдіреді.

674 Абу Дәуд, Ибн Мәжаһ және Ибн Хузайма (1/87/1) бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

675 Абу Дәуд, ән-Нәса'и, Ахмад және Ибн Хузайма. Әл-Хаким бұл хадисті сенімді деген және онымен әз-Зәһаби келіскен.

Етуші, уа, Ұлылық пен Құрмет Иесі, уа, Тірі, уа, мәңгі Жасаушы! [Ақиқатында, мен Сенен] [Жәннатты сұраймын және Саған Оттан пана тілеп сыйынамын!]».

[Пайғамбар ﷺ өзінің сахабаларынан: «Ол Аллаһқа қалай жалбарынғанын білесіңдер ме?», - деп сұрады, ал олар: «Аллаһ және Оның Елшісі жақсырақ біледі», - деп жауап берді. Сонда ол былай деді: «*Жаным Қолында болғанмен ант етемін,*] ол Аллаһқа, егер Оған сол арқылы жалбарынса – Ол жауап беретін, ал егер Одан қандай да бір нәрсені сұраса – Ол соны беретін, Оның Ұлы [басқа хадисте: «Ең ұлы», - деп хабарланады] Есімі⁶⁷⁶ арқылы жалбарынды»⁶⁷⁷.

10. Оның ﷺ тәшаһһуд пен салем беру сөздерінің (таслим) арасында айтатын ең соңғы дұғасы келесі еді:

«اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ، وَمَا أَخَّرْتُ، وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ، وَمَا أَعْلَمُ بِهِ مِنْي، أَنْتَ الْمُقَدِّمُ، وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ».

Аллаһумма-ғфир ли ма қаддамту, уа ма әххарту, уа ма әсрарту, уа ма а'ләнту, уа ма әсрафту, уа ма Әнтә а'ләму биһи мин-ни, Әнтә-л-Муқаддыму, уа Әнтә-л-Муаххиру, лә иләһа иллә Әнтә.

«Уа, Аллаһ, менің бұрыңғы-кейінгі, жасырын-әшкере жасаған күнәларымды және шектен шығуымды және Өзің менен жақсы білетін күнәларымды да кешіре гөр, Ілгерілетуші де, Кешеуілдетуші де Өзіңсің. Өзіңнен басқа құлшылыққа лайықты ешбір құдай жоқ!»⁶⁷⁸.

676 Бұл жерде тәуәссулдің – Аллаһқа Оның Ең Көркем Есімдері және сипаттары арқылы (жақындауға ұмтылу) куәлігі қамтылған, әрі бұл Аллаһ Тағаланың: «Ең Көркем Есімдер Аллаһқа тән, ендеше Оған (солар арқылы) жалбарыныңдар» («әл-Әғраф» сүресі, 180-аят), - деп айтқан бұйрығына сәйкес келеді. Аллаһқа басқа бір нәрселер арқылы жақындауға (жалбарынуға), мысалы, біреуді немесе біреудің хақысын, мәртебесін, абырой-артықшылығын және т.с.с. араға қойып сұрауға келер болсақ, бұған қатысты имам Абу Ханифадан (Аллаһ оны рақым етсін) және оның серіктерінен мұндай амал ең аз дегенде айыпталатын (мәкруһ), ал жалпы мағынада бұлай істеуге тыйым салынған (харам) екендігі туралы жеткізіледі. Шейх ул-ислам Ибн Таймийя бұл тақырып бойынша «Тәуәссул уа Уәсилә» («Аллаһқа жақындау және осыған қол жеткізу құралдары») атты кітап жазған. Бұл мәселеге менің «Тәуәссул – оның түрлері мен ережелері» атты мақалам арналған, әрі ол осында қозғалған тақырыпқа және оның мазмұнына қатысты болғанымен көкейтесті болып табылады; онда қазіргі заманның ғалымдары арқылы ерекше кең таралған кейбір түсініктер теріске шығарылады. Оларды да, бізді де Аллаһ (Ақиқат жолына) шығарсын!

677 Абу Дәуд, ән-Нәса'и, Ахмад, әл-Бухари «әл-Әдаб әл-Муффрада», әт-Табарани және Ибн Мәндаһ «әт-Таухидте» (44/2, 67/1, 70/1-2) бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

678 Муслим және Абу Ауана.

Сәлем беру (сөздерін) айту (таслим)

«السَّلَامُ»

Кейін «ол ﷺ (басын) [оң бетінің ақтығы көрінетіндей] он жаққа (бұрып):

«السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ».

«Әс-саламу ‘аләйкум уа рахмату-Ллаһ («Сіздерге Аллаһтың сәлемі және рахметі болсын»), ал кейін (басын) [сол бетінің ақтығы көрінетіндей] сол жаққа (бұрып):

«السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ».

Әс-саламу ‘аләйкум уа рахмату-Ллаһ («Сіздерге Аллаһтың сәлемі және рахметі болсын»), - деп айтатын⁶⁷⁹.

Кейде ол ﷺ бірінші сәлемдесу кезінде:

«وَبَرَكَاتُهُ».

«уа баракәту-һу (...және Оның берекесі), - деп қосып айтатын⁶⁸⁰.

«(Басын оң жаққа бұрып):

«السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ».

«Әс-саламу ‘аләйкум уа рахмату-Ллаһ («Сіздерге Аллаһтың сәлемі және рахметі болсын»), - деп айтатын кезде, ол ﷺ кейде (басын) сол жаққа (бұрып,) сол сәлемдесу сөздерін «Әс-саламу ‘аләйкум («Сіздерге сәлем»)» сөздеріне дейін қысқартып айтатын⁶⁸¹.

Кейде «ол ﷺ

«السَّلَامُ عَلَيْكُمْ»

«Әс-саламу ‘аләйкум» деген сәлемдесуді тек бір рет қана [өзінің алдына қарай, басын оң жаққа сәл ғана бұрып] [немесе (басын оң жаққа) сәл ғана бұрып] айтатын⁶⁸².

«Олар (яғни сахабалар) сәлемдесу сөздерін айтқан кездерінде оң және сол жақтарына қол бұлғайтын. Аллаһтың Елшісі ﷺ олардың (осылай істеп отырғандарын) көріп:

679 Муслим, Абу Дәуд, ән-Нәса’и және әт-Тирмизи, соңғысы бұл хадисті сенімді деген.

680 Абу Дәуд және Ибн Хузайма (1/87/2) бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді. Бұл хадисті сондай-ақ Абдул Хақ та өзінің «әл-Әхкам» (56/2) кітабында, ән-Нәуауи және Ибн Хәжар да сенімді деп айтқан. Бұл хадисті сондай-ақ басқа жеткізу жолымен Абдур-Раззақ өзінің «Мусаннаф» (2/219) кітабында, Абу Йә’лә «Муснадта» (3/1253), әт-Табарани «Му’жам әл-Кәбирде» (3/67/2) және «Му’жам әл-Әусатта» (1/2600/2) және әд-Дарақутни келтіреді.

681 Ән-Нәса’и, Ахмад және әс-Сираж бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

682 Ибн Хузайма, әл-Бәйһақи, әд-Дийа’ «әл-Мухтарада», Абдул Ғани әл-Мәқдиси «әс-Сунанда» (243/1) бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді; Ахмад, әт-Табарани «Му’жам әл-Әусатта» (32/2), әл-Бәйһақи және әл-Хаким; соңғысы бұл хадисті сенімді деген және онымен әз-Зәһаби келіскен. Бұл хадистің алынған көздері мен жеткізушілерінің тізбектері «әл-Ируа’» (№ 327) кітабында келтірілген.

«مَا شَأْنُكُمْ تُشِيرُونَ بِأَيْدِيكُمْ كَأَنَّهَُا أَذْنَابُ خَيْلٍ شُمْسٍ؟! إِذَا سَلَّمَ أَحَدُكُمْ؛ فَلْيَلْتَفِتْ إِلَى صَاحِبِهِ، وَلَا يُؤْمِئْ بِيَدِهِ هَكَذَا، [فَلَمَّا صَلَّوْا مَعَهُ أَيْضًا لَمْ يَفْعَلُوا ذَلِكَ] (وفي رواية: «إِنَّمَا يَكْفِي أَحَدُكُمْ أَنْ يَضَعَ يَدَهُ عَلَى فَخْذِهِ ثُمَّ يُسَلِّمَ عَلَى أَخِيهِ مِنْ عَنِ يَمِينِهِ وَشِمَالِهِ».

«Сендерге не болды? Сендер не үшін асау ат құйрығын (әрі-бері бұлғайтын-дай) қолдарыңмен бұлғайсыңдар?! Сендерден біреулерің сәлемдесу сөздерін (таслим) айтса, қасындағыға қарай бұрылсын, бірақ қолымен ишара жасамасын», - деді. [Әрі олар онымен бірге (келесі) намазды орындаған кезде, қолдарымен ишара жасамайтын болды]. [Басқа бір хадисте Пайғамбардың ﷺ былай деп айтқаны жеткізіледі: «Сендердің әрқайсысың қолын санына қойып, сосын өзінің оң және сол жағындағы бауырларына сәлем берсе, сол жеткілікті»].⁶⁸³

Сәлем беруді (таслимді) айтудың міндеттілігі туралы «وُجُوبُ السَّلَامِ»

Ол ﷺ былай деп айтқан: «...ал одан (намаздан) шығу — таслим»⁶⁸⁴.

683 Муслим, Абу Ауана, әс-Сираж, Ибн Хузайма және әт-Табарани. **Маңызды ескертпе:** «ибадилер» (сектасы) бұл хадисті бұрмалап жіберген: олардың ғалымы Раби' өзінің «тәкбірді айту кезінде екі қолды көтеру намазды жарамсыз етеді» деген көзқарасын ақтау үшін бұл хадисті өзінің сенімсіз «Муснад» жинағында басқаша айтылу үлгісімен келтіріген! Олардың айтылу үлгісіндегі сол хадис өтірік хадис болып табылады, мұны мен «әд-Да'ифада» (6044) түсіндірдім.

684 Әл-Хаким және әз-Зәһаби бұл хадисті сенімді деген. Бұл хадис толығымен «Намазды ашатын тәкбір (такбират әл-ихрам)» тарауында келтіріледі.

Қорытынды

«الْخَاتِمَةُ»

Пайғамбар ﷺ намазды қалай орындағандығы туралы жоғарыда тізбектеп айтылғандардың барлығы ерлерге де, әйелдерге де бірдей қатысты, өйткені (осы кітапта) келтірілген нәрселерге қатысты әйелдер үшін Сүннетте ешқандай ерекшеліктер жасалмаған; шын мәнінде оның ﷺ *«Намазды мен сендердің көздеріңше қалай орындаған болсам, солай орындаңдар»* деген сөздерінің жалпылама сипаты әйелдерге де қатысты.

Бұл көзқарасты Ибраһим ән-Нәха'и де қолдаған, әрі: *«Әйелдің намаздағы іс-әрекеттері ер кісінікіндей»*, - деген. Бұл тұжырымды Ибн Аби Шәйба (1/75/2) оған дейін көтерілетін жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді.

Әл-Бухари де «Тарих әс-Сағирде» (95-бет) жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы Умм әд-Дәрдадан «ол намаз кезінде ер кісідей етіп отыратынын, ал ол фәқиһа болғанын» жеткізеді.

«Әйел кісі сәжде жасаған кезінде екі қолын денесіне қысып ұстауы (индимам) қажет, әрі осыда ол ер кісі секілді амал етпейді» деп хабарланатын хадис «мурсәл» түрінде келген және сенімді емес. Абу Дәуд «әл-Мәрасилде» (117/87) бұл хадисті Йазид ибн Аби Хабибтан келтірген. Бұл хадис «әд-Даи'фа» (2652) кітабында бар.

Ал имам Ахмад баяндаған және оның ұлы Абдуллаһтың «әл-Мәса'ил» (71-бет) кітабында Ибн Омардың сөздерінен келтірілген, ол өзінің әйелдеріне намаз кезінде аяқтарын айқастырып отыруды бұйырған деген хадиске келер болсақ, оның жеткізушілер тізбегі сенімсіз, өйткені онда әлсіз (да'иф) жеткізуші болып табылатын 'Абдуллаһ ибн 'Омар әл-'Амри бар.

* * *

Пайғамбардың ﷺ намазының тәкбір айтудан бастап таслимге дейінгі сипаттамасына қатысты жинағандарымның соңғысы - осы.

Мен Аллаһ Тағаладан осы еңбекті Оның Мұбарак (Игі-Берекелі) Жүзінің алдында ықыласты және Өзінің мейірімді және рақымды Пайғамбарының Сүннетіне жетелейтін басшылық етуін сұраймын!

«سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ، سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ».

«Аллаһ Пәк және Оған мақтау-мадақ! Сен Пәксің, уа, Аллаһ, және Саған мақтау-мадақ! Сенен басқа құлшылыққа лайықты құдай жоқтығына күәлік беремін, Сенен кешірім сұрап, Саған тәубе етемін!»

«Уа, Аллаһ, Сен Ибраһим мен Ибраһимнің отбасына игілік етіп, береке бергеніңдей, Мухаммад пен Мухаммадтың отбасына да игілік ет және Мухаммад пен

Мухаммадтың отбасына береке бер. Ақиқатында, Сен – аса Мақтаулы әрі Данқты-
сың!»⁶⁸⁵

685 Бірінші дұға «кәффарат әл мәжлис» («жиналыстың өтеуі») деген атпен белгілі болған дұғаның ең толық нұсқасы; *«кім осы (сөздерді адамдар Аллаһты) еске алған жиналыста айтса, олар (ол үшін) мөрмен бастырылған сияқты болады, ал кім (бұл сөздерді) бос әңгімелер (айтылған) жиналыста айтса, олар (ол үшін) өтеу болады»*. Бұл сенімді (сахих) хадисті әл-Хаким және әт-Табарани келтіреді. Екінші дұға, әрине, Елшіге ﷺ салауат айту Сүннетінен шығады. Сөйтіп, осы екі дұға Исламдағы *«Егер адамдар Аллаһты зікір етпестен және Пайғамбары үшін салауат айтпастан жиналыстағы орындарына отырса, оларға міндетті түрде (Аллаһтың) жазасы (қаһары) келіп жетеді, әрі сол кезде Ол қаласа – оларды қинауға салады, ал қаласа – оларды кешіреді»* деген нұсқаманы орындаудың ең жақсы тәсілі болып табылады. Пайғамбардың ﷺ бұл сенімді (сахих) хадисін әт-Тирмизи, әл-Хаким және Ахмад келтіреді. Толығырақ «Силсилат әл-Әхадис әс-Сахиханы» (74-81) қараңыз.

ҚОСЫМШАЛАР

Қосымша № 1

«Намазды нашар орындаған адам» (Аллаһ оған разы болсын)

Ислам құқығы мен хадистер бойынша әдебиетте бұл тұрақты термин әл-Бухаридің «Сахихында» келтірілетін келесі хадисінде⁶⁸⁶ сөз етілетін Пайғамбардың ﷺ сахабасына қатысты:

«Абу Һурайрадан (Аллаһ оған разы болсын) (бірде) Аллаһтың Елшісі ﷺ мешітке кірген (кезде), (ол жерге) бір адам кіргендігі, әрі намаз оқып болған соң Пайғамбарға ﷺ сәлем бергендігі туралы жеткізіледі. (Сәлемдесуге) жауап беріп, ол: *«Қайт та, намазыңды (қайтадан) орында, өйткені сен намазыңды орындамадың!»*, - деді.

Әлгі кісі оны тура алдыңғы намазын орындағандай етіп орындады да, содан соң (тағы да) Пайғамбарға ﷺ келіп сәлем берді, (әрі ол тағы да) оған: *«Қайт та, намазыңды (қайтадан) орында, өйткені сен намазыңды орындамадың!»*, - деп бұйырды. Сонда (әлгі адам): *«Сені ақиқатпен Жібергенмен ант етемін, мен оны (бұдан) жақсырақ орындай алмаймын, ендеше (мұны қалай істеу керек екендігін) маған үйрет!»*, - деді. (Бұған жауап ретінде Пайғамбар ﷺ): *«Намазға тұрған кезінде [«Аллаһ Ұлы! (Аллаһу әкбар)», - деп] тәкбір айт, кейін Құраннан оқи алатын нәрсеңді оқы, содан соң дұрыстап рукуғ жаса, кейін бойыңды толығымен түзе (тік тұр), кейін дұрыстап сәжде жаса, содан соң отырған күйіңде бойыңды түзе де, әрі әр намазыңда осылай істе», - деді.*

Пайғамбардың ﷺ намазды дұрыс орындауға қатысты берген нұсқаулары туралы маңызды ақпарат көзі болып табылатын бұл хадистің көптеген нұсқаларын оның түрлі егжей-тегжейліктері келтірілетін басқа хадис жинақтарында (мысалы, Абу Дәудта) табуға болады.

686 Бұл хадистің аудармасы осында (орысша аудармада – аудармашыдан (қз.)) азғантай өзгертулермен әл-Бухаридің «Сахихынан» (ықшамдалған нұсқасынан) алынған, орыс тіліндегі 1-ші басылым, 202-бет, № 400.

Қосымша № 2

Екі қолды кіндіктен төмен байлау туралы хадистің әлсіздігі

(шейх әл-Әлбанидің «Ируа' әл-Ғалил» (353) және «Әхкам әл-Жәнә'из» (118-бет) кітаптарынан)

Абу Дәуд (756), әд-Дәрақутни (107), әл-Бәйһақи (2/310), Ахмад оның баласы Абдуллаһтың «әл-Мәса'ил» (62/2) және «әз-Зауа'ид әл-Муснад» (1/110) кітаптарында, сондай-ақ Ибн Аби Шәйба (1/156/1) Абдурахман ибн Исхақтан, Зияд ибн Зайд әс-Сиуа'иден, Абу Жухайфадан, Алиден (Аллаһ оған разы болсын) оның былай деп айтқанын жеткізген:

«Намаз кезінде бір алақанды екіншісінің үстінен кіндіктен төмен қою (байлау) – Сүннеттен».

Бұл хадистің жеткізушілерінің тізбегі (*иснад*) Абдурахман ибн Исхақтың (әл-Уасити әл-Куфи) әлсіз баяндаушы болғандығы себепті әлсіз (*да'иф*) болып табылады. Бұдан қалса, бұл хадисте түсініксіздік (*идтираб*⁶⁸⁷) бар, өйткені Абдурахман ибн Исхақ оны:

1) бірде Зиядтан, Абу Жухайфадан, Алиден (жоғарыда келтірілген тізбектегідей);

2) бірде Ну'ман ибн Са'дтан, Алиден (мұны әд-Дәрақутни және әл-Бәйһақи келтіреді); және

3) бірде Сияс Абул-Хәкамнан, Абу Уа'илден, ол: «Абу Һурайра: «Бұл Сүннеттен...», - деген», - деп айтқан», - деп (Абу Дәуд (758) және әд-Дәрақутни келтіреді) жеткізеді.

Мухаддис (хадис білгірлері) имамдардың назарында Абдурахман ибн Исхақ әл-Куфидің әлсіздігі

1. Абу Дәуд былай деп айтқан: «Мен Ахмад ибн Хәнбалдің Абдурахман ибн Исхақ әл-Куфиді әлсіз (*да'иф*) деп айтқанын естігенмін». [Имам Ахмад одан осы

687 (Арабтың) «идтираб» сөзі одан «мудтариб» сөзі пайда болған «идтараба» - «түсініксіз болу; тәртіпсіздікке келтіру» етістігінен пайда болған. «Термин ретінде бұл сөз түрлі, бірақ күші бойынша бірдей жолдармен жеткізілетін хадисті белгілеу үшін қолданылады. [«Мудтариб» хадис дегенде] әртүрлі әрі бір-біріне қайшы келетін үлгілерде жеткізілетін, әрі соның нәтижесінде оларды өзара үйлестіру мүмкін болмайтын хадис меңзеледі. Сонымен бірге оның түрлі жолдармен жеткізілетін барлық нұсқалары күші бойынша өзара тең және, оларға қолданылған абзалдық өлшемдері қандай болса да, олардың ешқайсысына басқаларының алдында басымдық беруге болмайды» (91-бет. — Аудармашының ескертпесі). Бұл жерде және әрі қарай хадистердің түрлі үлгілерінің анықтамалары мен түсіндірмелері Әл-Әлбанидің шәкірті, Кувейт Университеті Шариғат пен ислами зерттеулер факультетінің профессоры, доктор Махмуд Тахханның «Пособие по терминологии хадисов» (М., 2002, Владимир Абдалла Ниршаның орыс тіліне аударылған) кітабы бойынша келтіріледі.

хадисті қабылдамағаның себебі де осыда, өйткені оның ұлы Абдуллаһ былай деп айтқан: «Мен әкемнің намаз орындау кезінде бір қолын екіншісінің үстіне кіндіктен жоғары қойып байлағанын көргенмін»].

2. Ән-Нәуауи «Мәжму'та» (3/313), «Шарх «Сахих» Муслимде» және өзінің өзге кітаптарында былай деп айтады: «Олардың (хадис білгірлерінің) келісімі бойынша, бұған «Жәрх және Та'дил» (ғылымының)⁶⁸⁸ имамдары бірауызды келіскендеріндей, бұл хадис әлсіз баяндаушы болып табылатын Абдурахман ибн Исхақ әл-Уаситиден жеткізілетіндігі себепті әлсіз».

3. Әз-Зәйла'и «Насб әр-Райада» (1/314): "Әл-Бәйһақи «әл-Мә'рифада»: «Бұл хадистің тізбегі солқылдақ (орнықсыз) болып табылады, өйткені ол өтірікші (*мәт-рук*) болып табылатын Абдурахман ибн Исхақ әл-Уасити арқылы ғана жеткізіледі», - деген", - деп айтқан.

4. Ибн Хәжар «Фатх әл-Бариде» (2/186): «Бұл әлсіз хадис», - деп нұсқаған.

Бұл хадисті одан сайын әлсіз ететін тағы бір жайт: ол Алиден жеткізілетін жеткізушілерінің тізбегі жақсырақ болған басқа хадиске қайшы келуі. Бұл Ибн Жәрир әл-Дабби'дің, ол өзінің әкесінен оның: «Мен Алидің (Аллаһ оған разы болсын) сол қолын білегінен оң қолымен кіндіктен жоғары ұстағанын көргенмін», - деп айтқан хадисі. Бұл хадистің жеткізушілер тізбегі «жақсы» («хасан») деп саналуға талаптана алады: әл-Бәйһақи (1/301) бұл хадисті толық сенімді түрде жақсы (хасан) деп айтқан, ал әл-Бухари (1/301) оған бар анықтықпен нұсқаған, әрі оны «*та'лик*»⁶⁸⁹ түрінде келтірген.

Ал Пайғамбардан ﷺ жеткен екі қолдың күйі туралы сенімді хабарларға келер болсақ, олар екі қолдың көкіректе болуын қамтиды; бұған қатысты көптеген хадистер бар, олардың арасында, мысалы, Тауустан жеткен, оның былай деп айтқан

688 Жәрх және та'дил — «қайтару (сенімсіз ету) және растау». «Хадистің сенімді немесе әлсіз екендігі бірқатар қорытындылардың жиынтығына, соның ішінде жеткізушілердің шыншыл және шыншыл еместігі, нақты және нақты еместігі туралы қорытындыға сүйенетін болғандықтан, ғалымдар растаудың (та'дил) сенімге лайықты білгерлеріне сілтеме жасалып хадис жеткізушілері туралы осындай және осыған ұқсас деректер келтірілетін кітаптар құрастырумен айналысатын. Міне осы «растау» (та'дил) деп аталады. Бұдан тыс, мұндай кітаптарда кейбір жеткізушілердің шыншылдығы, нақтылығы немесе есте сақтау қабілеті күмәнға түсетін себептер де көрсетілетін, әрі олар да білгірлердің сілтемелері арқылы нығайтылатын және «қайтару (сенімсіз ету)» (жәрх) деп аталатын» (127-бет. - Аудармашының ескертпесі).

689 Тә'лик — «іліп қойылған». Бұл әрі сондай-ақ ««му'алләк» (іліп қойылған) сөзі... «алләқа» («бір нәрсені басқа бір нәрсеге іліп қою») етістіген [пайда болған]... Термин ретінде бұл сөз иснадының бас жағында бір немесе бірінен соң бірі келетін бірнеше жеткізушінің есімдері (айтылмай) қалып кеткен хадисті белгілеу үшін қолданылады. «...егер «іліп қойылған» хадис тек сенімді (сахих) хабарлар ғана жазылған кітапта, мысалы, әл-Бухари мен Муслимнің «Сахихтарында» келтірілсе, онда оған ерекше үкімнің күші жүреді, әрі ол туралы: «Ғалымдар әл-Бухаридің «Сахихында» келтірілген «іліп қойылған» хадистерді зерттеумен айналысатын және олардың үзіліссіз иснадтарын келтіретін», - деп айтуға болады (54-56 - беттер. — Аудармашының ескертпесі).

хадисін келтіруге болады: «Аллаһтың Елшісі ﷺ намазда оң қолын сол қолының үстіне қоятын және оларды көкірегінің үстінде қатты қысып ұстайтын». (Абу Дәуд (759) сенімді иснадпен жеткізген. Бұл хадис «мурсал»⁶⁹⁰ түрінде жеткізілсе де, ол барлық мұсылман ғалымдарына, олардың «мурсал» хадистері туралы әртүрлі пікірлеріне қарамастан, күәлік ретінде жеткілікті болып табылады, өйткені (біріншіден) ол «мурсал» тізбегінде сенімді болып табылады, (ал екіншіден) ол сондай-ақ көптеген хабарларда «мәусул»⁶⁹¹ түрінде жеткізілген. Баяндалғаннан шыға келе, бұл хадис күәлік ретінде әрбір (адамға) жеткілікті. Оны растайтын кейбір хабарлар мыналар:

1. Уаил ибн Хужрдан «ол Пайғамбардың ﷺ оң алақанын сол алақанына қоятынын және оларды көкірегінің үстінде байлайтынын көргені» жеткізіледі. Ибн Хузайма «әс-Сахихта» («Насб әр-Райа», 1/314) және әл-Бәйһақи «әс-Сунанда» (2/30) жеткізушілердің бір-бірін нығайтатын екі тізбегі арқылы келтіреді.

2. Кабиса ибн Хулбадан оның әкесінің былай деп айтқаны жеткізіледі: «Мен Пайғамбардың ﷺ (намаз (орындаған) орнынан) оңға да, солға да бұрылып кететінін көргенмін»⁶⁹² және мен мынаны көкірегінің үстіне қоятынын көргенмін, - Йахья (ибн Са'ид) оң (алақанды) сол алақанның үстіне білезіктен жоғарылау (қойылған күйін) атап өтті» (Ахмад (5/226) Муслимнің талаптарына сәйкес келетін Кабисадан басқа жеткізушілер тізбегімен келтірді, бірақ оны сенімді баяндаушы деп 'Ижли және Ибн Хиббан атаған; алайда ол арқылы Симак ибн Харбтан өзге ешкім жеткізбейді, ал ол туралы Ибн әл-Мәдини және ән-Нәса'и: «Белгісіз», - деген, ал Ибн Хәжар «Тақрибте»: «Ол «мәқбул» (яғни (басқалармен) нығайтылған жағдайда қабыл етіледі», - деген. Мұндай жеткізушілерден келген хадистер, егер олар растаушы хабарлар ретінде қолданылатын болса, жақсы (хасан) болып табылады, әрі

690 Мурсал — «жіберілген». Бұл сөз «арсалә» («жіберу») етістігінен пайда болған. Термин ретінде бұл сөз жеткізуші онымен кездескен немесе оның замандасы болған адамның сөздерінен жеткізілетін хадисті белгілеу үшін қолданылады. Әрі осы орайда іс жүзінде аталған жеткізуші оны тыңдамаған, бірақ десе де жеткізу барысында ол оның осы хадисті тікелей одан немесе оны осы адамнан естіген кісіден тыңдаған деп тұжырым жасауға мүмкіндік беретіндей сөздерді қолданады, мысалы: «Ол былай деп айтқан...» (68-бет. — Аудармашының ескертпесі).

691 Мәусул — «үзіліссіз». «Мәусул» санатына жататын хадистердің синонимі «иттасәлә» («үзіліссіз болу») етістігінен пайда болған «муттасил» сөзі болып табылады. Термин ретінде «муттасил» сөзі «мәрфу'» немесе «мәукуф» санатына жататын үзіліссіз иснадтарымен жеткен хадистерді белгілеу үшін қолданылады (114-бет. — Аудармашының ескертпесі). Өз кезегінде «мәрфу'» («көтерілетін») «термин ретінде... Пайғамбарға ﷺ қатысты етілетін сөздерді (қаул), амалдарды (фи'л), сөзбен айтылмаған мақұлдауды (тақир) немесе сипаттарды (сифа) белгілеу үшін, ал «мәукуф» («қалдырылған») сөзі «термин ретінде... сахабалардың әлдебіреуіне қатысты етілетін сөздерді (қаул), амалдарды (фи'л), сөзбен айтылмаған мақұлдауды (тақир) белгілеу үшін қолданылады» (107-108 беттер. — Аудармашының ескертпесі).

692 № 446 хадиспен салыстырыңыз, «Сахих әл-Бухари» (краткое изложение), 1-е изд. на русском яз., С. 221 (Аудармашының ескертпесі).

сондықтан да әт-Тирмизи бұл хадистегі сол қолдың оң қолмен алынатындығы айтылатын бір бөлігін келтіргеннен соң: «Бұл жақсы (хасан) хадис», - деп айтқан.

Сонымен, осы үш хадис «екі қолды көкіректің үстіне қою Сүннет болып табылады» дегенге нұсқайды, әрі оларды мұқият зеттеумен айналысқан адамда олар осы Сүннетті растау үшін жеткілікті екендігіне күмән қалмайды.

Қосымша № 3

Имамның артында Құран оқу айыпталған хадистің әлсіздігі

(шейх әл-Әлбанидің «Силсиләт әл-Ахадис әд-Да'ифа уәл-Мәуду'а» (568—570) кітабынан)

1. «Имамның артында (тұрып) Құран оқыған адамның аузы отқа толады».

Мәуду' (жалған, ойдан тоқылған хадис). Ибн Таһир оны «Тазкират әл-Мәуду'атта» (93-бет) келтірген, әрі: «Бұл хадистің жеткізушілер тізбегінде жалған хадистерді айтатын, барып тұрған өтірікші Мә'мун ибн Ахмад әл-Харауи бар», - деп нұсқаған.

Бұл жеткізуші туралы толығырақ төменде келетін № 2 хадисте баяндалады. Ибн Хиббан бұл хадисті осы адамнан «әд-Ду'афа» («Әлсіз хадис жеткізушілер туралы») кітапта келтіреді, ал әз-Зәһаби бұл хадиске осы жеткізушінің себебінен пайда болған бір апат ретінде қараған.

Ханафи мазһабының кейбір өкілдері осы хадистің негізінде имамның артындағы кез келген (Құран) оқуға тыйым салынған (*харам*) деген қорытынды шығарып, адасушылыққа түсті.

Абул Хасанат әл-Лукнауи «әт-Та'лиқ әл-Мумажид 'алә Мууатта' Мухаммад» (99-бет) кітабында былай деп айтқан: «Бұл хадис «ән-Нихайяның» авторы және басқалар тарапынан «*мәрфу'*» түрінде «...оның аузында жанып тұрған шоқ болады» деген сөздермен жеткізіледі, алайда бұл хадис мүлде негізсіз болып табылады».

Бұған дейін ол: ««*Мәрфу'*» түрінде жеткізілген бірде-бір сенімді хадисте: «имамның артында (тұрып) «әл-Фатиха» сүресін оқуға тыйым салынған», - деп келмеген», - деп, кейін мысал ретінде жоғарыда аталған хадистің баяндалған екі нұсқасын да келтірді.

Бұрынғы және қазіргі ұрпақтардан шыққан дін білгірлерінің имамның артында (ұйып тұрып) Құран оқуға қатысты пікірлері әртүрлі болды, әрі олар төмендегі көзқарастырдың бірін ұстанды:

а) Намаз орындаушының тарапынан Құран оқу имам Құранды дауыстап және іштей оқитын ракағаттарда да міндетті болып табылады;

ә) Намаз орындаушының үндемей тұруы имам Құранды дауыстап оқитын ракағаттарда да, имам Құранды іштей жасырып оқитын ракағаттарда да міндетті болып табылады;

б) Намаз орындаушы адам имам Құранды дауыстап оқымайтын ракағаттарда Құранды оқуы керек, әрі имам Құранды дауыстап оқитын ракағаттарда Құран оқудан тыйылуы керек.

Соңғы көзқарас ең салмақты әрі ақиқатқа ең жақын болып табылады, өйткені алдыңғы екі дәлелді өзара келістереді және олардың біреуін де толығымен теріске

шығармайды. Бұл пікірді имам Мәлик және Ахмад ұстанған, ал тиісті зерттеулер өткізген соң оны ханафи мазһабының кейбір өкілдері, соның ішінде бұл туралы өзінің кітабында куәлік ететін Абул Хасанат әл-Лукнауи де абзал көрген.

2. Мә’мун әл-Харауи ойлап шығарған өтіріктің басқа бір мысалы:

«Кім намазда екі қолын көтерсе, намазды орындамады».

Мәуду’ (жалған, ойдан тоқылған хадис). Ибн Таһир оны «Тазкират әл-Мәуду’ат» кітабында келтірген (87-бет), әрі былай деп нұсқаған: «Бұл хадистің жеткізушілер тізбегінде хадистерді ойдан тоқитын, барып тұрған өтірікші Мә’мун ибн Ахмад әл-Харауи бар». Әз-Зәһаби мұндай адам туралы былай деп айтқан: «Ол өзімен бірге апаттар мен масқара іс-әрекеттерді алып келді. Ол хадистерді ойдан тоқитын, солардың ішінде осыны да, әрі ол атақты хадис жеткізушілердің атын жамылып хадистер айтатын».

Мә’мун әл-Харауи ойдан тоқыған хадистерден келіп шығатынындай, ол ханафи мазһабының фанатик ұстанушысы еді, өйткені ол ойдан тоқыған хадистер бір тақырыптың, яғни имам Абу Ханифаны (Аллаһ оны рақым етсін) қолдап, имам әш-Шәфи’иге тиісудің төңірегінде айналады. Осы хадистердің ішінде жоғарыда келтірілген хадис те бар: рукуғ жасаудан бұрын және одан көтерілгеннен соң екі қолды көтеруді қолдаған әш-Шәфи’иге шабуыл жасау, әрі сонысымен олай қол көтеруді құпталмайтын (мәкруһ) амал деп санайтын ханафи мазһабының ұстанушыларын айқын құптау. Бұл барып тұрған сұм екі қолды көтеруді құптамайтын өзінің мазһабының қағидасымен шектеліп қана қоймай, адамдардың арасында «екі қолды көтерген жағдайда намаз жарамсыз болады» деген пікірді тарату үшін осы хадисті ойдан тоқуға дейін барды!

Ол Мәххулдің Абу Ханифадан жеткізетін ол: «Намазда екі қолын көтеретін адам намазын опат етті», - деді-мыс деген хабарын қолдағысы келген болуы да әбден ықтимал. Бұл хабар Жоғары хатшы әл-Итқаниді адасушылыққа салған, әрі ол екі қолды көтерген жағдайда намаз жарамсыз болатындығы туралы шығарма жазған. Сөйтіп, тура сол сияқты оның ізіне ілесіп, ханафи мазһабын ұстанушылардың шәфи’и мазһабын ұстанушыларға ұйуға болмайтындығы, өйткені соңғылары екі қолын көтеретендігі туралы шешім шығарған адам да адасушылыққа салынды. Ал Абу Ханифадан жеткізілетін осы хабар, бұл фәқиһ ғалым Абул Хасанат әл-Лукнауи «әл-Фәуа’ид әл-Бәһийя фи Таражум әл-Ханафийя» (116-бет, 216-217) кітабында дәлелдегеніндей, түгелімен өтірік.

Шейх Али әл-Қари бұл хадисті «әл-Мәуду’атқа» қосып, кейін (81-бетте): «Бұл хадисті Мухаммад бин ‘Укаша әл-Қирмани ойдан тоқып шығарған, Аллаһ оны қорласын!», - деп нұсқаған. Кейін (129-бетте) ол Ибн әл-Қайимның осы хадиске қатысты: «Ол ойдан тоқылған», - дегенін келтіреді.

Бұл «ойдан тоқушы әл-Харауи болған» деген жоғарыда анықталған фактіге қайшы келеді, бірақ егер осыны да дәлелдеуге кіріскен жағдайда, олардың біреуі осы хабарды екіншісінен ұрлап алғандығы анықталуы мүмкін!

Баяндалғанның барлығынан біз Сүннетке жеткілікті назар бұрмау және Пайғамбар ﷺ мен имамдардан жеткізілетін хадистерді тексеруден бас тарту неге алып келетінін көреміз!

Ескертпе: Рукуғ жасаудан бұрын және одан бой түзеген кезде екі қолды көтеруге қатысты Пайғамбардан ﷺ өте көп хадистер жеткізіледі: мұсылман ғалымдардың назарында олар «мутауатир»⁶⁹³ санатына жатады. Іс жүзінде әр тәкбірді айтқан кезде екі қолды көтеру Пайғамбардың өзінен ﷺ көптеген хадистерде сенімді түрде бекітілген, ал бұған кері нәрсе (яғни екі қолды көтермеу), Абдуллаһ ибн Мәс'удтан (Аллаһ оған разы болсын) жеткен жалғыз хадистен бөлек, одан сахих түрде жеткізілмейді. Алайда ол ілесуге жарамсыз, өйткені «наф» («теріске шығарушы») (құқықтық санатына) жатады. Ханафи мазһабы мен өзге де мазһабтардың фәкіһтары тарапынан мынандай қағида орнатылған: «бекітушіге («мусбит») теріске шығарушының (наф) алдында артықшылық беріледі»; бұл қағида бекітуші нәрсе, осы жерде қаралып жатқан мәселе секілді, көптеген хабарлар арқылы расталатын жағдайды айтпағанның өзінде, тіпті жалғыз хабар арқылы ғана жеткен кезде де күшке ие болады! Бұл қағидаға сәйкес және оған қайшы келетін қандай да бір нәрсе болмаса, дәлел анықталып келтірілгеннен соң өз мазһабын соқыр түрде ұстанбай, екі қолды көтеруді қабылдау міндетті болады. Алғашқы және соңғы буындардан шыққандардың аз бөлігі ғана бұл қағиданы қабылдағаны қынжылтады, жағдай тіпті екі қолды көтермеу оларды ерекшелейтін белгіге айналуға дейін жетті!

Төменде тағы бір, енді имам әш-Шәфи'иге⁶⁹⁴ (Мухаммад бин Идриске) жеке тиісуге қатысты бұрмалау (жалған дәлелдер келтіру – аудармашыдан (қз)) келтіріледі.

3. «Менің үмметімде Мухаммад бин Идрис деген атпен танылатын адам пайда болады және ол менің үмметіме Ібілістен де көбірек зиян келтіреді, сондай-ақ ме-

693 «Мутауатир» сөзі «тауатур» — «бірінің ізінен басқасы ілесу» - сөзінен шыққан етістіктен жасалған есім болып табылады. «Тауатур» сөзінің терминологиялық мағынасы: хабарды жеткізушілердің саны олардың оны фальсификациялау мақсатында өзара келісуін жоққа шығаратындай көп болуы. Бұл анықтаманың мағынасы: (бұл жерде) иснадының әрбір тобындағы көптеген жеткізушілер тарапынан жеткізілетін хадис немесе хабар меңзеледі, ал бұл ақыл-санаға «осы жеткізушілердің барлығы осы хабарды ойдан тоқып жасау үшін өзара келісуі мүмкін емес» деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді (15-16-беттер. - Аудармашының ескертпесі).

694 Оның толық есімі - Абу Абдуллаһ Мухаммад ибн Идрис әш-Шәфи'и (Аллаһ оны рақым етсін). — Аудармашының ескертпесі.

нің үмметімде Абу Ханифа деп танылатын адам пайда болады және ол менің үмметімнің шамшырағына айналады».

Мәуду' (өтірік, ойдан тоқылған хадис). Ибн әл-Жәузи бұл хадисті «әл-Мәуду'атта» (1/457) Мә'мун ибн Ахмад әс-Сәлми арқылы жеткізген, ал ол былай деп айтқан: «Ахмад ибн Абдуллаһ әл-Жууайбари бізге Абдуллаһ ибн Ми'дан әл-Азади Өнастың сөздерінен «*мәрфу'*» түрінде айтқанын; ал кейін Ибн әл-Жәузи: «Мә'мун немесе әл-Жууайбари тарапынан ойдан тоқылған өтірік (хадис). Әл-Хаким «Мәзкалда» Мә'мунға: «Сен әш-Шәфи'иге және оның ілесушілеріне қарамайсың ба?», - деп сұрақ қойылғанын, ал ол бұған: «Ахмад ибн Абдуллаһ әл-Жууайбари бізге... деп хабарлады...», - және сол сияқты жауап бергенін жеткізген; сонымен, ол осының барлығының фалсификаторы (бұрмалаушысы) болып табылатындығы айқын болады», - деген.

«Лисан» кітабында (бұл әңгімелесуге) келесі қосымшаны табуға болады: «...Әл-Хаким кейін былай деп айтқан: «Аллаһ азғантай болса да ақыл берген кез келген адам осы сияқты хадис ойдан жасап шығарылғандығына және Аллаһтың Елшісіне ﷺ жабылған жала екеніне куәлік етеді».

Бұл хадистің басқа да жеткізу жолдары бар. Алайда олардың барлығы не өтірікші, не белгісіз баяндаушыларға келіп ұштасады. Сондықтан да әл-'Айни сияқты ғалым бұл хабарды басқа да жеткізу жолдарымен нығайтуға қарай иілгендігі, ал әл-Кәусари оны осыда қолдағандығы ерсі-ақ. Алайда соңғысынан мұны әбден күтуге болатын еді, өйткені ол өзін имам Абу Ханифаның (Аллаһ оны рақым етсін) сұрапыл фанатигі ретінде танытқан, тіпті бұл басқа имамдардың намысын қорлауға және оларға орынсыз шабуылдауға дейін жеткізсе де; бірақ әдетте мұндай шектен шығушылықтарға бармайтын әл-'Айнидің осылай істегені ерсі болып тұр. Бұл екеуінің пікірі Йамани атты ғалым тарапынан «әт-Танкил би ма фи Та'ниб әл-Кәусари мин әл-Әбатил» (1/20, 446-9) кітабында тамаша түрде теріске шығарылды, онда ол олар сілтеме жасайтын бұл хабардың қалған жеткізу жолдарын талдап шыққан болатын.

Қосымша № 4

Имамның және оның артында ұйып тұрушылардың «Әмин» сөзін айтуларына қатысты хадистердің талдауы

(шейх әл-Әлбанидің «Силсиләт әл-Ахадис әд-Да'ифа» (951-2) кітабынан)

1. «Ол ﷺ: «**Әмин**», - деп айтқан кезде, оның артында ұйып намаз орындаушылар да (бұл сөзді) мешіттің ішінде өте қатты шу көтерілетіндей: «**Әмин**», - деп айтатын».

Мұндай айтылу үлгісімен келтірілетін хадис негізсіз екені белгілі-ақ.

Ибн Хәжар «Тәлхис әл-Хабирде» (90-бет): «Мен бұл хадистің осындай айтылу үлгісін таба алмадым, бірақ Ибн Мәжаһ оның мағынасын Бишр ибн Рафи'ден келетін хадисте жеткізеді», - деген.

2. «Ол ﷺ «**Ашуға ұшырағандардың және адасқандардың жолына емес!**» деген сөздерді оқып болғаннан соң: «**Әмин**», - деп айтатын, әрі оның қасында бірінші қатарда тұрғандар мұны еститін [және мешіт бұдан сілкінетін (гүр ететін)]».

Да'иф (әлсіз хадис). Ибн Мәжаһ (1/281) және Абу Дәуд төрт бұрышты жақшалардағы қосымшасыз (1/148), екеуін де Бишр ибн Рафи' арқылы Абу Һурайраның немере інісі Абу Абдуллаһтан, Пайғамбардан ﷺ келтіреді.

Ибн Хәжар «Тәлхисте» (90-бет) былай деп нұсқаған: «Бишр ибн Рафи' әлсіз (жеткізуші) болып табылады; Абу Һурайраның немере інісі — белгісіз (жеткізуші) деп айтылады, алайда Ибн Хиббан оны сенімді (жеткізуші) деп атады».

Әл-Бусайри «әз-Зауа'идте» (56/1) былай деп нұсқаған: «Бұл әлсіз иснад; Абу Абдуллаһтың күйі белгісіз; (имам) Ахмад Бишрді әлсіз (жеткізуші) деп атады, ал Ибн Хиббан Бишр туралы: «Ол ойдан тоқылған хабарларды жеткізетін», - деп айтқан.

№ 2 хадисте № 1 хадистің мағынасының бір бөлігі ғана қамтылған, яғни «**Әмин**» сөзін онда имам ғана айтады. Ал «**Әмин**» сөзін (имамның артында) ұйып намаз орындаушылардың айтуларына келер болсақ, бұл «және мешіт бұдан сілкінетін (гүр ете қалатын)» деген сөздермен меңзеледі. Алайда (егер бұл) хадисті сөзбе-сөз мағынасында қарайтын болсақ, (онда ол) Пайғамбардың ﷺ «**Әмин**» деп айтқан сөзін меңзеп тұр.

3. «Ол Құранның Анасын («әл-Фатиха» сүресін. — *Аудармашының ескертпесі*), аяқтаған кезде дауысын көтеретін және: «**Әмин**», - деп айтатын».

Да'иф (әлсіз хадис). Әд-Дәракутни, әл-Хаким және әл-Бәйһақи келтіреді.

(Әд-Дәракутнидің, әл-Хакимнің және әл-Бәйһақидің жинақтарындағы) барлық атап келтірілген дереккөздерде әлсіз (жеткізуші) болып табылатын Исхақ ибн Ибраһим ибн әл-'Алә' әз-Зубайди бар, ол сондай-ақ Ибн Зибрик ретінде танылған. Абу Хатим (ол туралы) былай деп айтқан: «Шейх, ешқандай жаман нәрсемен танылмаған»; Ибн Мә'ин ол туралы жақсы пікір білдірген; ән-Нәса'и ол ту-

ралы: «Сенімді емес (жеткізуші)», - деген; Мухаммад ибн 'Ауф былай деп айтқан: «Исхақ ибн Зибриктің өтірік айтқанында менде күмән жоқ». Алайда мұндай айтылу үлгісіндегі бұл хадис мағынасы бойынша дұрыс болып табылады, өйткені оны Уа'ил ибн Хужрдан жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы жеткен хадис растайды.

[Бұл хадистің мәтіні имамның артында ұйып намаз орындаушылардың: «Әмин», - деп айтатындарына мүлдем нұсқамайтындықтан, оны әш-Шәукани істегеніндей № 2 хадистің өзгеше бір түрі ретінде қарастыру дұрыс болып табылмайды].

(Имам) әш-Шәфи'и өзінің «Муснадында» (1/76) Муслим ибн Халид арқылы Ибн Журайжан, (ол) 'Атадан оның былай деп жеткізген мына хадисі № 1 хадистің жалғыз қолдауы болып табылады:

4. «Мен Ибн әз-Зубайрдың және одан кейінгі басқалардың мешітте жаңғырық шыққанша: «Әмин», - деп, ұйып тұрушылар да: «Әмин», - деп айтқанын естігенмін».

Бұл хадистің екі кемшілігі бар:

а) (Жеткізуші ретінде) Муслим ибн Халид әз-Зәңжидің әлсіздігі; Ибн Хәжар ол туралы: «Ол шыншыл, бірақ жиі қателесетін», - деп айтқан.

б) «Мудәлләс»⁶⁹⁵ болып табылатын Ибн Жубайрдің «'Ан'анасында»⁶⁹⁶; ол бұл хадисті Халид ибн Аби Ануфтан, ал ол 'Атадан былай деп жеткізген:

4.1. «Мен дәл осы Мешітте (Меккедегі Қорықты Мешіт - *Мәсжид әл-Харам*) Аллаһтың Елшісінің ﷺ екі жүз сахабасын кездестірдім; имам: «**Ашуға ұшырағандардың және адасқандардың жолына емес!**», - деп айтқаннан соң олар «Әмин» сөзін айтатын кездерінде дауыстарын көтеретін (басқа бір нұсқада: «Мен олар: «Әмин», - деп айтқан кезінде күн күркірегендей дыбыс (шығатынын) еститінмін», - деп айтатылады).

Әл-Бәйһақи (2/59) және Ибн Хиббан «Сикатта» (2/74) келтіреді; балама нұсқасын әл-Бәйһақи келтірген.

Халид есімді кісіні Ибн Аби Хатим (1/2/355-6) атаған, алайда ол оның жеткізуші ретіндегі сенімділігі туралы да, әлсіздігі туралы да айтпаған. Ибн Хиббан оны сенімді жеткізушілердің қатарына қосқан, алайда Ибн Хиббан осындай жағдай-

695 «Мудәлләс» сөзі «дәлләса» — «тауардың кемшілігін сатып алушыдан жасыру» деген мағынадағы етістіктеп пайда болған. «(Бұл етістіктен пайда болған) «тәдлис» сөзі термин ретінде иснадтың кемшілігін жасыруды және оны сырттай сәндеуді (яғни оны фальсификациялауды) белгілеу үшін қолданылады» (62-бет - Аудармашының ескертпесі).

696 «'Ан'ана» етістігі - «әрқайсысы бұл хабарды өзінен алдыңғының сөздерінен жеткізген бірнеше тұлғалардың сөздерінен жеткізу, яғни: «...сөздерінен, ...сөздерінен», - деп айту. «Термин ретінде («'ан'ана» етістігінен пайда болған) «му'ан'ан» сөзі «Пәлен пәленнің сөздерінен деп жеткізді» деп айтатын жеткізушінің сөздері келтірілетін хадисті белгілеу үшін қолданылады» (Аудармашының ескертпесі).

ларда тиісті қаталдық көрсетпегенімен кең танылған, сондықтан да мен бұл хадис сенімді болғанына қанағаттанбаймын. Мұның себебі Ибн Журайж іс жүзінде бұл хадисті одан (яғни Халид ибн Абу Әнуфтан. — *Аудармашының ескертпесі*) алғандығында, ал бұл өз кезегінде жалғыз (сенімділігі) даулы жол болып табылады; егер бұлай болмаса, онда біз Ибн Журайжтың бұл хадисті кімнен алғанын білмейміз. Имам әш-Шәфи'идің өзі де бұл хабардың сенімділігіне қанағаттанбаған, өйткені оған қатысты қарама-қайшы ұстанымда болған. Мысалы, «әл-Умм» (1/95) (кітабында) ол былай деп айтады: «Сөйтіп, имам Кітаптың Анасын оқуды аяқтау кезінде дауысын көтеріп: «Әмин», - деп айтады, оның артында ұйып тұрушылар ол осыны (яғни «Әмин» сөзін – *Аудармашының ескертпесі*) айтқанда оның соңынан ілесулері үшін, олар тура соны ішінен айтады, әрі маған олардың мұны дауыстап айтқандары ұнамайды». Сондықтан да сахабалардан жеткен жоғарыда аталған хабар имам әш-Шәфи'идің көзқарасы бойынша сенімді болса, ол олардың тәжірибесіне қарсы сөз айтпас еді.

Сонымен, бұл мәселе бойынша ең дұрыс пікірді ұстанатын шәфи'и мазһабы (болған) болуы мүмкін еді: имамның артында ұйып тұрушылар емес, имамның (өзі ғана) «Әмин» сөзін дауыстап айтуы қажет. Ал Аллаһ бұл туралы жақсырақ біледі!

Алайда мен кейін әл-Бухаридің «Сахихында» Ибн әз-Зубайрдан («му'алләк»⁶⁹⁷ түріндегі) жеткен хабардың тек мәтінін келтіргендігін, әрі оған анық түрде нұсқағандығын көрдім. Ибн Хәжар «Фатх әл-Бариде» (2/208) былай деп жазады: «'Абд әр-Раззақ (бұл хабардың) байланыстырушы иснадын Ибн Журайжтан, ал ол 'Атадан келтіреді. Ол (яғни Ибн Журайж) былай деп айтқан: «Мен одан: «Ибн әз-Зубайр Кітаптың Анасын (оқуды) аяқтайтын кезінде: «Әмин», - деп айтатын ба?», - деп сұрадым. Ол: "Иә, және оның артында ұйып тұрушылар да: «Әмин», - деп мешітте жаңғырық шыққанша айтатын», - деп жауап берді». Кейін ол былай деп айтқан: «Ақиқатында, «Әмин» — бұл дұға"». Бұл хабарды 'Абд әр-Раззақ «Мусаннафта» (2640/2) және тура осы жолмен Ибн Хазм «әл-Мухалләда» (3/364) жеткізген.

Бұл хабарда Ибн Журайж ол оны тікелей (сөзбе-сөз: «бетпе-бет». - *Аудармашының ескертпесі*) 'Атадан алғанын айтады, сондықтан да біз бұл жерде «*тадлис*»⁶⁹⁸ жоқтығына сенімдіміз. Сөйтіп, Ибн әз-Зубайрдан жеткен хабар сенімді түрде орнығады.

Абу Рафи'тен жеткізілетін Абу Һурайрадан келген хабар да дәл осылай бекітіледі:

697 Әл-Бухари мен Муслимнің «Сахихтарында» келтірілетін «му'алләк» түріндегі хабарлар, Қз.: 671-ескертпе (*Аудармашының ескертпесі*).

698 Қз.: 678-ескертпе.

5. «Абу Һурайра Мәруан ибн әл-Хәкамды⁶⁹⁹ намазға шақыратын, әрі алдын ала ол Абу Һурайра сапқа тұрып үлгергендігін білмейінше **«Ашуға ұшырағандардың және адасқандардың жолына емес!»** сөздеріне дейін жетпейтінін оған шарт етіп қоятын. Сондықтан да Мәруан: **«Ашуға ұшырағандардың және адасқандардың жолына емес!»**, - деп оқып болған кезде, Абу Һурайра дауысын созып: «Әмин», - деп айтатын. Ол сондай-ақ былай деп айтқан: «Жердегілердің: «Әмин», - дегені аспандағылардың: «Әмин», - деп айтуымен сәйкес келсе, олар кешірімге ие болады». Әл-Бәйһақи (2/59) келтіреді; бұл хабардың иснады сенімді.

Сөйтіп, басқа сахабалардан Абу Һурайраның және Ибн әз-Зубайрдың «Әмин» сөзін дауыстап айтқанына қайшы келетін еш нәрсе анықталмағандықтан, олардың хабарлары қабылдануы қажет. Осы күнге дейін маған осы хабарға қайшы келетін бірде-бір хабар мәлім емес. Ал Аллаһ мұның барлығы туралы жақсырақ біледі!

⁶⁹⁹ Мәдинаның әмірі, кейіннен Умайя әулетінің халифаларының бірі (Аудармашының ескертпесі).

Қосымша № 5

Үтір намазынан кейін екі ракағатты орындау туралы

(шейх әл-Әлбанидің «Силсиләт әл-Ахадис әс-Сахиһа» (№ 1993) кітабынан)

1. Аллаһтың Елшісі ﷺ: *«Сендердің соңғы түнгі намаздарың тақ [үтір] (ракағаттардан тұрсын)»*, - деп айтқан. Бұл хадисті әл-Бухари мен Муслим келтіреді.

2. Абу Сәлама 'Аишадан Аллаһ Елшісінің (түнгі) намазы туралы сұрайды. Ол былай деп айтқан: *«Оның (түнгі) намазы он үш ракағаттан тұратын: ол сегіз ракағат орындайтын, ал кейін әдетте үтірді орындайтын, содан соң отырып екі ракағат орындайтын және рукуғ жасағысы келсе, оны орнынан тұрып жасайтын, ал содан соң ол таң намазына бірінші (азан) және екінші (иқама) шақырудың арасында екі ракағат оқитын»*. Бұл хадисті Муслим келтіреді.

3. Саубан былай деп жеткізген: *«Біз Аллаһтың Елшісімен ﷺ сапарда болған кезімізде, ол былай деп айтқан: «Ақиқатында, сапар қиналу мен ауыртпалықтар (жүктейтін нәрсенің бір бөлігі) болып табылады, сондықтан да сендерден кім үтір намазын оқыған болса, ол (тағы да) екі ракағат орындауға тиісті. Егер ол ұйқысынан оянса (онда барлығы жақсы), ал олай болмаса, бұл екеуі (ракағаттар) ол үшін (түнгі) намаздай болады»*. [Бұл хадисті] әд-Дарими (1/374), Ибн Хузайма өзінің «Сахиһында» (2/159/1103) және Ибн Хиббан (683) Ибн Уаһбқа дейін көтерілетін түрлі жеткізу жолдары арқылы келтіреді, әрі соңғысы былай деп айтқан: *«Му'ауийа ибн Салих маған Шурайх ибн 'Убайдтан, Абдурахман ибн Жубайр ибн Нуфайрадан, ол әкесінен, ал ол Саубаннан былай деп жеткізген...»*

Ибн Уаһбты Абдуллаһ ибн Салих қолдайды, әрі ол: *«Му'ауийа ибн Салих бізге: деп хабарлады»*, - деп, әрі қарай сол сияқты айтқан. Бұл хадисті әд-Дәракутни (177-бет) және әт-Табарани «Му'жәм әл-Кәбирде» (1410) келтіреді. Абдуллаһ ибн Салих әл-Бухаридің шейхы болып табылады, сондықтан да оның сөздері басқа жеткізушілер жеткізген хадистерді қолдау үшін куәлік қызметін атқара алады.

Бұл хадисті имам Ибн Хузайма «үтірден кейін намаз оқу оны орындауды қалайтын кез-келген адамға рұқсат етіледі, әрі Пайғамбар ﷺ әдетте үтірден кейін орындайтын бұл екі ракағат тек оған ғана емес, оның бүкіл үмметіне (қауымына) қатысты, өйткені оның өзі бізге үтірден кейін екі ракағатты орындауды бұйырды. (Бұл) бұйрық міндетті және мәжбүр емес, ұсыныс және абзалдық сипатқа ие» деген дәлел ретінде қолданады.

Сөйтіп, бұл хадистен бізге үтірден кейін екі ракағатты орындау тек оған ғана қатысты болмағаны түсінікті (оның үмметке айтылған бұйрығының жалпылама сипатта екенінен шыға келе); оның соңғы түнгі намазды тақ ету туралы бұйрығы бір тақ ракағатқа салғырттық танытпауды меңзеуі әбден ықтимал, ал бұл мақсат

бір ракағаттан соң екі ракағатты орындауға қайшы келмейді, бұған оның ﷺ амалдары мен әмірлері нұсқаған. Ал Аллаһ мұның барлығы туралы жақсырақ біледі!

Аллаһқа дұға етіп жалбарынғаннан соң екі қолмен бетті сипап өту туралы айтылатын хадистердің әлсіздігі

Шейх әл-Әлбанидің «Ируа' әл-Ғалил» (2/178-182) кітабынан

1. «Пайғамбар ﷺ Аллаһқа дұға етіп жалбарынған кезінде екі қолын көтеріп, олармен бетін сипап өтпей түсірмейтін».

Да'иф (әлсіз хадис). Оны әт-Тирмизи (2/244) және Ибн 'Асакир (7/12/2) Хаммад ибн 'Иса әл-Жухани арқылы, Ханзаләһ ибн Аби Суфйян әл-Жумахиден, Салим ибн Абдуллаһтан, оның әкесінен, 'Омар ибн әл-Хаттабтан, оның осылай деп айтқанын келтіреді.

Әт-Тирмизи осы хадисті келтіргеннен соң мынандай түсіндірме берген: «Бұл сенімді (*сахих*) оқшау (*ғариб*⁷⁰⁰) хадис. Біз бұл хадис туралы ол тек Хаммад ибн 'Исаның сөздерінен жеткізілген (хадис) деп білеміз, өйткені ол одан осы хадис жеткізілетін жалғыз адам; ол аз хадис хабарлайтын, бірақ адамдар одан жеткізетін».

Алайда бұл хадис жеткізушісі әлсіз болып табылады, бұған Ибн Хәжар нұсқағанындай, әрі ол өзінің «Таһзиб» еңбегінде ол туралы былай деп айтқандай:

«Ибн Мә'ин: «Жақсы (хасан) шейх», - деген⁷⁰¹; Абу Хатим: «Хадистерде әлсіз», - деп айтқан; Абу Дәуд: «Әлсіз, *«мункар»*⁷⁰² хадистер жеткізеді», - деген; әл-Хаким және Наккаш былай деп айтқан: «Ол Ибн Журайжтан және Жә'фар әс-Садықтан ойдан шығарылған хадистер жеткізеді». Оны әлсіз (жеткізуші) деп әд-Дәракутни атаған. Ибн Хиббан былай деп айтқан: «Ол Ибн Журайжқа және 'Абдул 'Азиз ибн 'Омар ибн 'Абдул 'Азизге мүлде қарама-қайшы келетін нәрселер жеткізеді, сөйтіп бұл салада (яғни хадис ғылымында) маман болып табылатындар ол мұны қасақана істейтін еді деп есептейді; (қандай да бір нәрсені) дәлелдеу үшін оған сілтеме жасауға болмайды». Ибн Мәкула: «Олар (яғни мухаддис ғалымдар) одан жеткізілетін хадистерді әлсіз деп айтады», - деп айтқан

700 «Ғариб» сөзі сын есім болып табылады және «оқшау» немесе «өз туысқандарынан алыс» деп аударылады. Термин ретінде «ғариб» сөзі бір-ақ жалғыз жеткізушіден жеткізілетін хадисті белгілеу үшін қолданылады (23-бет. - Аудармашының ескертпесі).

701 Егер Ибн Мә'ин (хадис) жеткізуші туралы оң пікір білдірген болса, алайда қалған ғалымдар оны әлсіз деп жарияласа, онда Ибн Мә'иннің тұжырымы қабылданбайды, өйткені ол сынға қатысты өзінің қаталдығымен және қаттылығымен танымал болған: әлсіз хадис жеткізушілер оның алдында өздерінің әлсіздіктері әшкере болмауы үшін барлық шараларды жасайтын; сондықтан да ол соған тиісті тұжырымдар шығаратын. Оның осы жеткізушісі сенімді деп жеке қалуының себебі осыменен түсіндіріледі.

702 Қз.: 618-ескертпе (Аудармашының ескертпесі).

Сонымен, бұл хадис жеткізуші өте әлсіз болып табылады, сондықтан да одан жеткен хадистер, сенімді (сахих) хадистердің деңгейі туралы айтпағанның өзінде, жақсы (хасан) хадистердің деңгейіне дейін де көтеріле алмайды!

Осыдан алдыңғы хадиспен келесі хадис те ұқсас:

«Пайғамбар ﷺ Аллаһқа дұға етіп жалбарынған және екі қолын көтерген кезінде, әдетте олармен бетін сипап өтетін».

Да'иф (әлсіз хадис). Оны Абу Дәуд (1492) Ибн Ләхи'адан, Хафс ибн Һишам ибн 'Утба ибн Аби Уаққастан, Са'иб ибн Йазидтен, ал ол оның әкесінен келтіреді. Бұл хадистің жеткізушілер тізбегі Хафс ибн Һишам себепті әлсіз, өйткені ол белгісіз, сондай-ақ Ибн Ләхи'аның әлсіздігі себепті де («Тақриб әт-Тахзибпен» салыстырыңыз).

Бұл хадис өзінің екі жеткізу жолымен нығайтыла алмайды, өйткені оның бірінші жеткізу жолында салмақты әлсіздік бар.

2. «Сендер Аллаһқа жалбарынған кездеріңде алақандарыңмен жалбарынындар және олардың сырт жағымен жалбарынбаңдар, ал (дұғаларыңды) аяқтаған кез(дерің)де олармен (екі қолдарыңмен) беттеріңді сипап өтіңдер».

Да'иф (әлсіз хадис). Оны Ибн Мәжаһ (1181, 3866), Ибн Наср «Қийям әл-Ләйде» (137-бет), әт-Табарани «әл-Му'жам әл-Кәбирде» (3/98/1) және әл-Хаким (1/536) Салих ибн Хассаннан, ол Мухаммад ибн Қабтан, ал ол Ибн Аббастан (Аллаһ оған разы болсын) «*мәрифу'*»⁷⁰³ түрінде келтіреді.

Бұл хадистің тізбегі хадис жеткізуде «*мункар*» болып табылатын Ибн Хассан себепті әлсіз, бұл туралы әл-Бухари айтқанындай; ән-Нәса'и: «Ол хадистерде дәрменсіз», - деді; Ибн Хиббан: «Ол әнші әйелдерді ұстайтын, музыка тыңдайтын және сенімді жеткізушілердің атынан ойдан тоқылған хадистерді жеткізетін», - деп айтқан; Ибн Аби Хатим «Китаб әл-'Иләлде» (2/351): «Мен әкемнен (яғни Абу Хатим әр-Разиден) бұл хадис туралы сұрадым, ол бұған: «*Мункар*», - деп жауап берді.

Ибн Хассанды, осы хадисті сондай-ақ Мухаммад ибн Қабтан жеткізген 'Иса ибн Мәймун нығайтады, бұл туралы Ибн Нәср хабарлағанындай. Алайда бұл еш нәрсені өзгерпейді, өйткені Ибн Мәймун да әлсіз (жеткізуші) болып табылады: Ибн Хиббан ол туралы былай деген: «Ол әрбірі ойдан тоқылған хадистерді жеткізеді», - ал ән-Нәса'и ол туралы: «Сенімсіз», - деп айтқан

Бұл хадисті Ибн 'Аббастан сондай-ақ Абу Дәуд (1485) келтіреді, ал одан — әл-Бәйһақи (2/212): 'Абдул Мәлик ибн Мухаммад ибн Айман арқылы, Абдуллаһ ибн Йа'куб ибн Исхақтан, оған бұл хадисті Мухаммад ибн Қабтан келесі нұсқада жеткізген әлдебіреуден (былай деп) жеткізеді:

703 Қз.: 673-ескертпе (Аудармашының ескертпесі).

«Қабырғаларыңды жаппандар! Кім бауырының хатына оның рұқсатынсыз қараса, сол, ақиқатында, Отқа қараған болады! Аллаһқа алақандарыңмен жалбарыныңдар және Оған алақандарыңның сырт жағымен жалбарынбаңдар, ал (дұғаларыңды) аяқтаған кезде олармен (екі қолдарыңмен) беттеріңді сипап өтіңдер!»

Бұл хадистің (жеткізушілер) тізбегі әлсіз: Абу Дәуд 'Абдул-Мәликті әлсіз (жеткізуші) деп атады; бұл хадистің тізбегінде сондай-ақ (әлдебір) шейх Абдуллаһ ибн Йа'куб бар, ал оның есімі келтірілмейді, демек ол белгісіз – бәлкім, бұл шейх жоғарыда сөз етілген Ибн Хассан немесе Ибн Мәймун болған шығар.

Бұл хадисті сондай-ақ әл-Хаким (4/270) Масадиф ибн Зийад әл-Мәдини ол бұл хадисті Мухаммад ибн Қа'б әл-Куразиден естігендігі туралы оған жеткізгенін айтқан Мухаммад ибн Му'ауийядан келтіреді. Әз-Зәһаби бұл хадистің түгел тізбегін тексеріп сараптаған, әд-Дәракутни Ибн Му'ауийяны өтірікші деп атағанын, сондықтан да бұл хадис ойдан шығарылған болып табылатынына нұсқаған.

Абу Дәуд бұл хадис туралы былай деп айтқан: «Бұл хадис бір тізбектен де көбірек (жолмен) Мухаммад ибн Қа'б арқылы жеткізіледі, әрі олардың әрқайсысы әлсіз болып табылады».

Аллаһтың Елшісі ﷺ Аллаһтан (Құранды) жатқа оқушылардың 70-сін өлтірген көпқұдайшыларды жазалауын сұрап құнұт дұғасын оқыған кезінде екі қолын көтергені сенімді түрде бекітілген, — имам Ахмад (3/137) және әт-Табарани «әл-Му'жам әс-Сағирде» (111-бет) бұл хадисті жеткізушілердің сенімді тізбегі арқылы келтіреді. Құнұт дұғасын үтір намазында оқыған кезде екі қолды көтеру сенімді түрде 'Омардан және басқа (сахабалардан) жеткізіледі. Алайда құнұт дұғасын оқығаннан кейін бетті сипау туралы Пайғамбардың өзінен де ﷺ оның қандай да бір сахабаларынан да (Аллаһ оларға разы болсын) ешқандай хабар жеткізілмегендіктен, бұл іс-әрекет (бетті сипау), күмәнсіз, діни жаңалық (*бид'а*) болып табылады.

Намаздан тыс кезде (дұғадан кейін) бет сипап өтуге қатысты айтар болсақ, бұл туралы тек жоғарыда аталған екі хадис қана бар: алайда «олар бірін-бірі нығайтады, әрі сөйтіп жақсы (хасан) хадистер деңгейіне дейін көтеріледі» деп айту негізсіз, мұны осы хадистердің жеткізу жолдарындағы анықталған салмақты әлсіздіктің себебінен әл-Манауи істегеніндей. Міне сол үшін де имам ән-Нәуауи «Мәжму'та»: «Бұлай істеу құпталмайды», - деген, әрі «Осылай тек надан адам ғана істейді», - деп айтқан Ибн 'Абд әс-Сәламаны қолдаған.

Аллаһқа дұға етіп жалбарынғаннан соң бетті екі қолмен сипап өту (Шариғат) тарапынан бұйырылмағандығы Аллаһқа дұға етіп жалбарыну кезінде екі қолды көтеру туралы көптеген сенімді хадистердің болуымен, бірақ олардың біреуінде де бетті екі қолмен сипап өту туралы айтылмайтындығымен расталады; бұл, Аллаһтың қалауымен, осылай істеу бұйырылмағандығына және қабылданбайтындығына нұсқайды.

Шейх әл-Әлбанидің имам төрт сүннет мазһабының қайсысына жатса да, оған ілесудің қажеттілігі туралы айтқан сөздері

(«Әһл әл-хадис уа әл-асар» («Хадистер мен асарларды ұстанушылар») бағдарламасындағы №192 аудиотаспаның мәтінге түсірілген көшірмесі, «Силсилә әл-һуда уа ән-нур» хабары, 11 минут, 35 секунд).

- Сұрақ⁷⁰⁴: Ханафи мазһабын ұстанушы имамның артынан ұйып намаз оқушы адам намазда оған ілесуі қажет пе? «Имамға ілесу» деген сөз тіркесінің астарында ханафи имамына ұйып намаз оқитын адамның сол (имам) сияқты тәкбірлерді айтқанда екі қолын көтермейтіні, қолдарын көкірегіне қоймайтыны, («әл-Фатиханы» оқып болғаннан кейін) «Әмин» деп дауыстап айтпайтыны және тәшаһһудта сұқ бармағын қимылдатпайтыны меңзеледі ме?

- Шейх әл-Әлбани:⁷⁰⁵ Ханафи имамы қалай істесе, солай істеу керек.

- Ал бұған шариғи дәлел қандай?

- Пайғамбардың ﷺ: *«Ақиқатында, имам (намазда) басқалар оған ілесулері үшін тағайындалады»,* - деп айтқан сөздері.

- Бұл хадистің мәтіні тек тәкбірге, руқуғқа және одан түзелуге ғана нұсқамайды ма?

- Бұл сұрақты қойып жатып, сен, егер сенің түсінуіңе негізделсек: «Бұл хадис имамға ілесуді тек осы істермен ғана шектейді», - деп ойлайсың ғой? Егер сен осылай деп ойласаң, онда терең қателесесің. Ал егер сен басқа бір нәрсені меңзеп тұрған болсаң, онда мен мұны сенен түсінермін?

- Жоқ, мен дәл (соны, яғни) имамға ілесуді тек осы істермен ғана шектеуді меңзегенмін.

- Олай болса, сен бұл туралы білмейтіндердің алғашқысысың.

- Қалай сонда, шейх?!

- Хадисте былай деп айтылған: *«Ақиқатында, имам (намазда) басқалар оған ілесулері үшін тағайындалады. Ол тәкбір айтқанда, сендер де тәкбір айтыңдар!»*

⁷⁰⁴ Бұл жерде және әрі қарай сұрақтар қалың шрифтпен берілген – Аудармашының ескертпесі.

⁷⁰⁵ Бұл жерде және әрі қарай әл-Әлбанидің сөздері әдеттегі шрифтпен берілген – Аудармашының ескертпесі.

Ол рукуз жасағанда, сендер де рукуз жасаңдар! Ол: «Аллаһ Оған мадақ айтқанды естісін (естіді)», - деп айтқанда, - «Раббымыз, Саған мадақ!», - деп айтыңдар. Ол сәжде жасағанда, сендер де сәжде жасаңдар! Егер ол намазды тұрып орындаса, сендер де намазды тұрып орындаңдар! Ал егер ол намазды отырып орындаса, сендер де барлығың бірге намазды отырып орындаңдар!»

Бұл хадисте алты нәрсе аталады. Егер сен өз сөздеріңмен «имамға ілесу хадисте айтылған осы алты нәрсемен ғана шектеледі» дегенді меңзесең, онда мен бұны саған айтқанымдай, сен келтірілген хадиске қайшы келетіндердің алғашқысысың. Сен: «Қалайша, шейх?», - деп сұрадың. Міне, енді біз жауапқа келіп жеттік. Айтышы маған, егер имам бірінші тәшаһһудты айтуды ұмытып, үшінші ракағатты орындау үшін орнынан тұрса, сен оған ілесесің бе, әлде жоқ па?

- Мен оған ілесемін.

- Бірақ бұл туралы хадисте еш нәрсе айтылмаған ғой!

- Иә, еш нәрсе.

- Саған: «Сен өз сөздеріңе қайшы келетіндердің алғашқысысың», - деп айтқанымда, мен біз (екеуіміз) бір маңызды ережені бекітіп, соған негізделуімізді ғана қалаған болатынымын. Мен, сен және Сүннеттің сен секілді басқа да жақтаушылары, егер біз ханафи имамына ілесіп, («әл-Фатиханы» оқып болған соң) «Әминді» дауыстап айтпасақ, сонымызбен Сүннетке қайшы келеміз деп ойлаймыз. Бірақ, басқа жағынан, егер (имамға ұйып – аудармашыдан (қаз)) намаз оқушы адам имам намазды отырып орындап жатқанын көріп, ол да отырса, онда намаз орындаушы адам намаздың тіректерінің біріне қайшы келеді ғой! Сондықтан да, егер Пайғамбар ﷺ бізге намаздың тіректерінің бірін (яғни қиямды – Аудармашының ескертпесі) орынды себеппен қалдырған имамға ілесуді бұйырған болса, онда ол бізге маңызы бұдан төмендеу болған нәрселерде, егер бұған орынды себеп болса, оған ілесуді тіпті бұйырды! Мен саған белгілі мысал келтірдім, әрі сен менің сұрағыма дұрыс жауап бердің. Мен сенен имам намаздың ортасындағы тәшаһһудты ұмытқан және үшінші ракағатты орындау үшін орнынан тұрып кеткен жағдай туралы сұрадым. Сен имамға ілесетініңді айттың. Дұрыс, сенің жауабың Сүннетке сәйкес келеді, өйткені аталған жағдайға қатысты белгілі шариғи мәтін бар. Әрі дәл осы шариғи мәтіннің болуы сені дұрыс жауапқа алып келді. Сонымен бірге сенде оларға қатысты тікелей шариғи мәтін болмаса да, бірақ сені ілесуге міндеттейтін белгілі сұрақтар туындайды, мысалы, біздің бүгінгі сұхбатымыздың тақырыбы болған сұрақ. Кел, енді біз қазір маған ол туралы бірнеше рет сұрақ қойылған басқа бір жағдаятты елестетіп көрейік: имам бірінші тәшаһһудты ұмытып кетті,

намаз орындаушылар мұны оның есіне салды⁷⁰⁶, содан соң ол үшінші ракағатты орындау үшін тұрып кеткен болса да, осы тәшаһһудқа қайта оралды. Сен қалай істейсің?

- Егер имам бірінші тәшаһһудты қалдырып кетіп, кейін оған қайта оралса ма?

- Иә, ол бірінші тәшаһһудты қалдырып кетті де, кейін оған қайта оралды. Сен не істейсің?

- Біз имамға ілесеміз, әрі біз де осы тәшаһһудқа онымен бірге қайта ораламыз.

- Сенің «Біз имамға ілесеміз» деген жауабың дұрыс. Ал бұған қандай шариғи дәлел бар?

- Имамға ілесу туралы хадис.

- Ендеше, демек, сен оған қатысты: «Имамға ілесу онда аталған нәрселермен шектеледі», - деп, қателескен хадиске бізбен бірге қайта оралдың. Сөйтіп, сен қазір *«Ақиқатында, имам (намазда) басқалар оған ілесулері үшін тағайындалады»* деген біздің ережемізді ұстанудасың. Енді сен дінді дұрыс түсінуді қалайтын мұсылман адам ережелерді басшылыққа алуға тырысуы қажет екендігін түсінесің. Ал біз қазір талқылап жатқан тақырыпқа қатысты қандай ереже күшке ие болады? *«Ақиқатында, имам (намазда) басқалар оған ілесулері үшін тағайындалады»*. Ал басқа хадисте *«Ендеше оған қайшы келмеңдер!»* деген өте маңызды қосымша келтіріледі! Ал енді сен әлі де: «Біз имамға тек қатаң шектелген мәселелерде ғана қайшы келмеуіміз керек», - деп ойлайсың ба? Жоқ, керісінше! Біз оған ол істеп жатқан еш нәрседе қайшы келмейміз, бірақ ол мұны (яғни Сүннетке қайшы келуді – Аудармашының ескертпесі) қырсықтығы немесе тәкаппарлығы себепті емес, надандығы себепті істеп жатыр деген шартпен. Мәселені дәл осылай түсіну Сүннетке сәйкес келеді, әрі біз намазды орындап жатқан имамдарға ешқашан қайшы келмейміз. Сөйтіп, біз осы хадистен онда аталып кеткен нәрселерден едәуір көбірек нәрсе білдік. Осыған негізделіп, біз келесі тұжырымдаманы алға тарта аламыз: осы хадисте аталған нәрселер шектеу ретінде емес, мысал ретінде келтірілген. Сонымен біз осыдан алдыңғы сұрақтан да маңыздырақ болған сұраққа келіп жеттік: егер имам бесін намазында бесінші ракағатқа тұрып, бес ракағат жасаса, сен не істейсің?

- Біз оған ескертеміз (есіне саламыз).

⁷⁰⁶ Сүннетке сәйкес имамның артында ұйып намаз оқитын ер кісілер: «Субхана-Ллаһ!», - деп айту арқылы имамның қателескенін оның есіне салады – Аудармашының ескертпесі.

- Сен оның есіне саласың. Егер ол еске салғанды түсінсе, онда жақсы. Ал егер ескермесе ше, біз оған ілесеміз бе?

- **Жоқ, біз оған ілеспейміз.**

- Не үшін?

- **Өйткені ол намазға (артық ракағат) қосты.**

- Ол намазға (артық ракағатты) қасақана қосты ма, әлде ұмытшақтықпен бе?

- **Бірақ мен оның есіне салдым ғой!**

- Оқасы жоқ! Мен сенен сұрап тұрмын: әдейі ме, әлде ұмытшақтықпен бе?

- **Ұмытшақтықпен!**

- Міне, жауап! Сен оның есіне салғаның сен оның жүрегінің құпияларын білгеніңді және ашқаныңды, әрі ол (өзінің намаздағы қатесін) есіне алғанын көргеніңді білдіреді ме?

- **Әрине, жоқ!**

- Онда саған немесе маған сен оның есіне салған сөздерден не пайда? Бұл жерде ең бастысы - сен оның (қателескенін) есіне салған кезде ол сенің еске салуыңды түсінгенін және өз қатесін еске алғанын нақты білу. Мұндай жағдайда ол намазда оған ұюға болмайтын қырсыққа айналады. Алайда біздің арамызда жүректердің ішіндегілерді білу қабілеті берілген біреу-міреу бар ма?! Әрине, біз: «Жүректерде не бар екендігі бізге белгілі», - деп айтатындай сопы емеспіз ғой. Онда не үшін сен имамға намазда қайшы шықтың? Өйткені сен *«Ақиқатында, имам (намазда) басқалар оған ілесулері үшін тағайындалады»* деген қағидамен толық қанағаттанбадың. Бұл – біріншіден. Ал, екіншіден, басқа бір жайт та бар. Бәлкім, мен осы жерде осы шарият мәтініне қайшы келетіндердің кейбіреулері жауап беріп қойған сұрақты қозғайтын шығармын. Екі «Сахихтың» екеуінде де Абдуллаһ ибн Мәс'удтан, Аллаһ оған разы болсын, оның былай деп айтқаны жеткізіледі: «Бірде Аллаһтың Елшісі ﷺ бесін (зуһр) намазын бес ракағат етіп оқыды. Сонда одан (адамдар): «Намазға (ракағаттар) қосылды ма?», - деп сұрады. Бұған ол: *«Не болды?»*, - деді. Оған: «Сіз бес ракағат орындадыңыз», - деп айтылды. Сонда ол екі сәжде жасады да, кейін (намазды аяқтайтын) сәлем беру сөздерін айтты. Кейін ол бізге қарай бұрылды да: *«Егер намазға қатысты бір нәрсе орын алғанда, мен міндетті түрде бұл туралы сендерге хабарлайтын едім. Алайда мен сендер сияқты адаммын. Мен де сендер сияқты ұмытамын. Сондықтан да мен бір нәрсенің ұмытсам, менің есіме салыңдар!»*, - деді. Міне, осы жерде біздің алдымызда мынандай сұрақ туындайды: не үшін Елшінің ﷺ сахабалары бесін намазының бесінші

ракағатында орын алған қоспада Елшіге ﷺ ілесті? Менің білуімше, бұл сұраққа екі жауап бар. Осы орайда мен осы жерде сахабалардың Пайғамбардың ﷺ өзінен тікелей естіген *«Ақиқатында, имам (намазда) басқалар оған ілесулері үшін тағайындалады... Ал егер ол намазды отырып оқыса, сендер де барлығың бірге намазды отырып оқыңдар»* дегендерін бізден көбірек қабылдағанына ерекше назар бұрғым келеді. Сахабалар бұл хадистен имамға ілесудің міндетті екенін түсінді, тіпті егер имам оны қасақана жасаса, намаз бұзылатын нәрсеге дейін! Өйткені егер адам тұрып намаз оқуға қабілетті бола тұра, отырып намаз оқыса, онда оның парыз намазы жарамсыз болады! Елшінің *«Ал егер ол намазды отырып орындаса...»* деген сөздерінен әрбір араб тілді мұсылман немесе байырғы араб (бұл жерде) шариғатқа қайшы келетін барып тұрған мойынсұнбаушы, тәкаппар және қырсық емес, алайда не намазды орынды себеппен отырып оқып жатқан адам, не ол туралы: *«Намазды тұрып орында. Егер мұны істей алмасаң, онда отырып! Егер мұны да істей алмасаң, онда жамбастап (жатып)...*», - делінетін хадисте айтылатын әлсіз адам меңзеліп тұрғанын түсінеді. Сахабалар Аллаһ Елшісінің ﷺ сөздерінен Дана Заң Шығарушы өзінің ардақты Елшісіне ол адамдарға имамға ұйып намаз оқып жатқан адамдар сол имамға барлық нәрседе ілесуге тиісті екендігін жеткізуді бұйырғанын түсінді: имам намазды жарамсыз ететіндей әдейі қателік жасады ма, әлде ол ұмытшақтықпен жаңсақтыққа жол берді ме – бұл маңызды емес. Әрі олар осы шариғи ережені дұрыс түсінгендіктен және Елші ﷺ бес ракағат намаз оқығанын көргендіктен олар да оған ілесті. Бұл бірінші пікір.

Маған табиғи себептерге байланысты салмақсыздау болып көрінетін екінші пікір де бар. Оның мәні келесідей: олар (яғни сахабалар) Шариғаттың түсуі аяқталмаған кезде өмір сүргендігі себепті оған ﷺ ілесті, сахабалар төрт ракағаттан тұратын намазға қатысты ол бес ракағаттық болғандығы туралы заң ережесі түсті деп ойлаған болуы мүмкін. Міне, сондықтан да олар Пайғамбарға ﷺ ілесті.

Әрине, іс жүзінде екінші нұсқаны да жорамалдауға болады, алайда бірінші пікір маған айқындау болып көрініп тұр. Істің мәні екінші пікірдің тек жорамалға ғана негізделгендігінде, ал бірінші пікір, менің көзқарасым бойынша және сахабалардың жолына дәлме-дәл ілескендердің көзқарасы бойынша, едәуір салмақтылау мәселеге қатысты өзіне бәрін қамти алатын шариғи мәтінді тәжірибеде іске асыруға сүйенеді. Бізде шариғи мәтін бар емес пе? Ал бұл бірінші кезектегі маңызды мәселе. Біз Пайғамбардың ﷺ сахабалары намазда төрт ракағаттың орнына бес ракағат орындағанын көрдік қой! Бұдан тыс, «Сахихта» Бану Умайя тайпасының жетекшілерінің бірі, менің ойымша оның есімі ‘Уқба бин әл-Уалид болатын – маған оның атын есіме салыңыздаршы (оның аты әл-Уалид бин ‘Укба еді), – адамдардың намазына имамдық етті, ал сол адамдардың ішінде сахабалар мен олардың ізба-

сарлары да (*таби'индер*) болатын. Ол олармен бірге таң намазын төрт ракағат етіп орындады да, сәлем беру сөздерін (таслим) айтқан соң: «Сендер үшін тағы қосайын ба?», - деп сұрады. Міне, сол кезде адамдардың ешқайсысы намазды қайта орындаған жоқ. Не үшін? Өйткені Елші ﷺ: **«Имам қадағалаушы болып табылады»**, - деді, яғни ол намаздағы қателіктер үшін, егер олар ұмытшақтықпен жасалған болса, жауап береді. Яғни Аллаһ олардан (ұюшылардан – аудармашыдан (қаз.)) олардың осындай қателіктері үшін сұрамайды, «қадағалаушы» сөзінің мағынасы да, міне, осыда.

Сөйтіп, біз барлық үлкен және ұсақ мәселелерде, соның ішінде (намаздың) қосымша және міндетті (құрамдас бөліктерінде де) бізге имам оны қасақана түрде дұрыс орындамауға ниет еткені айқын болмайынша имамға ілесеміз. Егер оның мазһабының пікірі осындай болса, онда біз оны қателесуші деп санап қана қоямыз, бірақ Пайғамбардың ﷺ имамға ілесу туралы бұйрығын орындап, қосымша келіспеушіліктер енгізбейміз.

- Шейх, бірақ ханафи мазһабының имамдары рукуғтар мен сәжделерін тіпті соңына дейін жеткізбейді ғой. Олар намазды асығыстықпен, тиісті байсалдылықсыз орындайды. Енді біз намазды оларға ұйып орындауымыз және оларға (намазымызда) еліктеуіміз керек пе?

- Сен (бұған) жауапты алып қойдың. Егер сен мұндай имамға намазда еліктеуді және оған ілесуді қаламасаң – оның артына тұрма және оған ұйып намаз оқыма!

- Шейх, бірақ біз олармен бірге Ауғанстанда (кеңес оккупациясына қарсы – Аудармашының ескертпесі) жиһад жүргіземіз ғой, әрі егер сен олармен бірге намаз орындамасаң, онда оларда күдік туындайды да, олар сені кәпір, уаһһаби т.с.с. деп санайды. Мұндай жағдайда біз олармен бірге жиһад жүргізе алмаймыз ғой!

- Егер сен осы сабақтан толығымен пайда ала алған болсаң, онда біздің тағы қандай сөздеріміз сен үшін түсініксіз?

- Намазды нашар орындаған адам туралы хадис. Өйткені Пайғамбар ﷺ оған намазды қайтадан орындауды бұйырып: «Қайт та, қайтадан намаз орында, өйткені сен намазды орындамадың!», - деді ғой. Ал бұл намаз орындаушы (ханафи ғалымы) намаздың элементтерін соңына дейін жеткізбейді ғой, демек, оның намазы жарамсыз емес пе? Біз осының барлығымен қалайша санаспаймыз?

- Біз бұл сұрақты талқылауды аяқтап қойғанбыз.

- Иә, шейх! Бірақ ана жақта, Ауғанстанда адамдардың намазына имамдық жасайтын адамдар сопылардың мәуләуи тариқатына жатады. Олар ханафи мазһабын ұстанады, әрі біз олармен бірге жиһад жүргіземіз!

- Бірақ мен саған айтып тұрмын ғой, бауырым, олармен бірге намаз оқи бер! Мен саған: «Олармен бірге намаз оқыма!», - деп айтып тұрған жоқпын ғой.

- Олардың артына ұйып па?

- Иә, олардың артына ұйып! Сен келтірген намазды нашар орындаған адам туралы дәлел орынды. Алайда сен оған ұйып намаз орындайтын сол имам, намазды қасақана жылдам оқиды ма және, демек, хадиске әдейі қарсы шығады ма? Әлде бұл нәрсе олардың мазһабында орынды және қабыл етілетін амал болып саналады ма?

- Жоқ, олардың мазһабы осындай.

- Бұл жауап жеткілікті. Қорынтыдылай келгенде ең бастысы – сенің ережені түсінгенің. Бұл ереже саған қайшы келетін имамның пікіріне емес, ол имамның «ол осыны әдейі істеп жатыр ма, әлде тек (өз мазһабының) тиісті ережесін қанағат тұтып жатыр ма?» дегенге қатысты пікіріне қарауға бұйырады. Егер (өз мазһабын) қанағат тұтып жатса, онда егер ол намазды дұрыс орындамаса, сенің мойныңа жауапкершілік жүктелмейді. Ал егер ол Сүннетті біле тұра, алайда қырсықтық танытып, одан ауытқып, қасақана осылай істеген болса, онда біз саған: «Мұндай имамның артынан ұйып намаз оқыма!», - деп айтамыз.

- Бірақ, шейх, имамға ұйып намаз оқушылар, имамдардың өздері, одан қалса бүкіл ислам үмметі тұтас Елшіге ілесуге міндетті ғой! Ал қалайша біз имамға Сүннетке қайшы болған нәрседе ілесе аламыз?!

- Бауырым, Аллаһ сені кешірсін! Сен қайтадан біз қазір ғана талқылаған нәрсеге қайта оралғың келіп тұр ма? Әрі сен қазір тағы да біз жауап беріп қойған сұрақты қайта қойып отырсың. Сен естіген сөздеріңнің арасында қайсысы саған түсініксіз болды? Сен: «Барлық мұсылмандарға Пайғамбарға ﷺ ілесу бұйырылған!», - деп айтасың, бұл дұрыс. Бірақ сен бізден осыған қарама-қайшы бір нәрсе естідің бе?

- Иә, сіз имам Елшіге ﷺ қайшы келсе оған ілесуді бұйырып жатырсыз!

- Аллаһу Әкбар! Біздің имамға ілескеніміз Елшіге ﷺ ілескеніміздің бір бөлігі болып табылады, өйткені ол: «*Ақиқатында, имам (намазда) басқалар оған ілесулері үшін тағайындалады*», - деп айтты. Аллаһ сені кешірсін! Біз қателесіп намаздың парыз-уәжіп немесе нәпіл құрамдас бөліктерін қалдырып немесе ұмытып кеткен

имамға тек Елшінің ﷺ осы сөздерін орындағанымыз және тәжірибеге енгізгеніміз себепті ғана ілесеміз! Ал ұмыту қателік пе?

- Иә, қателік.

- Сондықтан да, егер имам өз пікірін өз мазһабының ереже-қағидаларымен негіздесе, онда, біздің ойымызша, ол қателесуші болып табылады, алайда Аса Құдіретті және Ұлы Аллаһтың алдында оның намазы жарамды болып табылады! Сен Пайғамбардың ﷺ: *«Олар намазды сендер үшін орындайды. Егер олар оны дұрыс орындаса, онда намаз сендер жақта (яғни намаздарың үшін сендерге сауап бар), ал егер қателессе, онда намаз сендер жақта, бірақ оларға қарсы»*, - деп айтқанын білмейсің бе? Хадистің осы мән-мағынасынан шыға келе, біздің намазымыз жарамды, ал қателік имамға жүктеледі.

ПАЙҒАМБАР ﷺ НАМАЗЫНЫҢ ҚЫСҚАША МАЗМҰНДАМА- СЫ

Аса Мейірімді, ерекше Рахымды Аллаһтың атымен!

Алғысөз

Біз Оны ғана мадақтайтын және Одан ғана көмек пен кешірім тілейтін Аллаһқа мақтаулар болсын! Аллаһтан өзіміздің нәпсіміздің және амалдарымыздың жамандығынан пана іздейміз. Кімді Аллаһ тура жолмен жүргізсе, оны ешкім адастыра алмайды. Ал кімді Аллаһ тастап қойса, оны ешкім тура жолға сала алмайды. Жалғыз Аллаһтан басқа құлшылыққа лайықты ешкім жоқтығына куәлік беремін, және Мухаммад – Аллаһтың құлы әрі Оның Елшісі екеніне куәлік беремін.

Ал содан соң:

«Әл-Мактаб әл-Ислами» баспасының директоры - менің бауырым Зухайр әш-Шәуиш маған "Пайғамбар ﷺ намазының сипаттамасы, тәкбірден сәлемге дейін, оны өзіңіз көргеніңіздей" кітабының қысқаша мазмұнамасын жасауды, оны ықшамдап, мазмұнын қарапайым адамдарға түсініктірек етуді ұсынған болатын.

Мен бұл ұсынысты игілікті деп санадым, әрі ол баяғыдан бері менің көкейімде жүрген ойыма сай болды. Мен бауырым әрі досымнан осындай ұсыныс туралы бірнеше рет естіген болатынымын. Ол менің ғылыми іс-әрекеттен босамауыма қарамастан, оған азғантай болса да уақыт бөлуімді тапжылмай сұрайтын. Сөйтіп, мен Аса Жоғары Қамқор Иемнен, Оған мақтау-мадақтар болсын, осы еңбекті Оның Игі-Берекелі Жүзі үшін ықыласты және мұсылман бауырларым үшін пайдалы етуін жалбарынып сұрап, бауырымның осы ұсынысын күш-жігерім жеткенше іске асыруға асыға кірістім.

Бұл еңбекте мен «Пайғамбар ﷺ намазының сипаттамасы» кітабына кейбір пайдалы қосымшалар жасадым, оны ескертпелермен қамтамасыз еттім және онда Аллаһты зікір ету сөздерін келтіруді жөн санадым, әрі осы орайда тиісті хадистердегі немесе зікірлердегі кейбір сөздерді түсіндіруге ерекше назар бөлдім.

Бұл еңбекке мен сондай-ақ негізгі тақырып аттарын және басқа да көптеген түсіндіруші тақырыпшаларды енгіздім. Бұдан тыс, кітапта қаралатын әрбір сұрақ өз реттік санына ие.

Сонымен бірге мен әрбір мәселеге қатысты күшке ие болған құқықтық норманы (*хукм*): ол тірек пе (*рүкін*), әлде міндетті (*үәжип*) санатына жатады ма – соны түсіндіріп бердім. Белгілі бір мәселеге қатысты күшке ие болған құқықтық норма аталмаған жерде, ол *сүннет* санатына қатысты болады.

Сүннет санатына қатысты кейбір нормалар туралы: «Оларды орындау міндетті (*уужуб*)», - деп айтылып жатады, алайда мұндай тұжырым ғылыми зерттеуге қайшы келеді.

Рүкін (тірек) – ол арқылы белгілі бір зат орындалатын, ол соның құрамында болатын, әрі оның болмауы *рүкіні* бар нәрсенің жарамсыз болуына келтіретін нәрсе. Мысалы, намаздағы рукуғ оның рүкіні (тірегі) болып табылады, ал рукуғтың болмауы намаздың жарамсыз болуына әкеледі.

Шарт – бұл тура сол *рүкін* сияқты, бірақ оның одан жалғыз айырмашылығы бар: **шарт** өзі шартты ететін нәрсенің сыртында болады. Мысалы, дәрет намазды орындаудың шарты болып табылады, ал дәретсіз намаз жарамсыз болады.

Уәжіп – бұл орындалуы Құран мен Сүннетте бекітілген, алайда оны *рүкін* немесе **шарт** (санатына) жатқызатын куәлікке (*дәлил*) ие болмаған кез келген бұйрық. **Уәжіп** санатына жататын амалдарды істеген адам осы үшін Аллаһтан сый-сауап алады, ал орынды себепсіз оларды орындаудан бас тартатын адам Оның жазасына ұшырайды.

Фард сөзі *уәжіп* сөзінің синонимі болып табылады. Осы екі санаттың арасында терминологиялық айырмашылықтың бар екендігіне нұсқайтын куәлік жоқ.

Сүннет – бұл Пайғамбар ﷺ тұрақты түрде немесе барынша жиі жасаған, бірақ оларды (мұсылмандар үшін) міндетті етпеген амалдар. **Сүннет** санатына жататын амалдарды орындайтын адам осы үшін Аллаһтан сый-сауап алады, ал оларды орындаудан бас тартушы Аллаһ тарапынан жазаланбайды әрі ол сөгіс білдіріуге лайықты емес.

Ал кейбір соқыр еліктеушілер (*муқаллидтер*) Пайғамбарға ﷺ теліп келтіретін «Менің қандай да бір сүннетімді қалдырғанға шапағатым болмайды» деген хадиске келер болсақ, оны Аллаһ Елшісінің ﷺ сөзі деп айту негізсіз. Бұл олай емес, әрі Пайғамбарға ﷺ ол айтпаған сөзді телу қауіпінен сақ болу үшін, бұл хадисті оған телуге болмайды. Өйткені ол: «*Кім маған әдейі өтірік жапсырса – Отта өз орнын алады*», - деп айтқан.

Кітапты жазу барысында мен кең таралған төрт мазһабтың қайсыбірін болса да ұстанбағанымды қоса айту қажет. Ақиқатында, осыда мен Пайғамбардан ﷺ жеткен кез келген сахих хадисті қабылдау (әдіснамасын) ұстанатын, сол себепті де, бұл туралы әрбір мазһабтың әділ ғалымдары куәлік еткендей, олардың мазһабы басқа мазһабтарға қарағанда ең мығым болған хадис білгірлерінің жолына ілестім. Олардың арасында: «Ендеше, егер олар (яғни хадис білгірлері) Пайғамбардың ﷺ нағыз мирасқорлары және оның Заңының (*Шаригатының*) шынайы көмекшілері болса, қалайша өзгеше болуы мүмкін?! Аллаһ бізді олармен бірге (Қиямет күні) жинасын және біздің (жүрегімізге) оларға деген махаббатты салсын және өлім сәтімізге дейін оларға ілесуімізді нәсіп етсін», - деп айтқан ханафи мазһабының өкілі, ғалым Абу әл-Хасанат әл-Лукнауи әл-Ханафи бар.

(Мына шумақтарды) айтқан имам Ахмадты Аллаһ Өзінің рахметіне бөлесін:
Мұхаммад пайғамбардың діні - хадистерде,
Жігіт үшін ең жақсы сәйгүліктер – асарларда;
Хадис пен оның білгірлерінен бет бұрма,
Өйткені жеке тұжырым – түн, ал хадис – бұл күн.
Кейде күн барынша жарқырап тұрса да,
Бозбала Тура жолдан хабарсыз болуы да мүмкін!

Дамаск

Һижра бойынша 26-сафар 1392 жыл
Мұхаммад Насыруддин әл-Әлбани

Қағбаға жүзді қарату

1. Сіз, уа, мұсылман, намазға тұрғаныңызда, қай жерде болсаңыз да, парыз намаздарында да, нәпіл намаздарында да жүзіңізді Қағбаға қаратыңыз. Бұл – онсыз намаз жарамсыз болатын, оның тіректерінің (*рүкіндерінің*) бірі.

2. Қыблаға жүзді бұру міндеттілігі (қатты қорқыныштың әсерімен) намазды орындап жатқан және ауыр шайқасқа (қатысып) жатқан жауынгерге қатысты емес.

• Бұл науқас адамға, сондай-ақ кемедегі, машинадағы немесе ұшақтағы адамға қатысты емес, егер ол намаздың уақыты (ол Қыбланың бағытын нақты анықтай алатын жерге жеткенше) өтіп кететінінен қауіптенсе.

• Бұл мініс жануарында немесе кез келген көлікте бара жатып, нәпіл немесе үтір намазын орындайтын адамға қатысты емес. Алайда ол намазды ашатын *тәкбірді* айтқанда, оны (миніс жануарын, немесе жүзін – ауд. (қаз)), мүмкіндік болса, Қыбла жаққа бұрғаны абзал, ал кейін жүзін өзі жүріп бара жатқан кез келген жағына қарата берсе болады.

3. Қағбаны көріп тұрған кез келген адам (намазда) оған жүзін қаратуға міндетті. Ал оны көрмей тұрған адам (намазда) оған қарай бет бұруға міндетті.

Қателікпен Қағбадан өзге жаққа қарай орындалған намаздың үкімі:

4. Егер адам күннің бұлтты болуына немесе әлдебір басқа себептерге байланысты алдын ала (Қыбла жақты табуға) тырысқан бола тұра намазды Қыбадан өзге жаққа қарай орындаған болса, онда оның намазы дұрыс болады әрі ол оны қайта орындауға міндетті емес.

5. Егер намаз орындаушыға қандай да бір сенімді адам келіп, Қыбланың дұрыс жағын нұсқаса, ол бірден оған бет бұруы керек, әрі осы орайда оның намазы дұрыс болып қала береді.

I. Намазда тік тұру (әл-қиям)

6. Намазды тұрып орындау керек. Бұл намаздың тірегі (*рүкіні*) болып табылады. Бұған жатпайтын (жағдайлар келесідей):

- (Қатты қорқыныштың әсерімен) және ауыр шайқасқа (қатысып жатып) намаз орындап жатқан адам. Оған мініс көлігінің үстінде намаз оқуға рұқсат етіледі. Науқас адамға да (егер ол тұра алмаса) намазды тұрып орындамауға рұқсат етіледі: ол намазды отырып орындай алса, онда отырып орындайды, ал егер (отырып та) орындай алмаса, онда жамбастап (жатып) орындайды. Нәпіл (не көлік үстіндегі) намазды орындаушы адам, егер қаласа оны отырып, рукуғтары мен сәжделерін басын ию арқылы ишара жасап, орындай алады. Тура соны ауру адам да жасай алады. Сәжде жасауды ишара еткендегі бас ию рукуғты ишара еткендегі бас июден төмендеу болуға тиіс.

7. Намазды отырып орындайтын адамның өз алдына үстіне сәжде жасау үшін ыңғайластырып жерден биік етіп бір зат қоюына тыйым салынады. Егер ол маңдайын жерге тигізуге мүмкіндігі болмаса, онда, бұл туралы жоғарыда айтылғандай, сәжде жасағанда басын рукуғ жасағаннан төмендеу июі керек.

Кеде және ұшақта орындалатын намаз туралы:

8. Парыз намаздарын кедеде де, ұшақта да орындауға рұқсат етіледі.

9. Егер намаз орындаушы адам құлап қалудан қауіптенсе, онда кедеде және ұшақта намазды отырып оқуына болады.

10. Кәріліктің немесе дененің әлсіздігі себебімен намаздың қиямында таяққа сүйеніп тұруға рұқсат етіледі.

(Намазда) тұрып оқуды да, отырып оқуды да қоса жасау:

11. Түнгі нәпіл намазды ешбір себепсіз тұрып немесе отырып орындауға, сондай-ақ осы екеуін де қоса істеуге рұқсат етіледі. Мысалы, адам намазды Құран оқыған кезінде отырып орындап, рукуғ жасаудан алдын тұруына және Құранның қалған аяттарын тұрып аяқтауына, содан соң рукуғ және сәжде жасауына, ал содан соң екінші ракағатта тура солай істеуіне болады.

12. Егер адам намазды отырып оқитын болса, аяқтарын айқастырып немесе өзіне ыңғайлы кез келген кейіпте отыруы керек.

Намазды аяқ киімде орындау туралы:

13. Намазды жалаң аяқ күйде де, аяқ киіммен де орындауға рұқсат етілген.

14. Адамға қайсысы ыңғайлырақ болуына байланысты, намазды кейде жалаң аяқ күйде, ал кейде аяқ киімде орындаған бәрінен жақсырақ болады. Алайда адам намаз орындау үшін арнайы түрде аяқ киім киюмен немесе аяқ киімді шешумен өзіне ауыртпалық салмауы керек: егер ол жалаң аяқ жүрген болса, онда намазды жалаң аяқ оқысын, ал егер ол аяқ киіммен жүрген болса, онда, егер оны шешіп тастауға мәжбүрлейтін ешқандай себептер болмаса, аяқ киіммен намаз оқысын.

15. Егер адам аяқ киімін шешсе, ол оны оң жағына қоймауы керек. Егер оның сол жағында намаз орындаушылардан ешкім болмаса, ол оны сол жағына қоюы керек. Егер оның сол жағында да намаз орындаушылар болса, ол аяқ киімін екі аяғының арасына қоюға тиіс.⁷⁰⁷ Пайғамбардың ﷺ бұл бұйрығы жайында хадистерде сенімді түрде жеткізіледі.

Мінбер үстінде орындалатын намаз туралы:

16. Имам адамдарға намазды үйрету мақсатында оны қандай да бір төбешік болып тұрған орында, мысалы, мінберге шығып орындаса болады. Сондықтан да ол осы орынға тұрып, тәкбір айтуы, Құран оқуы, сол жерде тұрып рукуғ жасауы, содан соң арқамен (Қыблаға теріс бұрылмай – аудармашыдан.) төмен түсіп, мінбердің іргесіндегі жерге сәжде жасауы, содан соң қайтадан оған шығуы керек. Екінші ракағатта ол бірінші ракағатта істегендерін қайталайды.

Намаз орындаушының алдында сутраның (бөгеттің) болуы міндетті екені және оның сутраға жақын тұруы туралы:

17. Намаз мешітте, не басқа жерде орындалатынына, мешіт үлкен, не кіші болатынына қарамастан, оны *сутраға* қарап орындау керек. Бұған негіз – Пайғамбардың ﷺ: *«Намазды тек сутраға қарап орындаңдар әрі ешкімге алдыларыңнан кесіп өтуге рұқсат етпеңдер, ал егер ол (мойынсұнудан) бас тартса, онда онымен соғысыңдар, өйткені оның жанында серігі, - яғни шайтан, - бар»,* – деген хадисі.

18. Намазды *сутраға* жақын тұрып орындау керек, өйткені мұны Пайғамбар ﷺ бұйырған.

19. Пайғамбардың ﷺ сәжде жасайтын орыны мен ол соған қарап намаз оқыған қабырғаның арасындағы қашықтық бір қой жүріп өтетіндей болған. Осылай істейтін адам намаз орындаушының *сутраға* жақын тұруына қатысты міндеттемені орындаған болады.⁷⁰⁸

707 Бұл жерде адам аяқ киімін алдына қоюы дұрыс емес екендігі түспалданып тұр. Бұл әдепті көпшілік мұсылмандар бұзып жатады, нәтижесінде, олар өз аяқ киімдеріне қарап намаз орындап жатқанын көруге болады!

708 Осыдан бізге Сирияның мен көрген және басқа (елдердегі) мешіттеріндегі адамдардың мешіттің дәл ортасына, қабырғадан немесе бағанадан алыс тұрып намаз орындаулары Пайғамбардың ﷺ бұйрығына деген салғырттық таныту болып табылатыны мәлім болды.

Сутраның биіктігі туралы:

20. *Сутра* жерден шамалап бір немесе екі қарыстай биік болуы керек, өйткені Пайғамбар ﷺ: «Егер сендерден біреулерің өз алдына ер тоқымның⁷⁰⁹ артқы жағындай бір нәрсе қойса, намазын орындай берсін де, оның арғы жағынан өтетіндерге көңіл бөлмесін», - деген.

21. Сутраға тікелей бет бұру қажет, өйткені бұл туралы (Пайғамбардың ﷺ сутраға қарап намаз оқу керектігі туралы айқын бұйрығы айғақ болады. Сутраға қарап намаз орындамау мақсатында, одан оңға немесе солға қарай ауытқудың (шариғатта) негізі жоқ.

22. Жерге қадалған таяққа немесе сол сияқты затқа, сондай-ақ талға, көрпелің астында жатқан әйеліңе, жануарға, тіпті ол түйе болса да, қарап намаз орындауға болады.

Қабірлерге қарап намаз орындауға тыйым салынғандығы туралы:

23. Қабірлерге қарап намаз орындауға үзілді-кесілді тыйым салынады, тіпті ол пайғамбардың немесе басқа біреудің қабірі болса да.

Тіпті Меккедегі әл-Харам Мешітінде де (әл-Мәсжид әл-Харам) намаз орындаушының алдынан кесіп өтуге тыйым салынғандығы туралы:

24. Егер намаз орындаушы сутраға қарап намаз оқып тұрған болса, оның алдынан кесіп өтуге тыйым салынады⁷¹⁰. Осы тыйымға қатысты Меккедегі әл-Харам Мешіті мен өзге кез келген мешіттің айырмашылығы жоқ. Пайғамбардың ﷺ: «Егер намаз орындаушының алдын кесіп өтетін адам өзіне қандай (күнәны) жүктеп жатқанын білсе, оның алдынан кесіп өткенге қарағанда өз орнында қырық (...) тұру жақсырақ екендігін (түсінер) еді!», - деген хадисінің жалпы мағынасынан шыға келе, бұл тыйым барлық мешіттерде күшке ие. Бұл (тыйым) намаз орындаушы мен ол сәжде жасайтын орынның арасынан кесіп өтетін адамға қатысты.⁷¹¹

709 Ер тоқымның (рәхл) артқы жағының қыры ('амуд) меңзеліп тұр. «Рәхл» деген сөзбен бұл жерде түйенің ер тоқымы аталып тұр, өйткені аттың ер тоқымын білдіру үшін *сарж* сөзі қолданылады. Осы хадис (сутраны белгілеу үшін) жерге сызық сызу жеткілікті еместігіне нұсқайды, ал осыған қатысты жеткізілетін хадис әлсіз болып табылады.

710 Яғни намаз орындаушы мен сутраның арасын кесіп өтуге тыйым салынады – аудармашының ескертпесі.

711 Ал Пайғамбар ﷺ Хашийат әл-Матафта *сутрасыз* намаз орындағаны, әрі адамдар оның алдын кесіп өткендігі туралы хадиске келер болсақ, ол сахих (сенімді) емес. Осы орайда онда адамдар Пайғамбар ﷺ мен ол сәжде жасаған орынның арасын кесіп өткендігі туралы тіпті айтылмайды.

Намаз орындаушы адам тіпті Меккедегі әл-Харам Мешиітінде болса да адамдарға өз алдынан кесіп өтуге тыйым салуға міндетті екендігі туралы:

25. Сутраны бөгет жасап алып, намаз орындап тұрған адамға өзінің алдын кімге болсын кесіп өтуге рұқсат етуіне тыйым салынған. Бұл (тыйым) жоғарыда келтірілген «...*әрі ешкімге алдарыңнан кесіп өтуге рұқсат етпеңдер...*» деген хадистен де, Пайғамбардың ﷺ мына сөздерінен де келіп шығады: «Егер сендерден біреу намазды бөгет (сутра) болып табылатын нәрсеге (қарап) орындай бастаса, ал біреу (сол кезде) оның алдынан кесіп өткісі келсе, (намазды орындаушы) оны итеріп жіберсін [әрі оны барыңша тоқтатуға тырыссын] және егер ол (бағынудан) бас тартса, онымен шайқассын⁷¹², өйткені ол – шайтан!»

Намаз орындаушы өзінің алдынан біреудің кесіп өтпеуіне кедергі жасау үшін (сутраға қарай) жылжуы қажет екендігі туралы:

26. Адамға өзінің алдынан өз әрекеттері үшін жауапкершілікке тартылмайтынның, мысалы, жануардың немесе жас баланың өтуіне кедергі жасау үшін алға қарата бір-екі қадам жылжуына және сол арқылы оны өзінің артынан өтуге мәжбүрлеуге рұқсат етіледі.

Намазды бұзатын нәрселер туралы:

27. Намаз орындаушының алдындағы *сутра* маңызының ұлылығы соншалықты, егер біреу намаз орындаушының алдынан өтсе де, сутраның болуы себепті оның намазы бұзылмайды. Ал сутрамен бөгет жасап алмаған адамның намазы, егер оның алдынан (етеккірі келетін) әйел, есек немесе қара ит өтсе, жарамсыз болады.

II. Ниет

28. Намаз орындаушының намаз орындауға кірісу туралы ниеті болуы қажет. Ол намаздың *шарты* және тірегі (*рүкіні*) болып табылады. Бесіннің немесе екінтінің парыз намазын немесе тиісті қосымша (*сүннет*) намазын орындауға деген ниет адамның жүрегінде болуға тиісті. Ал ниетті тілмен айтуға келер болсақ, бұл Сүннетке қайшы келетін дінге енгізілген жаңалық (бидғат) болып табылады, әрі бұл туралы адамдар оларға ілесетін бірде-бір имам айтпаған.

III. Тәкбір

712 Яғни қаттырақ итеріп жіберсін – аудармашының ескертпесі.

29. Кейін адам: **الله أكبر** «Аллаһу Әкбар («Аллаһ Ұлы!»)», - деп, намазға кірісуі қажет.

Пайғамбардың ﷺ «**Намаздың кілті – дәрет, оған кіру – тәкбір**⁷¹³, ал одан шығу – таслим!» деген хадисіне сәйкес бұл намаздың тірегі (**рүкіні**) болып табылады.

30. Намаз орындаушы, тек егер ол имам болмаса, әр намазда тәкбір айтқан кезінде дауысын көтермеуге тиіс.

31. Қажетті болған жағдайда, мысалы, имам науқас болып, оның дауысы (көпшілікке естілмейтіндей – ауд. (қаз.)) әлсіз болатын, немесе оның артында өте көп адамдар намаз орындап тұрған жағдайларда, имам айтқан тәкбірді *муәзін* (азаншы) адамдарға (дауыстап) жеткізуге рұқсат етіледі.

32. Имамға ұйып тұрған адам имам **тәкбір** айтқанға дейін **тәкбір** айтпауы керек.

Екі қолды көтеру әрі осыны қалай істеу керек екендігі туралы:

33. Екі қолды кейде тәкбірді айтумен бір мезетте, кейде тәкбірге дейін, ал кейде оны айтқаннан кейін көтеру керек. Мұның барлығы Сүннетте сенімді түрде бекітілген.

34. Екі қолды саусақтардың арасын ашып ұстаған күйде көтеру керек.

Екі қолды иықтың деңгейіне дейін, ал кейде құлақтың ұштарына дейін көтеру керек.⁷¹⁴

35. Кейін тәкбір айтқан бойда бірден оң қолды сол қолдың үстіне қою керек. Барлық пайғамбарлардың (оларға Аллаһтың сәлемі болсын) Сүннеті осындай, әрі Аллаһтың Елшісі ﷺ осыны өз сахабаларына бұйырды! Бұл кейіпте қолдарды екі жамбасқа түсіріп ұстауға болмайды.

36. Оң қолды сол қолдың алақанына және білегіне қою керек.

37. Кейде оң қол сол қолды қысып тұрады.⁷¹⁵

Қолды қоятын жер:

38. Қолды тек көкірекке қою керек. Осыда ер мен әйелдің арасында айырмашылық жоқ.⁷¹⁶

713 Сөзбе-сөз «**тәкбір** оны тыйым салынған (**харам** етеді)», бұл намазды орындау кезінде Аллаһ істеуге тыйым салған (**харам** еткен) барлық іс-әрекеттерді меңзейді, «ал **таслим** оны рұқсат етілген (**халал**) етеді», бұл намаздан тыс рұқсат етілетін барлық нәрселер сияқты.

714 Ал екі қолдың бас бармақтарын құлақтың сырғашықтарына тигізуге келер болсақ, бұған Сүннетте ешқандай негіз жоқ. Менің ойымша, бұл шайтанның азғыруынан (**уәсуәсәдан**) туындаса керек.

715 (Мұсылмандардың) соңғы ұрпақтарынан шыққан кейбір ғалымдар құптайтын (оң қолды сол қолдың үстіне қою) мен (сол қолды оң қолмен қысып ұстауды) бір мезгілде қоса істеудің (шариғатта) негізі жоқ.

39. Оң қолды белге қоюға болмайды.

Мойынсұнушылық таныту және көзді сәжде жасайтын орынға қарату:

40. Намазда мойынсұнушылық танытып тұру қажет әрі намаз орындаушының көңілін бөлетін, мысалы, әшекейлер мен оюлар сияқты барлық нәрседен аулақ болу керек. Тамақ тартылып қойылғанда немесе намаз орындаушыны кіші немесе үлкен қажеттілік қысып жатқанда намаз оқымау керек.

41. Намазда тұрғанда адам сәжде жасайтын орнына қарауы қажет.

42. Ол оңға да, солға да қарамауы керек, өйткені жан-жаққа қарау – бұл шайтанның оның намазынан ұрлайтын үлесі.

43. Намаз орындаушы көзін аспанға қаратуына тыйым салынады.

Намаздың басында оқылатын Аллаһқа жалбарыну сөздері (ду'а әл-истифтах):

44. Кейін Пайғамбардан ﷺ сахих түрде жеткен кейбір дұғаларды оқуға кірісу қажет. Көп дұғалардың ішіндегі ең танымалы келесі дұға:

«سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ! وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ ، وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ».

«Субханә-кә, Аллаһумма, уә бихамди-кә, уә тәбәрака-сму-кә уә та'ала жәдду-кә уә ла иләһа ғәйру-кә».

«Сені пәктеп дәріптеймін, уа, Аллаһ, және Саған мақтаулар болсын, Сенің Есімің құтты, Сенің Ұлылығың бәрінен ұлы және Сенен басқа құлшылыққа лайықты құдай жоқ!»

Намаздың басында Аллаһқа жалбарыну сөздерін айту Сүннетте бекітілген, сондықтан да мұны орындау қажет.⁷¹⁷

V. Құран оқу

45. Кейін қуылған шайтанның кесірінен Аллаһтан пана тілеу керек (*исти'аза*). Бұл міндетті (*уәжіп*) болып табылады. Кім мұны істемесе, күнә жасайды.

46. Сүннет бойынша кейде былай деп айту қажет:

«أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ مِنْ هَمْزِهِ وَنَفْخِهِ وَنَفْثِهِ».

«Ә'узу би-Лләһи мин әш-шайтан әр-ражим: мин һамзи-һи, уә нәфхи-һи, уә нәфси-һи».

«Қуылған шайтаннан: оның (естен айыратын) азғыруынан, (ол көкейге салатын) менмендіктен және (бос, бұзық) өлеңдерден Аллаһқа сыйынамын».

47. Ал кейде былай айту керек:

716 Қолдарды көкіректің үстінен өзге жерге қою (шариғи тұрғыдан) әлсіз және негізсіз болып табылады. Қз.: № 2 қосымша.

717 Кім намаздың басында оқылатын қалған дұғалармен танысқысы келсе, «Пайғамбар ﷺ намазының суреттемесі» кітабын қарасын.

«أَعُوذُ بِاللَّهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ مِنْ هَمْزِهِ وَنَفْخِهِ وَنَفْثِهِ».

«Ә'узу би-Лләһи ссамии-л 'алими мин әш-шайтан әр-ражим: мин һамзи-һи, уә нәфхи-һи, уә нәфси-һи».

«Барлық нәрсені Естуші және барлық нәрсені Білуші Аллаһқа қуылған шайтаннан: оның (естен айыратын) азғыруынан, (ол көкейге салатын) менмендіктен, және (бос, бұзық) өлеңдерден Аллаһқа сыйынамын».

48. Кейін Құран дауыстап оқылатын намаздарда да, Құран іштей оқылатын намаздарда да іштей:

«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ»

«Бисми Лләһи рахмани рахим», - деп айту керек (мағынасы: «Аса Мейірімді, ерекше Рахымды Аллаһтың атымен»), бірақ дауыстап емес.

«Әл-Фатиха» сүресін оқу:

49. Кейін «Әл-Фатиха» сүресін, осы (сүренің) бір бөлігі болып табылатын «Бисми Лләһи рахмани рахим» сөздерімен қоса оқу керек. «Әл-Фатиханы» оқу намаздың (рүкіні) болып табылады. Егер намазда бұл сүре оқылмаса, намаз жарамсыз болады. Араб еместер бұл сүрені араб тілінде жаттап алулары қажет.

50. Оны есінде сақтап қала алмайтын адамға мына сөздерді айтуға рұқсат етіледі:

«سُبْحَانَ اللَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ، وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ».

«Субханә Лләһи, уәл хамду ли Лләһи, уә лә иләһа иллә Лләһу, уә Аллаһу Әкбар, уә лә хаулә уә лә қуууата иллә-биЛләһ».

(Мағынасы: «Аллаһ Пәк! Және Аллаһқа мадақ! Және Аллаһтан басқа құлшылыққа лайықты ешбір құдай жоқ! Аллаһ Ұлы! Және Аллаһтан басқа ешкімде Күш те, Қуат та жоқ!»)

51. Бұл сүренің аяттарын ырғақпен, әрбір келесі аяттың алдында тоқтап-тоқтап оқу сүннет болып табылады. Сондықтан да:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

«Бисми Лләһи рахмани рахим», - деп оқу (мағынасы: «Аса Мейірімді, ерекше Рахымды Аллаһтың атымен!»), содан соң тоқтау, содан соң:

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

«Әлхамду лиЛләһи раббил 'аләмин», - деп оқу керек (мағынасы: «Барлық мадақ пен мақтаулар әлемдердің Раббы – Аллаһқа тән!»); кейін тоқтап, содан соң:

الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

«Әр-Рахмани-р-Рахим», - деп (мағынасы: «Аса Мейірімді, Ерекше Рақымдыға»), тоқтап, кейін:

مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ

«Мәәлики йауми ддин», - деп (мағынасы: «Қиямет Күннің Патшасына (Иесіне)»), әрі осы үлгімен сүренің соңына дейін оқуы керек.

Пайғамбар ﷺ дәл осылай, келесі аяттың алдында үзіліс жасап, алдыңғы аятты кейінгі аятқа, тіпті ол онымен мағыналық жағынан байланысты болса да, қоспай оқыған.

52. «Мәәлики йауми-ддин», - деп те, - «Мәлики йауми-ддин», - деп те оқуға рұқсат етілген.

Имамға ұйып намаз орындаушының «әл-Фатиханы» оқуы:

53. Имамға ұйып намаз орындаушы адам «әл-Фатиханы» имам намазды дауыстап оқымайтын намаздарда оқуы керек. Құран дауыстап оқылатын намаздарда, егер (ұйып) намаз орындайтын адам имамның оқығанын естімейтін болса, немесе имам «әл-Фатиханы» оқып болған соң оның артында тұрғандар осы сүрені оқуы үшін біраз тоқтап тұратын болса, осылай істеу керек. Дегенмен, біз бұл үзіліс Сүннетте сенімді түрде бекітілмеген деп санаймыз.⁷¹⁸

«Әл-Фатихадан» кейін (Құранның) басқа сүрелерін оқу:

54. Алғашқы екі ракағатта, тіпті жаназа намазында да (*саләт әл-жаназа*), «әл-Фатихадан» кейін Құраннан қандай да бір сүрені немесе бірнеше аяттарды оқу Сүннет болып табылады.

55. Кейде Құранды ұзақ оқу керек, ал кейде, намаз орындаушы сапарда болса, немесе жөтелсе, немесе ауырса, немесе балалардың жылағанын естісе, оның оқылуын қысқарту керек.

56. Құранды оқудың ұзақтығы орындалып жатқан намазға қарай әртүрлі болуы мүмкін. Таң (*әл-фажр*) намазында Құран оқу бес уақыт парыз етілген өзге намаздардан ұзақтау. Таң намазынан кейін бесін (*әз-зухр*) намазындағы (Құран) оқу ұзақтау болады, содан соң – екінгі (*әл-‘аср*) намазындағы, кейін құптан (*әл-‘иша*), ал содан соң, жиі жағдайда ақшам (*әл-мәғриб*) намазында.

57. Түнгі нәпіл намазында Құран оқу барлық намаздардың ішіндегі ең ұзаққа созылатыны болып табылады.

58. Сүннетке сәйкес Құранды бірінші ракағатта екінші ракағатқа қарағанда ұзақтау оқу керек.

718 Мен осы үзілісті рұқсат етілген деп санайтындардың дәлелдерін және оларды теріске шығаруды «Силсиләт әл-Ахадис әд-Даифа» (№ 546–547) кітабында келтірдім.

59. Намаздың соңғы екі ракағатындағы Құран оқуды алғашқы екі ракағатқа қарағанда екі есе қысқа ету керек.⁷¹⁹

«Әл-Фатиханы» әр ракағатта оқу туралы:

60. «Әл-Фатиханы» әр ракағатта оқу керек.

61. Сондай-ақ соңғы екі ракағатта «әл-Фатихадан» соң кейде (Құраннан) қосымша бір нәрсе оқу да Сүннет болып табылады.

62. Имам Құранды Сүннетте жеткізілген уақыттан ұзағырақ оқуына болмайды, өйткені сонысымен ол өзіне ұйып намаз орындаушыларға, мысалы, кәрі немесе ауру кісілерге, емізулі әйелдерге, немесе әлдебір нәрсеге мұқтаж болып тұрған адамдарға қиындық туғызады.

Намазда Құранды дауыстап және іштей оқу туралы:

63. Құран таң намазында, жұма намазында, екі Айт намаздарында, жаңбыр тілеу намазында, күн тұтылғанда орындалатын намазда, сондай-ақ ақшам мен құптан намазының алғашқы екі ракағаттарында даустап оқылады. Бесін мен екінті намаздарында, ақшам намазының үшінші және құптан намазының соңғы екі ракағаттарында Құран іштей оқылады.

64. Құран іштей оқылатын намаздарда имамға кейде кейбір аяттар (оның жанында тұрғандарға) естілетіндей етіп оқуына рұқсат етіледі.

65. Ал *үтір* намазында және түнгі нәпіл намазында Құран оқуға келер болсақ, ол кейде іштей оқылады, ал кейде дауыстап та оқыла береді. Осы орайда Құранды орташа (қатты да емес, өте жай да емес) дауыспен оқу керек.

Құранды ырғақтап, оның барлық ережеліне сәйкес оқу («тартил»):

66. Сүннетке сәйкес Құранды ырғақтап, оның дұрыс ырғағын бұзбай, асықпай және тездетпей оқу керек. Аяттарды оқығанда әрбір әріпті анық айту керек, әрі Құранды дауыспен көркемдету қажет. Сондай-ақ Құранды әуендетіп, тәжуид ғылымының білгірлері бекіткен белгілі ережелерге сәйкес оқу керек. Аяттарды қандай да бір ойдан шығарылған үндестілікпен немесе музыкада бекітілген ережелерге сәйкес оқуға болмайды.

(Қажеттілік туындаған жағдайда) имамның есіне (Құранның аяттарын) салу туралы:

67. Егер имамның Құран оқуында қиындықтар туындап жатса, имамның артында ұйып намаз орындаушыларға оған (Құранның тиісті аяттарын) айтып, есіне түсіруіне рұқсат етіледі.

719 Толығырақ «Пайғамбар ﷺ намазының сипаттамасы» кітабын қараңыз.

VI. Рукуғ

68. Намаз орындаушы Құран оқуды аяқтағанда тыныстап алу үшін азғантай тоқтап алуы қажет.

69. Кейін, бұл «*Намазды ашатын тәкбір (такбират әл-ихрам)*» тарауында түсіндірілгеніндей, екі қолын көтеруі және

70. *Тәкбір* айтуы қажет. Бұл уәжіп болып табылады.

71. Кейін барлық сүйектер тұрақты кейіпке келетіндей, ал дененің әрбір мүшесі өз тиісті орнын табатындай етіп рукуғ жасау керек. Бұл намаздың (*рүкіні*) болып табылады.

Рукуғты қалай жасау керектігі жайында:

72. Екі қолды екі тізеге нығыз тіреп, саусақтармен тізелерді қысып ұстағандай етіп олардың арасын ашып қою керек. Мұның барлығы міндетті (*уәжіп*) болып табылады.

73. Арқаны түп-түзү, егер үстіне су құйса ол оның үстінде тұратындай етіп тегіс ұстау қажет. Бұл міндетті (*уәжіп*) болып табылады.

74. Басты түсірмеу де, көтермеу де керек. Ол арқамен бірдей тұруы керек.

75. Шынтақтарды бүйірлерден екі жаққа қарай керіп ұстау керек.

76. Рукуғ жасаған кезде:

«سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ»

«Субханә Рабби-ль-‘Азым, - деп үш, не одан көбірек рет айту керек» (мағынасы: «*Менің Ұлы Раббым Мұңсыз Пәк!*»⁷²⁰).

Намаз рүкіндерінің ұзақтығы бірдей болуы туралы

77. Сүннетке сәйкес намаздың рүкіндерін олардың ұзақтығы бірдей болатындай етіп орындау қажет. Сондықтан да рукуғты, рукуғтан кейінгі тік тұруды, сәждені және екі сәжде арасындағы отырысты ұзақтығы бойынша шамамен бірдей етіп орындау қажет.

78. Рукуғ пен сәжде жасағанда Құраннан (бір нәрселер) оқуға болмайды.

Рукуғтан бой түзеу:

79. Кейін рукуғтан бой түзеу керек. Бұл намаздың тірегі (рүкіні) болып табылады.

80. Рукуғтан бой түзегенде:

⁷²⁰ Намаздың осы тірегін (рүкінін) орындау кезінде айтылатын Аллаһты еске алатын басқа сөздер де бар. Олардың кейбіреулері ұзын, кейбіреулері орташа, ал кейбіреулері қысқа. Толығырақ «Пайғамбар ﷺ намазының сипаттамасы» кітабының тиісті тарауын қараңыз.

«سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ»

«Сами'а-Ллаһу ли-ман хамидаһ, - деп айту керек (*мағынасы: «Аллаһ Оны мадақтағанды естісін!»*). Бұл міндетті (*үәжін*) болып табылады.

81. Рукуғтан бой түзегенде жоғарыда көрсетілген үлгімен екі қолды көтеру керек.

82. Кейін әрбір сүйек өз орнын тапқанғанда дейін түзу және қимылдамастан тұру қажет. Бұл намаздың тірегі (*рүкіні*) болып табылады.

83. Осы тұрыста:

«رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ»

«Рабба-на, [уа] лә-кә-л-хамд», - деп айту керек («*Раббымыз, [және] Саған мақтау-мадақ болсын!*»⁷²¹).

Бұл әрбір намаз орындаушы үшін міндетті (*үәжін*) болып табылады⁷²², тіпті ол имамға ұйып намаз орындап тұрса да, өйткені бұл сөздер тік тұру кезінде айтылатын Аллаһты еске алу сөздері болып табылады. Ал «Сами'а-Ллаһу ли-ман хамидаһу» (*тасми'*) сөздеріне келер болсақ, олар рукуғтан бой түзегенде айтылатын Аллаһты еске алу сөздері болып табылады.

84. Жоғарыда ескертілгендей, бұл тұрыс ұзақтығы бойынша шамамен рукуғ жасау уақытымен тең болуға тиіс.

VII. Сәжде

85. Кейін тәкбір айту керек. Бұл міндетті (*үәжін*) болып табылады.

86. Кейде (сәжде жасаудан алдын) қолды көтеру керек.

Сәждені екі қолға сүйеніп жасау туралы:

87. Кейін (жерге) алдымен екі қолды, содан соң екі тізені қойып, екі қолға сүйеніп сәжде жасау керек. Аллаһтың Елшісі ﷺ осылай істеуді бұйырды. Оның өзі де осылай жасайтын әрі алдымен алдыңғы тізелерін қойып шөгетін түйе сияқты сәжде жасауға тыйым салатын.

88. Намаз орындаушы адам сәжде жасағанда, - ал бұл намаздың тірегі (*рүкіні*) болып табылады, - екі алақанына сүйенуі әрі оларды ашып ұстауы қажет.

89. Саусақтарды бір-біріне тығыз ұстап,

90. Оларды Қыбла жаққа қарату керек.

91. Екі алақанды иықтың денгейіне қою керек.

92. Ал кейде екі алақанды құлақтың тұсына қою керек.

721 Осы кейіпте айтылатын өзге де Аллаһты зікір ету сөздері бар. Толығырақ «Пайғамбар ﷺ намазының сипаттамасы» кітабының тиісті тарауын қараңыз.

722 Осы тұрыста бір қолды екінші қолдың үстіне қою туралы хадистер болмағандықтан, бұл Шариғатта бұйырылмаған. Бұл мәселенің толығырақ түсіндірмесін алуды қалайтындар «Пайғамбар ﷺ намазының сипаттамасы» кітабының түпнұсқасына (әл-Әсә) жүгінулеріне болады.

93. Білектерді жерден көтеріп ұстау қажет; бұл міндетті (уәжіп) болып табылады, әрі оларды ит сияқты (жерге) төсеп ұстауға болмайды.

94. Мұрын мен маңдайды жерге тығыз қою керек. Бұл намаздың тірегі (*рүкіні*) болып табылады.

95. Сондай-ақ екі тізені де жерге тіреу қажет.

96. Тура осы екі аяқтың саусақтарына да қатысты.

97. Екі табанды тік қою керек. Мұның барлығы міндетті (*уәжіп*) болып табылады.

98. Екі аяқ саусақтарының ұштарын Қыбла жаққа қарату керек.

100. Табандарды бір-біріне қысып ұстау керек.

Сәжде жасау кезінде бірқалыптылықты сақтау туралы:

101. Сәжде жасау кезінде жерге тиетін барлық дене мүшелеріне: маңдай мен мұрынға, екі алақанға, екі тізеге және аяқтың саусақтарына - бірдей сүйеніп, бірқалыптылықты сақтау қажет.

102. Сәжденің бірқалыптылығының бір бөлігі онда толық тыныштық сақтау болып табылады. Сәжде жасау кезінде осындай тыныш кейіпте болу да намаздың тірегі (*рүкіні*) болып табылады.

103. Сәжде жасаған кезде:

«سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى»

«Субханә Рабби-л-А'лә», - деп үш немесе одан көбірек рет айту қажет (мағынасы: «Менің аса Жоғары Раббым Пәк!»).⁷²³

104. Осы кейіпте Аллаһқа жиі-жиі дұға етіп жалбарыну керек, өйткені оларға жауап беріледі деген үлкен ықтималдылық бар.

105. Жоғарыда сөз еткеніміздей, сәждені ұзақтығы бойынша шамамен рукуғ (жасау) уақытымен бірдей ету қажет.

106. Сәждені жердің өзіне де, оны жабатын киім, кілем, төсеніш, т.с.с. нәрселерге де жасауға рұқсат етіледі.

107. Сәжде жасау кезінде Құраннан (әлдебір нәрсе) оқуға болмайды.

Екі сәжденің арасында «ифтираш» пен «иқа'а» үлгілерімен отыру туралы:

108. Кейін тәкбір айтып, басты көтеру керек. Бұл міндетті (*уәжіп*) болып табылады.

109. Осы тұста екі қолды кейде көтеру керек.

110. Кейін әрбір сүйек өз орнын таппайынша тыныш отыру керек. Бұл намаздың тірегі (*рүкіні*) болып табылады.

⁷²³ Сәжде жасау кезінде айтылатын өзге де Аллаһты еске алу сөздері бар. Оларды «Пайғамбар ﷺ намазының сипаттамасы» кітабынан қараңыз.

111. Сол аяқты (астыңызға бүгіп) жерге төсеп, оның үстіне отырып алу керек. Бұл міндетті (*уәжіп*) болып табылады.

112. Оң аяқтың (табанын) тік қою керек.

113. Ал оның саусақтарын Қыблаға қарату керек.

114. Кейде екі табанға және олардың саусақтарына сүйеніп, «*иқа'а*» үлгісімен отыруға да болады.

115. Осы отырыста:

«اللَّهُمَّ! اغْفِرْ لِي، وارْحَمْنِي، واجْبُرْنِي، وارْفَعْنِي، وارْزُقْنِي».

«Аллаһумма, *ғфир* ли, *уа-рхам-ни*, *уа-жбур-ни*, *уа-рфа'-ни*, *уа'афи-ни*, *уа-рзу-қни*», - деп айту керек (мағынасы: «*Уа, Аллаһ, мені кешір және рақым ет, және маған күш бер, және менің дәрежемді көтер, және мені ғафу ет, және маған ризық бер!*»).

116. Немесе намаз орындаушы қаласа, былай деп айтуына да болады:

«رَبِّ اغْفِرْ لِي، رَبِّ اغْفِرْ لِي»

«Рабби-ғфир ли, Рабби *ғфир* ли» (мағынасы: «*Раббым, мені кешір! Раббым, мені кешір!*»).

117. Бұл отырысты ұзақтығы бойынша шамамен сәжде (жасау) уақытымен бірдей ету керек.

Екінші сәжде:

118. Кейін: «Аллаһу Әкбар», - деп айту керек; бұл міндетті (*уәжіп*) болып табылады.

119. Кейде осы *тәкбірді* айтқанда екі қолды көтеру керек.

120. Осыдан соң екінші сәждені жасау керек; ол да намаздың тірегі (*рүкіні*) болып табылады.

121. Бұл сәждені тура біріншісіндей етіп жасау қажет.

Демалыс үшін отыру (жалсат әл-истираһа):

122. Намаз орындаушы адам екінші ракағатты орындау үшін орнынан тұрғысы келіп, екінші сәждеден басын көтергенде *тәкбір* айтуы керек. Бұл міндетті (*уәжіп*) болып табылады.

123. Осы орайда ол кейде екі қолын көтеруі керек.

124. Орнынан тұрудан бұрын сол аяқтың үстіне бойды түзеп, барлық сүйектер өз орнына келгенше тік отыру қажет.

Екінші ракағат:

125. Кейін қолмен жерге сүйеніп, қамыр илеген адам сияқты екі алақанды жұдырыққа түйіп, екінші ракағатты орындау үшін орнынан тұру керек. Бұл ракағат намаздың тірегі (*рүкіні*) болып табылады.

126. Бұл ракағат тура бірінші ракағат сияқты орындалады. Бірақ

127. Екінші ракағатта намазды ашатын дұға (*дұ'а әл-истифтах*) оқылмайды.

128. Екінші ракағатты бірінші ракағатқа қарағанда қысқалау етіп орындау қажет.

Тәшаһһуд оқу үшін отыру:

129. Намаз орындаушы адам екінші ракағатты бітірген кезде, *тәшаһһуд* оқу үшін отыруы қажет. Бұл міндетті (*уәжіп*) болып табылады.

130. Отырғанда «ифтираш» үлгісімен отыру керек. Бұл (отырыс) туралы «*Екі сәжденің арасында «ифтираш» пен «ика'а» үлгілерімен отыру туралы*» та-
рауында айтылған болатын.

131. Алайда бұл отырыста «ика'а» үлгісімен отыруға болмайды.

132. Оң алақанды оң санның үстіне қою керек, әрі осы тұста оң қолдың шын-
тағын санның үстінен керіп ығыстырмау қажет.

133. Сол алақанды ашық ұстап, сол сан мен тізенің үстіне қою керек.

134. Қолға сүйеніп, әсіресе, сол қолға сүйеніп отыруға болмайды.

Тәшаһһудты айту кезінде (оң қолдың сұқ бармағын) қимылдату және көзді соған тігу туралы:

135. Оң қолдың барлық саусақтарын жұдырыққа түю керек. Кейде оң қолдың бас бармағын ортан бармақтың үстіне қою қажет.

136. Кейде осы екі саусақтан шеңбер жасау керек.

137. Сұқ саусақты Қыблаға қарату қажет.

138. Көзді соған тігу қажет.

139. Тәшаһһудтың ең басынан бастап аяғына дейін оң қолдың сұқ бармағын қимылдатып, онымен Аллаһқа жалбарыну керек.

140. Сол қолдың бармағынмен ишара жасауға болмайды.

141. Осы айтылғанның барлығын намаз орындаушы адам әр тәшаһһудта жа-
сауы қажет.

Тәшаһһудтың түрлері және одан кейін айтылатын дұға туралы:

142. Тәшаһһуд намаздың міндетті бөлігі (*уәжіп*) болып табылады. Егер оны айтуды ұмытып кетсе, онда (*таслим* жасаудан бұрын) ол «ұқыпсыздық істегені үшін жасалатын екі қосымша (*саһу*) сәжде (*сajда әс-саһу*)» жасау қажет.

143. Тәшаһһуд іштей оқылады.

144. Тәшаһһудтың айтылу үлгісі төмендегідей:

«التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ، وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ! وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ».

«Әт-тахиййату ли-Лләһи уә-с-саләуату уә-т-таййибату. Әс-саләму ‘алә-н-нәбийи, уә рахмату Лләһи уә баракату-һу. Әс-саләму ‘аләй-на уә ‘алә ‘ибади-Лләһи-с-салихин. Әшһәду әллә иләһа иллә-Лләһу уә әшһәду әннә Мухаммадан ‘абду-һу уә расулю-һу»

(Мағынасы: «Сәлемдер, салауаттар және (барлық) игі сөздер Аллаһқа тән! Пайғамбарға⁷²⁴ сәлем және Аллаһтың рахметі мен берекеті! Аллаһтың сәлемі бізге және Оның ізгі салиқалы құлдарына болсын! Аллаһтан басқа құлшылыққа лайықты құдай жоқ екеніне куәлік беремін және Мухаммад – Оның құлы әрі елшісі екеніне куәлік беремін»).

145. Содан кейін келесідей үлгімен Пайғамбар үшін ﷺ салауаттар айтып, Аллаһқа жалбарыну керек:

«اللَّهُمَّ! صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ، وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ، وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ، اللَّهُمَّ! وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ، وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ، وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ.»

«Аллаһумма, салли ‘алә Мухаммадин, уә ‘алә әли Мухаммадин, кә-ма салләйта ‘алә Ибраһима, уә ‘алә әли Ибраһима, иннә-кә хамидун мәжид! Аллаһумма, бәрик ‘алә Мухаммадин, уә ‘алә әли Мухаммадин, кә-ма бәракта ‘алә Ибраһима, уә ‘алә әли Ибраһима, иннә-кә хамидун мәжид!».

(Мағынасы: «Уа, Аллаһ! Сен Ибраһимге және оның отбасына игілік еткеніңдей, Мухаммадқа және оның отбасына да игілік ет, шын мәнінде, Сен Аса Мақтаулы әрі Данқтысың! Уа, Аллаһ! Сен Ибраһимге және оның отбасына береке бергеніңдей Мухаммадқа және Мухаммадтың отбасына береке бер; шын мәнінде, Сен – Аса Мақтаулы әрі Данқтысың!»).

146. Қалаған адам бұл салауатты келесі қысқартылған нұсқада айтуына болады:

«اللَّهُمَّ! صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ، وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ، وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ وَبَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ، وَآلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ.»

«Аллаһумма, салли ‘алә Мухаммадин, уә ‘алә әли Мухаммадин, уә барик ‘алә Мухаммадин, уә ‘алә әли Мухаммадин, кә-ма салләйта уә баракта ‘алә Ибраһима, уә әли Ибраһима, иннә-кә хамидун мәжид!»

(Мағынасы: «Уа, Аллаһ! Сен Ибраһимге және оның отбасына игілік етіп, береке бергеніңдей, Мухаммадқа пен оның отбасына да игілік ет және Мухаммад пен оның отбасына береке бер, шын мәнінде, Сен Аса Мақтаулы әрі Данқтысың!»)

724 (Бұл сөздің 3-тараптағы) үлгісі Пайғамбар ﷺ қайтыс болған соң заңды болды. Ол туралы Ибн Мәс’удан, ‘Айшадан, Ибн әз-Зубайрдан және Ибн ‘Аббастан, Аллаһ олардың барлығына разы болсын, жеткізілетін тәшаһһуд үлгілерінде айтылады! Толығырақ менің «Пайғамбар ﷺ намазының сипаттамасы» кітабымды қараңыз.

725 Мен жазған жоғарыда аталған кітапта тәшаһһудтың басқа да сенімді үлгілері келтіріледі, ал оның осында келтірілген үлгісі ең сенімдісі болып табылады.

147. Содан соң намаз орындаушы осы *тәшаһһудта* (отырған күйде) сенімді түрде жеткен кез келген дұға арқылы Аллаһқа жалбарынуына болады.

Үшінші және төртінші ракағаттар:

148. Кейін *тәкбір* айту керек, өйткені бұл міндетті (*үәжіп*) болып табылады. Сүннетке сәйкес намаз орындаушы *тәкбірді* отырған күйінде айтуы керек.

149. Кейде бұл тәкбірді айтқанда екі қолды көтеру керек.

150. Кейін үшінші ракағатты орындау үшін орыннан тұру қажет. Ол да, одан кейінгі ракағат та намаздың тірегі (*рүкіні*) болып табылады.

151. Намаз орындаушы төртінші ракағатты орындау үшін орнынан тұрған кезде де тура осыны істейді.

152. Алайда орнынан тұрудан бұрын сол аяқтың үстіне отырып, әрбір сүйек өз орнын тапқанша денені тік түзеу керек.

153. Кейін намаз орындаушы адам екінші ракағатты орындау үшін орнынан тұрған үлгімен орнынан екі қолға сүйеніп тұруы қажет.

154. Содан соң үшінші және төртінші ракағаттарда «*ал-Фатиха*» сүресін оқу керек; бұл міндетті (*үәжіп*) болып табылады.

155. Кейде одан соң бір немесе бірнеше аяттарды оқуға болады.

Қандай да бір апат (бақытсыздық туындаған) жағдайда оқылатын Құнұт дұғасы және оның оқылу орны:

156. Сүннетке сәйкес егер мұсылмандардың басына қандай да бір қайғы-қасірет (*нәзилә*⁷²⁶) түскенде, құнұт дұғасын оқу және олар үшін Аллаһқа дұға етіп жалбарыну қажет.

157. Қандай да бір апат жағдайында құнұт дұғасын руқуғтан соң және «*Раб-ба-на, уә лә-кә-л-хамд*» («*Раббымыз, Саған мақтау-мадақ болсын!*») деген сөздерден кейін айту керек.

158. Бұл дұғаның белгілі бір бекітілген үлгісі жоқ. Ақиқатында, онда басқа түскен қасіретке байланысты сөздер арқылы жалбарыну қажет.

159. Бұл дұғаны айтқан кезде екі қолды көтеру қажет.

160. Егер намаз орындаушы адам имам болса, онда ол бұл дұғаны дауыстап айтуға тиіс.

161. Имамның артында ұйып тұрушылар бұл дұға айтылатын кезде: «Әмин», - деп айтулары қажет.

162. Намаз орындаушы адам осы дұғаны аяқтаған кезде, тәкбір айтып, сәжде жасауы керек.

⁷²⁶ «*Нәзилә*» сөзі «апат», «қасірет», «бақытсыздық» дегенді білдіреді – аудармашының ескертіпесі.

Үтір («ал-Уитр») намазын орындау кезіндегі құнұт дұғасы және оның орны мен айтылу үлгісі:

163. *Үтір* намазындағы құнұт дұғасына келер болсақ, оны тек кейде жасау қажет.

164. Бұл дұғаны, қандай да бір апатқа (*назилә*) байланысты оқылатын құнұт дұғасынан айырықша, руқуғқа дейін жасау қажет.

165. Аллаһқа келесі дұға арқылы жалбарыну керек:

«اللَّهُمَّ! اهْدِنِي فِيمَنْ هَدَيْتَ، وَعَافِنِي فِيمَنْ عَافَيْتَ، وَتَوَلَّنِي فِيمَنْ تَوَلَّيْتَ، وَبَارِكْ لِي فِيْمَا أُعْطِيتَ، وَقِنِي شَرَّ مَا قَضَيْتَ، [فـ] إِنَّكَ تَقْضِي وَلَا يُقْضَى عَلَيْكَ، وَ إِنَّهُ لَا يَذِلُّ مَنْ وَالَيْتَ، وَلَا يَعْزُزُ مَنْ عَادَيْتَ، تَبَارَكْتَ رَبَّنَا وَتَعَالَيْتَ، لَا مَنَاجَا مِنْكَ إِلَّا إِلَيْكَ».

«Аллаһумма, һди-ни фи-мән һадәйтә, уә 'афи-ни фи-мән 'афәйтә, уә тәуаллә-ни фи-мән тәуалләйтә, уә бәрик ли фи-мә а'тайтә, уә қы-ни шәрра мә қадайтә, фә-иннә-кә тақды уә лә юқда 'аләй-кә уә иннә-һу лә йазыллю мән уаләйтә уә лә я'иззу мән 'адәйтә, тәбәрактә, раббә-нә, уә та'аләйтә, уә лә мәнжә мин-кә иллә иләй-кә»

(Мағынасы: «*Уа, Аллаһ, Өзің тура жолға салған кісілердің қатарында мені де тура жолға сал. Өзің есендік берген кісілердің қатарында маған да есендік бер. Өзіңе жақын тұтқан кісілердің қатарында мені де Өзіңе жақын тұт. Берген нәрселеріңді маған берекелі ет. Мені алдын ала шешіп қойған нәрселеріңнен сақтағайсың. Расында, Сен үкім шығарасың, ал Сен туралы үкім шығарылмайды. Ақиқатында, Сен қолдаған пендең қор болмайды, ал Сен Өзіңе жау тұтқан кісі қадірлі болмайды! Уа, Раббымыз, сен Жоғары және Ұлысың! Саған жүгінуден өзге Сенен құтылу жоқ!*»).

166. Бұл дұғаны Аллаһтың Елшісі ﷺ (өзінің сахабаларына) үйретті әрі оған Пайғамбарға ﷺ салауат айтудан өзге еш нәрсе қосуға болмайды. Осылай істеуге рұқсат бар, өйткені бұл туралы сахабалардан (Аллаһ оларға разы болсын) сенімді түрде жеткізіледі.

167. Кейін жоғарыда айтылған үлгімен руқуғ және екі сәжде жасау қажет.

Соңғы тәшаһһуд және «тәуаррук» отырысы туралы:

168. Кейін соңғы *тәшаһһудты* оқу үшін отыру керек. Осы екі іс-әрекеттің екеуі де міндетті (уәжіп) болып табылады.

169. Бұл тәшаһһудта бірінші тәшаһһудта істелетін нәрселердің барлығын істеу керек. Бірақ

170. бұл тәшаһһудта «*мутауаррикан*» үлгісімен отыру керек: сол сан жерде болуға тиіс, ал екі табанды бір жақтан (яғни оң жақтан) шығару керек. Осы тұста сол аяқтың табаны сол аяқтың балтырының астында болуы керек.

171. Оң аяқтың табанын тік қою қажет.

172. Кейде оң табанды (жерге) жайып қоюға рұқсат етіледі.

173. Сол алақанмен тізені жауып, содан соң соған сүйену қажет.

Пайғамбар ﷺ үшін салауат айтудың және төрт нәрседен пана сұрап Аллаһқа жалбарынудың міндетті екендігі туралы :

174. Бұл тәшаһһудта намаз орындаушы адам Аллаһқа Пайғамбар ﷺ үшін салауаттар айтып жалбарынуы қажет. Бірінші тәшаһһудқа түсіндірме жасаған кезде біз осы дұғаның бір үлгісін атап кеткен болатынбыз.

175. Сондай-ақ келесі сөздер арқылы Аллаһқа төрт нәрседен пана тілеп жалбарыну қажет:

«اللَّهُمَّ! إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ، وَمِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَخْيَا وَالْمَمَاتِ، وَمِنْ شَرِّ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَالِ».

«Аллаһумма, инни ә'узу би-ка мин 'азәби жәһаннамә, уә мин 'азәби-л-қабри, уә мин фитнәти-л-махйа уә-л-мамәти, уә мин шәрри фитнәти- л-мәсиихи-д-дәжжәл»

(Мағынасы: «Уа, Аллаһ, ақиқатында, мен Өзіңе қабір азабынан, Жәһаннам (Тозақ) азабынан, өмір мен өлім бүлігінен және Дәжжәл бүлігінен пана тілеп сыйынамын»)⁷²⁷

Сәлем беру сөздерін айтудан бұрын Аллаһқа жалбарынын айтылатын дұғалар:

176. Кейін намаз орындаушы адам Құранда келтірілген, немесе Сүннетте сенімді түрде жеткізілетін дұғаны таңдап, сол арқылы Аллаһқа жалбарынуы қажет. Бұған қатысты көптеген игі дұғалар бар. Ал егер намаз орындаушы адам бұл дұғаларды білмесе, онда олардың ішінен өзіне қиындық туғызбайтындарын айтып, Аллаһтан өз дініне де, дүние тіршілігіне де пайдалы нәрселерді сұрауы қажет.

Сәлем беру (таслим) және оның үлгілері:

177. Кейін намаз орындаушы адам (артындағы адамдарға) оның оң бетінің ақтығы көрінетіндей (басын) оңға (бұрып) сәлем беру сөздерін айтуы керек. Сәлем беру намаздың тірегі (*рүкіні*) болып табылады.

178. Ал кейін (артындағы адамдарға) оның сол бетінің ақтығы көрінетіндей (басын) солға (бұрып) сәлем беру сөздерін айтуы керек, тіпті жаназа намазында да (*саләт әл-жаназа*).

179. Имам сәлем беру сөздерін айту кезінде дауысын көтеруі қажет, бірақ жаназа намазы бұдан ерекше.

180. Сәлем беру сөздерінің түрлі үлгілері бар:

⁷²⁷ «Өмірдің бүлігі» дегенде адам бүкіл өмір сүруі кезінде кездесетін бұл дүниенің азғырушылықтары мен әуестіктері меңзелуде; «өлімнің бүлігі» дегенде қабірдегі сынақ және екі періште-нің адамға қоятын сұрақтары меңзелуде; «Дәжжәлдің бүлігі» дегенде ол өзін Құдай деп жариялап жасайтын және оларды көрген кезде адамдардың көбі адасушылыққа салынып, оған ілесіп кететін әрі оның шақыруына иман келтіретін ұлы муғжизалар меңзеледі.

А. Басты оң жаққа бұрып:

«السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ»

«Әс-сәләму ‘аләйкум уә рахмату-Аллаһи уә бәракәту-һу», - деп, сосын басты сол жаққа бұрып:

«السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ»

«Әс-сәләму ‘аләйкум уә рахмату-Аллаһи уә бәракәту-һу», - деп айту (мағынасы: «Сендерге Аллаһтың сәлемі, игілігі және берекесі болсын»).

Ә. Басты оң жаққа бұрып:

«السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ»

«Әс-сәләму ‘аләйкум уә рахмату-Аллаһ», - деп айту, сосын басты солға бұрып:

«السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ»

«Әс-сәләму ‘аләйкум уә рахмату-Аллаһ», - деп айту (мағынасы: «Сендерге Аллаһтың сәлемі мен игілігі болсын»).

Б. Басты оң жаққа бұрып:

«السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ»

«Әс-сәләму ‘аләйкум уә рахмату-Аллаһ», - деп айту (мағынасы: «Сендерге Аллаһтың сәлемі мен игілігі болсын»), және басты сол жаққа бұрып:

«السَّلَامُ عَلَيْكُمْ»

«Әс-сәләму ‘аләйкум», - деп айту (мағынасы: «Сендерге Аллаһтың сәлемі болсын»).

В. Басты азғантай ғана иіп және оны аздап қана оң жаққа бұрып, сәлем беру сөздерін бір-ақ рет айту.

Менің мұсылман бауырым!

«Пайғамбар ﷺ намазының сипаттамасы» кітабының мен сізді осы еңбекке жақындатуға, оны сіз үшін түсініктірек етуге, сіз осы намазды өзіңіз көріп тұрғаныңыздай етіп, оны сіздің қабылдауыңызға жеңілдетуге тырысып құрастыра алған мазмұндамасы осындай.

Әрі егер сіз намазды Пайғамбардың ﷺ (осы кітапта) түсіндірілген үлгісімен орындасаңыз, онда мен Аллаһ Тағала сіздің намазыңызды қабыл етеді деп үміттемін. Өйткені осылай істеу арқылы сіз Пайғамбардың ﷺ «Намазды мен сендердің көздеріңше қалай орындаған болсам, солай орындаңдар!» деген сөздерін тәжірибеге енгізген боласыз.

Сонымен бірге сіз намазда жүректің және мойынсұнушылықтың болуына назар бөлуді де ұмытпауыңыз қажет, өйткені бұл намаз орындаушының Аллаһ алдында тұруының ұлы мақсаты болып табылады. Әрі сіз намазды Пайғамбар ﷺ

орындағандай етіп орындау кезінде өз жүрегіңізде мойынсұнушылық пен бағынушылық сезімдерін қаншалықты күштірек дамыта алсаңыз, одан алатын жемістеріңіз де соншалықты көп болмақ. Ал сол жемістерге біздің Игі және Аса Жоғары Раббымыз мына сөздері арқылы нұсқаған: **«Күдіксіз, намаз арсыздық пен жамандықтан тыяды»** (әл-Анкабут 29:45).

Сөзімнің соңында мен Аллаһ Тағаладан біздің игі істерімізді қабылдауын және оларды жасағанымыз үшін берілетін сауапты біз Онымен кездесетін Күнге дейін сақтауын сұраймын, ал **"Ол Күні мал да, балалар да пайда бермейді. Бірақ кім Аллаһқа таза жүрекпен келсе ғана (пайда береді)"** (әш-Шуғара 26:88-89). Әлемдердің Раббысы – Аллаһқа мадақ!

Пайдаланылған әдебиеттердің тізімі

- I. Қасиетті Құран
- II. Тафсир
 - 1. Ибн Касир (701-774 һ.ж.) «Тафсир әл-Кур'ан әл-'Азым».
- III. Суннет
 - 2. Мәлик бин Әнас (93-179 х. жж.) «әл-Мууатта'».
 - 3. Ибн әл-Мубарак, Абдуллаһ (118—181 х. жж.) «әз-Зүһд», қолжазба.
 - 4. Мухаммад бин әл-Хасан әш-Шәйбани (131-189 х. жж.) «әл-Мууатта'».

5. *Әт-Тайялиси* (124-204 х. жж.) «*әл-Муснад*».
6. *Абд ар-Раззақ бин Һәммам* (126-211 х. жж.) «*әл-Әмали*», қолжазба.
7. *Әл-Хумайди, Абдуллаһ бин әз-Зубайр* (219 н.ж. қ.б.) «*Муснад*», қолжазба.
8. *Ибн Са'д, Мухаммад* (168-230 х. жж.) «*әт-Табақат әл-Кубра*».
9. *Ибн Мә'ин, Йахйя* (233 н.ж.қ.б..) «*Тарих әр-Рижәл уәл-'Иләл*», қолжазба.
10. *Ахмад бин Хәнбал* (164-241 х. жж.) «*Муснад*».
11. *Ибн Аби Шәйба, Абдуллаһ бин Мухаммад Абу Бәкр* (235 н.ж.қ.б.). «*Мусаннаф*», қолжазба.
12. *Әд-Дарими* (181-255 х. жж.) «*Сунан*».
13. *Әл-Бухари* (194-256 х. жж.) «*әл-Жәми' әс-Сахих*» «*Фатх әл-Бари*» шархымен.
14. *Әл-Бухари* (194—256 х. жж.) «*әл-Әдаб әл-Муфрад*».
15. *Әл-Бухари* (194-256 х. жж.) «*Халқ Әф'әл әл-'Ибад*».
16. *Әл-Бухари* (194-256 х. жж.) «*Әт-Тарих әс-Сагир*».
17. *Әл-Бухари* (194-256 х. жж.) «*Жуз' әл-Қира'а*».
18. *Абу Дәуд* (202-275 х. жж.) «*Сунан*».
19. *Муслим* (204—261 х. жж.) «*Сахих*».
20. *Ибн Мәжаһ* (209-273 х. жж.) «*Сунан*».
21. *Әт-Тирмизи* (209-279 х. жж.) «*Сунан*».
22. *Әт-Тирмизи* (209-279 х. жж.) «*Шәма'ил Мухаммадийя*», шейхтар: *Али әл-Қари және Абд әр-Ра'уф әл-Мәнауидің* шархымен.
23. *Әл-Харис бин Аби Усама* (176-282 х. жж.) «*Муснад—Зауа'идуһ*», қолжазба.
24. *Абу Исхақ әл-Харби, Ибраһим бин Исхақ* (198—285 х. жж.) «*Ғариб әл-Хадис*» («*Хадистердегі қиын сөздер*»), қолжазба.
25. *Әл-Бәззар, Абу Бәкр Ахмад бин 'Амр әл-Бәсри* (292 н.ж. қ.б.) «*Муснад—Зауа'идуһ*», фотокошірме.
26. *Мухаммад бин Наср* (202-294 х. жж.) «*Қийям әл-Дәйл*».
27. *Ибн Хузайма* (223-311 х. жж.) «*Сахих*».
28. *Ән-Нәса'и* (225-303 х. жж.) «*Әс-Сунан әл-Мужтаба*».
29. *Ән-Нәса'и* (225-303 х. жж.) «*Әс-Сунан әл-Кубра*», қолжазба.
30. *Әл-Қасим әл-Саркасти* (255—302 х. жж.) «*Ғариб әл-Хадис*» /«*әд-Дала'ил*».
31. *Ибн әл-Жәруд* (307 н.ж. қайтыс болған) «*әл-Мунтақа*», қолжазба.
32. *Абу Йә'лә әл-Мусили* (307 н.ж. қайтыс болған) «*Муснад*», қолжазба.
33. *Әр-Руйани, Мухаммад бин Һарун* (307 н.ж. қайтыс болды) «*Муснад*», қолжазба.
34. *Әс-Сираж, Абул-Аббас Мухаммад бин Исхақ* (216—313 х. жж.) «*Муснад*», қолжазба түріндегі бірнеше том («*әз-Заһирийя*» кітапханасында, Дамаск, Сирия).
35. *Абу Ауана* (316 н.ж. қайтыс болды) «*Сахих*».

36. Ибн Аби Дауд Абдуллаһ бин Сулэйман (230— 316 х. жж.) «әл-Масахиф», қолжазба.
37. Өт-Тахауи (239-321 х. жж.) «Шарх Ма'ани әл-Асар» («Хадистердің мағыналарын түсіндіру»).
38. Өт-Тахауи (239—321 х. жж.) «Мушкил әл-Асар» («Хадистердегі (түсінуге) қиын сөздер»).
39. 'Уқайли, Мухаммад бин 'Амр (322 һ.ж. қайтыс болған). «әд-Ду'афа'» («Әлсіз хадис жеткізушілер»), қолжазба.
40. Ибн Аби Хатим (240-327 х. жж.) «әл-Жәрх уәт-Та'дил» («Хадис жеткізушілерін сенімсіздендіру және растау»).
41. Ибн Аби Хатим (240-327 х. жж.) «И'ләл әл-Хадис».
42. Абу Жа'фар әл-Бухтури, Мухаммад бин 'Амр әр-Раззас (329 һ.ж. қайтыс болған) «әл-Амали», қолжазба.
43. Абу Са'ид бин әл-А'раби, Ахмад бин Зийад (246-340 х. жж.) «Му'жам», қолжазба.
44. Ибн әс-Саммак, 'Усман бин Ахмад (344 һ.ж. қайтыс болған) «Хадис», қолжазба.
45. Абул-'Аббас әл-Асамм, Мухаммад бин Йа'куб (247-346 һ.ж.) «Хадис», қолжазба.
46. Ибн Хиббан (354 һ.ж. қайтыс болған) «Сахих».
47. Өт-Табарани (260-360 х. жж.) «әл-Му'жам әл-Кәбир», қолжазба түріндегі бірнеше томдар («әз-Заһирийя» кітапханасы, Дамаск, Сирия).
48. Өт-Табарани (260-360 х. жж.) «әл-Му'жам әл-Аусат мин әл-жәм' бәйнәһу уа бәйн-әс-Сағир», қолжазба.
49. Өт-Табарани (260-360 х. жж.) «әл-Му'жам әс-Сағир».
50. Абу Бәкр әл-Әжжури (360 һ.ж. қайтыс болған) «әл-Арба'ин», қолжазба.
51. Абу Бәкр әл-Әжжури (360 һ.ж. қайтыс болған). «Адаб Хамаләт-Қур'ан», қолжазба.
52. Ибн әс-Сунни (364 һ.ж. қайтыс болған). «'Амал әл-Йаум уа-л-Ләйлә».
53. Абу әш-Шайх Ибн Хаййан (274-369 х. жж.) «Табақат әл-Исбаханийин», қолжазба.
54. Абу әш-Шайх Ибн Хаййан (274-369 х. жж.) «Ма рауаху Абу әз-Зубайр 'ан Ғайр Жәбир» («Абу әз-Зубайрдің Жәбирден басқалардан жеткізгені»), қолжазба.
55. Абу әш-Шайх Ибн Хаййан (274-369 х. жж.) «Ахләқ ән-Нәби, салла-Ллаһу аләйһи уа салләм».
56. Өд-Дәрақутни (306-385 х. жж.) «Сунан».
57. Өл-Хаттаби (317-388 х. жж.) «Мә'алим әс-Сунан».
58. Өл-Мухлис (305-393 х. жж.) «әл-Фәуа'ид», қолжазба («әз-Заһирийя» кітапханасы, Дамаск, Сирия).

59. Ибн Мәндаһ, Абу 'Абдуллаһ Мухаммад бин Исаһ (316—395 х. жж.). «*Әт-Тауһид уа Мә'рифату Әсма илләһи Та'алә*», қолжазба.
60. Әл-Хаким (320—405 х. жж.) «*әл-Мустадрак*».
61. Таммам әр-Рази (330 — 414 х. жж.) «*әл-Фәуа'ид*», қолжазба түріндегі екі толық көшірме («*әз-Заһирийя*» кітапханасы, Дамаск, Сирия).
62. Әс-Сахми, Хамза бин Йусуф әл-Журжани (427 н.ж. қайтыс болған) «*Тарих Журжан*».
63. Абу Ну'айм әл-Исбаһани (336—430 х. жж.) «*Ахбар Исбаһан*».
64. Ибн Бушран (339—430 х. жж.) «*әл-Амали*», бұл кітаптың көп бөлігі қолжазба түрінде («*әз-Заһирийя*» кітапханасы, Дамаск, Сирия).
65. Әл-Бәйһақи (384—458 х. жж.) «*Әс-Сунан әл-Кубра*».
66. Әл-Бәйһақи (384—458 х. жж.) «*Далә'ил ән-Нубуууа*», қолжазба («*Ахмадийя*» кітапханасы, Халеб, Сирия).
67. Ибн 'Абд әл-Бәрр (368—463 х. жж.) «*Жәми' Бәйан әл-'Илм уа Фәдлийһ*».
68. Ибн Мәндаһ, Абул-Қасым (381-470 х. жж.) «*Әр-Радд 'алә мән Йунфи әл-Харф мин әл-Қур'ан*», қолжазба («*әз-Заһирийя*» кітапханасы, Дамаск, Сирия).
69. Әл-Бәджи (403—477 х. жж.) «*Шарх әл-Мууатта'*».
70. Абд әл-Хаққ әл-Ишбили (510-581 х. жж.) «*әл-Әхкам әл-кубра*», қолжазба.
71. Абд әл-Хаққ әл-Ишбили (510-581 х. жж.) «*Таһажжуд*», қолжазба.
72. Ибн әл-Жәузи (510—597 х. жж.) «*Әт-Тахқиқ 'алә Мәса'ил әт-Та'лиқ*», қолжазба.
73. Абу Хафс әл-Му'адиб, 'Амр бин Мухаммад (516—607 х. жж.) «*әл-Мунтақа мин Әмали Абил-Қасым әс-Самарқанди*», қолжазба.
74. 'Абд әл-Ғани бин 'Абд әл-Уахид әл-Мәқдиси (541—600 х. жж.) «*Сунан*», қолжазба.
75. *Дийа'* әл-Мәқдиси (569-643 х. жж.) «*әл-Ахадис әл-Мұхтара*», бұл еңбектің қолжазба түріндегі бірнеше томдары («*әз-Заһирийя*» кітапханасы, Дамаск, Сирия).
76. *Дийа'* әл-Мәқдиси (569-643 х. жж.) «*әл-Мунтақа мин әл-Ахадис әс-Сихах уәл-Хисан*», қолжазба.
77. *Дийа'* әл-Мәқдиси (569-643 х. жж.) «*Жуз' фи фәдл әл-Хадис уа Ахлийһ*», қолжазба.
78. Әл-Мунзири (581—656 х. жж.) «*Әт-Тарғиб уа әт-Тархиб*».
79. Әз-Зәйла'и (762 н.ж. қайтыс болған) «*Насб әр-Райа*».
80. Ибн Кәсир (701-774 х. жж.) «*Жәми' әл-Мәсанид*», қолжазба.
81. Ибн әл-Муләққин, Абу Хафс 'Амр бин Абил-Хасан (723-804 х. жж.) «*Хуласа әл-Бадр әл-Мунир*», қолжазба.
82. Әл-'Ирақи (725—806 х. жж.) «*Тарх әт-Тасриб*».

83. Әл-Ирақи (725-806 х. жж.) «Тахриж» («әл-Ғазалидің «Ихйа Улюм әд-Дин» («Иман туралы ілімдерің қайта тірілуі») кітабындағы хадистердің дереккөздеріне нұсқау»)
84. Әл-Хайсами (735-807 х. жж.) «Мажма' әз-Зауа'ид».
85. Әл-Хайсами (735-807 х. жж.) «Мауарид әз-Зам'ан фи Зауа'ид Ибн Хиббан».
86. Әл-Хайсами (735-807 х. жж.) «Зауа'ид әл-Му'жам әс-Сагир уа-л-Аусат ли Табарани», қолжазба.
87. Ибн Хәжар әл-Асқалани (773-852 х. жж.) «Тахриж Ахадис әл-Хидайа».
88. Ибн Хәжар әл-Асқалани (773-852 х. жж.) «Тәлхис әл-Хабир».
89. Ибн Хәжар әл-Асқалани (773—852 х. жж.) «Фатх әл-Бари».
90. Ибн Хәжар әл-Асқалани (773—852 х. жж.) «әл-Ахадис әл-'Алийат», қолжазба.
91. Әс-Суйути (889-911 х. жж.) «әл-Жәми' әл-Кәбир», қолжазба.
92. 'Али әл-Қари (1014 н.ж. қайтыс болған) «әл-Ахадис әл-Мәуду'а».
93. Әл-Мәнауи (952-1031 х. жж.) «Файд әл-Қадир Шарх әл-Жәми' әс-Сагир».
94. Әз-Зуркани (1055-1122 х. жж.) «Шарх әл-Мауахиб әл-Ләдуннийя».
95. Әш-Шаукани (1171-1250 х. жж.) «әл-Фәуа'ид әл-Мәжмұ'а фил-Ахадис әл-Мәуду'а».
96. 'Абд әл-Хайй Лукнауи (1264-1304 х. жж.) «Әт-Та'лиқ әл-Мумажид 'алә Мууатта' Мухаммад».
97. 'Абд әл-Хайй Лукнауи (1264-1304 х. жж.) «әл-Асар әл-Мәрфу'а фил-Ахбар әл-Мәуду'а».
98. Мухаммад бин Са'ид әл-Халби (өмір сүру кезеңі белгісіз) «Мусәлсаләт», қолжазба.
99. Әл-Әлбани, Мухаммад Насыруддин (1332-1420 х. жж.) «Тахриж Сифат Саят ән-Набий», қолжазба, осы кітаптың түпнұсқасы («әл-Асл»).
100. Әл-Әлбани, Мухаммад Насыруддин (1332-1420 х. жж.) «Ируа' әл-Ғалил фи Тахриж Ахадис Манар әс-Сабил», 8 том.
101. Әл-Әлбани, Мухаммад Насыруддин (1332—1420 х. жж.) «Сахих Аби Дауд», толық емес.
102. Әл-Әлбани, Мухаммад Насыруддин (1332—1420 х. жж.) «'Абд әл-Хаққ әл-Ишбилидің «Әхкам» еңбегіне ескертпелер, толық емес.
103. Әл-Әлбани, Мухаммад Насыруддин (1332—1420 х. жж.) «Шарх 'Ақида Тахауиййа» еңбегіндегі «Тахриж» («Хадистердің дереккөздеріне нұсқау»).
104. Әл-Әлбани, Мухаммад Насыруддин (1332—1420 х. жж.) «Силсиләт әл-Ахадис әд-Да'ифа», 4 том.

IV. Фикһ (Ислам құқығы)

105. Мәлик бин Әнас (93—179 х. жж.) «әл-Мұдаууана» (мәлики мазһабының фиқһы).
106. Әш-Шәфи'и, Мұхаммад бин Идрис (150-204 х. жж.) «әл-Умм» (шәфи'и мазһабының фиқһы).
107. Әл-Мәруази, Исхақ бин Мәнсур (251 һ.ж. қайтыс болған) «Мәса'ил әл-Имам Ахмад уа Исхақ бин Раһауайһ», қолжазба.
108. Ибн Һани, Ибраһим ән-Нәйсабури (265 һ.ж. қайтыс болған) «Мәса'ил әл-Имам Ахмад», қолжазба.
109. Әл-Музани (175-264 х. жж.) «Мұхтасар Фиқһ әш-Шәфи'и», «әл-Умм» кітабының парақ жиектеріне басылған.
110. Абу Дәуд (202-275 х. жж.) «Мәса'ил әл-имам Ахмад» (ханбали мазһабының фиқһы).
111. 'Абдуллаһ ибн имам Ахмад (203-290 х. жж.). «Мәса'ил әл-имам Ахмад», қолжазба.
112. Ибн Хазм (384-456 х. жж.) «әл-Мухаллә» (заһири мазһабының фиқһы).
113. Әл-'Изз бин 'Абд әс-Саләм (578-660 х. жж.) «әл-Фатауа», қолжазба.
114. Ән-Нәуауи (631-686 х. жж.) «әл-Мәжмү' Шарх әл-Муһаззаб» (шәфи'и мазһабының фиқһы).
115. Ән-Нәуауи (631—686 х. жж.) «Раудат әт-Талибин» (шәфи'и мазһабының фиқһы).
116. Ибн Таймийя (661—728 х. жж.) «әл-Фәтауа» (мазһабтарға тәуелсіз).
117. Ибн Таймийя (661-728 х. жж.) «Мин Қаләм ләһу фи-т-Такбир фи-л-'Идайн уа гайруһ», қолжазба.
118. Ибн әл-Қайим (691—751 х. жж.) «И'ләм әл-Мууаққи'ин» (мазһабтарға тәуелсіз).
119. Әс-Субқи (683-756 х. жж.) «әл-Фатауа» (шәфи'и мазһабының фиқһы).
120. Ибн әл-Һумам (790-869 х. жж.) «Фатх әл-Қадир» (ханафи мазһабының фиқһы).
121. Ибн 'Абд әл-Һади, Йусуф (840-909 х. жж.) «Иршад әс-Салик» (ханбали мазһабының фиқһы), қолжазба.
122. Ибн 'Абд әл-Хади, Йусуф (840-909 х. жж.) «әл-Фуру'» (ханбали мазһабының фиқһы).
123. Әс-Сүйүти (809—911 х. жж.) «әл-Хауи лил-Фәтауи» (шәфи'и мазһабының фиқһы).
124. Ибн Нұжайм әл-Мисри (970 һ.ж. қайтыс болған) «әл-Бахр әр-Ра'иқ» (ханафи мазһабының фиқһы).
125. Әш-Шә'рани (898-973 х. жж.) «әл-Мизан» (төрт мазһабтың фиқһына сәйкес).

126. *Әл-Хайтами (909-973 х. жж.) «Әд-Дарр әл-Мандуд фи-с-Саләт уәс-Саләм 'алә Сахиб әл-Мақам әл-Махмуд», қолжазба.*
127. *Әл-Хайтами (909—973 х. жж.) «Асма әл-Маталиб», қолжазба.*
128. *Уалиуллаһ әд-Дәхлауи (1110-1176 х. жж.) «Хужжат-уллаһ әл-Балиға» (қан-дай да бір мазһабқа тәуелді емес).*
129. *Ибн 'Абидин (1151-1203 х. жж.) ««Әд-Дарр әл-Мухтар» (ханафи мазһабы-ның фиқһы) еңбегіне ескертпелер».*
130. *Ибн 'Абидин (1151-1203 х. жж.) ««әл-Бахр ар-Ра'иқ» (ханафи мазһабының фиқһы) еңбегіне ескертпелер».*
131. *Ибн 'Абидин (1151-1203 х. жж.). «Расм әл-Муфти» (ханафи мазһабының фиқһы).*
132. *'Абд әл-Хайй әл-Лукнауи (1264-1304 х. жж.). «Имам әл-Каләм фимә йа-та'алләк би-л-Қира'а Хәлф әл-имам» (қандай да бір мазһабқа тәуелді емес).*
133. *'Абд әл-Хайй әл-Лукнауи (1264-1304 х. жж.). «Ән-Нәфи' әл-Кәбир лимән йутали' әл-Жәми' әс-Сағир» (қандай да бір мазһабқа тәуелді емес).*

V. Сира (Мухаммад Пайғамбардың ﷺ өмірбаяны)

134. *Ибн Аби Хатим, 'Абдурахман (240—327 х. жж.) «Тақаддама әл-Мә'рифали Китаб әл-Жәрх уәт-Та'дил».*
135. *Ибн Хиббан (354 н.ж. қайтыс болған) «Әс-Сикат» («Хадистердің сенімді жеткізушілері»), қолжазба.*
136. *Ибн 'Адий (277—365 х. жж.) «әл-Кәмил», қолжазба.*
137. *Абу Ну'айм (336—430 х. жж.) «Хилйят әл-Әулийя'.*
138. *Әл-Хатиб әл-Бағдади (392—463 х. жж.) «Тарих Бағдад».*
139. *Ибн 'Абд әл-Бәрр (368—463 х. жж.) «әл-Интиқә' фи Фәда'ил әл-Фуқаһә'», қолжазба.*
140. *Ибн 'Асакир (499-571 х. жж.) «Тарих Димашқ», қолжазба.*
141. *Ибн әл-Жәузи (508—597 х. жж.) «Манақиб әл-Имам Ахмад».*
142. *Ибн әл-Қайим (691-751 х. жж.) «Заад әл-Ма'ад».*
143. *'Абд әл-Қадир әл-Қураши (696—775 х. жж.) «әл-Жәуаһир әл-Мәдиййа».*
144. *Ибн Ражаб әл-Ханбали (736-795 х. жж.) «Зайл әт-Табақат».*
145. *'Абд әл-Хайй әл-Лукнауи (1264—1304 х. жж.) «әл-Фәуә'ид әл-Бахиййа фи Таражум әл-Ханафиййа».*

VI. Араб тілі

146. *Ибн әл-Асир (544-606 х. жж.) «Ән-Нихайя фи Ғариб әл-Хадис уәл-Әсар».*
147. *Ибн Мәнзур әл-Африқи (630-711 х. жж.) «Лисан әл-'Араб».*
148. *Фәйруз Абади (729-817 х. жж.) «әл-Қамус әл-Мухит».*

VII. Усул әл-фиқһ (фиқһ (құқық) негіздері)

149. *Ибн Хазм (384-456 х. жж.) «әл-Ихкам фи Усул әл-Әхкам».*

150. *Әс-Субқи (683-756 х. жж.) «Мә'на Қаул әш-Шәфи'и әл-Муталлиби «иза сахх әл-хадис фа-һууа мазһаби» («Әш-Шәфи'идің: «Егер хадис сахих болса, онда ол менің мазһабым» сөздері») «Мәжму' ар-Расәи'лден» («Еңбектерінің жинағынан»).*
151. *Ибн әл-Қайим (691-756 х. жж.) «Бада'и' әл-Фауа'ид».*
152. *Уәлиуллаһ әд-Дәхлауи (1110-1176 х. жж.) «'Иқд әл-жәйид фи Әхкам әл-Ижтиһад уат-Тақлид».*
153. *Әл-Фуләни (1166-1218 х. жж.) «Иқаз әл-Һимам».*
154. *Әз-Зурқа, шейх Мұстафа (шейх әл-Әлбанидің замандасы) «әл-Мадхәл илә 'Илм Усул әл-Фиқһ».*

VIII. Әзкар (Зікір кітаптары)

155. *Исмаил әл-Қади әл-Мәқдиси (әл-Жәһуами – ред.) (199—282 х. жж.) «Фәдл әс-Саләт 'алә Нәбий, сәлла-Ллаһу аләйһи уә сәлләм» (бұл кітаптағы хадистер шейх әл-Әлбани тарапынан сенімділікке тексерілген).*
156. *Ибн әл-Қайим (691-751 х. жж.) «Жәлә' әл-Ифхам фи-с-Саят 'әлә Хайр әл-Әнам».*
157. *Сыддиқ Хасан Хан (1248-1307 х. жж.) «Нузул әл-Абрар».*

IX. Түрлі кітаптар

106. *Ибн Батта, 'Абдуллаһ бин Мұхаммад (304—387 х. жж.) «әл-Ибана 'ан Шари'а әл-Фирқа ән-Нәжийя», қолжазба.*
107. *Абу 'Амр әд-Дани, 'Усман бин Са'ид (371-444 х. жж.) «әл-Мухтафа фи Мә'рифа әл-Уақф әт-Тамм», қолжазба.*
108. *Әл-Хатиб әл-Бағдади (392—463 х. жж.) «әл-Ихтижәж би әш-Шәфи'и фи-ма уснида иләйһи», қолжазба.*
109. *Әл-Харауи, 'Абдуллаһ бин Мұхаммад әл-Ансари (396—481 х. жж.) «Замм әл-Қаләм уә Әһлиһи», қолжазба.*
110. *Ибн әл-Қайим (691—751 х. жж.) «Шифа' әл-'Алил фи Мәса'ил әл-Қада' уәл-Қадр уәт-Та'лил».*
111. *Фәйруз Абади (729—817 х. жж.) «Әр-Радд 'алә әл-Му'тарид 'алә Ибн 'Араби», қолжазба.*

Шейх әл-Әлбанидің (Аллаһ оны рақым етсін) кітабының соңы

Глоссарий

Азан — намазға шақыру, ол мына сөздерден тұрады:

1. “Аллаһ Ұлы /*Allahu akbar*!” сөздерін төрт рет айту.
2. “Аллаһтан басқа құлшылыққа лайықты құдай жоқ екендігіне куәлік етемін /*Әшһаду әллә иләһә иллә-Аллаһ*!” сөздерін екі рет айту.
3. “Мухаммад - Аллаһтың Елшісі екеніне куәлік беремін /*Әшһаду әннә Мухаммадан расулю-Аллаһ*!” сөздерін екі рет айту.
4. “Намазға асығыңдар! /*Хаййа ‘алә-с-саләт!*!” сөздерін екі рет айту.
5. “Құтылуға асығыңдар! /*Хаййа ‘алә-л-фаләх!*!” сөздерін екі рет айту.
6. “Аллаһ Ұлы / *Allahu akbar* /” сөздерін екі рет айту.
7. “Аллаһтан басқа құлшылыққа лайықты құдай жоқ /*Лә иләһә иллә-Аллаһ*!” сөздерін айту.

Бұдан тыс таң намазынан бұрын “Құтылуға асығыңдар!” сөздерінен соң “Намаз ұйқыдан қайырлы! /*Әс-саләту хайрун мин ән-нәум!*!” сөздері екі рет айтылады.

‘Ақида (көпше түрі — ‘ақайд) — иман туралы ілім; сенімнің бұлжымас қағидалары.

Ансар — («насир» — “көмекші” сөзінің көпше түрі; қазақ тілінде тек көпше түрде «ансарлар» деп қолданылады) — аус және хазраж руларынан болған және Мухаммад Пайғамбарды ﷺ (Пайғамбар ретінде мойындап – аудармашыдан (қз)) өздерінің діндегі ұстазы ретінде қабылдап, әрі оған және оның меккелік сахабаларына өз қаласында пана беріп, материалдық қолдау көрсеткен Йасрибтің (Мәдинаның) тұрғындары (Аллаһ оларға разы болсын – (аудармашыдан (қз))).

Аср — парыз екінті намазы оқылатын түстен кейінгі уақыт. Бұл намаздың уақыты бесін намазының уақыты аяқталған кезден, яғни заттың көлеңкесінің ұзындығы (қалдық көлеңкені санамағанда) заттың өзінің ұзындығына тең болғаннан бастап күн батқанға дейін жалғасады. Алайда бұл намазды заттың көлеңкесі оның өзінен екі есе ұзын болғанға дейін орындау аса маңызды болып табылады.

Аят — белгі, ғажайып; Құраннан бөлініп алынатын оның ең аз үзіндісі.

Әл-Әсма’ әл-Хусна — Аллаһтың Ең Көркем Есімдері, Аллаһқа олар арқылы жалбарыну қажет.

Әмин — бұл сөз «Уа, Аллаһ, біздің дұғаларымызға жауап бер!» дегенді білдіреді.

Әхлақ — мінез-құлықтар, адамгершілік сипаттар.

Әхкам — діни бұйрықтар. Шариғи бұйрықтар бес түрге бөлінеді: а) *уәжіп* немесе *парыз*, яғни міндетті; ә) *мустахабб*, яғни қосымша, құпталатын бірақ міндетті емес; б) *мубах* немесе *хәлал*, яғни рұқсат етілген; в) *макрух*, яғни құпталмайтын, бірақ тыйым салынбағандар; г) *харам*, яғни тыйым салынғандар.

Әһл әл-бәйт — Мухаммад Пайғамбардың ﷺ отбасы мен әулет мүшелері.

Әһл әз-зиммә — мұсылман жерлерінде өмір сүретін және мұсылмандардың қорғауындағы яһудилер, христиандар және сабийлер.

Әһл әл-Китаб — Кітап иелері: яһудилер, христиандар және сабийлер.

Әһл әс-Сунна уәл-жәма'а — Сүннет пен келісімнің жақтаушылары; сунниттер.

Әл-Әхира – Мәңгілік әлемі, Ақырет.

Әл-әшхур әл-мухәррама — қасиетті немесе харам айлар. Ай күнтізбесінің он бірінші - *зул-қа'да*, он екінші - *зул-хижжа*, бірінші - *мухәррам* және жетінші - *ражәб* айлары осылай деп аталады.

Бәқи' – Мухаммад Пайғамбардың ﷺ көптеген сахабалары жерленген Мәдинадағы зират.

Бәдр — Мәдинадан оңтүстік-батысқа қарай 150 шақырым қашықтықта орналасқан құдықтардың атауы. 624 жылдың 15 наурызында осы жерде Пайғамбар ﷺ басқарған әскер меккелік көпқұдайшылардың үстінен алғашқы ірі жеңіске қол жеткізді. Бұл шайқасқа қатысқан сахабалар ерекше сый-құрметке ие, ал Пайғамбар ﷺ олардың барлық күнәлары кешірілгендігін айтқан.

Байт әл-Мақдис — Иерусалимдағы қасиетті мешіт, Исламның үшінші қасиетті мекені, онда намаз орындау үшін арнайы сапарға шығуға рұқсат етіледі. Олардың алғашқы екеуі – Меккедегі Қорықты Мешіт және Мәдинадағы Мухаммад Пайғамбардың Мешіті.

Бид'а — бидғат, дінге енгізілген жаңалық. Діни бұйрықтарға қатысты кез келген жаңалық бидғат болып табылады және Аллаһ Тағала тарапынан кері қайтарылады. Жақсы бидғат ((«*бид'а хасана*»)) деген мүлде жоқ, өйткені Аллаһ түсірген шариғат кемел және қосымшаларға немесе өзгертулерге мұқтаж емес.

Ғайб — адамдарға жасырын және жалғыз Аллаһқа ғана мәлім болған барлық нәрселер.

Ғусл – ғұсыл, мүмін адам үлкен ластанудан (жүніп болғаннан) соң, сондай-ақ басқа да тиісті жағдайларда орындауға тиісті толық жуыну.

Жәлсат әл-Истираха — намаз орындаушы адам екінші ракағаттағы екінші сәждеден кейін келесі ракағатқа тұрудан бұрын отырған күйінде өткізетін үзіліс.

Жәнаба — үлкен ластану. Намаз тек рәсімдік тазалық күйінде орындалса ғана жарамды болып саналады. Сол рәсімдік тазалықтан кейбір іс-амалдардың нәтижесінде айырылуды үлкен ластану деп атайды. Ластану үлкен /*жәнәбә*/ және кіші /*хадас*/ болып екіге бөлінеді, үлкен ластану ғұсыл алуды (толық жуынуды), ал кіші ластану дәретті жаңартуды талап етеді. Толық жуыну жыныстық қатынастан, етеккір келу аяқталғаннан кейін және мұсылман құқық жүйесінің (фиqh) тиісті бөлімінде жан-жақты қарастырылатын басқа да бірқатар жағдайларда орындалады.

Жәннат - Пейіш.

Жәһаннам — Тозақ.

Жәһилиет — Исламға дейінгі дәуір, көпқұдайшылық кезеңі.

Жындар – ақыл-санаға ие жаратылыстардың үш санатының біреуі, оларды Аллаһ Тағала оттан жаратқан (қалған екі санатқа адамдар мен періштелер кіреді).

Жиһад — Аллаһ сүйетін нәрселерге қол жеткізу үшін және Ол мақұлдамайтын нәрселерге тойтарыс жасау үшін күш-мүмкіндіктерді салу. Өйткені жиһадтың мәні Аллаһ Тағала жақсы көретін иманнан және игі амалдардан болған нәрселерге қол жеткізуге ұмтылу, сондай-ақ күпірлік, бұзықтық және мойынсұнбаушылық секілді Аллаһ Тағала жек көретін нәрселерді тойтару үшін күш-жігер жұмсау болып табылады.

Сонымен жиһад - шариғат тұрғысынан Аллаһ Тағала сүйетін және мақұлдайтын амалдарды, сөздерді және сенімдерді іске асырудың, сондай-ақ Пәк Аллаһ сөгетін және жек көретін амалдарды, сөздерді және сенімдерді тойтарудың жолдары мен тәсілдерінің жалпы түсінігі болып табылады. Бұдан тар мағынада бұл сөз Аллаһтың жолындағы қасиетті соғысты атау үшін қолданылады. Ал ол, өз кезегінде, жоғарыда берілген анықтама тарапынан толық қамтылады.

Жиһад шариғатта бекітілген ғибадат болғандықтан, оны әркім өзі, немесе белгілі бір топ өздері қалаған мүдделері үшін, кез-келген ереже-тәсілдермен емес, Аллаһтың Сөзі үстем болу үшін, шариғатта бекітілген шарттарға және әдіс-тәсілдерге қатаң сәйкестікпен орындау қажет. Ал бүгінгі күні жиһадтың атымен жасалып жатқан бейбіт тұрғындарды өлтіру, жарылыстар, мұсылмандарды және келсімшарттағы мұсылман еместерді зорлап кепілдікке алу сияқты қарақшылық – лаңкестік іс-әрекеттердің Аллаһтың бұйырған Оның жолындағы қасиетті күреске және Оның Елшісінің ﷺ жолына ешқандай қатысы жоқ. Ислам мұндайдан аулақ пәк дін.

Жуму'а — жұма. Бұл күні мұсылмандар үлкен мешіттерде орындалатын парыз жұма намазына жиналады, ал оның алдында хатыб (құтпашы) жұма құтпасын (уағыз-насихатын) оқиды.

Дуға — Аллаһқа тілек тілеп жалбарыну.

Духа — сәске, күн көкжиектен найзаның биіктігіндей биіктікке көтерілген кезден басталатын және түске дейін жалғасатын міндетті емес, нәпіл дұха намазы орындалатын уақыт.

Зикр (көпше түрі - *азкар*) — зікір, «еске (тілге) алу», Сүннет тарапынан бекітілген, соның ішінде намаз да бар, іс-әрекеттерді орындау кезінде Аллаһты еске (тілге) алу үшін және Оған әртүрлі дұғалар арқылы жалбарыну үшін қолданылатын сөздер.

Зуһр — түскі уақыт. Күн тас төбеден ауғаннан соң парыз бесін намазының уақыты кіреді, әрі ол заттың өз көлеңкесі (қалдық көлеңкесін санамағанда) заттың өзінің бойына (ұзындығына) тең болғанға дейін жалғасады.

‘Ибада — ғибадат, құлшылық. Аллаһ Тағалаға ұнайтын және Ол разы болатын барлық айқын және жасырын сөздер мен амалдар. Ғибадат-құлшылыққа: намаз, ораза, құрбан шалу, дұға, нәзір және т.с.с. жатады. Ғибадат қабыл болуының екі шарты бар: ол ықыласты, яғни Аллаһ үшін және дұрыс, яғни Сүннетке (Пайғамбардың ﷺ өнегесіне) қатаң сәйкес түрде орындалуы қажет. Осы екі шарттың кез-келгені орындалмаса, ғибадат қабыл болмайды.

‘Ид әл-Адха — *зул-хиджа* айының оныншы күні аталатын Құрбан айт мерекесі. Одан кейінгі үш күн де (ташрик күндері) мерекелі күндер болып саналады.

‘Ид әл-Фитр — рамазан айынан кейін кіретін *шаууал* айының бірінші күнінде аталатын Ораза айт мерекесі.

Ижма’ — үмметтің немесе мұсылман ғалымдарының бірауызды келіскен шешімі (пікірі).

Ижтиһад — Құран мен Сүннетте тікелей нұсқау болмаған діни-құқықтық мәселелерді дербес түрде шешуге құқығы бар діннің беделді білгірінің ізденісі, зерттеуі. Ижтиһадпен тек араб тілін жетік білетін, Құранды және оның тәпсірлерін толық жатқа білетін, Сүннетті және оның түсіндірмелерін жақсы білетін және басқа да бір қатар ғылымдарды жақсы білетін адам ғана айналыса алады.

Иқама — намаздың басталуын хабарлау. Иқаманы муазин (азаншы) намаз басталар кезде жиналған адамдардың арасында тұрып оқиды. Айтылу үлгісі бойынша иқама азанға ұқсайды, бірақ одан екі есе қысқа, өйткені аздаңа төрт рет айтылатын барлық сөздер иқамада екі рет, ал екі рет айтылатын сөздер иқамада бір реттен айтылады. Иқаманың азаннан тағы бір айырмашылығы иқамада «Құтылуға асығыңдар!» деген сөздерден соң екі рет: «Намаз басталды /*Қад қамат әс-саләт*/», - деп айтылатынында.

Имам –

- а) Жамағаттың намазын басқаратын адам;
- б) Өнегесін алуға (артынан ілесуге) лайықты жетекші;
- в) Ірі мұсылман діндар ғалымы.

Иман — сенім. Мұсылманның сенімі Аллаһқа, періштелерге, Қасиетті Кітаптарға, пайғамбарларға, Қиямет күніне және тағдырға оның жақсылық жамандығымен иман келтіруге негізделеді. Иманның құрамдас бөліктері – мығым сенім, игі сөздер және игі амалдар. Ол күшейеді (көбейеді) және әлсірейді (азаяды).

Ислам — Аллаһқа мойынсұну.

Иснад — хадис жеткізушілерінің әрбірінің атап айтылуы немесе тізбегі.

Исти’аза — Аллаһқа шайтаннан пана тілеп сыйыну сөздері.

Истисқа — жамағатпен орындалатын, екі ракағаттан тұратын, құрғақшылық кезінде Аллаһтан жаңбыр тіленетін намаз.

Истихара — екі рақағаттан тұратын, онда намаз орындаушы Аллаһ Тағаладан оған белгілі бір мәселе бойынша дұрыс шешім қабылдауға көмек беруін сұрайтын намаз.

Истихсан — діни үкімді ішкі дауысқа (интуиция) сүйеніп шығару. Мұндай тәжірибені Абу Ханифа және оның ілесушілері рұқсат ететін, бірақ мұсылман ғалымдарының басым көпшілігі оны қайтаратын.

Ифтираш — намаз орындаушы сол аяғын астына бүгіп алып, оны жерге төсеген күйде үстіне отыратын, ал оның оң аяғының табаны жерге тіреліп қадалып тұрып, башпайлары Қыбла тарапқа қарай бағытталатын күйдегі отырыс.

Ихрам — намаз орындаушыға және қажылық жасаушыға басқа кездерде рұқсат етілетін кейбір іс-әрекеттерді істеуге тыйым салынатын рәсімдік күй (жағдай). Намаз орындаушы мұндай жағдайға намаздың басында айтылатын «*Такбират ал-Ихрам*» деп аталатын «*Аллаһу әкбар!*» деген сөздерді айтуымен енеді. Қажылық жасаушы кісі ихрамға арнайы рәсімдік киім киіп, дауыстап тәлбийя (қажылық жасауға ниет ету) сөздерін айтумен кіреді, өйткені, туралы сенімді хадистерде айтылатынындай, бұл сөздерді Пайғамбардың өзі ﷺ дауыстап айтқан. Қажылық жасаушының рәсімдік киімі (ихрам) (дене пішімі бойынша) тігісі жоқ екі матадан тұрады: белінен төмен бөлігін орайтын изардан және денесінің жоғарғы бөлігіне жабатын ридадан.

Ихсан — мүмін адам Аллаһ Тағалаға Оны көріп тұрғандай, ал егер ол осыны істей алмаса да, Аллаһ оны көріп тұрғанын біліп жасалатын құлшылық-ғибадат.

‘Иша — құптан намазы орындалатын кешкі мезгіл. Оның уақыты күн батқаннан соң орташа есеппен бір жарым сағаттан соң басталады да, түннің ортасына дейін жалғасады. Түннің ортасын анықтау үшін алдымен түннің ұзақтығын есептеу қажет, ал ол күн батқаннан таң атқанға дейін жалғасады. Осы уақыттың жартысы өткен соң парыз құптан намазына бөлінген уақыт аяқталады.

Ка‘ба (Қағба) — Исламның басты қасиетті орны, Аллаһ Тағалаға құлшылық ету үшін тұрғызылған жер бетіндегі ең алғашқы ғибадатхана. Барлық мұсылмандар намаз орындау кезінде оған жүздерін қаратады, әрі жыл сайын миллиондаған мұсылмандар осы қасиетті орынға қажылық жасау үшін және оны айналып тауап (тәу) ету үшін Меккеге жиналады.

Кәффара — жасалған күнә үшін өтеу. Мысалы, антты бұзған адам өтем ретінде он кедейді тамақтандыруға тиіс.

Қыбла — Мекке қаласындағы Қасиетті аумақта орналасқан Қағбаның бағыты, оған барлық мұсылмандар намазда және басқа да құлшылық рәсімдерін орындауда бет бұрады.

Қийям — намаздағы тік тұру күйі.

Қийям әл-Ләйл — құптан намазынан кейін таң атқанға дейінгі уақыт аралығында орындалатын нәпіл намаз. Әдетте бұл намаз *Таһажжуд*, ал рамазан айында *Тарауих* деп аталады.

Қийас — мұсылман діндар ғалымы тарапынан шығарылатын Мухаммад Пайғамбардың ﷺ шешімдеріне ұқсастық бойынша үкім (тұжырым) шығару. Ұқсас жағдайлардың арасында қиясты (ұқсастық бойынша салыстыру) тек нақты жағдайлар Қасиетті Құран мен Аллаһтың Елшісінің ﷺ Саф Сүннетінде қаралмаған және беделді мұсылман ғалымдары қаралып жатқан мәселе бойынша бірауызды пікірі болмаған жағдайларда ғана жасауға рұқсат етіледі.

Қүнұт — намаз кезінде, дәл айтқанда соңғы ракағат кезінде, руқуғқа дейін немесе одан кейін Аллаһқа дұға етіп жалбарыну.

Лә иләһә иллә-Ллаһ — «Аллаһтан өзге құлшылыққа лайықты құдай жоқ» деген мағынаны білдіретін бірқұдайшылық куәлігі. Құдай – құлшылықты-ғибадаттың және құдай ретінде дәріптеудің объектісі. Мұсылмандар Аллаһ Тағаладан басқа ешкімге құлшылық етпейді, өйткені тек Ол ғана құдайлық амалдарды жаратып жасайды және тек шынайы құдайға тән кемел (мінсіз) сипаттарға ие. Мұсылмандар пұттарға, жұлдыздарға, әулиелерге, пайғамбарларға немесе періштелерге құлшылық етуді теріске шығарады, өйткені олардың барлығы жаратылыстар болып табылады және олар Аса Құдіретті әрі еш нәрсеге мұқтаж емес Жаратушысына мұқтаж.

Алайда бұл куәлікке иман келтіру және мұсылман болу үшін, адам бірқұдайшылық куәлігі оған оларсыз пайда бермейтін сегіз шартты орындауға міндетті. Олар:

- а) Бұл куәліктің мағынасын білмеумен сыйыспайтын білім;
- ә) Бұл куәліктің ақиқат екендігіне күмәнданумен сыйыспайтын мығым сенім;
- б) Бұл куәлікті айтудан бас тартумен сыйыспайтын оны жүрекпен және тілмен қабылдау;
- в) Аллаһқа және Мухаммад Пайғамбарға ﷺ қарсы келумен сыйыспайтын бұл куәліктің барлық талаптарына бағынушылық;
- г) Бұл куәлікті айтуда өтірікпен сәйкес келмейтін шын ықылас;
- ғ) Бірқұдайшылықты жақтырмаумен және жек көрумен сәйкес келмейтін осы куәлікке деген махаббат;
- д) Аллаһтан өзге барлық нәрсеге құлшылық етуден бас тарту.

Мазһаб — «доктрина», «мектеп»; мұсылман құқығы (фикһ) саласындағы, белгілі бір мазһабтың негізін салушының, оның оқушыларының және осы мазһабты ұстанатын ғалымдардың барлық зеріпттеулеріне негізделген діни ілім. Сондай-ақ беделді бір ғалымның қандай да бір мәселе бойынша ұстанымы.

Әл-Мәсжид әл-Харам — Меккедегі ішінде Қағба орналасқан Қасиетті Мешіт. Кейбір сенімді хадистерге сәйкес онда орындалған намаз үшін берілетін сауап басқа мешіттерде орындалатын жүз мың намазға берілетін сауапқа тең.

Әл-Мәсжид ән-Нәбауи — Мәдинадағы Мухаммад Пайғамбардың ﷺ мешіті, оның құрылысы Аллаһтың Елшісі ﷺ Меккеден Мәдинаға көшіп барған бойдан басталған. Онда орындалған намаз үшін берілетін сауап Меккедегі Қорықты Мешіттен және Иерусалимдегі әл-Ақса Мешітінен өзге мешіттерде оқылған мың намаздың сауабындай.

Әл-Мәсжид әл-Ақса — Меккедегі Қорықты Мешіт құрылғаннан кейін қырық жыл өткеннен соң Иерусалимде Исхақ пайғамбар және оның ұлы Яқуб (Исраил – аудармашыдан (қз.)) пайғамбар құрған қасиетті мешіт. Бұл мешіт онда намаз оқу үшін арнайы сапар шегіп баруға рұқсат етілген Исламның үшінші қасиетті орны болып табылады. Онда орындалған намаз үшін сауап, Меккедегі Қорықты Мешіттен және Мәдинадағы Пайғамбардың Мешітінен бөлек, басқа мешіттерде орындалған екі жүз елу намаздың сауабына тең⁷²⁸.

Мәкруһ — құпталмайтын, дін тұрғысынан мақұлданбайтын, бірақ оны істегені үшін мұсылман адам жазаға тартылмайтын нәрсе.

Мәса'ил (жеке түрде *мас'алә*) — «сұралып тұрған нәрсе»; мұсылман фикһындағы қандай да бір жеке мәселе.

Мәтін — хадистің ақпараттық бөлігі.

Муаззин (*муазин*) — азаншы, намаздың уақыты кіргенде азан айтып, адамдарды намазға шақыру міндеті жүктелген адам.

Мужтаһид — дербес тұжырымдар (үкімдер) шығаруға құқығы бар және басқа ғалымдардың тұжырымдарына емес, тек Құран аяттары мен Мухаммад Пайғамбардың ﷺ хадистеріне сүйенуі міндетті болған мұсылман ғалымы.

Мусаллә — намаз орны.

728 Аудармашының ескертпесі: Абу Зарр (Аллаһ оған разы болсын) былай деп айтқаны жеткізіледі: «Пайғамбардың ﷺ жанында біз қайсы мешіттің: (Мәдинадағы) Аллаһтың Елшісінің мешітінің бе, әлде «Бәйт әл-Мақдис» (Иерусалимдегі «әл-Ақса») мешітінің бе - артықшылығы көбірек екендігін талқылаған болатынбыз. Аллаһтың Елшісі ﷺ былай деді: *«Менің мешітімдегі орындалған бір намаз сол (мешіттегі) орындалған төрт намаздан жақсырақ, дегенмен ол да намаз орындау үшін жақсы орын болып табылады»* (бұл хадисті әл-Хаким (4/509) жеткізген және оны сенімді деген. Әз-Зәһаби және әл-Әлбани онымен келіскен, бұған «Силсилат әс-Сахихада» (2902) нұсқалғандай). Басқа бір сенімді хадисте: «Пайғамбардың Мешітіндегі (Мәдинадағы «әл-Мәсжид ән-Нәбауи») орындалатын бір намаз (Меккедегі «Мәсжид әл-Харам» мешітінен басқа) кез келген мешіттерде орындалған мың намазға», - тең деп келтіріледі. Сондықтан да, жоғарыда келтірілген хадистен келіп шығатынындай, әл-Ақса мешітіндегі бір намаз, басқа мешіттерде орындалған 250 намазға тең. Ал «әл-Ақса мешітіндегі бір намаз басқа мешітте орындалған 500 намазға тең» деп хабарланатын кең таралған хадиске келер болсақ, ол әлсіз (да'иф) болып табылады. Қз.: шейх әл-Әлбани «Тәммам әл-Миннаһ».

Муфассәл — Құранның 50-ші "Қаф" сүресінен бастап соңына дейінгі барлық сүрелерінің жалпы атауы.

Муфтий — пәтуа шығаруға құқықты ғалым.

Мухаддис — хадис жинаумен, жеткізумен және сараптаумен айналысатын хадис білгірі.

Нәби — пайғамбар.

Нәуафил — нәпіл, кез келген ерікті түрде орындалатын намаздардың, оразалардың және өзге де ізгі амалдардың жалпы атауы.

Намаз (саләт) — намаз, Исламның бес тірегінің бірі. Намаздың жарамды болуының тоғыз шартына: исламды ұстану, ақыл-естің дұрыс болуы, балиғат жасына жету, лас нәрселерден таза болу, әуреттің (ұятты жерлердің) жабық болуы, намаздың бекітілген уақытының кіруі, жүзді Қыблаға қарату және ниеттің болуы жатады. Намаздың он төрт тіректері (рүкіндері) бар: намазды тұрып оқуға мүмкіндік болса оны тұрып оқу; намаздың басында «Аллаһу әкбар» деп айту; «әл-Фатиханы» оқу; рукуғ жасау; рукуғтан кейін бой түзеп тұру; дененің жеті мүшесінің үстінде сәжде жасау; сәждеден кейін бой түзеу; екі сәжденің арасында отыру; намаздың барлық тіректерін орындаған кезде тыныштық сақтау; намаздың барлық тіректерін белгілі ретімен орындау; соңғы тәшаһһудты оқу; соңғы тәшаһһудты оқу үшін отыру; Пайғамбар үшін ﷺ салауат айту; екі жаққа сәлем беру (таслим). Намаздың сегіз міндетті құрамдас бөлігі (уәжібі) бар. Оларға: намаздың басындағысынан басқа⁷²⁹ әрбір «Аллаһу әкбар» деп айту, рукуғта "Ұлы Раббым Пәк! /Субханә Рабби-л-‘Азым/" деп айту, имамның және намазды жеке орындаушы адамның: "Аллаһ өзіне мақтау-мадақ айтқан(дар)ды естісін (естіді)! /Сами‘а-Ллаһ ли-ман хамидаху/", - деп айтуы; әрбір намаз орындаушы: «Раббымыз, Саған мақтау-мадақ!» /Рабба-на, уә лә-кәл-хамд!/", - деп айтуы, әрбір намаз орындаушының сәждеде «Аса Жоғары Раббым Пәк!» /Субханә Рабби-л-А‘лә/" деген сөздерді айтуы, әрбір екі сәжденің арасында "Раббым, мені кешір /Рабби-гфир ли!/" деп айтуы және бірінші тәшаһһудты айту үшін отыруы. Егер намазда байқаусыздықпен немесе әдейі оның бір тірегі орындалмай қалса, намаз жарамсыз болады. Егер намазда намаздың міндетті құрамдас бөліктерінің біреуі қасақана орындалмаса, бұл намазды жарамсыз етеді, ал ол байқаусыздықпен орындалмаса, онда жағдайды сәһу сәждесін жасау арқылы түзеуге болады.

Әр-Рабб – бүкіл болмысты жаратқан, Өзінің жаратылыстарына жан-жақты қамқорлық ететін және ғаламды басқаратын Раббы (Ие) және Шексіз Билік Иесі. Бұл - Аллаһ Тағаланың көркем Есімдерінің бірі. Қазақ тілінде бұл эпитеттің барлық мағыналық ерекшеліктерін біріктіретін сөз жоқ, сондықтан да оның қазақ тіліндегі мағынасы да «Раббы» сөзімен жеткізіледі.

729 «Такбират әл-ихрам» - яғни намаздағы ең алғашқы тәкбір меңзеліп тұр.

Ракағат — қатаң түрде белгіленген намаз үлгілерін айтумен және «әл-Фатиха» сүресін міндетті түрде, ал оған қосымша намаз орындаушының қалауы бойынша Құранның түрлі аяттарын оқумен бірге орындалатын намаздағы күйлер мен қозғалыстардың айналымы (қайталап орындалатын жиынтығы).

Расул — елші.

Рукуғ — белмен иілу.

Әс-Саб'у-л-мәсани — «жеті қайталанатын». Осылай деп «әл-Фатиха» сүресіндегі Құранның тұрақты түрде қайталанатын жеті аяты аталады.

Сахаба (көпше түрі *асхаб* немесе *сахб*) - Пайғамбармен ﷺ, мұсылман болған күйінде кездескен және Исламда қайтыс болған адам.

Әс-Сафа — Қорықты Мешіттің шығыс бөлігінде орналасқан және олардың арасында қажылар сағи (жүгіру) рәсімін орындайтын екі төбенің бірі.

Сужуд — сәжде.

Сужуд әс-сәһу — сәһу сәждесі, намаз орындаушы намазда жіберген қателіктерін өтеу үшін сәлем беруден бұрын немесе одан кейін орындайтын екі сәжде.

Сүннет — өнеге; әдет. Мухаммад Пайғамбардың ﷺ өнегесі бүкіл мұсылман үмметі және әрбір жеке мұсылман үшін басшылық ретінде аталып тұр. Сүннетті хадистер құрайды.

Сутра — бөгет; ашық жерде намаз орындайтын адамның алдына қойылатын кез келген зат. Мұндай зат, мысалы, жерге қадалған таяқ. Ол зат Қыбла тарапты көрсетеді және онымен намаз орындаушының арасынан намаз кезінде ешкім өтуге болмайды дегенді білдіру үшін белгі қызметін атқарады.

Сүре — Құранның мәтіні бөлінетін 114 бөлігінің әрбірінің атауы.

Таби'и (көпше түрі *таби'ун*) — Мухаммад Пайғамбардың ﷺ сахабаларының шәкірттері және ізбасарлары болған буын.

Тауаррук — намаз орындаушы үшінші немесе төртінші ракағатта соңғы тәшаһһуд сөздерін айту кезінде сол аяғының санының жоғары бөлігінің үстінде отыратын және сонымен бірге сол аяғын оң аяғының балтырының астынан өткізіп, оң аяғының табанын тік қойып отыратын отыру үлгісі

Тағут — а) Аллаһ Тағаламен бірге құлшылық етілетін және құдайлық сипатқа бөленетін кез келген нысана; ә) Аллаһтың тыйымдарын бұзатын күнәһар; б) Ібіліс және шайтандар; в) сиқыршылар мен сәуегейлер, балгер-көріпкелдер; г) Аллаһтың түсіргенінен басқамен үкім етуші; ғ) пұт орналасқан ғимарат.

Тайяммум — таза топырақпен, шаңмен және т.с.с. тазалану; адамда сумен кіші дәрет немесе ғұсыл алуға мүмкіндік болмаған кезде рұқсат етіледі; мұндай тазалану таза топырақпен екі қолдың алақанын білекке дейін сүртіп, содан соң олардағы шаңды үрлеп жіберіп олармен бетті сипап өту керек.

Такбир — "Аллаһу әкбар /Аллаһ Ұлы/" деп айтып, Аллаһты ұлықтау.

Такбират әл-ихрам – намаз орындаушының намаздың басында екі қолын ийғына немесе құлақ сырғалықтарына дейін көтеріп, *"Аллаһу әкбар"* сөздерін айтуы.

Тақлид — белгілі діндардың айтқан сөздерін немесе шешімдерін оларды рас-тайтын немесе теріске шығаратын Құран мен Сүннетке жүгінбестен басшылыққа алу.

Тарауих — *рамазан* айында құптан намазының парызынан кейін таң атқанға дейін орындалатын міндетті емес, бірақ құпталатын түнгі намаз.

Тасбих - "Аллаһ Пәк! /*Субханә-Ллаһ* /" деген Аллаһты кемшілік атаулыдан пәктеу сөздері.

Тартил — Құранды оның әрбір әрібін нақты айтып шығаруды меңзейтін барлық ережелеріне сәйкес оқу.

Таслим — намазды соңында айтылатын *«Әс-саләму ‘аләйкум уа рахматуЛлаһи уа баракатуһ»* сөздері.

Таухид — бірқұдайшылық, яғни Аллаһтың ең көркем есімдерге және кемел (мінсіз) сипаттарға ие, құлшылыққа лайықты Жалғыз Раббы (Ие) Құдай болып табылатындығын мойындау. Сөйтіп, бірқұдайшылық үш құрамдас бөліктен тұрады:

а) *таухид әр-рубубийя*, Аллаһ бүкіл болмысты жаратқан, Өзінің жаратылыстарына Қамқорлық Етуші және ғаламды басқаратын Раббы болып табылатындығын мойындау. Алайда мұны мойындаудың өзі ғана адамды мұсылман етпейді, өйткені араб көпқұдайшыларының өздері Аллаһты Жалғыз Раббы ретінде мойындаған;

ә) *таухид әл-улухийя*, яғни Аллаһ қана құлшылық етуге және құдай ретінде дәріптеуге лайықты жалғыз Құдай болып табылатынын мойындау;

б) *таухид әл-Әсма уа әс-Сифат*, Аллаһ қана ең көркем есімдерге және кемел (мінсіз) сипаттарға ие екендігін мойындау. Әрбір мұсылман Аллаһ Тағаланың Құран аяттары мен сенімді хадистерде аталатын барлық Есімдері мен Сипаттарына иман келтіруі қажет, әрі бұл есімдер мен сипаттарды бірде-бір жаратылысқа телуге рұқсат етілмейді. Бұдан тыс, Аллаһ Тағаланың Есімдері мен Сипаттарын олар қасиетті мәтіндерде сипатталғандай, олардың шынайы мағынасынан бас тарпастан, оларды шынайы мағынасына қайшы түсінбестен, оларды жаратылыстардың есімдері мен сипаттарына ұқсатпастан және оларға материалдық кейіп берместен түсіну қажет. Мысалы, Аллаһ Тағала: **«Ерекше Рақымды Аршыға көтерілді»** (20:5), - деп айтқан. Ал Пайғамбар Мухаммад ﷺ Аллаһтың түннің үшінші бөлігінде және мұсылмандар Арафат алқабына жиналған кезде аспанның бірінші бөлігіне түсетінін айтқан. Мұсылмандар Аллаһтың Аршыға көтерілгендігіне және бірінші аспанға түсетініне иман келтіруі қажет, әрі олар Құран аяттарын және сенімді хадистерді олардың шынайы мағынасына қайшы түсінуге, Аллаһтың көте-

рілгені мен түскенін Оның жаратылыстарының қозғалыстарының қозғалыстарымен теңеуге, Аллаһ мұны қалай істейтіндігі туралы сұрауға және мұны елестетуге құқықты емес.

Аллаһ Тағала сондай-ақ былай деп айтқан: «**Уа, Ібіліс! Мен екі Қолыммен жаратқанымға сәжде жасауыңа саған не кедергі болды?**» (38:75). Мұсылмандар Аллаһтың Екі Қолы бар екендігіне иман келтіруі қажет, алайда Құдайдың қолдарын Оның жаратылыстарының қолдарымен теңестіруіне және оларды елестетуіне тыйым салынады. Аллаһ Тағала былай деп айтқан: «**Оған тең ешкім жоқ, Ол – Естуші, көруші**» (42:11).

Бұл сенімдерді Нух, Ибраһим, Муса, 'Иса, Мухаммад және басқа да барлық пайғамбарлар ұстанған. Бұл – кейбір дінбұзар бидғатшылар айтатынындай адамдардың айналасына және жүректеріне емес, Аршыға көтерілген және жеті аспаннан биікте орналасқан Аллаһқа иман келтірген барлық нағыз мұсылмандардың сенімі.

Таһажжуд — құптан (*'иша*) намазының уақыты аяқталғаннан соң таң (*фәжр*) намазының уақыты кіргенше орындалатын қосымша-нәпіл түнгі намаз. Көптеген сенімді хадистерге сәйкес түнгі намазды орындау үшін ең абзал уақыт түннің үшінші бөлігі болып табылады.

Тәһлил — "Аллаһтан басқа құлшылыққа лайықты құдай жоқ */Лә иләһә иллә-Ллаһ/*" сөздерін айту.

Тахмид — "Аллаһқа мақтау-мадақ */Әл-хамду ли-Лләһ/*" сөздерін айту.

Тәшаһһуд — намаз орындаушы отырған күйінде оқитын куәлік ету дұғасы. Тәшаһһудтан кейін Пайғамбар үшін ﷺ салауат оқылады, ол сондай-ақ «*әс-салаууат әл-Ибраһимийа*» деп аталады.

Үммет — а) қауым, халық; б) мұсылмандар, Мухаммад Пайғамбардың ﷺ ізбасарлары.

Умм әл-му'минин (көпше түрі *Уммаһат әл-му'минин*) — «мүміндердің аналары», яғни Мухаммад Пайғамбардың ﷺ жұбайлары: Хадиша бинт Хувайлид, Сауда бинт Зам'а, 'Аиша бинт Абу Бәкр, Хафса бинт 'Омар, Зәйнаб бинт Хузайма, Умм Сәлама Хиңд бинт Абу Умайя, Зәйнаб бинт Жәхш, Жууәйрийя бинт әл-Харис, Умм Хабиба Рамлә бинт Абу Суфйан, Сафийя бинт Хуйәй, Мәймуна бинт әл-Харис.

Уәли — Құранда бұл термин Аллаһқа қатысты "Қамқоршы" дегенді білдіреді, ал хадистерде «Аллаһқа жақын» (өте салиқалылығымен ерекшеленетін, өз діни міндеттерінің барлығын орындайтын және бұдан басқа көп нәрселерді істейтін адам меңзеледі). Бұдан тыс, "*әулийя*" (*уәли* сөзінің көпше түрі) басқа мағынаға да ие – қажеттілік туындаған кезде бір-біріне қорғауды, көмекті және қамқорлықты қамтамасыз ететін бір әулеттің мүшелері.

Уәсилә (тауәссул) — Аллаһ Тағалаға жақындаудың және Оның разылығын алудың жолы, тәсілі. Адам Аллаһтың разылығын алуға Оның Ең Көркем Есімдері мен кемел сипаттары, өзінің ықыласты істері және көзі тірі ізгі адамның дұғалары арқылы ұмтылуға рұқсат етіледі. Сондай-ақ Аллаһқа жақындаудың тыйым салынған және бидғат түрлері де бар.

Умра – кіші қажылық. «Умра» сөзі араб тілінде «зиярат ету» деген мағынаны береді. Шариғатта «умра» Қағба мешітін белгілі ғибадат түрін орындау мақсатымен зиярат ету дегенді білдіреді.

Үтір — ерікті түрде орындалатын тақ ракағаттардан тұратын түнгі намаз. Бұл намаз ең азы бір ракағаттан, ал ең абзалы он бір ракағаттан тұрады.

Ужуб әл-Иттиба’ — Мухаммад Пайғамбардың ﷺ бұйрықтарын ұстану міндеттілігі. Бірде-бір игі амал мұсылман адам оны ықыласты түрде Аллаһ үшін және Мухаммад Пайғамбардың ﷺ әмір-нұсқауларына сәйкес орындамайынша Аллаһ Тағала тарыпынан қабыл етілмейді.

Ууду’ — кіші (толық емес) жуыну, дәрет алу. Кіші ластанудан тазару үшін намаздың алдында орындалуға тиіс ерекше рәсімдік амал. Онда мұсылман адамның намаздың алдында немесе кіші ластанғанынан кейін (зәр, жел, үлкен дәрет шыққаннан кейін немесе қатты ұйқыдан, құсқаннан, қан аққаннан, лас нәрсеге тигеннен соң сондай-ақ басқа жағдайларда) денесінің белгілі мүшелерін жуу рәсімі меңзеледі. Дәреттің жарамды болуының он қажетті шарты бар: Исламды ұстану; ақыл-естің болуы; балиғат жасына жету; намазды орындау ниетінің болуы, әрі ол ниет дәретті намаз аяқталғанға дейін сақтауды меңзеуге тиіс; дәрет алу міндетті болған себепті жою; дәрет алғанға дейін зәрден немесе үлкен дәреттен сумен немесе тас (арнайы қағазбен) тазалану, судың таза және хәлал болуы⁷³⁰, судың теріге жету үшін бөгет болатын нәрселерді алып тастау; және үнемі ластану жағдайында болатын адамдар үшін парыз намазының уақытының кіруі⁷³¹. Дәреттің алты міндетті құрамдас бөліктеріне мыналар жатады: бетті тігінен маңдайдың жоғары шекарасынан иекке дейін, ал көлденеңінен құлақтан құлаққа дейін, ауыз бен мұрынды шаюмен қоса, жуу; аяқтарды тобыққа дейін жуу; дәреттің белгіленген тәртібін және үзіліссіздігін сақтау. Дәретті жарамсыз ететін жеті нәрсе бар: зәр немесе үлкен дәрет, сондай-ақ жел шығару; денеден кез келген лас нәрсенің шығуы⁷³²; ақыл-естен айырылу; әйелге шақуатпен тию (келіспеушілік бар); жыныстық мүшеге немесе тік ішекке қолмен тию; түйенің етін жеу; мәйітті жуу (келіспеушілік бар) және Исламнан шығу.

Фард (парыз) – міндетті болған нәрсе.

730 Суға түсі, не иісі, не дәмі өзгертіндей мөлшерде харам нәрсе түссе ішуге жарамсыз болады.

731 Мысалы, науқас адамның қаны тоқтамаса, не зәрі, не желі тұрмаса.

732 Мысалы, ірің немесе құсық (құсыққа байланысты келіспеушілік бар).

Фәжр — таң немесе парыз таң намазы орындалатын күн шыққанға дейінгі уақыт. Бұл намаздың белгіленген уақыты аспанда таңның алғашқы шапақтары пайда болған уақыттан бастап, күн шыққанға дейін жалғасады.

Фәқиһ — фиқһ мәселелерін меңгерген және діни-құқықтық мәселелер бойынша шешім шығаруға құқықты мұсылман діндар ғалымы.

Фәтауа (пәтуа) — беделді мұсылман діндар ғалымының Шариғаттың қандай да бір бұйрығын түсіндіру үшін және тәжірибеде пайдалану үшін жасаған қорытындысы.

Фидйя — діни бұйрықты орындамаған не қате орындаған үшін жасалатын өтеу. Ол садақа, құрбан шалу т.с.с. түріндегі амалдармен іске асырылуы мүмкін.

Фиқһ — Ислам әлеуметтік нормаларының кешені; кең мағынадағы мұсылман құқығы.

Хажж – қажылық, Меккеге зиярат жасау, Исламның бес тіректерінің бірі. Қажылық рәсімдері *зул-хиджа* айында орындалады.

Хажж әл-ифрад – умрасыз тек қажылықтың өзін ғана орындау.

Хажж әл-қиран – қажылық пен умраны қосып жасау, онда қажы бірінші болып умраны жасайды да, ихрамнан шықпастан, қажылық уақытынын кіргенін күтіп, ол кірген кезде қажылықты жасайды.

Хажж мәбрур (толық (кемшіліксіз) орындалған қажылық) – барлық ережелеріне сәйкес орындалғандығы үшін ғана емес, хәлал жолмен табылған қаражатқа орындалғандығы себепті қабыл болған қажылық.

Хажж әт-таматту' — кіші (умра) және үлкен қажылықты (хажж) бір маусымда жасау. Онда Меккеге келген қажы бірінші умраны орындап ихрамнан шығады да, қажылық мерзімінің басталуын күтеді. *Зул-хиджа* айының сегізінші күні ол қайтадан ихрамға кіріп, қажылық рәсімдерін орындайды. Егер қажы өзімен бірге құрбанын айдап алып келсе, онда оған таматтуғ қажылығын орындауға болмайды.

Хадис —Пайғамбардың ﷺ кез келген сөзі немесе амалы, оның үндемей мақұлдауы немесе оның сипаты туралы жеткізілген хабар.

Хадис қудси – өзіне Аллаһтың Елшісі ﷺ жеткізген, олар кейде Жәбірейілден, ал кейде уахи, түс, аян арқылы қабылданған және Пайғамбарға ﷺ оларды өз сөздерімен жеткізу құқығы берілген Аса Құдіретті және Ұлы Аллаһтың сөздерін қамтыған хадис. "Хадис қудси" жай хадистен, оны Пайғамбар ﷺ Раббысының сөздерінен жеткізетіндігімен ерекшеленеді. Осы орайда ол көптеген жағдайларда Аллаһ Тағалаға дейін көтеріледі, бірақ Пайғамбарға дейін де ﷺ көтерілуі мүмкін, өйткені ол мұны Аллаһтан жеткізеді.

Жоғарыда келтірілген анықтама «хадис қудсидің» көп жақтан қасиетті Құраннан ерекшеленетінін көрсетеді:

а) «Хадис қудсиден» ерекше, Құранға формасы бойынша да, мазмұны бойынша да еш нәрсе ұқсас бола алмайды.

ә) Құран оқылатын намаз жарамды, ал Құранның орнына хадис қудси оқылса, намаз жарамсыз болады.

б) Құранды мойындамаған адам кәпір болады, ал қандай да бір хадис қудсиді мойындамаған адам пасық қана болады.

в) Құран формасы бойынша да, мағынасы бойынша да Аллаһтан шығады, ал «хадис қудсидің» сөздеріне келер болсақ, олар Аллаһтың Елшісінің ﷺ сөздері болып табылады, бірақ олардың мағынасы - Аллаһтың уахйі.

г) «Хадис қудсиден» ерекше, Құранның аяттарын мағынасы бойынша жеткізуге болмайды.

ғ) Қасиетті Құранды тек рәсімдік тазалық күйіндегі (дәретті, дәреті түзу) адамдар ғана ұстай алады, ал «хадис қудсиге» қатысты мұндай шарт қойылмайды.

д) Дәретсіз адамға Құранды ұстауға тыйым салынады, ал «хадис қудсиге» мұндай шарт қойылмайды.

е) Аллаһтың кітабынан бір әріп болса да оқыған адамға он жақсы іс істегеннің сауабы жазылады, ал «хадис қудсиге» келер болсақ, оны тек оқығанның өзіне ғана сауап берілмейді.

ё) "Хадис қудсиден" ерекше, (имам Ахмадтың пікірі бойынша) Құранды сатуға болмайды немесе оны сату (шәфи'илердің пікірі бойынша) құпталмайтын іс болып табылады.

«Құдайы хадистер» /*әл-ахадис әл-иләһийя*/ деп те аталатын "Хадис қудсилердің" /*әл-ахадис әл-қудсийя*/ саны жүзден астам.

Хәләл — рұқсат етілген.

Ханиф — таза бірқұдайшылықты ұстанатын адам. Исламға дейінгі Арабияда жалғыз Құдайға сыйынатын, бірақ яһудилерге де, христиандарға да жатпайтын адамдарды осылай атайтын. Құранда «ханиф» деп пайғамбарлардың атасы Ибраһим (оған Аллаһтың сәлемі болсын) аталады.

Харам - тыйым салынған.

Харам — жан-жануарларды өлтіруге ғана емес, тіпті тал-өсімдіктерді шауып-жұлуға тыйым салынған қасиетті аумақ.

Хатыб — мешітте құтпа (уағыз-насихат) айтатын құтпашы, уағызшы.

Хауд — Жәннаттың Кәусар атты өзені келіп құйылатын және суымен Қиямет күні мүміндер шөлін қандыратын Пайғамбардың ﷺ су айдыны.

Хафиз — 1) ең аз дегенде 100 000 хадисті иснадтарымен жатқа білетін ғалым; 2) Құранды толық мағынасымен жатқа білетін ғалым.

Хукм (көпше түрі «*ахкам*») — көп мағыналы термин, ол «Аллаһтың шешімі», «беделді немесе билікке ие болған адамның бұйрығы», «Құран мен Сүннеттің негізінде шығарылған белгілі бір құқықтық мәселе бойынша шығарылған шешім»,

"тұжырым" және "дәреже" немесе "санат" дегенді білдіруі мүмкін. Соңғысы шариғат адамның барлық іс-әрекеттерін жіктейтін бес санатты меңзейді:

а) "*уәжіп*" /міндетті/ — шариғат бойынша міндетті болып табылатын кез келген іс-амал;

ә) "*мәндуб*" /мақұлданатын/ — кез келген құпталатын, бірақ міндетті емес іс-амалдар;

б) "*мубах*" немесе "*жә'из*" /рұқсат етілген/ — шариғат рұқсат ететін, істеуші және істемеушіге сауап не күнә болмайтын кез келген амалдар;

в) "*мәкруһ*" /құпталмайтын, жағымсыз/ — жаза белгіленбеген кез келген құпталмайтын іс-әрекеттер;

г) "*харам*" немесе "*махзур*" /тыйым салынған/ — шариғат тарапынан үзілді-кесілді түрде тыйым салынған және жазаланатын кез келген іс-амалдар.

Хутба — имам жұма немесе айт күндері айтатын құтпа, уағыз-насихат.

Хушу' — Аллаһ Тағаланың алдындағы мойынсұнушылық және бағынушылық, Оған жан тәнімен берілу. Бұл сипат намаз орындаған кезде ерекше қажет.

Шайтан — Ібіліс.

Шам — қазіргі кезде Иордания, Ливан, Сирия және Палестина елдері қамтыған аймақтың ескі атауы.

Шариғат (синонимдері — *шар'*, *шир'а*, *ташири'*) — Ислам дінінің діни заңнамасы, Құран мен Сүннетте бекітілген бұйрықтардың, нұсқаулардың және тыйымдардың жинағы.

Шәһада — иманның белгісі; "*Әшһәду әллә иләһә иллә-Аллаһ, уә әшһәду әннә Мухаммадан `абдуһу уә расулюһ*" - Аллаһтан басқа құлшылыққа лайықты құдай жоқтығына куәлік беремін және Мухаммад – Оның құлы әрі Елшісі екендігіне куәлік беремін» деген сөздермен көрініс табатын бірқұдайшылық куәлігі.

Шәһид — 1) дін үшін қаза тапқан мұсылман сарбазы; 2) азапты өліммен қайтыс болған адам.

Ширк — көпқұдайшылық, Аллаһқа серік қосу.